

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

Murtaza Mutahharî

RUHUN TAHARETİ

Murtaza Mutahharî

1920 yılında Horasan eyaletinin Feriman kasabasında dünyaya gelir. 12 yaşındayken Meşhed'e giderek İslamî ilimlerin ilk disiplinlerinden mantık, felsefe, İslam hukuku ve Arap edebiyatı derslerini alır. 18 yaşında iken Kum'da medreseye girer. 12 yıl boyunca fıkıh, usûl ve irfan derslerini, İmam'ın ve Ayetullah Burucerdî'nin yanında Molla Sadra felsefesi, ahlak ve usûl, ilahiyat; İbn Sina'nın "Şifa"sı ve daha birçok dersi İslam Filozofu Ayetullah Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabaî'nin yanında okur. Bir yandan da irfan derslerini Ayetullah Mirza Ali Ağa Şirazî'den almaya devam eden Üstad Mutahharî öğreniminin yanı sıra sosyal ve siyasal alanlarda da aktif bir rol ifa eder. 1952 yılında Tahran'a yerleşen Mutahharî, Mervî Medresesi'nde araştırmalarına devam eder. 1955'te Tahran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde profesör olarak görev alır. 1962 yılında İmam'ın en faal öğrencilerinden ve yardımcılarından olur. 1963'de yaptığı bir konuşma vesilesiyle tutuklanır. 1967'de "Hüseyniye-î İrşad"ı kurarlar. Orada tanıdık isimlerle (Muhammed Tâki Şeriatî -ki Ali Şeriatî'nin bilgin ve müfessir babasıdır- Ali Şeriatî, Minaçî vd.) çok önemli çalışmalarda bulunur. (Daha sonra Hüseyniye-î İrşad kapatılacaktır.) 2 Mayıs 1979 yılında Şehid edilen Murtaza Mutahharî'nin önemli bazı eserleri şunlardır: Felsefe Usûlü ve Realizm Metodu (Şerh), Gaybî Yardımlar, İnsan-ı Kâmil, İnsan ve Kader, Ahlak Felsefesi, Felsefe Dersleri, Hicap, Doğruların Öyküsü, Adl-î İlahî, Hafız'da İrfan, Materyalizme Eğilim Nedenleri, Fıtrat, Kur'an'da İnsaniyet Mektebi, Tarih Felsefesi, İslam'da Kadın Hakları, Bilinmeyen Simasıyla Hz. Ali, Siret-i Nebevî'de Bir Gezinti, Altı Makale...

Murtaza Mutahharî

RUHUN TAHARETİ

Derleyen
Hüseyin Vaizzâde

Çeviri
Cevher Caduk

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 24887

ISBN: 978-605-5030-.....-...

1. Baskı: İstanbul, Haziran 2016

Önsöz Yayıncılık:

Mutahharî Külliyyatı: ...

Kitabın özgün adı: Tahâretü'r-Ruh

Yazar: Murtaza Mutahharî

Derleyen: Hüseyin Vaizzâde

Çeviri: Cevher Caduk

Yayın Yönetmeni: Önder Türkeli

Editör: Ersan Güngör

Son Okuma:

Sayfa Düzeni: DBY Ajans

Kapak Tasarımı: Sercan Arslan

Baskı / Cilt:

Step Ajans Matbaacılık (Sertifika No: 12266)

Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11

Bağcılar/İstanbul - Tel: 0212-4468846

Kütüphane Bilgi Kartı / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Ruhun Tahareti

Yazar: Murtaza Mutahharî Derleyen: Hüseyin Vaizzâde Çeviri: Cevher Caduk

ISBN: 978-605-5030-.....-... Ebat: 12,0 x 19,5 cm, 395 s.

1-..... 2-..... 3-.....

Akşemsettin Mah. Akdeniz Cad. No: 74/3 Fatih/İstanbul

Tel.-Faks: +90 212 534 30 16

www.onsozyayincilik.com.tr • bilgi@onsozyayincilik.com.tr

Önsöz
YAYINCILIK

İçindekiler

Mütercimim Önsözü..... 13

Birinci Bölüm İbadetin Ruhü

İbadetin Ruhü..... 17

İbadet İnsanın Fıtratıdır 20

İbadet Marifeti Yansıtmaktadır 21

İbadetin Tanımı..... 22

İbadetin Özü 23

Aşk ve İbadet 24

İki Sevginin Çatışması..... 28

Ahlak ve İbadet..... 29

Varlıkta İbadet..... 34

İbadet Duygusunun Gelişmesi 36

İkinci Bölüm İbadet

İbadet..... 41

İbadet Ruhî Bir İhtiyaçtır 41

İbadet Yaratılışın Sırrıdır 43

İbadet İlahî Bir Ahittir 44

İbadet İnsanın Sorumluluğudur 45

İbadet İmanın Alametidir..... 46

İbadet Peygamberlerin Öğretilerinin Temelidir.....	47
İbadetin Boyutları	49
İbadetin Takdisi/Kutsanması.....	51
Tefekkür İbadettir	54
İbadet ve Velâyet Arasındaki Bağ	55
İbadetlerin Felsefesi	55
İbadetin Tevhidi	56
Şirk.....	60
İbadette Şirk	62
Despotlara Kulluk.....	64
Halikiyette Şirk ve İbadette Şirk.....	65
İbadette Tevhidi, İbadette Şirkten Ayıran Keskin Sınır ...	66
Müslüman Olmayanların Mahrumiyeti	68
Fıkıh Kitaplarında İbadet.....	69
İbadette Öncelikli ve İkincil Konular	73
İbadet ve Teklif.....	75
Çocuğun İbadeti	81
İbadete Sevk Eden Neden.....	83
İbadetin Ruhu	91
İbadetin Şekli	94
İbadet ve Âdet.....	98
İbadet, Zühd ve İrfan	99
Ârifin İbadet Etmekteki Amacı.....	100
İbadetin İrfanî Tasavvuru	102
Zühd, Marifetin Esas Şartıdır.....	104
İbadet ile Cezbedici Lezzetin Birbirine Olan Tezatlığı....	105
Manevî Kemal, Maddî Eğilimlerin Gölgesinden	
Kurtulmakla Gerçekleşir	105
İbadette Bilinç	107
Cahil Âbid	107

İbadet ve Marifet.....	111
İbadette İtidal	117
Ruhun Canlılığını Koruma	119
İbadette Doğru Metod.....	120
İbadette İfrat.....	122
İbadet ve Tevbe	125
İtaatin Elemi.....	125
İstiğfardan Sonra İbadetin Tatlılığı.....	127
İbadet ve Toplum	129
İbadetle Toplum Arasındaki Bağ	130
Ali (a.s.) Âbid ve Toplumsal Bir Bireydir.....	136
Hz. Resûlullah (s.a.a.)'in Ashabının Vasıfları.....	139
Düşmana Karşı Şiddetli Olmak	139
Birbirlerine Karşı Sevgi Beslemek.....	140
Rükû ve Secde.....	141
İbadet ve Özgürlük.....	142
İbadet, İç ve Dış Doğru Bir Eğilimdir	143
İbadet ve Uzlet	145
İbadet ve Otoriteye Karşı Koyanlar	147
İbadet ve Evlilik	147
İbadet ve Amel	148
İbadet ve İlim	149
İbadet ve Vahdetin Somutlaşması.....	149
İbadet ve Yardımlaşma	150
Allah'ı Zikretmekle Kullara Hizmet Arasındaki Bağ.....	153
İbadet ve Yardımlaşma	155
İbadet ve Mahrumlarla Dayanışma	155
İbadet ve Komşuya Değer Veriş	156

İbadet ve Hoşgörü	157
İbadet ve Cihad.....	158
Âbid ve Cihad Arzusu.....	159
İbadet ve İslamî Edebî Kitaplar	162
İbadetin Etkileri	165
Zaman ve Mekânın Önemi.....	165
Sadece Küçük Bir Grup, Kadir Gecesi'nin Sürekli Olduğunu İddia Eder.....	167
İnsanın Kemali.....	171
Ubûdiyetten Rubûbiyete	172
Rubûbiyetin Merhaleleri ve Menzilleri	173
Tahayyül Kuvvetine Hâkim Olma Merhalesi	175
Ruhun Bedenden Müstağni Oluşu Merhalesi	178
Bedenin Boyun Eğişi Merhalesi	179
Tabiatın Boyun Eğişi Merhalesi	179
Allah'ın Muhabbetine Erişme	183
Tekvinî Velâyet.....	184
Makamlar ve Kerametler.....	184
İbadet, Eğitimde Bir Etmendir.....	185
Kişinin Zâtına Dönmesinde İbadetin Rolü.....	188
Zikrullah/Allah'ı Anma.....	190
Manevî Boyutların Takviyesi.....	191
Ahlakî Tedavî	193
İçsel İnkılâp.....	193
Eşkiyanın Tevbesi	194

Üçüncü Bölüm Namaz İbadetin Başıdır

Namaz	197
Namaz İlahî Bir Yardımdır	197

Namazsız İslam, İslam Değildir.....	198
İmam Ali (a.s.)'ın Son Sözü	198
İmam Sâdık (a.s.)'ın Vasiyeti.....	199
Namazı İkame Etmenin Anlamı.....	199
Namaza Devam.....	200
Namazla Tezahür	202
Sıkıntılara Göğüs Germe.....	203
Namaz ve Mead	204
Namaz ve Zekât.....	205
Namaz ve İyiliği Emretme	207
Namaz ve Şehadet	208
Namaz ve Şehidlerin Zikri	211
Nafileler ve Ruhun Taharetinin Somutlaşması.....	212
Müstehab Namazlar.....	213
Abidlerin Simâsı	215
İbadet Âlemi.....	215
Geceyi İhya Etmek	216
Kalbî Kazançlar.....	218
Masumların (a.s.) İbadetinden Örnekler	221
Hz. Resûlullah (s.a.a.)'in İbadeti.....	221
İmam Ali (a.s.)'in İbadeti	223
İmam Hüseyin (a.s.)'in İbadeti	225
İmam Seccad (a.s.)'in İbadeti.....	227
Âlimlerin İbadetlerinden Bir Demet	229
Şeyh Muhammed Hüseyin Mutahhari	229
Hacc Mirza Ağa Şirâzî	230
Namazın Eğitsel Etkisi	231
Kişilik Oluşumu.....	231

Temizlik	233
Hakların Yerine Getirilmesi.....	235
İltizam ve Vakte Saygı	236
Kiblenin Bir Olması.....	237
Nefsi Kontrol Etmek	240
Bedenî ve Nefsî Huzur	240
Allah'ı Yüceltmek ve O'nun Dışındaki Şeyleri Küçük Görmek	241
Hoşgörü ve Sevgi.....	243
Günahtan Temizlenmek.....	245
Namaz ve Aile	247
Çocuklara Namazı Öğretmenin Yolları.....	247
Çocuk ve Mescid	248
Namazı Hafife Alma	251
Namazın Tahrif Edilmesi	255
Maddecilerin Gözünde Namaz.....	257
Namazı Terk Etmek	261
Mescid	263
Mescid-i Haram.....	263
Ezan	269
Ezanın Güzel Sesli Biri Tarafından Okunması.....	271
Abdest	273
Abdest Öğretimi.....	275
Niyet	277
Niyetin Önemi	278
Niyetin Rükünleri.....	280

Kurbet Kasdı	280
Allah'a Takarrüb/Yakınlaşmak	285
İlahî Kurbiyetin Mertebeleri	287
İhlâs	291
Şeyh Câfer Şuşterî'nin Çağrısı	294
İhlâs, Amellerin Kabul Şartıdır.....	296
Salih Niyet ve Salih Amel	297
İlahî Kanunlar ile Beşerî Kanunlar Arasındaki Fark	303
İhlâs, Amelin Ruhudur.....	305
Nitelik mi, Nicelik mi?.....	305
İhlâsın Melekûtu'l-'Alâ'daki Tecellisi.....	306
Behlül Mescidi.....	308
Amellerin Melekûti Süreti.....	309
İhlâslı Niyetin Sonuçları.....	315
Namazda Kıraat	317
Arap Dilini Öğrenmenin Zorunluluğu	318
Fatiha Sûresi'nin Tefsiri	321
İşlere Allah'ın Adıyla Başlamak	323
Allah.....	325
Er-Rahmânirrahîm	328
Elhamdü Lillâh (Hamd Allah'adır)	330
Hamd Allah'a Özgüdür	333
Rabbü'l-Âlemin (Âlemlerin Rabbi).....	336
Er-Rahmâni'r-Rahîm (O, Rahmândır Rahîmdir).....	339
Mâlik-i Yevmi'd-Dîn (Din Gününün Sahibi).....	341
İyyâke Na'budu ve İyyâke Nestâin (Sadece Sana İbadet Eder ve Sadece Senden Yardım Dileriz).....	344
Nazarî ve Amelî Tevhid.....	345
İbadet Kelimesinin Kökü	350

Şirk ve Tevhidin Kısımları.....	351
İbadetin Hasredilmesi.....	355
Çoğul Zamiri.....	356
Sadece Senden Yardım Dileriz	357
İhdina's-Sırâta'l-Mustakîm (Bizi Doğru Yola İlet).....	360
Sırâtallezîne En'amte Aleyhim Ğayri'l-Mağdûbi Aleyhim Vela'd-Dâllîn (Kendilerine Nimet Verdiğin, Gazaba Uğramamış ve de Sapmamış Kimselerin Yoluna)	365
Cuma Namazı	367
Cuma Namazının Âdâbı	368
Cuma İçin Toplanmaktan Maksat.....	370
İki Hutbenin İçeriği.....	372
Bayram Namazı ve Azameti	377
Üstad'ın İbadet Hayatından Birkaç Örnek	381
Allah'a Teveccüh	381
Teheccüd ve Gece Namazı.....	381
Namazdaki Huzu' ve Huşu.....	383
Namazdaki Edebi.....	384
Namazı Tavsiye Edişi	384
Kur'an'a ve Münacata Önem Verişi.....	385
Ayetullah Seyyid Hasan Tahiri'l-Harem Âbâdî'nin Dilinden Üstad Mutahharî.....	385
İbadetteki Düzeni	386
İbadet Alanındaki Hasletleri	386
Dizin	389

Mütercimim Önsözü

Bu kitabın önemini belirtmek için şu kadarını söylemek yeterlidir: Kitab-ı Kerim, peygamberlerin gönderiliş gayelerinden birisinin tezkiye-i nefis olduğunu belirtir. Tezkiye-i nefsin diğer bir adı, insanın öz ve gerçek benliğini oluşturan ruha *taharet* kazandırmaktır. İster *tezkiye-i nefis* diyelim, ister *ruhun tahareti* diyelim, bu, insanı hem cinslerinden ayırt eden önemli unsurlardan birisidir. İnsanın yeryüzüne gönderiliş gayesi, ruhun taharetini gerçekleştirmektir.

Kitab-ı Kerim ve Sünnet-i Resûl, bireyleri Peygamber (s.a.a.)'e uymaya çağırırken, getirdiği öğretileri de bu amaç için bir vesile kılmıştır. Namazından orucuna, haccından zekâtına, cihadından iyiliği emretmeye kadar cevarihî ameller¹ ile bunlara değer katan ihlâs, aşk, muhabbet, şevk, iş-tiyak, sıdk, yakîn gibi cevanihî ameller² hep bu gaye için teşri' edilmişlerdir.

Müellifin eserleri Batı ve Doğu dillerine çevrildiği gibi, ülkemiz insanı tarafından da İnkılâb ile birlikte tanınmaya ve eserleri okunmaya başlanmış ve günümüze kadar bu ilgi ve okuma devam etmiştir. Yazarın eserlerinin, kişiyi cezbeden kaleminin ve dilinin yanı sıra kalpte derin tesir bırakan ve eyleme yönelten bir boyutu da vardır. Bir diğer ifa-

¹ Beş duyu organıyla yapılan ameller.

² Kalbin gerçekleştirdiği ameller.

deyle yazarın eserleri nazari hikmetle ameli hikmeti birlikte barındırmaktadır.

Çevirisini yaptığımız bu eser de ameli hikmet ile nazari hikmeti en güzel şekilde mezceden eserlerindedir. Eserin, okuyucunun kalbi yaşamında derin etkiler bırakacağına inanıyorum. İnkılâb'ın hâkim ve ârif şehidi Murtaza Mutahhari'nin bu eserini Türkçeye kazandırmayı bana nasip ettiği için Allah azze ve celleye sonsuz şükürler ediyorum.

Cevher Caduk
Ağustos 2015/Şanlıurfa

İbadetin Ruhu

İbadet ve dua, insan benliğinin en köklü ve en kadim tecellilerinden birisidir ve onun varlığının en asil boyutlarından birisini teşkil etmektedir.

İnsanoğlunun ardında bıraktığı eserlerde yapılan incelemeler ve tahkikler şunu ortaya koymuştur ki, insanın var olduğu her zaman ve zeminde, ibadet ve dua/yöneliş vardır. Yegâne farklılık mâbudun tabiatı ve ibadetin şeklidir.

İbadetlerin niteliği açısından, zikir ve dualar eşliğinde yapılan danslardan, düzenli ictimâî hareketlerden tutun da en yüksek tevazu ve huşu, en yüksek zikirler ve övgülere varıncaya kadar ibadetler farklılık göstermiştir. Mâbudun niteliği açısından ise taştan odundan tutun da ezeli, ebedî, mekândan ve zamandan münezzeh olan Zât-ı Mukaddes'e kadar mâbudlar birbirinden farklılık göstermektedirler.

Peygamberler ibadet etmeyi kendi kafalarından icat etmediler. Aksine onlar nasıl ibadet edilmesi gerektiğini, bir diğer ifadeyle ibadetin düzenini ve amellerini insanlara öğrettiler. Ayrıca ibadeti tamamlayan unsur olan tek bir mâbuda tapınma dışındaki diğer ibadetleri nehyettiler.

Dinler tarihi sahasında uzman olan bazı kimselerin açıklamalarına ve dinin kesin hakikatlerine göre; insanlar başlangıçta muvahhid idiler ve hakikî Rablerine ibadet etmekteydiler. Yıldıza, aya ve insana ibadet etmek gibi şeyler ancak

sonradan ortaya çıkan sapmalardır. Bir diğer ifadeyle insan puta, insana veya başka bir varlığa ibadet etmekle tapınmaya başlamış değildir. Yani insanlar medeniyetin tedricî olarak ilerlemesiyle tevhide ulaşmış değerlerdir. Bazen dinî bilinç/şuur olarak ifade edilen ibadet duygusu bütün insanlarda mevcuttur.

Burada, Erich Fromm'un "İnsan, canlılara, ağaçlara, kıymetli putlara veya değerli taşlara ya da gözlerle idrak edilemeyen bir ilaha veya şeytanî bir komutana tapabilir. Bazen insan atalarına, milletine, bağlı bulunduğu sosyal sınıfa, mala veya başarıya tapabilir. Bazen de insan dinî inançlarını dinî olmayan inançlarından ayırt edebilme kudretine sahiptir. Aksi de mümkündür. Burada önemli olan, kişinin dinî inancının olup olmaması değildir. Asıl önemli olan hangi dini benimseyipmediğidir" şeklindeki sözlerini hatırlatmakta fayda var.³

Muhammed İkbâl ise William James'den şu cümleleri aktarır:

İnsan taşıdığı zatî ve amelî duyguların yanı sıra sosyal duygular da barındırır. Bu durumda İnsan ulaşmak istediği şeye düşünce dünyasıyla (batınî düşüncesiyle) ulaşabilir.⁴

İnsanların çoğu arzû bir şekilde veya devamlı olarak gönüllerinde buna yönelirler. Dua etmenin nedeni de tam burada ortaya çıkmaktadır. Dahası dünyanın en değersiz insanı bile bu yüce bilinç sayesinde kendisini değerli ve gerçek varlık olarak hisseder.

William James, bütün insanlarda bulunan bu duygunun kapsamlılığı hakkında da şöyle der:

³ Erich Fromm, *Cihân-ı ez-Hudbigâne*, s. 100.

⁴ Muhammed İkbâl, *Dinî Düşüncenin İhyası*, s. 105.

İnsanlar, kendi varlıklarında bulunan içsel gözetim duygusunun etkisiyle birbirlerinden etkilenmekte farklılık göstermektedirler. Kimine göre bu nokta kendini tanımanın ana bölümünü oluşturmaktadır. Bu niteliği taşıyanların geneli daha dindardır. Fakat bundan tamamen yoksun olduğunu söyleyenlerin gerçekten kendilerini yanılttuklarına ve aslında bir dereceye kadar dindard olduklarına inanıyorum.

Pehlivanlardan, bilginlerden veya din adamlarından efsanevî kahramanlar yaratmak, insanın derinliklerinde bulunan takdis duygusundan kaynaklanmaktadır ki, insan bununla öveceği ve yücelteceği bir varlığı kendisi için meydana getirmek ister. Onu, olağanüstü bir aşkla ve coşkuyla övmek ve ulaştırmak ister. İnsanoğlunun mübalağalı kutsallaştırma ve yüceltmeleri günümüzde, partici veya millî kahramanlar; bir partiye tapınma nutukları, izlenen yol, bayrak, vatan ve bunların yolunda fedakârlığa meyil duygusu vs. yukarıda bahsettiğimiz duygunun bir sonucudur.

Dua; kendisinde noksanlık ve eksikliğin olmadığı kemale, çirkinliği olmayan cemale doğru hissedilen içgüdüsel bir duygudur. Her ne şekilde olursa olsun yaratılmışlara kulluk etmek bu yakarış ve münacat duygusunun asıl mecrasından sapsamasının bir sonucudur. İnsan ibadet halindeyken sınırlı varlığından sıyrılmak, kendisinde eksiklik, son ve zevalin bulunmadığı hakikate ulaşmak ister.

Asrımızın büyük bilgini Einstein'ın dediği gibi, bu durumda kişi beşerî arzuların ve uygulamaların basitliğini idrak eder. Tabiatı ve zihinde cereyan eden, tüm şeylerin ve yaygın olan fenomenlerin arkasında tecelli eden büyük ve yüce bir varlığı hisseder.⁵

⁵ A.g.e., agy.

İbadetin Tanımı

İbadet kavramının anlaşılabilmesi ve doğru bir şekilde tanımının yapılabilmesi için iki öncüle değinmek gerekmektedir:

1- İbadet ya lâfzî (sözsel) yahut da amelî (pratik)dir. Lâfzî ibadet, dilimizle söylediğimiz bir takım zikir ve sözlerden ibarettir. Hamd Sûresi'nin veya başka herhangi bir sûrenin okunması, rükû ve secde zikirlerinin yapılması, namazda teşehhüdün okunması, hac ibadetinde telbiyenin getirilmesi gibi.

Amelî ibadet ise namazda rükû ve secde eylemlerinin, Arafat'ta ve Meşar-i Haram'da vakfe ve tavaf eylemlerinin yerine getirilmesi gibi. İbadetlerin geneli lâfzî ve amelî kısmı da içermektedir. Namaz ve hac gibi. Bu iki amelînin her birinde lâfzî ve amelî bölümler bulunmaktadır.

2- İnsanın eylemleri iki kısma ayrılır: Bir bölümü salt olarak kasd-ı hâstan ibarettir ve bir şeye delalet etme gibi bir sonucu vermez. Doğal ve tekvinî sonuçlara ulaşmak için bu eylemlerde bulunur. Çiftçinin ürün elde etmek için ekinle ilgili bir takım işleri yerine getirmesi gibi. Çiftçinin amacı bu eylemler silsilesinin kendisi değildir. Terzinin dikim işleri, evden okula gitmemiz de bu şekildedir. Bizim bu eylemimizdeki yegâne kastımız okula ulaşmaktır. Başka hiçbir amacı gerçekleştirme istemiyoruz.

Ancak insanın bir takım eylemleri vardır ki, bunlarda kıstas olan, bazı maksatlara delalet etmesidir. Duygular birer ifade taşırlar. Tasdik anlamına gelen başın sallanması, tevazudan dolayı meclisin sonuna oturma, saygı gösterme kastyyla bir şahsın önünde eğilme gibi.

İnsan amellerinin büyük bir çoğunluğu ilk kısma girmektedir. İkinci kısma girenler oldukça azdır. Ancak her halükârda davranışların bir bölümü insanın duygularını ifade etmeye benzer. Belirli bir niyeti ifade etmek için yaygın lafızların ve kelimelerin kullanımının hükmüne girmektedir.

Biz bu iki öncülden sonra şunu deriz: Lâfzî ve amelî ibadet, bir veya çeşitli hakikatleri ifade etmek, insanın lâfzen veya amelen (rükû, secde, tavaf gibi) anlamı bulunan bir eylemi kullanmasıdır. Kişi bu amelî olanlardan insanın lâfzî zikirlerle ulaşmak istediği şeyin aynısını vurgular.

İbadetin Özü

Kişinin lâfzî ve amelî ibadetleri olarak ifade ettiği şey aşağıdaki şekilde de özetlenebilir:

1- O'na özgü sıfatlarla -yani mutlak kemal sıfatlarla- Allah Teâlâ'yı övme. Örneğin; ilm-i mutlak, kudret-i mutlak ve irade-i mutlak gibi sıfatların O'na ait olduğunu belirterek senâ etme. Kemal, ilim, kudret ve iradenin mutlaklığı demek; hiçbir şekilde sınırla ve şartla şartlandırılmamaları demektir. Bu, Allah Teâlâ'nın bütün şeylerden müstağni oluşunu gerektirir.

2- Allah Teâlâ'nın fenâ, sınır, cehalet, acizlik, cimrilik ve zulüm gibi bütün kusur ve eksikliklerden tenzih edilmesi ve ululanması.

3- Hayır ve nimetlerin asıl kaynağı olması itibarıyla O'na şükredilmesi. Sahip olduğumuz bütün hayırlar O'ndandır. O'nun dışındaki bütün şeyler Allah Teâlâ'nın yarattığı birer vesiledir.

4- O'na mutlak teslimiyet ve mutlak taat göstermek. O'nun mutlak olarak itaat edilecek merci olduğunu ikrar etmek. O, teslim olunacak ve itaat edilebilecek yegâne Zât'tır. O, rabbimiz olduğundan emir ve nehiyeler ortaya koymaya ehildir. Bizler ise O'nun kulları olduğumuzdan O'na itaat emeli ve boyun eğmeliyiz.

5- O, zikri geçen konulardan hiçbirisinde ortağı olmayan Zât'tır. O, yegâne mutlak kemal sahibi olan Zât'tır. O, bütün kusurlardan münezze, aslî nimetlerin yegâne sahibi, bütün nimetlerin yaratıcısıdır. Bundan dolayı şükrün bütünü O'na döner. O, itaat ve katıksız teslimiyet gösterilmesi gereken Zât'tır. Bir peygambere, bir imama, şer'î hâkime, anne-babaya ve üstada itaatlerin her birisi O'na itaate uygun olmalıdır. Aksi takdirde bu tür itaatler caiz değildir. İşte kulun Yüce Yaratıcısının huzurunda takınması gereken uygun tutum budur. Bu tutum, ancak ve ancak celaleti yüce olan O zât için caiz ve doğru olabilir.

Aşk ve İbadet

İnsanın aşk olarak isimlendirdiğimiz bir özelliği vardır. Aşk, sevginin ötesinde bir olaydır ve çeşitli türleri vardır. Sevgi normal olarak her insanda vardır; iki arkadaşın birbirine sevgisi, müridin muradına olan sevgisi, eşler arasındaki sevgi, ebeveynlerle çocukları arasındaki sevgi... Çeşitli sevgilerden söz edilebilir. Ancak aşk bambaşka bir şeydir. Arapça bir kelime olan aşk, "A-Ş-K" fiilinden türemiştir. 'Eş-keh/sarmaşık' denilen bitkinin adı da bu köktendir. Bu bitki, bulduğu her şeye kuvvetle sarılır. Meselâ, başka bir bitkinin yanına konulacak olsa onu bütün varlığıyla kuşatmak istercesine sarılıverir.

Aşkın, insan üzerindeki etkisi de budur; normal "sevgi"nin tam tersine, bireyi yeme-içmeden keser, bütün varlığını bir başkası (sevgilisi) üzerine yoğunlaştırır, yani bireyde bir nevi birlik ve bütünlük oluşturur; onu her şeyden koparıp sadece bir şeye bağlar; her şeyiyle ona ait hissettirir kendisini.

Hayvanlarda bu tür bir bağlanış ve tutku görülmez. Hayvanlardaki en azamî sevgi oranı, bir ananın çocuğuna veya eşine olan ilgisi kadardır. Keza insanda var olan kıskançlık, gayret, hamiyet... vb. şeyler de belli oranlarda hayvanlarda vardır. Fakat aşk denilen şey, yalnız ve ancak insana mahsustur.

Aşk, felsefenin önemle incelediği özel konulardan biridir. Ebû Ali Sina'nın "aşk" konusunda özel bir kitabı olduğu biliniyor. Molla Sadrâ, *Esfâr* kitabının ilâhiyat bölümünün büyük bir kısmını (kırk sayfa kadar) aşk meselesi ve insanda olan bu durumun hakikatinin ne olduğu meselesine ayırmıştır.

Aşk meselesi günümüzde psikolojinin de önemle ilgilendiği konulardan birisi olmuştur. Psikoloji aşkın mahiyetini kavramaya çalışmaktadır. Bu konuda çeşitli görüşler vardır. Bazıları, bu bir hastalıktır, diyerek meselenin içinden çıkmıştır. Ancak günümüzde, aşkın sırf bir hastalık olduğu görüşünü savunan kalmamıştır. Bilâkis, bunun bir Allah vergisi olduğu savunulabilmektedir.

Bu durumda asıl tartışılması gereken şudur: Aşk yalnız bir çeşit midir yoksa başka çeşitleri de var mıdır? Bazı nazariyelere göre, aşk tek bir çeşittir ki, bu da cinsel aşktır. Yani aşkın organsal ve fizyolojik bir kökü vardır ki, ötesi yoktur. Bu görüşü savunanlara göre; aşk, bütün eserleri ve özellikleriyle romantik aşk hikâyeleri, (Leyla ile Mecnun... vb. aşkların tamamı) cinsel aşklardan başka bir şey değildir.

Bir diğerk nazariye ise aşkı iki çeşit kabul eder. Örneğin; Ebû Ali Sina, Hâce Nasîruddin Tûsî ve Molla Sadrâ, aşkı iki çeşit bilirler. Bazıları aşkı cinsel olarak tanımlayıp bunların mecazî aşk olduğunu söylerken, bazıları da bunun ruhî bir sevgi ve ilgiden kaynaklandığını, yani âşıklar arasında ruhî bir cazibe olduğunu öne sürmektedirler. Bunlara göre, aşk içgüdüden kaynaklanmaktadır, sevgiliye ulaşmakla ve bu içgüdüyü tatminle son bulur. Çünkü nihayeti budur; eğer hormonlarla ilgili bir meseleyse tatminden sonra ister istemez son bulacaktır. Bu görüşü savunanların inandığı diğerk bir aşksa bu fizyolojik aşkla daha ileri aşklara ulaşıldığıdır. Meselâ, Hâce Nasîruddin Tûsî, bunu, “Ruhlar arasında bir nevi şekil ortaklığı” diye ifade ederek ruhî sevginin köklerinin insan benliğinde tohum gibi ekildiğine işaret eder. İnsanın hakikî sevgilisi vardır. Bu hakikî sevgili, insan ruhunun kendisiyle bütünleştiği, kendisine ulaştığı ve keşfettiği hakikî gaybî varlıktır. Mahbub-u hakikî aslında insanın derinliklerinde mevcuttur.⁹

İnsanın hakiki sevgilisi Allah Teâlâ'nın mukaddes zâtıdır, O'ndan başka sevdiğini zannettiği şeylere karşı beslediği duygu, gerçekte bu ölümsüz sevginin bir tecellisinden ibarettir.¹⁰

İnsanoğlunun aşkı övdüğü, ona değer verdiği kesindir. Yani övülmeye değer bir şey olarak bulmaktadır aşkı. Şehevî isteklerdeyse övülecek bir taraf görülmez. Örneğin, insan tabii bir eğilim olan yeme arzusu veya yeme temayülüne sahiptir. Siz şu ana kadar sırf bu tabii eğilimden dolayı övülen bir kişiyi gördünüz mü? Şimdiye kadar, bir kişinin kalkıp da falan yemeğe olan temayülünü övdüğü görülmemiştir. Aşk

⁹ Mutahharî, *Fitrat*, s. 57.

¹⁰ *A.g.e.*, s. 64.

da cinsel şehveti ilgilendirdiği kadarıyla tıpkı yemek yeme şehveti gibidir, övgü ve saygıya değer bir yanı yoktur. Ancak gerçek aşk olayı öteden beri kutsanmış ve saygıyla karşılanmıştır. Dünya edebiyatının büyük kısmı bu aşk metinlerinden ibarettir. Bu hadisenin ne olduğuna, (kişisel veya toplumsal psikanaliz açısından) önemle eğilmek gerekir.

Âşıkların, sevdikleri insan uğruna her şeylerini feda etmeye, kendilerini onun karşısında fâni ve hiç olarak göstermeye eğilim duymaları ve bununla da iftihar etmeleri şaşırıcı değil midir? Yani kişi, sevgili karşısında kendisinin var olmaması, onunsa büsbütün varlığını göstermesini istemekte, başka bir deyişle sevgilisinin kişilik ve varlığında erimeyi arzulamaktadır.

Ahlâkta meselâ, fedakârlık olayı nasıl menfaatle bağdaşmayan ve egoizm taşımayan bir olaysa aşkta da böyledir. Çıkar söz konusu değildir. Fedakârlık çıkarıcılıkla uyum göstermez. İnsan ahlakî boyutta cömertliği, iyiliği, fedakârlığı ulular ve bunu bir övünç ve bir fazilet olarak kabul eder. Buradaki aşk meselesi şehvet meselesinden tamamen farklıdır. Çünkü şehvet bir şeyi kendi için istemek demektir. Şehvetle aşkın farkı işte buradadır. Şehvet olayında birey, sevdiğine kavuşmak, onu sahiplenmek ve ona ulaşmak ister ve bununla tatmin olur. Fakat “aşk”ta sahiplenme ve kavuşma olayı asla söz konusu değildir; âşığın varlığının sevgilide bütününü erimesi söz konusudur; yani egosantrizm(ben-merkezli) mantığıyla kesinlikle uyuşmayan bir hadisedir bu.

Bu meseleyi bu derece önemli kılan husus da budur. Bu nedenledir ki, şahsın sevgilisine bu teslimiyeti, onun varlığı karşısında kendisini unutmaması, aşk olayının dikkatle

incelenmesini ve mahiyetinin anlaşılmasını gerektiren ilginç neticelerdendir. Bu konuda Mevlâna'nın irfan edebiyatında fevkalâde çarpıcı şiirleri vardır:

*Aşk kahreder, ben de kahrolmuşum
Ay gibi, ışığından almışım.*

İbadet olayı işte budur, yani aşk, insanı öyle bir merhaleye ulaştırır ki, insan sevgilisini tanırlaştırır ve kendisini ona kul etmek; onu mutlak varlık, kendisini ise onun karşısında yok ve hiç saymak ister. Bu olay nedir? Bu şaşırtıcı hadisenin içyüzü nedir acaba?

Buraya kadar sözünü ettiğimiz nazariyelerden biri, aşkın bütünüyle cinsel ve şehvî olduğu, neden ve sonucunun cinselliğe dayandığı şeklindeydi. İslam ulemâsına göre ise aşk, fizikî -cinsel- ve ruhî olmak üzere iki türdür. Bunlar ruhî aşkın etmenlerinin bütün insanlarda mevcut olduğuna inanmaktadırlar.

Bu iki nazariyeyi (Freud'un nazariyesiyle ruhsal aşka inanan nazariyeyi) birleştirmek isteyen üçüncü bir nazariye daha vardır. Her şeyin -dostluk, bilim, hayır, sevgi, fazilet, tapınma... vb.- cinsel içgüdüden kaynaklandığını iddia eden tanınmış psikolog Freud, kesinlikle aşkın da cinsel kaynaklı olduğu görüşündedir. Ancak bugün artık bu teoriyi kabul eden kimse kalmamıştır.¹¹

İki Sevginin Çatışması

Mecnun'un devesi yeni doğurmuştu. Bilindiği gibi, henüz doğurmuş bir hayvanın, yavrusuna bağlılığı çok şiddetlidir.

¹¹ A.g.e., s. 61.

Mecnun, yeni doğurmuş bu deveye binerek sevgilisi Leyla'nın evine gitmek üzere yola çıkar. Şehirde biraz uzaklaştıktan sonra sevgilisinin hayaline dalar ve elleri yavaş yavaş gevşer, derken, devenin yuları elinden düşüverir. Yuların kontrol edilmediğini gören deve, yönünü değiştirerek eve dönmeye başlar. O da kendi sevdiğinin, yani biricik yavrusunun hayaline dalmıştır çünkü! Derken, bir ara Mecnun gözünü açar, sevgilisinin evine ulaşacağı yerde kendi evinde olduğunu görür! İkinci kez hayvanın başını çevirip Leyla'nın evine doğru yola koyulur. Fakat bir süre sonra yine sevgilisini hatırlar ve devenin yuları elinden düşüverir. Deve de yavrusunu özleyip durduğu için tekrar eve döner ve ahırın önünde durur. Velhasıl bu durum birkaç kez tekrarlanır. Mevlâna burada şöyle der:

*İnsanoğlu, Mecnun gibi deveyle çekişmede.
Bazen deve, bazen Mecnun galip gelmede.
Ey Mecnun! Gaflete kapılırsan bir an geride bulursun kendini. Uyan!*

Nihayet Mecnun bu işin böyle yürümeyeceğini anlar ve deveden inerek yayan gitmeyi tercih eder:

*Ey deve, dedi, her ikimiz de âşığız
Yollarımız ayrı, yürümez bu arkadaşlık.
Mevlâ'nın aşkı Leyla'dan aşağı mıdır bana?
Mevlâ'ya kul olmak daha evlâdır ey Mevlâna¹²*

Ahlak ve İbadet

İnsanın ahlakî davranışlarını ele alan nazariyelerden biri de ibadet nazariyesidir. Bu görüşü benimseyenlerde, insanın, doğal olan ve insanoğlunun tüm fertlerinde görülen

¹² A.g.e., s. 70.

davranışlarından farklı tutumları vardır. Bütün insanlar diğer tabii eylemlerinden farklı olan bu davranışları yüceltip över, şerefli ve yüce olarak addeder. İşte bu davranışlar ibadet süzgecinden çıkmaktadır ve o kategoriye girmektedir.

Kimileri bu tür davranışları sevgi ve muhabbetin bir yansıması, kimileri akıl, bilgi ve düşüncenin bir türü, kimileri güçlü irade, kimileri insan vicdanının sesi ve kimileri de güzellik kategorisinden olarak kabul etmektedirler. Şimdi de şunu açıklayalım: İnsanlığın, bu tür mukaddes davranışların tabiatı konusunda başka bir görüş daha vardır, o da bu davranışların kulluk kategorisinde, Allah'a ibadet kategorisinde, fakat bilgisizce bir ibadet kategorisinde olduğudur. Örneğin, ahlakî davranışları güzellik türünden bilen o kimse şunu söylemekteydi: Ahlakî güzellik, duygusal güzelliklere özgü olduğu ve akla dayalı güzellik de güzellik olduğu için ahlakî davranışta bulunan kişi akli güzelliği ahlakî güzellik zanneder. Bu güzellik onu tıpkı ahlak dışı bir davranış olan kötülüğün kendisinden nefret ettirmesi gibi kendine doğru çeker. Ahlakî davranışlarda cemâl cazibesi gibi bir cazibe vardır ve ahlak karşıtı davranışlarda da güzellik karşıtı def ediciler (iticiler) türünden bir def edici (itici) vardır.

Fakat bu görüş, hayret verici bir görüştür. Gariplik şura dadır: Ahlakî bir davranışta bulunan bir kimse, hatta bilinçli bir şekilde Allah'ı tanımayan ve Allah'ın varlığını itiraf etmeyen veya faraza itiraf etse, kendi uyanık şuurunda bu davranışı Allah rızası için yapmasa ve bu davranışıyla Allah'a kulluk etmiş olmasa bile onun ahlakî davranışı bir tür Allah'a kulluktur, ancak bilgisiz olarak yapılan bir kulluktur.

Bilinçsiz olarak Allah'a kulluğun olması mümkün mü? diye bir soru sorulabilir. Bunun cevabı şudur: Evet, hatta

bizim bilinçsiz olarak Allah'ı tanıdığımız yerler de vardır. Yani bütün halklar fitratlarının derinliğinde -günümüz ifadesiyle bilinçsizce- kendi ilahlarını tanımaktadırlar. Toplum bireylerinin Allah'ı tanıma konusundaki farklılığı, haberdar olma aşamasındadır. Bu konunun kabulü önceki çağlarda bir dereceye kadar zor olsa da günümüzde bunun kabulü oldukça kolaydır. Bu konu günümüzde ispatlanmıştır. İnsan iki tür şuura sahiptir; açık olan şuur ve kapalı olan şuur. Yani insanın kendisinden haberdar olduğu ve bildiği şuur, diğeri ise kendi başına bir tür haberdarlık olan, fakat insanın ağızdan çıktığı şuurunun ondan habersiz olduğu şuur.¹³

Bilerek veya bilmeyerek yapılan kulluk için bir örnek zikretmemiz gerekirse bu, bir bebeğin istek açısından yaptığı hareket örneğidir:

Çocuklar annelere karşı kendi dudaklarında olan isteğin sırrını bilmez. Annesinden yeni doğmuş bir çocuk, daha gözlerini açmadığı ve annenin varlığından haberi dahi olmadığı, yani henüz zihninde annenin ne olduğu hakkında bir bilginin oluşmadığı, bir annenin var olduğunu dahi bilmediği birinci ve ikinci gününde meydana gelen açlığından dolayı başını o tarafa bu tarafa sallar, dudaklarını o tarafa bu tarafa büker. Her şeyden habersiz bu dudaklar, annenin memelerini aramaktadır. Yani eğer birileri bu çocuğa neyi aradığını soracaksa hiçbir cevap alamaz, çocuk açıklamaya kadirdir değildir, kesinlikle zihni bunu elde edememiştir. Henüz onun zihni açıklama ve işaretlerle bezenmemiştir. Konuşabilse dahi bu konuyu açıklayamaz. Ama habersizce var olan bir şeye doğru gitmektedir, habersiz bir şekilde annenin memelerini aramaktadır. Ancak bu eğilimler insanda oldukça

¹³ Mutahharî, *Ahlak Felsefesi*, s. 116.

zayıf, hayvanlarda ise kuvvetlidir. Hayvanlarda, özellikle haşerelerde bu istek çok fazladır. Bu orandaki içgüdü, birçok meselede insanlarda da vardır.¹⁴

Hatta günümüz psikoloji bilginleri, insan şuurunun büyük bir kısmının insanın bilinçsiz şuur kısmına, azınlık sayılabilecek bir bölümünün varlığının ise bilinçli şuur kısmına girdiği kanaatindedirler.

Örneğin, biz iç dünyamıza müracaat eder ve iç benliğimizin detaylarını kontrol edersek bir miktar duygu, bilgi, haber, eğilim, kin, sevgi ve bu tür şeyleri buluruz. Sonra da bunların dışında başka bir şeyin olmadığını düşünürüz. Hâlbuki haberler, bilgiler, idrak edilenler ve de düşünceler, duygular ve eğilimlerden çoğu kendilerinden habersiz olduğumuz bir şekilde ruhumuzun derinliklerinde yer etmiştir. Yani, benim ruhumun büyük bir kısmı sizinle konuştuğum 'ben'den gizlidir. Ve sizin ruhunuzun büyük bir kısmı sizin şu anda sözlerime kulak vermekte olduğunuz 'siz'den gizlidir. Misal olarak şöyle demektedirler: Eğer siz bir karpuzu bir su havuzuna atarsanız o karpuzun kaçta kaçı suyun üstünde olur? Az bir kısmı. Şayet onda dokuzu suya batmışsa onda biri dışarıdadır. Ya da eğer büyük bir buz parçasını su havuzuna atarsanız onun kaçta kaçı suyun üstünde olur ve kaçta kaçı suya batar? İşte insan şuuru da bu şekildedir. Açık olan kısım gizli olan kısma nispetle daha azdır.

Âlem de aynı şekildedir. Kur'an'ın şehadet âlemi olarak ifade ettiği bu tabiat âleminin gayb âlemi ve gizli hakikatler karşısındaki oranı bundan daha fazla değilse bile hemen hemen aynıdır. Bütün Samanyolu ve yıldızları içine alan tabiat âlemi ve nerede bittiğini bilmediği için insanoğlunun sonsuz

¹⁴ A.g.e., s. 127.

feza dediği -gerçekten de sonsuzdur- bu feza, bu âlemi içine olan bir âleme nispetle, yani âlemin gizli olan kısmına nispetle çok küçüktür. Hadisin ifadesine göre, şunun gibidir: Bir yüzük bir çöle atılırsa, o yüzük sahraya nispetle nasıl kıyaslanabilir? Hiç.

Şimdi, bilinçsiz ibadet dediğimiz bu konu bizleri dehşete düşürmemeli ve 'kulluğun bilince dayalı olmayanı da mı olur?' gibi şaşkınlık içeren sorular doğurmamalıdır. Vekil ve vasi istemeyen, ama buna rağmen yaşayan bir kimse gibi. Ben Allah'a ibadet etmediğimi biliyorsam, hatta asla Allah'ın varlığını kabul etmiyorsam siz, benim o ahlakî davranışımı bilinçsiz kulluğun bir türü olduğunu mu söylüyorsunuz?

Bunun cevabı şudur: Evet, sen birçok şeyi bilmemekte-sin, zâtını tanımadığımı biliyorsun.¹⁵

Şimdi, 'ahlakî davranışlar ibadetin özündendir' sözünün manası nedir?

İnsan, fitratı gereği ahlakî davranışları şerefli ve yüce olarak kabul etmektedir. Fedakârlık ve başkasını kendisine tercih etme davranışı, tabii mantığın sınırını aşmaktadır. Hatta amelî ve aklî mantığın da sınırını aşmaktadır. Yani insana; 'kendini ve kendi menfaatini korumalısın' diyen amelî akıl mantığıyla bir değildir, onunla uyuşmaz. Bununla birlikte insan bu davranışları yapar ve bu davranışlarda bir çeşit şeref ve azametini olduğunu görür, büyüklük ve yücelik bulur, bu davranışları yapmakla kendisini yücelttiğini hisseder. Cömertlik, insaf, kendinden bağışlanma, gibi.

İnsanın o derin ruhu, fitratı, kalbinin derinliği kendine özgü bir sezgiyle bilgisiz olarak Allah'ı tanıdığı gibi, Allah'ın bu

¹⁵ A.g.e., s. 116.

kanunlarını da tanımaktadır. Allah'ın rızasını tanımakta ve davranışlarını fitrî olarak Allah'ın rızasına uygun olarak yapmaktadır.¹⁶

Hakikat şudur ki, ahlak, ibadetin özündendir. İnsan, Allah'a bilinçsizce ibadet ettiği gibi, aynı şekilde bilinçsiz olarak birtakım ilahî hükümlere de boyun eğmektedir. Bilinçsiz olan şuuru bilince dayalı şuura dönüştürünce -ki peygamberler bunun için gelmişlerdir- peygamberler, bizi kendi fitratımıza yöneltmek ve o bilgisiz şuuru ve fitrî işleri bilgili bir işe dönüştürmek için gelmişlerdir. İşte o zaman artık onun bütün işleri ahlakî olur. Sadece belirlenmiş bir takım işler değil, uyuması da yemesi de ahlakî bir işe dönüşür, yani yaşadığımız şer'î teklif ve ilahî rızaya dayalı olduğunda yememiz, uyumamız, yürümemiz, konuşmamız özet olarak hayatımız ve ölümümüz, olduğu gibi tamamıyla ahlak olur.

*“Deki: Benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm hep Âlemlerin Rabbi Allah içindir.”*¹⁷

Her şey Allah için olur ve bütün şeyler ahlakî davranışlara dönüşür.¹⁸

Varlıkta İbadet

Allah'a ibadeti sadece insan mı yapar? Ya da Allah'a ibadet sadece insana mı özgüdür? Hatta insanların bütününden kastımız O'na ibadet eden insanlar mıdır? Hayır dedik, ilk önce bazı insanların yaptığı bazılarının da yapmadığı bu ibadet, bilince dayalı olarak yapılan kulluktur. Şuursuzca ve farkında olmadan ibadete gelince bütün mevcudat bu tür ibadeti yerine getirmektedirler. Hatta kulluk, âlemdeki bütün

¹⁶ A.g.e., s. 127.

¹⁷ En'am, Sûresi, 162.

¹⁸ Mutahharî, *Ahlak Felsefesi*, s. 132.

varlıklarda mevcut olan bir hakikattir ve âlemde Hakk'a kulluk etmeyen hiçbir varlık yoktur.¹⁹

Muhabbet konusuna değinirken Allah'tan başkasını arayan da dahil olmak üzere asıl etmenin Allah Teâlâ'yı aramak olduğuna işaret etmiştik. Mesele sadece uyarlamadadır. İmam Zeynelâbidîn (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

*“Sevgisi, yolunda ilerleyebilmelerini sağladı.”*²⁰

Varlığın bütünü muhabbetullah yolunda yürümektedir. Bitkiler dahi O'nun sevgisinin dışında başka bir şeye sahip değildirler. Dahası taş dahi cazibe (cezbedici) kuvvetle hareket etmektedir ki, hakikatte de o da Allah Teâlâ dışında başka bir şeyi aramamaktadır. Allah sevgisi O'nun zâtında vardır. Şu ayetler de bu türdendir:

*“O'nu övgüyle tesbih etmeyen hiçbir varlık yoktur. Ancak siz onların tesbihini anlayamazsınız.”*²¹

*“Onlar, Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Halbuki göklerde ve yerde ne varsa hepsi, ister istemez O'na boyun eğmişti.”*²²

*“Oysa göklerde ve yerde kim varsa ister istemez kendileri de gölgeleri de sabah akşam Allah'a secde ederler.”*²³

*“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih eder.”*²⁴

*“Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ı tesbih etmektedir.”*²⁵

¹⁹ A.g.e., s. 123.

²⁰ *Sahife-i Seccadiye*, “Allah'a Hamd ve Sena ile ilgili duası.”

²¹ İsra Sûresi, 44.

²² Âl-i İmran Sûresi, 83.

²³ Ra'd Sûresi, 15.

²⁴ Tegâbûn Sûresi, 1.

²⁵ Haşr Sûresi, 1.

İrfanî zevke sahip şairlerin bu bağlamda çeşitli şiirleri vardır. Nizamî'nin şu beyti bu kategoriye girmektedir:

*Biliyor musun, neden seyahat etmektedirler?
Yerin merkezinin çevresindeki felekler.*

İbadet Duygusunun Gelişmesi

İslam dininin öğretileri -bu mukaddes ilahî şariat- insanın bedensel-ruhî, maddî-manevî, düşünsel-duygusal, bireysel-toplumsal bütün boyutlarına özel önem verildiğini göstermektedir. Bu din, söz konusu boyutlardan hiçbirisini ihmal etmemiştir. Dahası bunların her birisi için belirli bir eğitim metodu ortaya koymuştur.²⁶

İslam aklın, düşüncenin ve düşünsel bağımsızlık kazanabilmenin gelişimine oldukça önem vermiş, önceki büyükleri taklit etme ve çoğunluğun görüşüne boyun eğme kabilinden aklın bağımsızlığıyla çatışan bütün şeylerle mücadele etmiştir.

İradenin terbiyesi, nefse hâkim olmak, hevâ ve hevesin saltanatından kurtulup manevî özgürlüğe kavuşmak, İslamî ibadetlerin ve hükümlerin birçoğunun sebebi mesabesinde-dir. Nitekim İslam, hakikati talebin, duygularının gelişimini, ilmin elde edilişi, ahlakî duyguların tezhip edilmesini, güzelliği duygusunun terbiyesini ve kulluk dürtülerini merkeze almıştır.²⁷ Buna göre; kendimizin ve çocuklarımızın benliklerinde gerçek anlamda kulluk duygusunu yerleştirmemiz ve hak ettiği önemi göstermemiz gerekiyor. İbadet salt olarak

²⁶ *Mutahharî Külliyyâtı-Kur'an'da İnsan*, c. 2, s. 284.

²⁷ *A.g.e.*, s. 285.

insanın dört rekâtlık bir namazı eda etmek için eğilmesi ve doğrulması değildir. Bu alıştırma ibadetin cevherini vermemekte, ondan asla ruhî lezzet alınmamakta, yakarış, dua ve tazarruun amacına ulaşamamaktadır. Kişi bu bakış açısıyla ibadet ettiği esnadaki zaman dilimlerinde, Allah Teâlâ'ya tam yöneliş ve zihinde O'nun dışında başka bir şeyin bulunmamasını idrak edememektedir. Yahut da ibadet salt olarak kişinin ramazan ayında sabahtan güneşin batışına kadar ağzına oruç tutturmak demek değildir.

Öyleyse İslamî eğitimin rükünlerinden birisi şudur: Benliğimizde bu şuuru gerçekleştirebilmemiz için kesinlikle bu şuuru eğitmemiz gerekmektedir.²⁸

²⁸ *Mutahharî, İslam'da Eğitim ve Öğretim*, s. 345.

İkinci Bölüm

İbadet

İbadet

Peygamberlerin çağrılarının aslı ilkelerinden birisi eşsiz olan Allah Teâlâ'ya kulluk etmek ve O'nun dışında başka hiçbir varlığa kul olmamaktır. Çağrısında bu öğreti bulunmayan hiçbir peygamber yoktur. Nitekim bizler ibadetin mukaddes İslam şeriatının temel rükünlerinden birisi olduğunu biliyoruz. İslam'da sadece ahiretle ilgili olan ibadet-i sarf bulunmamaktadır. Yani İslamî ibadetler hayatın felsefesini de bünyelerinde taşırlar ki, bunlar hayatın cevherindedir. Dahası, kimi ibadetler ortak toplumsal bir yapıya sahiptir. İslam hayatın bazı gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla bazı bireysel ibadetleri teşri etmiştir. Örneğin, kulluğun en kâmil göstergesi olan namaz İslam'da özel bir konuma sahiptir. Hatta sadece namazı eda etmek isteyen bireyin bazı ahlakî ve toplumsal bazı vâcibleri de yerine getirmesi gerekmektedir. Örneğin, temizlik, başkalarının hakkına saygı, vakte gerekli özeni gösterme, yöneldiği yeri bilme, duygularına hâkim olabilme, Allah'ın sâlih kullarına selam verme vb...

İbadet Ruhî Bir İhtiyaçtır

Zaman unsurunun bir etkiye sahip olmadığı, nesih ve değişikliği kabul etmeyen sabit genel kabuller cümlesinden birisi de ibadettir. İbadet, insanın ihtiyaçlarından birisi olarak

kabul edilir. İbadetin anlamı nedir? İbadet, insanın kendi iç âleminde kendisini yaratan hakikate yöneliş haletidir. Kişi bu haletinde kendisini O'na muhtaç hisseder. Aslında bu, halktan Hakk'a doğru başlayan bir süreçtir. Bu durumun kendisi her türlü yarar ve etkisi bir yana, ruhi bir ihtiyaçtır. Bundan gafil davranılması, insanın ruhunda dengesizliğin oluşmasına neden olacaktır. Basit bir örnek arz edeyim. Bir merkebimizin ve bir de merkebe yüklenecek heybemizin olduğunu düşünelim. Heybenin bir tarafını doldurup diğer tarafını boş bıraktığımızda denge bozulur. Dengenin bozulmaması için her iki taraf da doldurulur. İnsanoğlunun kendi vücudunda da doldurulduğunda dengenin oluşmasını sağlayan birçok heybeler ve boşluklar bulunmaktadır. İnsanın gönlünde birçok şeyin yeri boştur. İnsanın ruhunda birçok çeşit boşluklar vardır. İnsanın giderilmeyen her türlü ihtiyacı, vücut âleminde ıstırap, huzursuzluk ve dengesizliğe yol açar. Eğer insanoğlu tüm ömrünü ibadete vakfedip diğer ihtiyaçlarından gafil davranırsa ister istemez o ihtiyaçları kendisini rahatsız eder. Aksi de böyledir. Eğer insan ömrü boyunca maddiyat peşinde koşup ve maneviyat için vakit ayırmazsa ruhu devamlı muzdarip ve perişan olacaktır. Hindistan'ın kurtuluşunda ve bağımsızlık mücadelesinde ikinci adam konumunda olan ve Gandi'den sonra bağımsız Hindistan'ın ikinci cumhurbaşkanı seçilen Cevahirlal Nehru, küçüklüğünden beri dinsiz bir şekilde yetişmişti. Ömrünün sonunda köklü bir değişime uğradı. Nehru'nun kendisi şöyle diyordu:

Ben hem kendi ruhumda ve hem de dünyada bir boşluk hissediyorum. Bu boşluğu maneviyattan başka hiçbir şey dolduramaz. Dünyada yaşanan ıstırapın nedeni ise dünyada maneviyatın zayıflamış olmasıdır. Ve dünyadaki dengesizliğin nedeni de budur. Sovyetler Birliği'nde bu ıstırap ve huzursuzluk hâli şu anda yaşanmaktadır.

Bu insanlar aç oluncaya kadar, açlık onların başka bir şey düşünmesine fırsat vermiyordu, daima maişet temini ve bu uğurda mücadeleyi düşünüyorlardı. Sonraları normal bir hayata kavuşunca ruhi bir rahatsızlık baş göstermeye başladı. İşlerini bitirip istirahata çekildiklerinde yeni musibetleri başlıyor, boş vakitlerini nasıl dolduracakları fikri onları rahatsız ediyordu.

Nehru daha sonra şöyle devam etmektedir:

Ben bu işçilerin o ıstırap verici boş saatlerini manevî bir şeyin dışında başka bir şeyle doldurabileceklerini zannetmiyorum. Bu, bende de var olan boşluğun ta kendisidir.

Demek ki, gerçekten insan ibadet etmeye ve inanmaya muhtaçtır, insanların ibadet ve maneviyattan yüz çevirmelerinden dolayıdır ki, bugün yeryüzünde ruhi ve psikolojik hastalıklar her zamankinden daha fazladır. Biz bunu düşünmemiştik demeyin. Biliniz ki, bu ihtiyaç vardır ve gerçek bir ihtiyaçtır. Namaz tüm yararlarından önce gönlün ve ruhun tabibidir, şifası ve huzurudur. Eğer spor sağlığa faydalı, arındırılmış su her ev için lazım, sağlıklı gıda ve temiz hava herkes için gerekliyse biliniz ki, bu ölçüde namaz da insan sağlığı için faydalıdır. Siz bilmiyorsunuz ki, insan günün yirmi dört saatinden bir kısmını Allah'a yalvarış, yakarış, dua ve ibadete ayırsa ruhu ne kadar temizlenmiş olur. Bunlar vesilesiyle nefsindeki bütün olumsuzluklar ve urlar çıkıp gider.²⁹

İbadet Yaratılışın Sırrıdır

Allah Teâlâ, insanı sadece kendisine ibadet etsin ve emirlerini yerine getirsin diye yaratmıştır. Buna göre, kulun görevi Allah'ın emirlerine itaat etmesidir.

²⁹ Mutahharî, *İslam ve Çağın Gereklere*, s. 292.

“Ben insanları ve cinleri sadece bana kulluk etsinler diye yarattım.”³⁰

İnsan, zâtını ancak Allah Teâlâ'ya kulluk ve O'nu zikretmek aracılığıyla bulabilir. İlahını unuttuğunda hakikatte kendi benliğini unutmuş, kendisinin kim olduğunu, niçin yaratıldığını ve varacağı yerin neresi olduğunu bilmiyor demektir.

“Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın.”³¹

İbadet İlahî Bir Ahittir

“Ey Âdemoğulları! Size, ‘Şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır’ demedim mi? Ve ‘Bana kulluk ediniz, doğru yol budur’ demedim mi? Şeytan sizden pek çok milleti kandırıp saptırdı. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?”³²

Buradaki diyalogun konusu ilahî ahit ile ilgili olup bir iki kişi ya da bir iki ümmetle ilişkili değildir. Söz konusu ilahî ahit bütün âdemoğlunu kapsamaktadır. Şeytana ibadet etmekten maksat, şeytan için bir put yapıp onu mihraba koymak demek değildir. Ayetin ifade ettiği anlam; ona boyun eğmek ve uymaktır. Allah Teâlâ, şeytana ibadet etmemek ve saadete erişmenin güvencesini barındıran kendisine ibadet etmek noktasında âdemoğlundan bir söz alıyor.³³

³⁰ Zariyat Sûresi, 56.

³¹ Haşr Sûresi, 19.

³² Yâsîn Sûresi, 60-62.

³³ Mutahharî Külliyyâtı-Fıtrat, c. 3, s. 603.

İbadet İnsanın Sorumluluğudur

“Hâlbuki onlara ancak, dini yalnız O'na has kılarak ve hanifler olarak Allah'a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştu. Sağlam din de budur.”³⁴

Resûl, Kur'an ve Kur'an ayetleri, insanlar için birer beyyinedirler. Bu ilahî beyyine insandan neyi talep ediyor. İlahî beyyine bazen meşakkatli bir emirle onların yaşamlarını bulanıklaştıran şeyi gidermeyi teklif etmektedir. Örneğin, bu, onlara Resûl'ün sözünü dinlemeleri için bütün şeylerden arınmalarını gerekli kılmaktadır.

Durumu bu şekilde olan bir kişiyi insan bir dereceye kadar mazur kabul eder ve şöyle der: Bu iş o derece kolay değildir. Bu resûl, insanları, ailelerini, hanımlarını, çocuklarını ve işlerini terk etmeye, ölünceye kadar bir dağ başına davet etmektedir. Resûlullah (s.a.a.) bu tür meşakkatli tekliflere asla davet etmez. Aksine O, insanlara maslahat barındıran teklifleri getirir.

Öyleyse peygamber, insanlardan neyi istiyor. İlk olarak O'nun isteği ibadetle ilgilidir. Onlara Allah'tan başkasına ibadet etmemelerini emretmektedir. Bu emir acaba çirkin bir şey midir? “Hâlbuki ancak, dini yalnız O'na has kılarak ibadet etmekle emrolunmuştu.” Yani O (s.a.a.) insanlara sadece Allah'a kulluk etmelerini ve O'na boyun eğmelerini emretmiştir. Peki, onlara nasıl emretmiştir: “Dini yalnız O'na has kılarak ve hanifler olarak.”

Hanif; hakka doğru eğilimi bulunan şey demektir. Hanif, bâtıla yönelmek ve zulüm anlamına gelen cenîf sözcüğünün zıddıdır. Yani Haniflik ile işlerde itidal ve dengeli oluş kastedilir.

³⁴ Beyyine Sûresi, 5.

“Sizi böylece ümmet-i vasat kıldık.”³⁵

Hakka doğru eğilime *hanâfet/haniflik*, ifrat veya tefrite doğru eğilime ise *cenâfet* denilir.

Tamam, bu beyyine insanlardan neyi talep ediyor?

Beyyine insanlardan öncelikle sadece Allah Teâlâ'ya kul-luk etmelerini, Hanifler olmalarını yani itidalli olmalarını talep ediyor.

İkinci olarak da onlardan namazı ikame etmelerini istiyor. Namaz, kul ile Yaratıcı arasındaki bağıdır. Namazı ikame etmenin namaz kılmak olgusundan ayrı bir şey olduğunu defalarca açıkladık. Namazı ikame etmek, namazı hakkını vererek yerine getirmek demektir. Yani kalbî huzur ve huşu ile tefekkür ve düşünce ile namazı eda etmek demektir.³⁶

İbadet İmanın Alametidir

Hız. Resûl-i Ekrem (s.a.a.) bir gün fecr-i kâzip ile fecr-i sâdik arasında Ashâb-ı Suffe'nin ziyaretine gider. Hız. Resûlullah (s.a.a.), mescidin avlusunda yaşadıkları için kendilerine bu adın verildiği söz konusu yoksulları sık sık ziyaret ederdi. Sabahın alaca karanlığıdır, gözü bu ashap arasında bir gence takılır; fevkalade bir haleti vardır bu gencin. Onun durumu Hız. Resûlullah (s.a.a.)'in dikkatini çeker; gözleri çukura inmiş, rengi sararmıştır; normalin dışında bir görünüşü vardır bu gencin. Hız. Resûlullah (s.a.a.) “Bu geceyi nasıl sabahladın?” diye sorar gence, delikanlı cevap verir: “Yakîne erişmiş olarak sabahladım ya Resûlullah!” Hız. Resûl-i Ekrem (s.a.a.) onun ağzından çıkan bu sözlere şaşırarak, “Her şeyin bir alameti vardır. Senin yakîninin alameti nedir, söyler

misin?” diye sorar. Delikanlı “Benim yakînim beni üzüntüye sevk eder; gecelerimi uykusuz, gündüzlerimi ise susuzluğa katlanarak geçirmeme neden olur. Artık dünyadan ve dünyadaki her şeyden sıkılıyorum. Sanki Rabbinin arşına bakıyor gibiyim. Rabbin mahlûkatın hesabını görüyor gibi. Bütün mahlûkat hesap vermek için mahşerde toplanmış da ben de aralarındaymışım gibi geliyor bana. Cennette nimetlenen, kurulmuş koltuklara yaslanarak birbirleriyle tanışmakta olan cennetliklere bakıyorum gibi. Ateşte azap çeken ve feryat edip duran cehennemlikleri seyrediyordum gibi. Şu anda cehennem uğultusunu duyar gibiyim.” diyerek cevap verir. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.a.) ashabına şöyle buyurur: “Bu, Allah'ın kalbini imanla aydınlattığı bir kuldür.” Sonra genç adama döner ve “Bu haline devam et” der. Genç de der ki: “Ya Resûlullah! Benim için Allah'a dua et. Bana senin yanında şehid olmayı nasip etsin.”³⁷

Evet... Gecesi ve gündüzü böyle bir gencin arzusu şehadet... İslâm'a iman eden insan budur işte, mü'min budur, İslâm'ın arzuladığı insan budur. Her iki derde de sahiptir, ancak ikinci derdi, birinci derdinden neşet bulmuştur onun; taşıdığı ilahî dert bu ikinci derdi meydana getirmiştir. Allah Teâlâ hakkında tefekkür onda ikinci derdi meydana getirmiştir.³⁸

İbadet Peygamberlerin Öğretilerinin Temelidir

Bir derste ibadetin önemine değinmiş ve şöyle demiştim: “İslâm sadece toplumsal bir dindir veya bir ahlâk dindir” demeyiniz. İslâm bütün bunları kuşatan evrensel bir

³⁵ Bakara Sûresi, 143.

³⁶ Mutahharî, *Kur'an'ın Yedi Suresinin Tefsiri*, s. 92.

³⁷ Kuleynî, *Usûl-u Kâfî*, c. 2, s. 53; *Kenzü'l-Ummal*, c. 13, s. 251.

³⁸ Mutahharî, *İnsan-ı Kâmil*, s. 102.

dindir. İslâm toplumsal öğretiler hususunda en güzel sözü söylemiştir:

“Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik.”³⁹

İslam güzel ahlak hususunda da en parlak sözü söylemiştir:

“Çünkü ümmilere içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitab’ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O’dur.”⁴⁰

Acaba toplumsal öğretisi ve değerleri bu kadar yücelten İslam, ibadetin değerini azaltmış mıdır? Asla! İbadetin değerini zerre kadar düşürmemiştir. Aksine ibadeti bütün bunlardan üstün kılmıştır.

İslam nazarında öğretilerin baş sayfası ibadettir. Eğer ibadetler doğru olursa ahlâki ve toplumsal hususlar da kendiliğinden düzelir. Eğer ibadet olmazsa o ikisi de ideal anlamda gerçekleşemez. Ahlâkî ve toplumsal hususlarda mükemmel olup da ibadette mükemmel olmayan bir Müslüman için aşağıdaki rivayetlerde yer alan anlamdan başka bir şey düşünmüyoruz. Emîrül-müminîn Ali (a.s.) buyuruyor ki:

“Allah’a imandan sonra hiçbir şey namaz kadar yüce değildir.”

Hiz. Resûlullah (s.a.a.) “Namazın misali, evde akan ve insanın günde beş defa kendisi ile yıkandığı sıcak su gibidir” buyurmuştur. Hiz. Ali Nehcû'l-Belâğ'a'da “Namaza önem verin, namazı muhafaza edin” buyurmaktadır.

³⁹ Hadid Sûresi, 25.

⁴⁰ Cuma Sûresi, 2.

Allah Teâlâ, Hiz. Peygamber (s.a.a.)'e “Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz; (aksine) biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç, takva iledir”⁴¹ buyurmuştur.

“(Resûlüm!) Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, (bazen) yarısını, (bazen de) üçte birini yatmadan (ibadetle) geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun da (böyle yaptığını) Rabbin elbette biliyor.”⁴²

“Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafîle olmak üzere namaz kıl. (Böylece) Rabbinin, seni, övgüye değer bir makama göndereceğini umabilirsin.”⁴³

Çünkü teheccüd Hiz. Resûlullah (s.a.a.)'e vâcibdir.⁴⁴

İbadetin Boyutları

İslam bütün yararlı amelleri –katıksız bir ilahî dürtü ile gerçekleşmiş- Allah'a ibadet olarak değerlendirir. Buna göre, ilim talep etmek, helal rızık talep etmek ve toplumsal eylemlerin bütünü birer ibadettir.⁴⁵

Fıkıhçılar Allah Teâlâ'nın rızasını elde etmek amacıyla gerçekleştirilen bütün davranışların ibadet olduğuna vurgu yaparlar. Tabi, bu gerçekleştirilen amelin dışsal görünümünün maslahata uygun olması da şarttır. Bir diğer ifadeyle insanın Allah rızası için gerçekleştirdiği sâlih ameller birer ibadettir. Buna göre, insanın uykusu dahi bir ibadettir.

⁴¹ Taha Sûresi, 132.

⁴² Müzzemmil Sûresi, 20.

⁴³ İsra Sûresi, 79.

⁴⁴ Mutahharî, *İslam ve Zamanın Gereklere*, s. 294.

⁴⁵ Mutahharî, *Nehcû'l-Belâğ'a'da Bir Gezinti*, s. 81.

Denilir ki, kişi hayatını uygun zaman ve zeminde bütün davranışlarını tanzim edecek ve amelleri de hak olarak Allah yolunda eda edecek şekilde düzenleyecek olursa gece gündüz sürekli bir ibadet halinde olabilir. Böyle bir kişinin -Allah yolunda olduğu müddetçe- uykusu, uyanıklığı, yemek yemesi, yürüyüşü, elbise giymesi ve bütün amelleri de ibadettir.

Bu kanaat doğrudur. Çünkü insana düşen, sürekli olarak ibadet haletinde yaşamasıdır. İbadetsiz bir vakit geçirmesi insan için yaraşır bir tutum değildir. Ancak insanın meydana getireceği her davranış ibadettir türünde yanlış bir tasavvura da düşülmemelidir. İçinde maslahat bulunan ve Allah rızası için yerine getirilen bütün ameller ibadettir. Ama örneğin, ben amelî bir konumda bulunur ve -farz-ı misal- Allah yolunda bir amelî icra ediyorsam, yani ben ibadet haletinde isem, özü Allah'ın zikri, O'nunla halvet ve ünsiyette bulunmak ve bütün benliğiyle O'na yönelmek ve O'nun dışındaki bütün şeyleri unutmak olan ibadete hiçbir şekilde ihtiyaç kalmamaktadır türünde bir algıya da düşülmemelidir. Böyle bir algı bütünüyle yanlıştır. Bu tür bir ibadet her halükârda kendi konumu itibariyle zorunludur. Bu ikinci tür ibadet olmamış olsaydı ilk tür ibadet de olmazdı. Bu ikinci tür eylemler katışksız ibadet olan eylemlerdir. Bu davranışlarda ibadet dışında başka bir maslahat yoktur.

İslam şeriatında iki türlü amel vardır: İlki; katışksız ibadet olanlar. Bu amelde ibadet dışında başka bir maslahat yoktur. Örneğin, namaz bu türdendir. Diğerleri ise hayatın gerekleri kabilinden olanlardır. Bu davranışlara ibadet boyasını vurma ve bu sıfatı verme olanağına sahibiz. Hatta bu davranışlara ibadet boyası vurmakla da yükümlüyüz. Öyleyse Allah için

ve Allah yolunda yapılan bütün davranışlar ibadettir. Ancak bu tür ibadetin, insanı Rabbine bütünüyle yönelten ve istiğfar ettirten diğer ibadet türüne (namaz, oruç gibi salt ibadet olanlardan) ihtiyaç bırakmadığı şeklinde bir düşünce oluşturmamalıdır. Asla bu ibadet diğer ibadet türüne duyulan ihtiyacımızı gidermez. Resûlullah (s.a.a.) asla kendisini ilk ibadet türünden müstağni görmedi. Emîrül-mü'minîn (a.s.) kendisini ilk ibadet türünden müstağni görmedi. Hiçbir insan bu ilk ibadet türünden müstağni değildir.⁴⁶

İbadetin Takdisi/Kutsanması

İbadetin İslamî marifetler literatüründe geniş bir mefhumu ve kullanımı vardır. Allah'a itaat düşüncesinden kaynaklanmayan bütün taatlar ister nefs-i emmâreye itaat olsun, ister başkasına itaat olsun şirk olarak kabul edilmektedir. Tabiidir ki, şirkin bu türü, şirkin en zayıf mertebelerindedir ve kişi İslam dairesinin dışına çıkarmamaktadır.

Ancak ibadetin inşası ve ubüdiyetin izharı kastıyla yerine getirilen amellerin ayrı bir konumu vardır. Yani rükü, secde, O'na yakınlaşmak gayesiyle kurban sunumu gibi karşdakini takdis etmek ve O'na ubüdiyet izharında bulunmaktan başka anlamı bulunmayan amellerin bütünü sadece Allah için yerine getirilebilir. Yani Resûl (s.a.a.), Ehl-i Beyt İmamları ve melekler de dahil olmak üzere hiçbir kimse için icra edilemez.

Bireyin İlahî Zât-ı Akdes dışında başkaları için yerine getirdiği bu ameller şirktir. İster tevhid akidesiyle birlikte olsun -yani tevhid-i zât, tevhid-i sıfat ve tevhid-i hâlikiyet- ister tevhid akidesini barındırmamasın fark etmemektedir.

⁴⁶ Mutahharî, *İslam'da Eğitim ve Öğretim*, s. 347.

Bu konunun biraz daha açıklanmaya ihtiyacı vardır. Bir şeye önem verme ve huzu' gösterme ibadet değildir. Ama bu huzu/saygı takdis boyasını aldığı zaman artık ibadet kategorisine girmiş olur.

Bunu şöyle açıklayabiliriz: İnsanın benliğini hakir görmek ve zâtını sosyal konumundan daha düşük göstermeye dayanırsa bu davranış tevazu kategorisine girer. Ancak bu boyun eğiş karşındaki tekrim etmeye dönüşürse bu ta'zimdir. Tevazu da tazim de ibadetten sayılmaz. Tevazu ile ta'zim arasındaki fark şudur: İlki zâtını küçük görmekten ibaret iken, ta'zim ise karşı tarafa izzet ve keramet izharıdır.

İnsanın takdis ve bütün eksikliklerden tenzih anlamına gelecek şekilde bir şeyin huzurunda saygı göstermesi ibadettir ve bu davranışları Allah Teâlâ dışında başka bir kimseye göstermesi caiz değildir. Çünkü bütün kusurlardan münezzeh ve ibadet edilmeye layık yegâne varlık, zikri yüce olan Allah Teâlâ'dır.

Tesbih ve takdis iki kısma ayrılır: Lâfzî ve amelî. Lâfzî tesbih, insanın Rabbini lâfzî cümlelerle takdis etmesi anlamına gelmektedir. Subhanallah ve hamdın bütün türlerini Allah Teâlâ'ya özgü kılan 'el-Hamdü lillah' cümleleri bu türdendir. Bütün nimetleri, hayırları, bereketleri ve sözcükleri varlık sahasına getiren Mûcid-i Hakikî O'dur. Allah Teâlâ'nın düşünceye gelen her şeyden büyük ve bütün niteliklerden daha yüce olduğunu ifade eden 'Allahu Ekber' cümlesi de bu türdendir. Bu kelimeler ancak Allah için caiz olabilir, melek ve nebilere varıncaya kadar O'nun dışında hiçbir şey için caiz değildir. 'Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh' ibaresi de bu türdendir.

Amelî takdise gelince ise insanın kendisi için amel ettiği varlığa, mukaddeslik tabiatının kendisinden anlaşılan bir davranış sergilemesidir. Örneğin; rükû, secde ve kurban sunmak gibi. Lafızların açıklığı gibi bir açıklığın amelde bulunmayışı tabii şeylerdendir. Bu amellerle bazen ta'zim murat edilir. Bu durumda söz konusu davranış ibadet kategorisine girmediği gibi, amelin kendisi de mukaddes bir amel olarak kabul edilmez. Yani salt sıradan bir amel olarak kabul edilir. Ancak bir putun ya da bir ateşin karşısında bu eylemler gerçekleştirilecek olursa mukaddes bir boya kazanmış olur. Çünkü söz konusu eylem bir varlığı takdis etmek amacıyla yerine getirilmiştir.

İnsan, doğası gereği takdise eğilimli olarak yaratılmıştır. Yani eksikliklerden münezzeh ve kemal niteliklerine sahip bir şahsın huzurunda durmaya meyyal bir yapıda yaratılmıştır. Takdis ve mutlak kemal karşısında övgü dürtüsü, fitrî duygulardan kaynaklanmaktadır. Bu fitrat, insanı takdis amelîyesini sürekli yerine getirmeye itmektir. Bu şuur, ister kasıtlı olarak yerine getirsin ister kasıtsız olarak yerine getirsin şuurlu veya şuursuz bir şekilde takdis ettiği şeyin bağımsızlığına inancın bir türüdür. Uygulamada hatalı olsa da... Diğer bir ifadeyle ibadet ve kutsama içsel dürtüden kaynaklanmaktadır. İnsanın zâhirî şuur merhalesinde mâbudun ehliyetine, zâtî ve fiilî bağımsızlığının ve kusurlardan münezzeh oluşuna hakkıyla inanmış olmasının zorunluluğu bulunmamaktadır.

Gerçi bu, takdisin anlamıdır. Takdis ile tevazu, takdis ile sıradan ta'zim veya takdis ile bir şeye önem verip onu kible makamına getirmek arasındaki fark budur. Zerdüşterin yaptığı şey, ateşin karşısında durup onu takdis etmektir. Salt bir

tevazu veya sıradan bir ta'zim ya da bir kible ediniş değildir. Salt takdis veya tenzih bir amelin ibadet kategorisine girmesi için yeterlidir. Onların bu davranışı sergilerken ister mutlak rubûbiyet makamına açık bir şekilde inansınlar, ister inanasınlar herhangi bir fark söz konusu değildir.⁴⁷

Tefekkür İbadettir

İslamî öğretilerde geçen ve eğitimsel bir yapıya bürünen bir diğer mesele de tefekkür meselesidir. Tefekkürün ibadet olduğu birçok rivayette geçmektedir:

“Bir saatlik tefekkür bir yıllık ibadetten daha hayırlıdır.”

“Bir saatlik tefekkür altmış yıllık ibadetten daha hayırlıdır.”

“Bir saatlik tefekkür yetmiş yıllık ibadetten daha hayırlıdır.”

Rivayetler arasındaki bu farklılık, rivayetlerde çelişki bulunduğu delili olarak kabul edilemez. Aksine bu farklılık, tefekkürdeki farklılığa ve niteliğine delalet etmektedir.

Öyleyse tefekkür haddizatında ibadettir. Buna göre, elimizde üç türlü ibadet söz konusudur. Namaz, oruç gibi bedenî ibadetler; humus, infak ve zekât gibi malî ibadetler ve düşünsel ibadetler. Bu da tefekkür adlı salt ruhî ibadettir.

Tefekkür ibadetten daha faziletlidir. “Bir saatlik tefekkür bir yıl veya altmış yıl ya da yetmiş yıllık ibadetten daha hayırlıdır.” hadisi tefekkür ibadetinin diğer ibadetlerden daha çok kıymete sahip olduğunu gösteriyor. Bu ibadetin bir saati tefekkürden yoksun atmış yıllık bedenî ibadete eş değerdir. Ancak bu ifadeden murat edilen, bir bedel ve karşılık olduğu gibi bir düşünce akla gelmemelidir. Yani diğer ibadeti terk edip şu ibadete sarılın şeklindeki bir anlam söz

⁴⁷ Mutahharî, *İslam ve İran'ın Karşılıklı Hizmetleri*, s. 250.

konusu değildir. Aksine her iki ibadet de kendi özel konumu gereği zorunludur. Burada kastedilen bu işin zorunlu oluşunu açıklamaktır.

İbadet ve Velâyet Arasındaki Bağ

Gerçek şu ki, Şîa mezhebini diğer İslam mezheplerinden seçkin ve mümtaz kılan ve takipçilerine özel bir bakış kazandıran şey, bu mezhebin *insan* hakkındaki özel görüşüdür. Şîa mezhebi, bir yandan insanın çok ilginç istidat ve kabiliyetleri olduğunu ve insanlık âleminin hiçbir zaman, bütün insanî istidat ve kabiliyetlerin kendisinde fiilen çiçeklenmiş olan bir ‘insan-ı kâmil’den yoksun olmadığını ve olamayacağını savunmakta; öte yandan da insanî makamlara ulaşmanın tek yolunun, ‘ubûdiyet’ olduğuna, ubûdiyet yolunu kâmil ve tam bir şekilde kat etmenin de ancak Allah’ın velî ve hücceti olan ‘insan-ı kâmil’in manevî inayeti ve rehberliğiyle mümkün olduğuna inanmaktadır. Bu yüzdendir ki, bu mezhebin İmamları “İslam, beş şey üzerine bina edilmiştir: Namaz, zekât, oruç, hac ve velâyet üzerine. Ama (insanlar hiçbirine velâyete çağrıldıkları gibi çağrılmamışlardır.”⁴⁸ buyurmuşlardır.⁴⁹

İbadetlerin Felsefesi

Kur’an-ı Kerim’de aklın kanıt oluşunun delillerinden birisi de öğretilerin ve hükümlerin felsefelerinin Kitab-ı Kerim tarafından zikredilmesidir. Kur’an-ı Kerim bir hüküm verince hemen peşinden onun felsefesini de beyan edip o hükmü hangi maslahata dayanarak verdiğini ortaya koymaktadır.

⁴⁸ Hür el-Âmilî, *Vesâilî’ş-Şîa*, c. 1, s. 4.

⁴⁹ Mutahharî, *Velâ ve velâyet üzerine*, s. 104.

Usul âlimleri maslahatların ve mefsedetlerin, hükümlerin illetlerinin genelinde yer aldığını söylerler. Mesela; “*Namazı kılın.*”⁵⁰ diye buyururken bir başka ayette de “*Çünkü namaz (insanı) kötü işten ve uygunsuzluktan alıkoyar.*”⁵¹ buyurmaktadır.

Bu âyet, namazın insan üzerindeki psikolojik etkisi sebebiyle onu yücelttiğini ve bu yücelme neticesinde insanın kötülüklerden nefret edip yüz çevirdiğini bildiriyor. Oruç tutmayı emrederken hemen oruç tutmanın felsefesine de değiniyor.

“*Ey iman edenler! Fenalıklardan sakınasınız diye, sizden evveldekilere olduğu gibi size de oruç farz kılındı.*”⁵²

Zekât, cihad ve benzeri hükümler hakkında da aynı metodu uygulayıp bunların bireysel ve sosyal boyutlarını açıklıyor. Böylece, ilahî hükümlere madde ötesi oldukları halde, dünyevî bir boyut veriyor ve bunların akıl üstü bir takım şifreler olduğunu sanmamaları ve gerçekleri bilmeleri için insanlardan onlar hakkında düşünmelerini istiyor.⁵³

İbadetin Tevhidi

Tevhidin çeşitli kısımları ve mertebeleri vardır. Bu kısımlar şunlardır: *Tevhîdü’z-zât*, *tevhîdü’s-sıfat*, *tevhîdü’l-ef’al* ve *tevhîdü’l-ibadet*.

Tevhîdü’z-Zât: Allah Teâlâ’nın zâtının bir olması, eşinin ve benzerinin bulunmaması, O’nun dışındaki bütün şeylerin O’nun tarafından yaratılmış olmasıdır. Bundan daha düşüğü

⁵⁰ Bakara Sûresi, 43, 83, 110; Nisa Sûresi, 77; Yunus Sûresi, 87.

⁵¹ Ankebut Sûresi, 45.

⁵² Bakara Sûresi, 183.

⁵³ Mutahharî, *Kur’an’la Tanışma*, s. 52.

ise kemalde bir mertebedir. Hatta hiçbir şeyin O’nunla kıyası dahi mümkün değildir.

“*O’nun benzeri hiçbir şey yoktur.*”⁵⁴

“*O’nun hiçbir dengi yoktur.*”⁵⁵

Bu âyetleri *tevhîdü’z-zât*’ı açıklamaktadır.

Tevhîdü’s-Sıfat: İlim, kudret, hayat, irade, idrak, sem ve basar gibi sıfatlarının O’nun mukaddes zâtının dışında dışsal birer hakikat olmamalarıdır. Bu sıfatlar O’nun zâtının aynıdır. Ayrıca bu sıfatların İlahî Zât hakkında kullanılmasının doğru olduğu anlamına gelmektedir. Bir diğer ifadeye göre, İlahî Zât’a bu sıfatların sonuçlarının terettüp etmesidir.

Tevhîdü’l-Ef’al: Zâtların bütünüdür. Hatta insanın fiillerine varıncaya kadar bütün fiiller Allah’ın meşietini ve iradesiyle gerçekleşir.

Tevhîdü’l-İbadet: Burada maksat, Allah Tebarek ve Teâlâ dışında hiçbir varlığın ibadet edilmeye layık olmamasıdır. Allah’tan başkasına ibadet etmek şirkdir ve İslam dairesinin dışına çıkmaktır.

İbadette tevhidin boyutlarından birisi tevhidin diğer kısımlarından farklıdır. Çünkü tevhidin diğer üç kısmı Allah Teâlâ’ya ilişkin iken, bu kısmı kullara ilişkindir. Diğer bir deyişle tevhidin diğer kısımları O’nun Zâtının vahdâniyeti ve sıfatlarında eşinin bulunmayışı, işlerinde ve sıfatlarında failiyette vahdâniyetini ifade etmektedir. İbadette tevhid ise sadece O’na ibadet etmenin gerekliliğini ifade etmektedir. Öyleyse ibadette tevhid Allah’ın işlerinden değil, kulların işlerindedir.

⁵⁴ Şura Sûresi, 11.

⁵⁵ İhlâs Sûresi, 4.

Ama hakikat şudur ki, ibadette tevhid aynı zamanda Allah'ın da işlerindedir. Çünkü ibadette tevhid, kulluk edilmeye layık oluşluk sıfatında Allah Teâlâ'nın yegâne oluşunu da açıklamaktadır. Öyleyse kendisine ibadet edilecek yegane hak merci O'dur. 'Lâ ilâhe illallah' cümlesi tevhidin bütün mertebelerini içermektedir. Bu cümlenin ilk mefhumu ibadette tevhidde somutlaşmaktadır.

Zâtta tevhid ve ibadette tevhid İslam akidesinin esas rükünlerindedir. Yani bir kimse bu iki aslî inançlardan birisinde herhangi bir sıkıntıya düşmüş veya bozuk bir inanca sahip olmuşsa Müslümanlardan olarak kabul edilmez. Bu iki asıla muhalefet eden hiçbir Müslüman yoktur.

Son dönemlerde İbn Teymiyye'nin din anlayışına bağlı olan Muhammed İbn Abdülvehhab'ı izleyen Vehhâbîler şefaafat gibi Müslümanların birtakım inançlarının ve peygamberlere ve velilere tevessül gibi bazı uygulamaların 'tevhîdül-ibadet' aslî ilkesiyle çatıştığını iddia etmektedirler. Ancak Müslümanlar tevhîdül-ibadet ilkesiyle çatışmadığı görüştünü benimsemişlerdir.

Vehhâbîlerin diğer Müslümanlarla ihtilafı, ibadet edilmeye layık olan yegâne varlığın Allah mı başkası mı olduğu –peygamber ve velilerin de ibadet edilmeye layık olması gibi-konusu olmadığı açıktır. Allah dışında başka bir varlığın ibadet edilmeye layık olmadığına herhangi bir kuşku bulunmamaktadır. Ancak aradaki ihtilafın menşei, şefaafat isteme ve tevessülün ibadet olup olmadığına yatmaktadır. Buna göre, tartışma büyük öncülde değil küçük öncüdedir. İslam âlimleri oldukça geniş açıklamalar ve sağlam kanıtlarla Vehhâbîlerin görüşlerini reddetmişlerdir.⁵⁶

⁵⁶ *Mutahharî Külliyyâtı-Kelam*, c. 3, s. 26.

Belirtilen üç mertebenin en üstünü olan nazârî tevhid, marifet kategorisine girmektedir. Tevhîdül-ibadet ise tevhidi amelî olup 'keynûnet/gerçekleşme' ve 'sayrûret/dönüşme' kısmına girmektedir. Tevhidin üç mertebesi sağlam düşünme tarzında yansımaları bulur. Tevhidin bu mertebesinin ise ancak gerçek 'keynûnet'te ve hakikî 'sayrûret'te yansımaları görülebilir. Tevhîd-i nazârî, kemalî görebilmektir. Tevhîd-i amelî ise kemale erişme hareketidir. Tevhîd-i nazârî Allah Teâlâ'nın vahdâniyetini idrak etmektir. Tevhîd-i amelî ise insanın bir olan mâbuduna yönelmesidir. Tevhîd-i nazârî rû'yet, tevhîd-i amelî 'seyr'dir.

Tevhîd-i amelî, ibadette tevhiddir veya bir diğer ifadeyle Hakk'a ibadetin birlenmesidir.

İslam düşüncesinde ibadetin mertebe ve derecelerinin olduğuna, ilerleyen konularda işaret edeceğiz. Bu derecelerin en barizi, takdis ve tenzih ritüellerinin yerine getirilmesidir. Kişi, bu ritüelleri Allah dışında başka bir varlık için icra edecek olursa muvahhid kavramının ve İslam dininin dışına çıkmış olur. Ancak İslam ibadeti bu mertebeye özgü kalmaz. Aksine bu teveccühlerden her birisi muayyen bir yönelişlidir. Onu örnek ve manevî bir kible edinmek ibadetin bir türüdür. Kendi hevâ ve hevesini hayatı için bir kılavuz edinen ve onun istikametinde yaşamını dizayn eden kimse ona tapınmaktadır.

*"Kötü duyularını kendisine tanı edinen kimseyi gördün mü?"*⁵⁷

Allah Teâlâ'nın, itaatini ve kendisine külliyen teslim olmayı emretmediği bir şahsa itaat eden kimse de O'na ibadet etmiş olur.

⁵⁷ Furkan Süresi, 43.

“Onlar, Allah’tan başka bilginlerini ve rahiplerini de kendilerine Rab edindiler.”⁵⁸

“Allah’ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmasın.”⁵⁹

Buna göre; amelî tevhid veya ibadette tevhid sadece Allah Teâlâ’ya itaat etmek, hareketlerimizde O’na yönelmek, ruhlarımız için O’nu misal ve kible edinmek, O’nun dışındaki diğer itaat mercilerinin bütününden ve kiblelerden ve yönelme mercilerinden yüz çevirmek demektir. Yani bütün boyun eğişleri ve istikameti Allah’a özgü kılmak ve bütün hizmetleri O’nun için yapmaktır.

Hayatımız ve ölümümüzün bütünü Allah’a aittir. Hz. İbrahim (a.s.)’ın dediği gibi diyebilmektir gaye.

“Ben yüzümü tamamen, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim ve artık ben asla Allah’a ortak koşanlardan değilim.”⁶⁰

“De ki: ‘Benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm hep, Âlemlerin Rabbi Allah içindir. O’nun ortağı yoktur. Bana böyle emrolundu ve ben Müslümanların ilkiyim.’”⁶¹

İbrahim’in bu tevhidi, tevhîd-i amelidir.

‘Lâ ilâhe illallah’ sözüyle kastedilen tevhîd-i amelî her şeyden öncedir ve bununla Allah dışında hiçbir şeyin ibadete layık olmadığı kastedilir.⁶²

Şirk

Burada şunu da hatırlatmalıyız ki, tevhid şirkin karşıtıdır. Ortaklık anlamına gelen şirk kelimesi müşareket sözcüğünden

⁵⁸ Tevbe Sûresi, 31.

⁵⁹ Âl-i İmran Sûresi, 64.

⁶⁰ Enam Sûresi, 79.

⁶¹ Enam Sûresi, 162-3.

⁶² Mutahharî Külliyyâtı, c. 2, s. 104.

türetilmiştir. Kur’an-ı Kerim Hz. Musa (a.s.)’ın dilinden bize onun bazı isteklerini aktarır. Onlardan biri şudur:

“Risaleti tebliğ etmede Harun’u bana şerik kıl.”⁶³

Yani o, Allah Teâlâ’dan Hz. Harun (a.a.)’ı risaleti tebliğ etmede kendisine ortak kılmasını istemiştir.

Şirk, zorunlu olarak kişinin Allah’ın dışında başka bir şeyi O’na ortak kılması mıdır? Bir diğer ifadeyle aynı anda iki mâbuda ibadet etmek midir? Buna göre; insanın Allah’a değil de Allah’tan başka bir varlığa ibadet etmesi şirk değil midir?

Kur’an-ı Kerim, Sebe’ kavmi hakkında şöyle buyurmuştur: Hüdhdüd kuşu Süleyman’a dedi ki:

“Sebe’den sana yakın bir haber getirdim. Orada, onlara bir kadının hükümdar olduğunu gördüm; kendisine her şey verilmiş ve bir de çok büyük tahtı var. Onu ve kavmini, Allah’ı bırakıp güneşe secde eder buldum...”⁶⁴

Güneşe tapan ve güneşten başka bir şeye ibadet etmeyen bu insanlar bir tek mâbuda ibadet ettikleri için müşrik değiller mi?

Kur’an terminolojisinde şirk sadece düalizm için kullanılmaz. Allah yerine Allah’tan başkasına ibadet etmek de şirkdir. Çünkü Kur’an’a göre, bütün varlıkların Allah’a ibadet etmeleri gerekir. Eğer biri Allah’a ibadet edeceği yerde Allah’tan başkasına ibadet ederse ibadette Allah’a ortak koşmuş olur. Bu yüzden batıl mâbuddan başka bir şeye ibadet etmeyen mesela, güneşe tapan ve bundan başka bir şeye tapmayan biri de müşrik sayılır.⁶⁵

⁶³ Tâhâ Sûresi, 32.

⁶⁴ Neml Sûresi, 22-24.

⁶⁵ Mutahharî, Kur’an-ı Tanıma Metodu, s. 132.

İbadette Şirk

Bazı ümmetler taşlara, tahtalara, madenlere tapar, bazıları da güneşe veya bir ağaca ya da denize taparlardı. Şirkin bu türü kadim dönem toplumlarında yaygın idi. Günümüzde de bunların farklı tezahürlerini yok edebilmiş değiliz.

Yukarıda geçen şirkin bütün türleri nazarî şirke dayanmaktadır ki, bu da hakikatten yoksun marifetin bir türüdür. Ama şirkin bu türü amelî şirktir ki, bu da hakikatten yoksun sayrûret⁶⁶ ve keynûnettir.⁶⁷

Amelî şirkin de dereceleri vardır. Bunun en üst sınırı, az önce belirttiğimiz şirktir ki, buna şirk-i celî (açık şirk) denilir. Bu şirk kişiyi İslam dairesinin dışına çıkarır. Gizli şirkin de kısımları vardır. Kur'an-ı Kerim tevhîd-i amelînin üslubunda gizli şirke karşı savaş açmıştır. Gizli şirkin bir bölümü de ancak mikroskopla görünebilecek bir yapıdadır. Hz. Resûlullah (s.a.a.) “*Şirk karanlık bir gecede düz taş üzerinde yürüyen karıncanın ayak seslerinden daha gizlidir*” buyurmaktadır. Bunun da en alt seviyesi zulme bir nebze de olsa duyulan sevgi ve adaletin küçük bir boyutuna duyulan hınçtır. Din Allah için sevgi ve buğzdan başka bir şey midir? Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“*De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.*”⁶⁸

İslam hevâ ve hevese, makama, toplumsal statüye, mal ve şahıslara tapınmayı da şirkin birer türü olarak kabul eder. Kur'an-ı Kerim Hz. Musa ile Firavun arasındaki diyalogu ak-

⁶⁶ Sayrûret: Bir şeyin başka bir şeye dönüşmesi.

⁶⁷ Keynûnet: Varlık, var olma.

⁶⁸ Âl-i İmran Sûresi, 31.

tarırken Firavun'un İsrailoğulları üzerindeki emrine ilişkin *ta'bid/kul köle edinme* ifadesini kullanır.

“*O nimet diye başıma kaktığın ise (aslında) İsrailoğullarını kendine kul köle etmemdir.*”⁶⁹

Yani senin evinde yetişmiş olman şeklindeki başıma kalktığın şey, senin İsrailoğullarını kendine kul edinmemdir.

Açıktır ki, İsrailoğulları Firavun'un kulları değildi. Ancak onun despot yönetimi altındaydılar.

Kur'an başka bir yerde Firavun'un dilinden “*Elbette biz onları ezecek üstünlükteyiz.*”⁷⁰ sözünü aktarmaktadır.

Yine başka bir yerde onun dilinden “*Bu yüzden dediler ki: Kavimleri bize kölelik ederken, bizim gibi olan bu iki adama inanır mıyız.*”⁷¹ ibarelerini aktarmaktadır.

Ayetin orijinalinde geçen ‘lenâ/bize’ sözcüğü kastın kulluk olmadığına delildir. İsrailoğullarının kulluğa zorlandığını varsaysak dahi onlar sadece İsrailoğullarına ibadet etmişlerdir, bütün Firavunlara değil.

Emîrül-müminîn Ali (a.s.) Kâsıa Hutbesi'nde İsrailoğullarının Firavun'a uymasına ve despot saltanatına boyun eğmelerine değinirken *abîd/köle* kelimesini kullanır. O şöyle der:

Firavunlar, onları kul ediniyor (itteqezethümül-ferâinetü abîden), en kötü şekilde işkence ediyor, defalarca acılığı tattırıyorlardı; helak olmak zilletinden ve düşmanlarının üstünlüklerinden dolayı kahredilmekten bir türlü kurtulamıyorlardı. Ne onları giderecek bir hile, ne de başlarından savacak bir yol vardı.⁷²

⁶⁹ Şuarâ Sûresi, 22.

⁷⁰ Araf Sûresi, 127.

⁷¹ Mü'minün Sûresi, 47.

⁷² *Mutahharî Külliyyâtı*, c. 2, s. 124.

Despotlara Kulluk

“Allah, sizlerden iman edip iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hâkim kıldığı gibi onları da yeryüzüne sahip ve hâkim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği dini (İslam’ı) onların iyiliğine yerleştirip koruyacağını ve (geçirdikleri) korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vaat etti. Çünkü onlar bana kulluk ederler; hiçbir şeyi bana eş tutmazlar. Artık bundan sonra kim inkâr ederse, işte bunlar asıl büyük günahkârlardır.”⁷³

Âyetin son bölümü ilahî hilafetin ve hak hükümetin kurulacağına işaret etmektedir. Böyle bir zaman diliminde müminler bütün despot yöneticilerden kurtularak özgür olacaklar, Allah’a ibadet edecek ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayacaklardır. Buradan da anlaşılıyor ki, Kur’an emre itaat için *ibadet* kelimesini kullanmaktadır. Allah Teâlâ’ya itaat etmek, O’na kulluk etmektir. Allah’tan başkasına itaat etmek ise şirktir. Bu cümle insanı dehşete düşürmektedir. Çünkü bir emre ilzâmî bir şekilde itaat etmek ibadet olarak değerlendirilmese de toplumsal yönden ibadet olarak değerlendiriliyor. Hz. Resûlullah (s.a.a.) “Âsoğulları otuz kişiye varınca, Allah’ın malını kendi ellerinde dolaştıracakları bir nesne haline, Allah’ın kullarını kendisiyle bağış yapacakları bir mal haline, Allah’ın kitabını da şüpheli hale getireceklerdir” buyurdular.⁷⁴

Bu cümleler Emevîlerin zulmüne işaret etmektedir. Açık-
tır ki, Ümeyye oğulları insanları kendilerine kulluk etmeye davet etmemiş ve onları kendi köleleri olarak görmemişlerdir. Ancak onlar üzerinde bir istibdat kurmuşlardır. Resûl-ü Ekrem (s.a.a.) de uz görüşlülüğüyle bunu bir tür şirk olarak görmüştür.⁷⁵

⁷³ Nur Sûresi, 55.

⁷⁴ Şerh-ü İbn Ebi’l-Hadid alâ Nehcül-Belâğa, Hutbe No:128.

⁷⁵ Mutahharî Külliyyâtı, c. 2, s. 134.

Halikiyette Şirk ve İbadette Şirk

Kimileri ibadette şirk, yaratılıştaki şirkle karıştırmışlardır. İbadette şirkin, yaratılış ve varlığa getiriş açısından yaratılış nizamında mâbudun bir rolünün olduğunu gerektirdiği vehmine kapılmışlardır. Bu yanılmanın olduğu sonuç şudur: Zerdüştilerin ateş hakkındaki kabulleri bu tür bir düşünce kapsamına girmediğine göre, müşrik değildirler. Aynı şekilde cahiliye Arapları da müşrik değildirler. Çünkü onlar da bir ameli uygulamıyorlar. Allah için eda edilmesi gereken namaz ve kurban sunumu gibi şeylerin dışında putlar için bir şey eda etmiyorlar. Onlar da Uzza ve Hubel gibi putların bağımsız birer rab gibi olduğuna inanmıyorlar.

Bir diğer yanılma ise şudur: Bir şeyin varlığı oldukça zorunlu bir hal almış ise insanın ona ibadet etmesinde herhangi bir engel bulunmamaktadır.

Ateşi takdis etmeyi namazda Kâbe’ye yönelmeye kıyas etmek yanlış bir kıyastır. Çünkü genel olarak bir Müslüman namazda Kâbe’ye yönelirken Kâbe’yi takdis etmek ve ululamak gibi bir düşünceyi aklına getirmez. İslam Kâbe’yi kible kılarken muradı, insanların namaz esnasında Kâbe’yi takdis etmeleri değildir. Bundan dolayı hiçbir Müslüman’ın aklına Kâbe’yi takdis etmek gelmez.

Bu örneğin, “Müslümanlar namazda güneye dönerler” şeklinde sarf edilen söze benzemektedir. İslam dininde Allah ile Kâbe ve Mescid-i Haram arasında bir bağın bulunduğu dair herhangi bir işaret aktarılmamıştır. Hatta Kitab-ı Kerim’de bunun karşıt noktasını çağrıştıran bir durum vardır.

“Nereye yönelirseniz Allah’ın vechi/zâtı oradadır.”⁷⁶

⁷⁶ Bakara Sûresi, 115.

Bundan dolayıdır ki, Kâbe'nin Allah Teâlâ'nın evi olduğu söylenmiştir. Bütün mâbedlere de Allah'ın evi denilmiştir. Öyleyse Kâbe'ye yönelmek bir hikmete ve toplumsal bir felsefeye dayanmaktadır. Bu hikmet, öncelikli olarak Müslümanların ibadet esnasında yönelecekleri cihetin seçiminde tek bir görüşe sahip olmaları ve aralarında dağınıklık ve fırkalaşmanın oluşmamasını sağlamaktır. İkinci olarak da o dinin sâliklerinin bütününün yöneldikleri mevkiin Allah'a ibadet etmek gayesiyle bina edilen ilk yer olmasıdır. Bu da haddizatında Allah'a ibadet etmek için bir tür saygı anlamına gelmektedir.⁷⁷

İbadette Tevhidi, İbadette Şirkten Ayıran Keskin Sınır

Tevhid ve şirki birbirinden ayıran keskin çizgi tevhîd-i ameldir ki, o da “*O'na dönücüleriz*” ifadesidir. Haddizatında amaç olması yönüyle değil de Hakk'a ileten bir vesile olması yönüyle maddî veya manevî bir varlığa yönelmemiz Allah'a yönelmek anlamına gelmektedir. Yol önem arz ettiğinde o yolda gerçekleşen her bir hareket ve her bir seyr, doğru yoldan sapmayı barındıran şeylerden kaçınmak ve sapıklıktan sakınmak için alametlere ve dikilen delaletlere yönelik hedefe ve maksada doğru hareket etmek demektir.

Peygamberler ve veliler Allah Teâlâ'ya ileten yollardır:

“*Sizlersiniz en büyük yol ve en doğru sırat.*”⁷⁸

“*Kulları için alametler, beldelerdeki nurlar ve sıratı üzerindeki delaletler.*”

⁷⁷ Mutahharî, *İslam ve İran'ın Karşılıklı Hizmetleri*, s. 324.

⁷⁸ *Mefâtihu'l-Cinân*, “*Câmiatü'l-Kebîre Ziyareti*”nden.

“*Allah'a davet ediciler ve Allah'ın rızasına ileten rehberler.*”⁷⁹

Velilere tevessül etmek, onları ziyaret etmek ve onlardan keramet beklemek şirk değildir. Bu konularda herhangi bir kuşku da söz konusu değildir. Tartışmaya mahal olan şu üç konudur:

İlki; ilahî desteğe dayalı olarak peygamberlerin söz konusu kurb-u ilahî mertebelerine yükseldiklerinin bilinip bilinmemesi. Kur'an'dan anlaşıldığına göre, Allah Tebarek ve Teâlâ bazı kullarına bu tür dereceleri ve yüce makamları bağışlamıştır.

İkinci olarak; velileri ziyaret edip onlara tevessül edenlerin tevhidî rü'yet açısından idraklerinin sahih olup olmadığı. Ziyarete bulunanlar Allah'a mı yönelmektedirler yahut da Allah Subhânehu ve Teâlâ'yı unutarak ziyaret ettikleri şahsı mı o konuma yükseltmektedirler?

Kuşkusuz insanların çoğunluğu bu içsel dürtüyü taşıyarak ziyarete gitmektedirler. Kimilerinin bu tevhidî idraktan yoksun olduğu olasıdır. Bu türlere tevhid akidesini öğretmek gerekir. Değilse ziyaretin şirk olduğu zehabına kapılmamalıdır.

Üçüncü olarak; Allah'a tesbih, tekbir, hamd ve senadan kaynaklanan bütün söz ve eylemlerle -Allah'ın zâtının dışında- başka bir varlık kastedilecek olursa şirktir. Çünkü O, mutlak kemaldır ve bütün kusurlardan ve eksikliklerden münezzehtir. O, mutlak yüce olandır. Övgünün bütün türleri O'na yapılır. Güç ve kuvvet O'na yapılır. Bu sıfatlar Al-

⁷⁹ Yazarın *Velâ ve Velâyet Üzerine* adlı eserine bakılabilir.

lah dışında başka birisine nispet edilecek olursa şirk olarak kabul edilir.⁸⁰

Müslüman Olmayanların Mahrumiyeti

İslam'ın bünyesinde ise öyle ilke ve buyruklar, düsturlar vardır ki, bunlarla amel etmek ruhî ve manevî tekâmülün şartıdır. Bir gayrimüslim ne kadar tarafsız, önyargısız, bağınazlık ve inattan kurtulmuş olursa olsun, insanlığın bu eksiksiz programından yoksun kaldığı için, bu programın sağladığı yararlarından da ister istemez yoksun kalacaktır. Beş vakit namaz, oruç, hac gibi ibadetlerden bu kişi yararlanamayacaktır. Tarım konusunda doğru dürüst bir bilgi ve programı olmaksızın tohum eken kişiye benzeyecektir. Bu kişinin elde ettiği ürün ile doğru ve elverişli bir program dâhilinde toprağı önce süren, uygun vaktinde tohumu eken, kısaca bütün gerekli işlemleri zamanında ve gerektiği gibi yapan kişinin aldığı ürünün aynı olması mümkün değildir.⁸¹

Allah'a ve ahirete iman eden ve Allah'a yakınlaşma kastı ile hayırlı ameller işleyen gayrimüslimlerin amelleri, İslam nimetinden yoksun kaldıkları için, İslam'ın ilâhî programına uygun olmayan noktalarda kabul edilmez. Onların hayırlı amellerinden sadece İslam'ın ilâhî programına uyanlar kabul edilir. İslam'ın da hayır saydığı, halka hizmet ve hayırlı harcamalarda, yoksulları ve ihtiyaç sahiplerini kurtarmada olduğu gibi. Ne var ki, bazı sonradan uydurulmuş ibadetleri kabul edilmez ve onlar tam ve eksiksiz ilâhî programa uymadıkları için bir dizi yoksunluklarla karşılaşabileceklerdir.⁸²

⁸⁰ *Mutahharî Külliyyâtı*, s. 132.

⁸¹ *Mutahharî, Adl-i İlahî*, s. 311.

⁸² *A.g.e.*, s. 341.

Fıkıh Kitaplarında İbadet

Muhakkık (r.a.) on fikhî konuya sırasıyla şu şekilde değinir:

1- *Kitâbü't-Taharet*: Taharet iki kısma ayrılır.

a) Hubs (pisliklerden) veya cismî-zahirî necasetlerden temizlenmek

b) Hadesten taharet (temizlenmek). Hadesten temizlenmek manevî necasetten temizlenmek anlamına gelmektedir.

Hubstan temizlenmek ise bedeninin veya elbisenin ya da bir başka bir şeyin sidik, gaita, kan, meni, lâşe vb on tane necasetten temizlenmesidir.

Hadesten taharet ise abdest, gusül abdesti ve teyemmümden ibarettir. Namaz, tavaf gibi ibadetlerde bunlar birer şart olarak kabul edilir. Uyuma, küçük ve büyük ihtiyaç giderme, cünüp olma gibi bir takım doğal amellerle de bozulur ve yenilenmesi gerekir.

2- *Kitâbü's-Salât*: Muhakkık bu bölümde günlük vâcib namazları, Ramazan ve Kurban Bayramı namazlarını, cenaze namazını, âyât namazı ve tavaf namazı gibi vâcib namazları konu edinir. Ayrıca bu eserinde günlük müstehab namazlar gibi nafil namazları da konu edinir. Namazın şartlarını, rükünlerini, mukaddimelerini, engellerini, namazı bozan şeyleri de inceler. Yolcu namazı, mukim namazı, ferdî namaz, cemaatle namaz, eda ve kaza namazları gibi namaz türleriyle ilgili açıklamalarda bulunur.

3- *Kitabü'z-Zekât*: Zekât, vergiye benzeyen bir şekilde malların ödenmesinden ibarettir. Zekâta konu olan maddeler şunlardır: Altın, gümüş, buğday, arpa, hurma, davarlar, koyunlar, develer ve üzüm. Fıkıh bu dokuz maddeden

zekât alınabilmesinin şartlarını, zekât miktarlarını ve nelere harcanması gerektiğini inceler. Kur'an-ı Kerim'de genellikle zekât namazla birlikte zikredilir. Şu ilahi buyrukta zekâtın harcanacağı yerlere işaret edilir: “*Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslam'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihad edenlere, yolcuya mahsustur.*”⁸³

4- *Kitâbü'l-Humus*: Humus da vergi gibi ödemesi maldan yapıldığından dolayı zekâta benzemektedir. Ehl-i Sünnet sadece savaş ganimetlerinin humusunun verilmesinin vâcib olduğu görüşündedir. Söz konusu bu humus da beytümale ödenir ve kamu maslahatı için harcanır. Ancak Şîa, savaş ganimetlerini, humusun vâcib olduğu kalemlerden birisi olarak kabul eder. Buna ek olarak, humusa konu olan diğer kalemleri de şöyle sıralar: Madenler, defineler, sınırlandırılması mümkün olmayan ve sahibi de bilinmeyen haram karışmış mal, zimmî kâfirin Müslüman'dan satın aldığı arazi, dalgıçlık yoluyla çıkartılanlar, yıllık ihtiyaçtan arta kalan şeyler. Bunların da humusunun ödenmesi vâcibdir.

Şîa mezhebinde humus, büyük bir bütçeyi teşkil etmektedir. Beldelere harcanabilme olanağını sunmaktadır.

5- *Kitâbü's-Savm*: Bizler oruçlunun yiyecek, içecek, cinsel münasebet, suya bütünüyle dalmak, ağza yoğun toz kaçması gibi şeylerden kaçınması gerektiğini biliyoruz. Mazeret sahibi olmayan ergenlik çağına gelmiş mükellefin (kameri) yılda bir ay oruç tutması vâcibdir. Ramazan ayı dışındaki diğer oruçlar ise genel olarak müstehabdır. Yılın şu iki gününde

⁸³ Tevbe Sûresi, 60.

ise oruç tutmak haramdır: Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı. Âşûrâ gibi bazı günlerde ise oruç tutmak mekruhtur.

6- *Kitâbü'l-İtikâf*: İtikâfın sözlük anlamı belirli bir yerde ikamet etmektir. Fıkhî terimsel anlamı ise insanın bir mescidde üç gün veya daha fazla kalıp oradan çıkmaması suretiyle yerine getirdiği bir tür ibadettir. Mükellef, mescidde kaldığı bu üç günlük süreyi oruçlu olarak geçirir.

İtikâfın detayları fıkıh kitaplarında geçen birtakım şartları ve hükümleri vardır. İtikâf haddizatında müstehab olup vâcib değildir. Ancak insan itikâfa girer ve ikinci günü de itikâfta geçirirse artık üçüncü günü itikâfta geçirmesi vâcib olur. İtikâfın Mescid-i Haram'da, Mescid-i Nebevî'de, Mescid-i Küfe'de, Mescid-i Basra'da veya en düşük bir olasılıkla herhangi bir şehrin en kapsamlı mescidinde geçirilmesi vâcibdir. Küçük mescidlerde itikâfa girmek caiz değildir. Hz. Resûlullah (s.a.a.) ramazan ayının son on gününü itikâflı geçirirdi.

7- *Kitâbü'l-Hac*: Hac, hacıların Mekke ve civarında eda ettiği bilinen şiarlardandır. Genelde umre ile birlikte yerine getirilir.

Haccın amelleri şunlardan ibarettir: Mekke'de ihram, Arafat'ta vakfe, Meşar-ı Haram'da geceyi geçirmek, Akabe Cemre'sini yerine getirmek, kurban, başı tıraş etme veya kısaltma, tavaf, tavaf namazı, tavaf-i nisa namazı, remyi ceme-rat (şeytan taşlama) ve Mina'da geceyi geçirme.

8- *Kitâbü'l-Umre*: Umre küçük haccın bir kısmıdır. Ancak hacıların âdeten ilk önce umreyi daha sonra hacı yerine getirmeleri vâcibdir.

Umrenin amelleri şunlardır: Mikat yerlerinden birisinde ihrama girmek, Kâbe'yi tavaf etmek, tavaf namazı, Safa ile Merve arasında say etme ve taksir (saçı kısaltmak)⁸⁴

9- *Kitâbü'l-Cihad*: Bu kitap da İslamî savaşları ele alır. İslam toplumsal bir dindir ve toplumsal sorumlulukları belirler. Bundan dolayı cihad, İslam'ın öz öğretilerinden olmuştur. Cihad, ibtidaî ve difaî (savunma) cihadı olmak üzere ikiye ayrılır.

Şîa fıkına göre ibtidaî cihad ya Resûl'ün veya Masum Zât'ın (a.s.) bulunduğu dönemde söz konusu olabilir ve sadece erkeklere farzdır.

Difaî/savunma cihad ise bütün zaman ve zeminlerde hem erkeklere hem de kadınlara farzdır.

Cihad ya dahilîdir ya da haricî. İtaat edilmesi farz olan, Müslümanların imamına karşı çıkacak olan gruplarla cihad etmek farzdır. Haricîlerin, Sıffin ashabının ve Cemel ashabının İmam Ali (a.s.)'a karşı çıkması gibi. Fıkıh, cihadın ve zimmet ehlinin (İslam devletinin tebaası olan gayrimüslimlerin kabul şartlarının) hükümlerini etraflıca ele alır. Ayrıca İslam devleti ile gayrimüslim devletlerin aralarındaki sulhu da konu edindir.

10- *Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker*: İslam toplumsal bir din olmasından, toplumsal sorumluluklara önem vermesinden ve insanları mutluluğa ulaştıracak semavî metodunun tatbiki için uygun atmosferi temel bir şart olarak gördüğünden ötürü Müslümanların bütününe genel bir takım sorumluluklar yüklemiştir. Onlara faziletleri korumalarını ve münker davranışlarla mücadele etmelerini farz kılmıştır. Faziletlerin korunmasını emr-i bi'l-ma'ruf (iyiliği emretme),

⁸⁴ Muhakkık, *Fıkıh*, s. 92.

kötülüklerle savaş açılmasını ise nehy-i ani'l-münker olarak adlandırmıştır. İslam fıkında iyiliği emretmenin ve kötülüğü nehyetmenin ilkeleri, şartları ve özel gerekleri vardır ki bunlar fıkıh kitaplarında ele alınmıştır.⁸⁵

İbadette Öncelikli ve İkincil Konular

Şu iki terim de fukahânın ve usûl âlimlerinin kullandığı terimlerdenidir: 'el-Anâvîni'l-Evveliyye/Öncelikli konular' ve 'el-Anâvîni's-Sâneviyye/İkincil konular'. Bazen asıl adıyla da zikrederler. Örneğin, namaz gibi. Bu sözcük özel bir ibadetin adıdır. İnsanlara ihsanda bulunma ifadesi de bazen özel bir eylem için kullanılır. Zekât, oruç, cihad, iyiliği emretme, kötülükten nehyetme, infak, sadaka ve ihlâs gibi sözcükleri de özel ibadetler ve eylemler için kullanırız.

Bildiğiniz gibi, eylemler mevzularına, zamansal koşullarına ve şahsın durumuna göre farklılık gösterir. Aynı davranış, mükellef için bazen farz bazen de müstehab olabilir. Müstehab davranışın kendisi de farklı koşullarda farklılık gösterebilir.

Örneğin, borçlu olduğunuz şahsın gelip, acilen karşılaması gereken bir ihtiyacı bulunduğunu ve muhtaç durumda kaldığını söyleyerek sizden borcunuzu ödemenizi istediğini, fakat sizin "Namazımı kılincaya kadar bekle, sonra sana ederim" dediğinizi ve onun da bunu kabul etmeyip hemen ödemenizi talep ederek "Borcumu öde, sonra namaz kıl" dediğini düşünelim...

Yahut da namaza durduğunuzu, fakat tam o esnada, evinizde bulunan bir hastanın tehlikeli bir şeyle karşı karşıya

⁸⁵ A.g.e., s. 96.

kaldığı haberinin size ulaştığını ve namaz vaktinin geçmesine de daha çok olduğunu varsayalım. Bu durumda ne yapmalısınız?

Bu iki örnekte de namaz eda etmen amel-i sâlih midir? Hayır. Aksine bu örneklerde amel-i sâlih, öncelikle borcunu ödemen sonra namaz kılmandır.

Ancak siz tartışmaya girer ve alacaklıya “Sen mi daha büyüsun Allah mı? Allah senden daha büyüktür. Sen benden Allah’ın dinini erteleyip borcunu ödememi mi istiyorsun? Ben önce namazımı kılmak istiyorum” diyecek olursanız hata etmiş olursunuz. Sizin bu koşullarda eda ettiğin namaz sâlih amel olarak değerlendirilemez. Çünkü namazı eda edebilmek için daha vakit vardır. Göreviniz önce borcunuzu ödemek sonra namaz kılmaktır. Hasta ile ilgili örnekte de aynı durum söz konusudur. Size düşen, ilk önce hastayı doktora ulaştırmanız, sonra namazınızı kılmanızdır.

İşte buna ‘el-Anâvîniş-Sâneviyye/İkincil konu’ denilmektedir. Bireylerin durumlarının farklılığına ve toplumsal koşulların çeşitliliğine göre farklılık göstermektedir. Örneğin, ben özel koşullarda dinî ilimlerin öğrenimine başladım. Tabii ki, öğrenim metodunun doğruluğunu veya yanlışlığını göz ardı ederek bu örneği veriyoruz. Dinî meselelerdeki bu basit bilgileri öğrendim. Sen ise tıp ilmini tahsil etmeye başladın. Her ikimiz için de artık geriye dönüp farklı ilimleri tahsil etmek için bir olanak yoktur.

Tıp mesleği toplum için zorunluluktur. Dinî irşadın da toplum için özel bir önemi vardır. Şimdi görevimiz nedir? Bana ve sana düşen, gücümüzün yettiği ölçüde görevlerimizi en mükemmel bir şekilde yerine getirmektir.⁸⁶

⁸⁶ Mutahharî, *Kur’an’dan Dersler*, s. 78.

İbadet ve Teklif

İnsanın kabiliyetlerinden birisi de sorumluluk yüklenbilmesidir. İnsan kendisi için vazedilen/konulan kanunlar çerçevesinde yaşayabilme kudretine sahiptir. İnsandan başka diğer hiçbir varlık, cebrî kanunlar dışındaki kanunlara boyun eğebilme takatine sahip değildir. Çünkü taşlar, tahtalar, ağaçlar, çiçekler, atlar, inekler ve koyunlar için kanunlar vazetmek de maslahatları için vazolunan bu kanunların kapsamında seyretmelerini yükümlü kılmak da mümkün değildir. Bu varlıklar için maslahatlarını sağlayacak bir kanun olduğunu varsaysak dahi bu maslahatlar, ancak cebr ve zorlama ile onlara uygulanabilir.

‘İmkâniyet’ ve ‘kudret’ sıfatlarıyla nitelenebilen yegâne varlık insandır. İnsan sosyal anlaşmaları dizayn eden kanunlar silsilesi sahasında seyrini gerçekleştirebilmektedir. Bu kanunlar salâhiyetli bir şahıs tarafından konulmuş ve insanlara da itaat etmeleri farz kılınmıştır. Kanunları yerine getirebilmek, zorluk ve meşakkatten yoksun olmadıklarından dolayıdır ki, teklif olarak isimlendirilmiştir.

İnsana bir teklifi yüklemek isteyen müşerrinin (teşri’ edici) bir takım şartları gözetmesi şarttır. Diğer bir ifadeyle insanın, sorumluluğu altına girdiği teklifleri yerine getirebilmesi için bazı şartları taşıması gerekir.

Teklifin bütün hallerinde taşınması gereken şartlar şunlardır:

1- *Ergenlik*: İnsan belirli bir yaşa geldiğinde bedeninde ve duygularında aniden bir takım değişiklikler meydana gelir. Bu değişiklikler daha çok aniden sıçramaya benzemektedir ve buna buluş/ergenlik denilir. Hakikatte bütün şahıslar doğal bir ergenliğe sahiptirler.

Bütün bireyler için dakik bir surette belirli bir zamanın sınırlanması ve o anın kriter olarak alınması mümkündür. Kimi şahıslar bundan önce ergenlik merhalesine ulaşmaktadır. Bazı şahısların da kişisel özellikleri vardır. Çevre ve mekânın koşulları da böyledir ve bunlar, bireyin erken veya geç yaşlarda ergenliğe girmesinde bir role sahiptirler. Ama kesin olan şudur ki, kadın doğal ergenliğine erkekten önce ulaşmaktadır. Kanunî açıdan ise bütün bireyleri kuşatabilmesi için ergenliğin belirli bir yaşla sınırlandırılması ve kriter olarak alınması gerekmektedir. Yahut da ergenlik yaşı için en alt seviyenin olması gerekmektedir. Tabii İslam fıkhında yer alan rüşd şartını da buna eklememiz gerekiyor.

Buna göre kimileri doğal ergenliklerine ulaştıkları halde kanunî ergenlik yaşına henüz ulaşmamış olabilirler. Şia âlimlerinin çoğunluğuna göre, İslam'da erkek 15 kamerî yıl –yaş açısından- tamamlayıp 16 kamerî yılına girince ergen olur. Kız ise dokuz yaşını tamamlayıp on yaşına girince ergen olur. Kanunî ergenlik, teklifin şartlarından birisidir. Yani kanunî sınıra ulaşmayan bir kimse mükellef değildir. Ancak yasal ergenlikten önce doğal ergenliğe ulaştığına dair bir delile sahip olan kişi artık yükümlü olur.

2- *Akıl*: Teklifin diğer şartı bireyin akıllı olmasıdır. Deli yükümlü değildir ve bütün sorumluluklardan muafır. Nasıl ki, ergenlik çağına ulaşmayan bir kimse ergenlikten önce mükellef değilse ve ergenlikten önceki şeyleri ergenlikten sonra kaza etmesi vâcib değilse deli için de aynı durum söz konusudur. Örneğin, ergen, ergenlik döneminden önce yerine getirmediği namazları o esnada mükellef olmadığından kaza etmekle yükümlü değildir.

Deli de aynı şekilde delilik halindeyken mükellef değildir. Kişi aklını yitirdikten bir müddet sonra akıl nimetine kavuşacak olursa delilik günlerinde yerine getirmesi gereken şeyleri kaza etmekle yükümlü değildir. Örneğin, deli olduğu dönemdeki namaz ve oruçları kaza etmekle yükümlü değildir.

Gerçi, delilerin veya çocukların mallarıyla alakalı bazı teklifler de yok değildir. Ancak ne deli ne de çocuk bunu eda etmekle yükümlüdür. Çocuk ergenlik çağına erişince, deli de akıl nimetine kavuşunca bu mallara ait zekât veya humus gibi sorumlulukları eda etmeleri gerekir. Eğer deli ve çocuğun şer'i velisi bu sorumluluğu yerine getirmemişse teklifi sağlayan merhaleye ulaştıklarında bunu eda etmeleri gerekir.

3- *İttıla ve Va'y*: Açıkır ki, insan, boynunda bir sorumluluğun olduğunu bilirse eda etmeye kâdir olabilir.

Teşri sahibinin ortaya koyduğu kanun yükümlüye ulaşmışsa bunu tatbik etmekle sorumlu tutulmuş değildir. Dahası, uygulama kudretine sahip de değildir. Yükümlü teşri edilen bu kanuna aykırı bir şeyi gerçekleştirecek olursa şari'in/kanun koyucu onu cezalandırma hakkı bulunmamaktadır.

Usul âlimleri 'sorumluluğu bilmeyen ve muttali olmayışında kendi kusuru da bulunmayan kimsenin cezalandırılmasının çirkin olduğunu' söylerler ve bunu 'açıklamada bulunmaksızın cezalandırma çirkindir' diye de ifade ederler.

Kur'an-ı Kerim de bu hakikate defalarca vurgu yapmaktadır. Bizler kendisine hüccet tamamlanmayan kimsenin kanuna muhalefetini cezalandırmayız. Yani açıklamada bulunmaksızın kimseyi cezalandırmayız.

Tabiatı ile açıklandığı şekli ile bilmek ve muttali olmanın teklifin şartı oluşu, insanın cehalet üzere kalmasını ve bunu nefsi için mazeret haline getirmesini gerektirmez. Zira insan aynı zamanda bilmekle ve muttali olmakla ve bu bilgisine uygun olarak amel etmek ve aktivitelerde bulunmakla da yükümlüdür.

Bir hadiste geçtiğine göre, bazı günahkârlar kıyamet gününde adl-i ilahî mahkemesine getirilir ve görevlerini eda etmek noktasındaki taksiratlarından dolayı hesaba çekilirler. Günahkâra “Görevlerini neden yerine getirmedi?” denilir. O “Ben bilmiyordum” diye cevap verince kendisine “Niçin öğrenmedin? Niçin bilgilenmedin?” denilir.

Buna göre, ilmin ve muttali olmanın teklifin şartı olduğundan kastımız, mükellefin teklife uygun davranmadığı ve bu açıdan herhangi bir kusurunun olmadığı durumlar için söz konusudur. Yani yükümlü bilgiyi elde etmek için gerekli çabayı göstermiş ancak bu bilgiye ulaşamadığından Allah'ın huzurunda mazur olarak kabul edilir.

4- *Kudret ve Temekkün*: İnsan genellikle yerine getirme kudretine sahip olduğu amellerle mükellef olur. Takatinin üstündeki şeylerle mükellef kılınması mümkün değildir. Hiç kuşkusuz insanın takati sınırlıdır. İnsanın takati sınırlı olduğuna göre tekliflerin, takatin kapsamında olması gerekir.

Örneğin, insan bilgi elde etmeye ve marifet sahibi olmaya kâdirdir. Ancak bu zaman ve bilginin genişliği açılarından belirli sınırlar dâhilindedir. İnsan ne kadar dahi olursa olsun, zamanın sınırlılığını, ilim ve marifetin basamaklarını göz önüne almak zorundadır.

Bir şahıs uzun yıllar sürecekt bilgileri bir gecede öğrenmeye kalkışacak olursa kendi kendisini gücünün yetmediği

bir yükün altına koymuş olur. Yani takatinin ve kudretinin üstündeki bir şeyle kendisini yükümlü kılmış olur.

Varlığın bütün bilgilerinin öğrenilmeye kalkışılması da aynı kabildendir ki, bu doğru değildir. Asla hekim ve adil bir zât böyle bir hüküm vermez. Allah-u Teâlâ “*Allah hiçbir kimseyi gücünün üstünde bir şeyle yükümlü kılmaz.*”⁸⁷ buyurmaktadır.

Ölümlü boğuşan ve boğulmak üzere olan bir şahsı kurtarma olanağına sahipsek kurtarmamız vâcibdir. Ancak düşmek üzere olan bir uçağı kurtarma olanağına sahip değilsek böyle bir şeyle yükümlü değiliz. Yani Allah Teâlâ onu kurtarmadığımızdan dolayı bizi sorguya çekmez.

Burada işaret edilmesi gereken bir husus bulunmaktadır: Muttali oluş ve bilgi bölümünde de belirttiğimiz gibi bilgi ve muttali oluşun teklifin şartlarından oluşu ilim ve muttali oluş sorumluluğunu nasıl ortadan kaldırmıyorsa kudretin teklif için şart oluşu da kişiyi kudreti elde etmeme gibi bir sorumluluktan kurtarmaz. Kimi hallerde de kudretin vesilelerinde tefrite düşmek haram olur ve kudreti kazanmak vâcib olur.

Bizi ve İslam dinini yok etmeye çalışan kuvvetli bir düşmanla karşı karşıya kaldığımızı, o an için düşmanla cephe savaşı yapma kudretine sahip olmadığımızı, yapılacak bir cephe savaşının hem o an hem de gelecekteki takatlerin heder olmasına neden olduğunu varsayalım. Bu koşullar altında düşmanla meydan savaşı yapmakla mükellef olmadığımız açıktır. Ancak bu durumda biz bu tür bir darboğazdan kurtulabilmek için kuvvet elde edebilmek için çalışmakla yükümlüyük.

⁸⁷ Bakara Sûresi, 286.

Allah Teâlâ “Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, onunla Allah’ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah’ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz.”⁸⁸ buyurmaktadır. Nasıl ki, bilgiyi elde etmek için gevşek davranan veya muttali olmaktan kaçınan bireyler ve toplumları Allah Teâlâ sorguya çekmekte ve muttali olmamasını mazeret olarak kabul etmemekteyse aynı şekilde kuvvete götürecek nedenleri elde etmek konusunda gevşek davranan veya aciz olan birey ya da toplumları da sorguya çekmekte ve acizliklerini mazeret olarak kabul etmemektedir.

5- *Hürriyet ve İhtiyar*: Hürriyet ve ihtiyar/serbestî de teklifin bir diğer şartıdır. Yani mükellefin bir vacibi yerine getirirken herhangi bir cebre ve zorlamaya maruz kalmaması gerekiyor. Zaruret veya ikrah halinin bulunduğu durumlarda teklif düşer.

İkrah, kişiyi –örneğin- orucunu bozmak zorunda bırakan, bozmaması halinde hayatının tehlikeye maruz kalmasını gerektiren kahir kuvvetin olması anlamına gelmektedir. Açık- tır ki, oruç yükümlülüğü bu tür bir durumda düşer.

Kişinin hacca gitme gücüne sahip olduğu halde hacca gitmesinin, kendisinin veya yakınlarından birisinin despot birisi tarafından tehdit edilmesine ve dolayısıyla da tehlikeye maruz kalmasına neden olması da böyledir.

Hz. Peygamber (s.a.a.) “Ümmetinden ikrah edildikleri şeyin sorumluluğu kaldırılmıştır.” buyurmaktadır.⁸⁹

İztırar/zaruret hali insanın bir şahıs tarafından tehdide maruz kalması durumu değildir. Kişinin kendisinin zarureti

⁸⁸ Enfal Sûresi, 60.

⁸⁹ *El-Câmiu’s-Sağır*, c. 2, s. 16.

seçmesidir. Ancak bu serbestî zor koşulların neticesinden doğmuştur. Çölde aç bitap kalan, ancak ihtiyacını gidermek için de lâşeden başka bir şey bulamayan kimse gibi. Bu tür durumlarda lâşe eti yemenin haram oluşu teklifi, yükümlünün üstünden kalkar.

Buna göre, ikrah ile ıztırar arasındaki fark, insanın ikrah halinde kişinin belirli bir eylemi yerine getirmek zorunda kalmasını sağlayan hâkim kuvvet tarafından meydana gelen tehdidin bulunmasıdır. Kişi bu tehdidi dikkate almaya- cak olursa büyük bir eziyetle karşı karşıya kalır. Zararı bertaraf edebilmek için kendisini teklife aykırı olan söz konusu o davranışı işlemek zorunda bulur.

Ancak zaruret halinde hiçbir tehdit söz konusu değildir. Koşullar kendisini istenilmeyen bir duruma sürüklemiştir. O da bu haletten veya bu koşuldan kurtulmak için esas teklife aykırı bir tasarrufta bulunmak zorunda kalmıştır.

Bu açıklamalara göre, ikrah ve zaruret arasındaki fark şunlardır:

1- İkrah haletinde zaruretin aksine bir insanın tehdidi söz konusudur.

2- İkrah haletinde insan bu darboğazdan kurtulmak için çözüm arar. Zaruret haletinde ise bu koşulun çözümünü araştırır.⁹⁰

Çocuğun İbadeti

Çocuğun davranışları çerçevesinde iki konu bulunmaktadır. Bunlardan birisi ibadetiyle diğeri de muameleleriyle alakalıdır. -Her ne kadar mükellef olmasa da- ergen olmayan,

⁹⁰ *Mutahharî Külliyyâtı*, c. 2, s. 192.

İbadete Sevk Eden Neden

temyiz çağına ulaşmış çocuğun yerine getirdiği ibadetler sahihtir. Nitekim sizler de fıkıh kitaplarının cemaat namazı bölümünde çocuğun eda ettiği namazın terbiye, te'dib ve geleceğe hazırlanmasından dolayı suretsel ve zahiri bir namaz mı yoksa hakiki ve sahih bir namaz mı olduğu konusuna değinildiğini biliyorsunuz.

Şöyle diyecek olursak; çocuğun namazı salt bir alıştırmadır ve hakikati bulunmamaktadır. Çünkü cemaat namazının saflarının bitişik olması vacibdir. İki ergen veya imamlama'mum arasında bir çocuk bulunacak olursa namaz batıl olur. Dolayısıyla çocuğun namazı hakikatten yoksun, suretsel bir namazdır.

Ama şöyle diyecek olursak; çocuğun namazı hakiki bir namazdır. Çocuğun saf veya saffın bir bölümünü oluşturma imkanı vardır. İbadetler konusunda çocuğun amelinin sahih olduğu hükmünün doğruya en yakın olduğu görüşünü söylememizde herhangi bir kuşku bulunmamaktadır.

İbadetlerle ilgili şu konuya da kesinlikle değinmemiz gerekiyor. Şöyle bir düşünce akla gelebilir: En azından hakkında konuştuğumuz İslam dini, bu bilince nasıl bir önem vermiştir?

Diğer dinlerin ortaya koydukları ibadetler İslam dininin uygulamaya koymaya çalıştığı bu bilinci ihtiva etmezler. Bunlar ya tama' olsun diye vazedilmiştir ki, savaştırılması gerekir yahut korku olsun diye ki, bu da ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir.

Diğer dinlerde ibadetlerin yapılış gayesi, sadece bir tür ticari muameleyi andırmaktadır. Çünkü dinler insanları ya cenneti elde etmek veya cehennemden kurtulmak için ibadet etmeye teşvik etmektedir. Bir şahsın cenneti elde etmek gayesiyle namaz kıldığını varsayalım. Cennet nedir? Cennet, çeşitli lezzetlerin bulunduğu mekânın adıdır. Cennette huriler ve köşkler vardır. "Altlarından ırmaklar akan cennetler"; çeşitli meyveler, türlü türlü yiyecekler, sarhoş etmeyen şaraplar ve insanın tasavvur dahi edemeyeceği diğer başka lezzetler.

Buna göre, diğer lezzetleri elde etmek için dünya lezzetlerini terk eden kimse Allah'a kulluk etmiş ve benliğinde, zâtında Allah ile bağlantıya geçme duygularının derinliklerine dalmış değildir. Sadece bu da değil. Dahası böyle bir

kişi dünyaya köle olanlardan daha fazla bir hırsa sahiptir. Çünkü dünyaya kul olanlar sınırlı maddî lezzetlerle yetinirler. Ama berikine gelince ise o, dakik hesaplar yapmaktadır. O, bu dünyada geçireceği otuz veya kırk yıllık lezzetleri görmemezlikten gelmekte, bu lezzetlerin yeterli olmadığını düşünmektedir. Şu veya bu şekilde tüketmektedir. Sonsuza kadar bu lezzetlere erişebilmemiz için bir şekilde sabredilmesi gerekir düşüncesinden hareket etmektedir. Onun amelindeki yegâne saik tama'dır/hırs, şiddetli istek, başka bir şey değildir.

Cehennem ateşinden kurtulmak için Allah'a isyan etmeyen kimsenin durumu da buna yakındır. O da cezalandırılmamak için Allah'a ibadet etmekte veya lezzetleri terk etmektedir. Bu bakış açısı da çıkarıcılık sınırlarını aşmamaktadır. Tüm bunlara baktığımızda, konuya sadece bir yönüyle yaklaşan diğer dinlerin ibadete istenilen seviyede önem vermediklerini görmek mümkündür. Meseleyi tüm yönleriyle kavrayamayan gayrimüslimlerin, özellikle de Hıristiyanların, İslamî bakış açısını eleştirdikleri nokta da budur: Bol maddî nimetlere erişebilmek! Bazen de onların kullandıkları ifadelerden şu anlaşılmaktadır: Kur'an merkeze sadece bu dünyanın maddî nimetlerini almaktadır! Buna göre, ibadet duygularına önem vermiş değildir. Bu duyguları psikolojik yüce duygular olarak kabul etmektedir ve bunun aksine İslam dini insandaki tama' duygusunu öne çıkarmıştır!

Bu eleştiri kesinlikle doğru değildir. Çünkü bizler biliyoruz ki, İslam'daki ibadetlerin dereceleri ve mertebeleri vardır. Bu derecelerden birisi cennete duyulan arzu, bir diğeri ise cehennem ateşinden korkma. Bir üçüncüsü de -ki bu, ibadetin en üst mertebesidir- ne cennete erişmek ne de

cehennem ateşinden kurtulmak amacıyla ibadet etmek. İşte Kitab-ı Kerim'in kendisi, Resûlullah (s.a.a.)'in ve Ehl-i Beyt İmamları'nın sözleri buna çokça vurgu yapmaktadır. İmam Sâdık (a.s.)'dan aktarılan sözlerde de buna sıkça rastlanmaktadır.

Her halükârda bu cümle yeni bir cümle değildir. Emîrül-müminîn Ali (a.s.) bunu dile getirmiş, Seyyid Razî de bin yılı aşkın bir süre önce derleyip kaleme aldığı *Nehcû'l-Belâğa* adlı eserinde bunu aktarmıştır.

Emîrül-müminîn Ali (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

“İnsanlardan bir grup, Allah'a rağbet (mükâfat) için kulluk eder; bu, tüccarların ibadetidir. Bir grup da Allah'tan korkarak kulluk eder; bu da kölelerin kulluğudur. Bir grup da Allah'a şükür etmek için kulluk eder; bu da hürlerin ibadetidir.”⁹¹

İlki tama'ından, ikincisi korkusundan ibadet etmektedir. Üçüncüsü ise korku ve tama' prangalarından kurtulduğundan o, Allah'ı ibadete layık gördüğünden ibadet etmektedir.

Bu içerikte bir hadis daha aktarılmıştır. Bu hadise kulak vermeniz gerekmektedir. Hz. Resûlullah (s.a.a.) geceyin ibadete kalkar, bazen gecenin üçte ikisini bazen yarısını bazen de üçte birini ibadetle geçirirdi.⁹²

Aişe, O'nun gecenin büyük bir bölümünü kıyamla geçirdiğini ve ayakları şişecek derecede ayakta uzun uzun beklediğini görünce bir gün kendisine şöyle dedi: “Bu kadar çokça ibadet neden? Allah Teâlâ senin hakkında ‘Böylece

⁹¹ *Nehcû'l-Belâğa*, 229. Hikmet.

⁹² İnsanın durumu farklılık gösterebilir. Bazen meşguliyetleri vardır. Gecenin az bir bölümünü ibadetle geçirir. Ancak her halükârda O, hiçbir zaman gecenin üçte birinin altına düşmemiştir. Bazen de o derece çok ibadet ederdi ki, gecenin üçte ikisini kapsardı.

Allah, *senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar.*⁹³ buyurmakta mıdır?” Hz. Resûlullah (s.a.a.) cevaben “*Allah’a çokça şükür eden bir kul olmayayım mı?*” dedi.

İbadetin manevî kıymeti babında Hz. Resûlullah (s.a.a.)’in buyruklarından birisi de şudur:

“*İnsanların en faziletlisi ibadete âşık olan, ona sarılan, bedeniyle ona tutunan ve bütün benliğini ona verendir.*”⁹⁴

Hz. Resûlullah (s.a.a.) “*İbadete âşık olup kalbiye seven, bedeniyle sınıksız sarılıp ona bütün benliğiyle yönelen kimseye ne mutlu.*” buyurmuşlardır.

Hadiste geçen ‘teferrağa’ sözcüğü ferağ/boşalmak kelimesinden türemiştir. *Ferağ* ise halvet/boşalmak anlamına gelmektedir. Yani kişinin bütün benliğiyle ibadete yönelmesidir. Kişi kalbini bütün düşüncelerden arındırarak ve sadece Rabbini hissederek ibadeti yerine getirecek olursa ibadetin özüne ulaşmıştır.

⁹³ Fetih Sûresi, 2.

⁹⁴ Aşk kelimesi İslamî nasslarda nadiren geçmektedir. Bundan dolayı kimileri bu kelimenin kullanılmaması, çokça kullanılmalarından dolayı şairlerin sorguya çekilmeleri ve cezalandırılmaları gerektiğini, bu sözcüğün yerine muhabbet sözcüğünün kullanılmasını gerektiğini söylemişlerdir. Onlara diğer âlimler tarafından şöyle cevap verilmiştir: Bu kelime dinî nasslarda nadiren de olsa geçmektedir. Hiç kullanılmadığını söylemek mümkün değildir. Kullanıldığı yerlerden birisi de bu hadistir. Diğer rivayet ise Emürümü’minin’denidir. O, Siffin’e giderken ve oradan dönerken Kerbelâ’ya uğradığında oradan bir toprak parçası almış, onu koklamış ve sonra da şöyle demiştir: “Yazık sana ey toprak parçası, işte şurası binekleri çöktürecekleri, şurası da âşıkların yere düşecekleri yerdir.” Bu cümleden önce, kastının Kerbelâ olduğu anlaşılan başka bir cümle daha söyler.

İbadetin cevheri zikir ve bütün benliğiyle Allah’a yönelmektir. Şöyle ki, insanın ibadeti esnasında Allah Teâlâ dışında hiçbir şeyi düşünmemesidir ibadetin özü. Sanki âlemde sadece o ve Allah Teâlâ vardır. Ârifler bu haleti *huzur* olarak ifade ederler.

İranlı şair Hâfız şöyle der:

*Ne Hâfız için halvet dersinin huzuru vardır,
Ne de âlim insan için yakîn ilmi.*

Şiirde geçen *huzur* ve *halvetten* kasıt ‘kalbin huzuru’dur. Kalbin halvetine hazırlık olsun diye zâhiri halvete önem veren bazı kimseleri de görürsünüz. Kalbin halvetini gerçekleştirdikten sonra kalbin huzurunu korumakla birlikte toplumsal aktivitelerini de yerine getirebilmek için toplum meydanına iner.

Denildiğine göre; bir defasında Napolyon şöyle demiştir: “Aklım, attâr sandığı gibidir. Ondandilediğimi açar, dilediğimi de kapatırım.”

İnsanın bu yapı üzere bulunması gerekmektedir. Yani ibadet vaktinde Rabbiyle halvetini sağlayabilmelidir.

*Kalb zıtlıklara tahammül edemez,
Şeytan çıkmadıkça meleğin dönmeyeceği gibi.*

Sonra da hakikatte kendi benliğinden şikâyet ettiği halde zamanının hâkimlerinin ziyaretinden şikâyet ederek şöyle der:

*Yöneticilerle sohbet Yelda gecesinin zulmetidir,
Güneşten nur talep eyle belki ayan olur.
Dünyanın mürüvetsiz erbaplarının kapısında,
Ne zamana kadar oturacaksın hâce ki, kimin çıkacağı belli değil*

Ârifler *mütesevvil* kelimesini çokça kullanırlar ve bununla da *mürşid-i kâmil*, yani Allah Teâlâ karşısındaki fakirliği kastederler. Ancak onlar kişinin *mürşidin* varlığı olmaksızın hiçbir mesafe kat edemeyeceklerini söylerler ve ona göre hareket ederler. Mütesevvil kelimesiyle insan-ı kâmil karşısında fakirliği kastederler.

Şair der ki:

*Dilencilîği terk etme ki, hazine bulasın,
Yolcuya göre çıkış yolu bulunsun.
Salihler ve kötüler eserlerini ortaya koyarlar,
Ta ki kabul olsun ve görünür olsun.
Sana âşık olan bülbül sonunda ömür ister,
Bahçe yeşil olsun ve daldan gül bitsin.*

Hız. Resûlullah (s.a.a.) yukarıda aktardığımız sözünün devamında şöyle buyurmaktadır:

“Dünyanın kolaylık mı yoksa zorluk üzere mi olduğuna aldırış etmez.”⁹⁵

Yani insan lezzetin bu merhalesine ulaştı mı ondan sonra artık dünyanın zorluklarına ve tasalarına aldırış etmez. En şiddetli sıkıntılarla karşılaşsa hatta lime lime edilse dahi umurunda olmaz.

Dünyanın şiddetli durumları ibadetin lezzetini tatmayan kimseler için sıkıntılı ve çetindir. İbadetin lezzetini tadan kimse ise bu tür şeylere aldırış etmez.

İnsanı dehşete düşüren hususlardan birisi de Ali b. Ebî Tâlib (a.s.)’in dünyada bu halet üzere yaşamasıdır. O, ibadette öyle bir merhaleye ulaşmıştır ki, dünyanın şiddetli sıkıntularına aldırış etmemiştir.⁹⁶

⁹⁵ Mutahharî, İslam’da Eğitim ve Öğretim, s. 327.

⁹⁶ A.g.e.

Şimdi de cenneti elde etmeyi veya cehennem ateşinden kurtulmayı amaçlayan ibadeti ele alalım. Bu ibadet türü gerçekten ibadete değer veren unsuru yok etmekte midir? Bu, denildiği gibi, açgözlü ve karnı dolu olan kimselerin ki, gibi midir? Lezzetlere ibadet etmek midir? Yahut da bu ibadet türü dünya ibadetinden yüz kat daha kötü müdür? Asla, ibadete bu derece kötülükte bulunmak caiz değildir.

Kuşkusuz kişinin cenneti elde etmek veya cehennemden kurtulmak gayesiyle yerine getirdiği ibadet belirttiğimiz ibadet türlerine benzememektedir. Ancak bütünüyle kıymetsiz de değildir. Bazı kimseler için yüksek bir derece olarak görülebilir. Zira insanın tama’ gerekçesiyle bir eylemi doğrudan yapmasıyla bu amel için Allah’ı vasıta kılması arasında büyük bir fark bulunmaktadır. Kişinin para için yüz takla atması gibi. Bu davranış yüzde yüz mala ibadet etmektir. Ancak kişi bazen da malı başka şekilde talep etmektedir. Bu talebini Allah Teâlâ’ya yapmaktadır. İnsanın Allah ile bağıını koparması ve doğrudan olarak malın peşinden koşması ile Allah’ın emrettiği şeyi yerine getirerek bu malı ondan istemesi arasında fark vardır. Bu haddizatında Allah Teâlâ’ya kulluğun derecelerindedir.

Mal gerekçesiyle olsa dahi Allah’ın huzurunda bulunmak ile O’nun huzurunda bulunmamak arasında fark vardır. Allah Teâlâ’nın huzurunda bulunup yalvaran yakaran birisi, oldukça önemli bir kıymete sahiptir. Belirli bir amaçla O’nun huzurunda bulunmak ve insanın kalbini bir dereceye kadar nurlandırmak insanın benliğini arındırır ve Allah’a teveccüh etmesine neden olur ve O’nun dışındakileri unutturur. Her ne kadar zayıf olsa da bu da ibadetin bir derecesidir. Bu açıklamadan hareketle ibadetlerden bütünüyle yüz çevirmek

mümkün değildir. Dahası, insanların ekserisi bu yüce derecede değildirler. Onların dünyevî yaşamlarını maslahata uygun bir şekilde eğitmek istiyor ve onları Allah Teâlâ'ya yaklaştırmak istiyorsak bu kanalı kullanmamız gerekiyor veya en basit olasılıkla insanları bu kanaldan geçirmemiz gerekiyor. Daha sonra onları en yüce derecelere yükseltmek gerekiyor. İşte Kur'an-ı Kerim'in maddî işlere önem verişinin altında yatan gerekçe budur. Kur'an-ı Kerim, doğal olarak ilk önce "altlarından ırmaklar akan cennetler"i zikretmekte sonra da "Allah'ın hoşnutluğu daha büyüktür"⁹⁷ ifadesine değinmektedir.

Yani O'nun rızasına erişmek için ibadet edenin konumu başkadır. Ancak insanların hepsi "Allah'ın rızası daha büyüktür" diyerek, böyle bir makamı talep edemez. Hatta bunu talep edenler oldukça azdır.

İnsanların çoğunluğu için amelî kanal, bedensel lezzetlerle donatılmış cennetlerden bahsetmektir. Kur'an-ı Kerim buna değinirken insanların terbiyesini amaçlamayı yeterli görmemiştir. Aksine, diğer taraftan, maslahat bulunsa dahi bâtıla gitmemeyi de vurgulamıştır. -Allah korusun- insanlara hayırlı bir amelî işletmek için gayesi yüce olduğundan Kur'an buna değinmiştir türünde yanlış bir düşünce gelmesi içindir. Kur'an-ı Kerim'in gayesi yücedir. Bu gaye yüce olduğu müddetçe dilediğini söylemesinde bir sakınca bulunmamaktadır şeklinde bir düşüncenin akıllara gelmesini istemediğinden bâtulla mücadele etmiştir. "Önünden bâtila ona yaklaşamaz."⁹⁸

⁹⁷ Tevbe Sûresi, 72.

⁹⁸ "Bâtil, ona önünden de ardından da gelemes. (Çünkü Kur'an,) Hikmet sahibi, övülen Allah'tan indirilmedir." (Fussilet Sûresi, 42)

Allah Teâlâ'nın kelimasında boş ve bâtil bir sözün olması olanaksızdır. Her ne kadar birileri bu yalan ve bâtilin toplumsal maslahattan dolayı olduğunu düşünse de... Asla, cennetin maddî lezzetlerini konu edinen Kitab-ı Kerim'in sözleri hakikîdir. Esasında insanların çoğunluğu bedensel lezzetlerin sınırının en üst mertebelerine dahi yükselmezler. Bundan dolayı bu tür bir neşet onları aktif hale getirmektedir. Bundan daha üst mertebeye çıkanlar ise bedensel cennetten daha üst neşete yükselmişlerdir.⁹⁹

İbadetin Ruhu

Kul, Rabbi ile arasında bir alaka kurduğundan, Allah sevgisini oluşturduğundan ve bütün benliğiyle O'na yönelişi -ki bu ibadet türlerinin en üstünüdür- sağladığından dolayı İslam ibadetin ruhuna oldukça büyük bir önem vermiştir. Hepimiz, Emîrül-mü'minîn (a.s.)'dan aktarılan şu meşhur cümleyi biliyoruz:

"İlahî, sana ne cehennem korkusuyla ne de cennet arzusuyla ibadet ediyorum. Ben seni ibadet edilmeye layık gördüğümünden dolayı ibadet ediyorum."¹⁰⁰

Kumeyl Duası başından sonuna kadar huşu ve münacatla dolu yüce bir ruhtan kaynaklanmıştır. Bu ruhta ne cennet arzusu ne de cehennem korkusu mülâhaza edilmektedir. Kumeyl Duası bu genel bağlamın içinde başka konuları da zikreder. İslamî dualar oldukça yüce gayeleri içermektedir. *Mefâtihu'l-Cinân*'da aktarılan Münâcâtü's-Şâbaniyye de bunlardandır.

⁹⁹ Mutahharî, *İslam'da Eğitim ve Öğretim*, s. 338.

¹⁰⁰ Allâme Meclisî, *Bihârü'l-Envâr*, c. 41, s. 14, 101. Bab.

Rivayetlerde geçtiğine göre; Emîrül-münîn Ali (a.s.) ve iki oğlu bu duayı okurlardı. İmamların okuduğu duaların azamet ve yüceliğın zirvesinde olduğu açıktır. İnsan bu duayı okuduğında İslamî münâcatın cevherinin hakikatini idrak eder. Çünkü bu münâcatlarda Allah'a bütün benliğiyle yönelmek, O'na sevgi beslemek ve O'ndan başka hiçbir şeyi düşünmemek dışında başka bir şeyi göremez. Yani bize manaları zor gelen manevî deryaları barındırmaktadır.

“Allah'ım! Her şeyden kopup sana yönelmeyi bana başışla. Kalp gözlerimizi, sana bakmak nuruyla aydınlat; öyle aydınlat ki, kalp gözlerimiz, nur engellerini aşsın ve azamet madenine ulaşsın, ruhlarımız kudsünün izzetine bağlansın da seni tanıyabilelim ve senin dışındakilerden sapalım.”

Ebû Hamza Sumâli Duası'nda ve İmam Seccad'ın Münâcât-ı Hamsete Aşer diye meşhur olan münâcatında da aynı durum söz konusudur. *Mefâtihu'l-Cinân*'da geçen Münâcâtü'l-Haifin, Münâcâtü'z-Zâkirin, Münâcâtü't-Tâlibin gibi münâcatlar da bu kategoridedir. Bu münâcatlar kişiyi dehşete düşüren şeffaflık ve rikkatin yüce derecelerine sahiptir. *Nehcü'l-Belâğâ*'da da bu türden çokça konular mevcuttur.¹⁰¹

Nehcü'l-Belâğâ açısından, ibadetin sadece birtakım kuru ve ruhsuz amellerden ibaret olmadığı belirtilmişti. Ve orada demiştik ki, organlarla yapılan eylemler (bedensel ameller), ibadetin şekli ve kalıbıdır; ruh ve mana ise başka bir şeydir. Bedensel ameller ancak ruh ve manayla iç içe olduğu durumda canlı ibadet olarak adlandırılmaya layıktır. Gerçek ibadet bir nevi üç boyutlu dünyadan ayrılmak; başka bir dünyaya, hareket, coşku, kalbî vâridat [ilhamla gelen sözler] ve kendine has lezzetlerle dopdolul bir dünyaya ayak basmaktır.¹⁰²

¹⁰¹ Mutahharî, *İslam'da Eğitim ve Öğretim*, s. 334.

¹⁰² Mutahharî, *Nehcü'l-Belâğâ Üzerine*, s. 91.

Kimi zaman da sosyal faaliyetlerden fırsat bulduğunda Rabbiyle baş başa kalır, uzlete çekilir; tarifi imkânsız bir aşk ve şevkle râz-u niyaz eder, Rabbine ibadete koyulur. *Nehcü'l-Belâğâ*'da bu kişiliğine rastlayabilirsiniz onun.

*“Allah'ım, dostları için en çok ünsiyet edilen, sana tevekkül edenlere tek başına yetensin. Gizliliklerini görür; içlerinden geçenlere vakıf olur, basiret derecelerini bilirsin sen. Sırları, senin nezdinde aşikârdır. Kalpleri, hasretle senden yardım ister.”*¹⁰³

Burada bütün Müslümanlara “Kumeyl Duası”nı ısrarla okumalarını tavsiye ederim. Ali (a.s.)'ın duasıdır bu, cuma gecelerinde okunur. İrfanî açıdan fevkalade mükemmel bir duadır bu, irfanın doruğuna ulaşılmıştır bu duada. Bu duayı baştan sona okuyan bir kişi onda ne dünyayı bulacaktır ne ahireti (ahiret derken cennet ve cehennemi kastediyorum.) O halde nasıl bir duadır bu; ne vardır onda dünya ve ahiret yoksa eğer?!!

Bu duada dünya ve ahiretin ötesi, çok çok ötesi bir şey vardır.

Kumeyl Duası'nda yalnız ve yalnız “Allah” vardır. Bu muazzam dua, baştan sona Allah'ı anış ve sırf O'na yöneliştir. İhlâsla dolup taşan bir kulun, O'nun azamet ve celali karşısında coşup taşmasıdır; ihlâsla dolup taşan bir kulun Rabbiyle irtibatıdır.

Kumeyl Duası'nda Ali (a.s.)'ın Rabbine nasıl münâcatta bulunduğunu mülâhaza ediniz.

İmam Zeynelâbidin (a.s.) Ramazan Sabahları Duası'nda, Ebû Hamza Sumâli Duası'nda Rabbine nasıl münâcat eder, nasıl yakarır ona? Bunu, mezkûr duayı tam bir ihlâsla okurken hissedebilir insan ancak...

¹⁰³ *Nehcü'l-Belâğâ*, 225. Hutbe.

Müslümanlığımızın ilk adımıdır bu. Dinimizde ileri atacağımız ilk adım Rabbimize yönelip, O'na yakın olmaya çalışmaktır, O'nun yakınlığını kazandıktan, tam bir ihlâsla O'na yöneldikten sonradır ki, ferdi, içtimaî vb. mesuliyetlerimizin farkına varırız ve bu mesuliyetleri hakkıyla ifa edebilmemiz bu durumda mümkün olacaktır.

Tek yönlü eğilimlerimizden bir an önce uzaklaşmamız zaruridir. İslam ümmeti bu tek yönlü ve tek boyutlu eğilimlerin müptelası olmuştur her zaman. Bu “tek yönlülük” ve “tek boyutluluk” doğuran eğilimlerin başka çeşitlerine duçar olmamak ve aynı hatayı yeniden, ama başka şekliyle tekrarlamamak için duanın değerini çok iyi bilmemiz ve duaya gereken önemi vererek bu aslı hafife almamamız gerekmektedir.¹⁰⁴

İbadetin Şekli

İnsan hayatı, gezegenler gibidir, hem sabit ve hem de hareketli ve değişken. Gezegenler bir açıdan devamlı hareket hâlindeyler, yani iki anda aynı noktada kalamıyorlar. Bir açıdan da sabittirler, kendi yörüngelerinden milimetre şu veya bu tarafa kaymadan hareket ediyorlar. Gezegenlerin hareketi ve sebatı gibi, insan hayatının da hareketinin eksenini oluşturan birtakım genel boyutlarının yanında, hareketin menzil veya durakları mesabesinde değişken boyutlarının da var olduğu genel ve sabit bir kural olarak ispat edildiğinde -ki ispatlanmıştır- biz İslâm'ın, hareketin yörüngesine mi yoksa duraklar mesabesinde olan değişken aşamalara mı çok daha fazla önem verdiğini öncelikle anlamalıyız.

¹⁰⁴ Mutahharî, *İnsan-ı Kâmil*, s. 112.

İslâm'ın güncel kanunlarının bir bölümü eksen niteliğindeki kanunlardır. İslâm kanun ve kurallarının ya kul ile Allah ilişkileri, ya insanın kendisi ile olan ilişkileri ya insanın tabiat ile olan ilişkileri ya da insanın toplumun diğer bireyleriyle olan ilişkileriyle irtibatlı olduğunu ve bu ilişkileri rayına oturtup çeki düzen verdiğini söylemişim.

Kul ile Allah ilişkileri, Allah ile irtibatlı olduğundan hiçbir değişime uğramamaktadır. İnsan ile ilgili olan ve bu konunun ruhu ve özünü oluşturan şeyde de bir değişim sözkonusu değildir. Carî şartlara mutabakat arz ederek, şekli bazı değişiklikler olabilir. Zaten İslâm'ın kendisinin bu değişimi öngördüğüne tanık oluyoruz. Örneğin, namaz kılın diyor ve ekliyor; ayakta kılın, güç yetiremiyorsanız oturarak kılın, bunu da yapamıyorsanız sağ tarafınıza yatarak, bunu da yapamıyorsanız sol tarafınıza yatarak, bunu da yapamıyorsanız işaretle kılınız. Şartlar değiştikçe namazın formu da değişiyor.

Fakîhler boğulma hâlinde dahi yalnız işaretle kılınan namazın hakiki namaz olduğunu ve namazın yerini dolduracak, onu geçecek bir şey olmadığını söylüyorlar. Yani bir insan boğulma tehlikesiyle karşı karşıyadır, bir taraftan kendisini kurtarmaya çalışırken, diğer yandan işretle namaz kılıyorsa bu namaz hakiki bir namazdır. Namaz bir mahiyet bir muhteva olduğu için namaz ehli olan insanlar bu mana ve muhtevayı farklı şekiller ve formlarda dile getirebilirler. Bazen yükümlünün durumu o kadar değişir ki, rükû, secde, kunud vs. erkânını terk edebilir. Bunlar namazın şeklidir ruhu değil. İki rekâtlı namaz da dört rekâtlı namaz gibi hakikî bir namazdır, yoksa dört rekâtlı namazın yerine geçen bir namaz değildir. Yani bir kimse için namaz

dört rekât iken diğeri için iki rekât olabiliyor. Bir kimsenin namazı ayakta kılması gerekirken, diğeri birisinin oturarak veya uzanarak kılması gerekebiliyor. Birisi için namaz ancak abdestle sahih olurken, diğeri için namaz teyemmüm ile sahih olabiliyor.

Fakîhler *icza'* başlığı altında bir konuyu gündeme getirmişlerdir. *İcza'* şudur: Kişinin zaruret ve müşkülât anında kılmış olduğu namaz, iradesiyle ve herhangi bir müşkül olmadan kılmış olduğu namazın yerine geçer mi, yoksa tekrar eda edilmesi mi gerekiyor? Hayır, namaz sahihtir ve iade edilmesine gerek yoktur. Teyemmüm ile kıldığımız namaz hakikî bir namazdır, yoksa namazın yerine geçen bir bedel değildir. Namaz bu şekilde eda olunmuştur. Aslında teyemmüm etmesi gereken insan, abdest alırsa namazı namaz değildir. Abdest alması gereken insanın gerek olmadan teyemmüm alması da namazının sıhhatini bozar. Şartlar değiştiğçe kul ile Allah'ın ilişkilerini düzenleyen kanun ve kuralların (ibadet) formunda değişikliğin baş göstermiş olması mümkündür. Bu bağlamda bir başka örnek daha vermek istiyorum.

Eskiden yolculuk dört fersahı geçince fikhî açıdan yolculuk sayılıyordu. Fakat şartların değiştiği bugünde şöyle bir soru birçok kimsenin zihnini kurcalamaktadır: Neden yolculuk mesafesi dört fersah olsun? İnsanın sekiz fersahlık bir yolu kat ettikten sonra orucunu bozması ve namazını kasr etmesi [dört rekâtlık namazları iki rekât olarak kılması] kesin bir hüküm değildir, bir ihtihaddır. Şîa hadisleri konuyu üç şekilde ele almışlardır. İnsanın ne kadarlık bir yolu kat ettikten sonra orucunu bozabileceği ve namazını kasr edebileceği sorulmuştur. Bazen şöyle cevap verilmiştir;

bir postacının bir günde aldığı mesafe kadar. Başka rivayetlerde ise insanın bir gününü alacak yol kadar denilmiştir.

Fakîhler ise bu üç kategorilik rivayete istinaden, bunlardan birisinin ölçü olduğu kanaatine varmışlardır. Ya sekiz fersah, ya postacının bir günde alacağı yol veya bir insanın bir gününü alan mesafe. Postacının bir günde alacağı mesafe ihtimali zayıftır. Ya bir günlük yol veya sekiz fersah ölçüdür. Sekiz fersah da aşağı yukarı bir günde kat edilebilecek mesafeye denk gelmektedir.

Peki, meydana gelen değişmeler neticesinde bir günde sekiz fersah değil de yüz, iki yüz fersah alınırsa durum ne olur? Yolculuk için asıl ölçünün bir günde alınan yol olduğu ihtimalini devamlı dikkate almalıyız. Eğer o gün sekiz fersah denilmişse, o gün için insanoğlu ortalama olarak bir günde bu kadar yol kat ediyordu. Biri çıkıp ulaşım araçlarının geliştiği çağımızda bir günlük alınan yol sekiz fersah değil de sekiz yüz, hatta sekiz bin fersah olmuştur, öyleyse artık sekiz fersah ölçü olamaz derse, İslam'a aykırı konuşmamıştır. Bu ihtihadî bir görüştür. Burada fakîhlerin, üzerinde pek fazla ısrar edip kurcalamak istemedikleri bir husus vardır. İslam'ın müsamaha ve kolaylığı asıl kabul ettiği konularda şöyle bir ihtimal söz konusudur: Bir şey bir zamanlar belli bir halkın kolaylığı için ölçüt olmuş ise bu şey tüm insanlar için genelleştirilebilir. Çünkü asıl olan müsamaha ve kolaylık sağlamaktır, zorluk çıkarmak değil. Eğer zorlaştırmak temel prensip olmuş olsaydı, fakîhler diyeceklerdi ki; haydi araştıralım ve çağımızdaki günlük mesafenin ne kadar olduğunu tespit edelim. Fakat asıl olan; kolaylık ve müsamaha sağlamak olduğundan dolayı, İslam'ın görüşü, muhtemelen yaya olarak bir günde kat edilen mesafenin, bugün araba ile

seyahat eden insanlar için de ölçüt olmasıdır. Bugünkü ulaşım araçlarıyla seyahat eden insanların bir günde bu mesafenin onlarca mislini aldığı kesindir. Ama İslam müsamaha ve kolaylık dinidir. Geçmiş zamanlarda da bazen postacı veya normal insanlar çevik atlar veya gemilerle yolculuğa çıkarlardı. Kesinlikle sekiz fersahdan çok fazla yol alıyorlardı, fakat o insanlar için de sekiz fersah ölçü olagelmıştır.¹⁰⁵

İbadet ve Âdet

Psikologlar şöyle derler: İnsan iki boyutu ve yansıması bulunan bir şeyi alışkanlık haline getirir, onunla ne kadar çok vakit geçirecek olursa o şeyi yapması o derece kolaylaşır. Örneğin; damga vurmaya ele alalım. Kişi bu işle ne kadar hemhal olacak olursa o kadar kendisi için kolay ve süratli olur. Ama bu alışkanlık arttığı müddetçe dikkat de azalır. Yani o ameli iradeye ve bilinçten kaynaklı bir şekilde yerine getirmeye ilişkin uyanıklığı da azalır. İradesiz bir eylemin niteliğine daha yakın olur. İşte âdetlerin özellikleri böyledir.

İslam, ibadetin âdete dönüşmemesi için niyet mevzusuna bu derece çok önem verir. Zira belirli bir müddet geçtikten sonra o ibadet iradeye, düşünceye dayalı bir amel ve amaçsal bir davranış olmaktan çıkar, tabii bir eyleme dönüşür. Bilinçten yoksun bir şekilde yerine getirilen amelde hedefe önem verilmeyeceği, sadece amelin suretine yoğunlaşacağı açıktır.

Bunlara erişmemiz ancak namaz kanalıyla kolay olabilir. Eğitimsel öğretilerden birçoğunun bu ibadet sayesinde tatbik edilebileceğini idrak etmekteyiz. Bu amel, Allah sevgisi ve manevî boyutları kazanma noktasında insanı terbiye etmektedir. İşte ibadetin özü budur.

¹⁰⁵ Mutahharî, *İslam ve Zamanın Gereklere*, s. 112.

İbn Sînâ *el-İşârât* adlı eserinin 'Âriflerin Makamları' bölümünde şöyle der:

Dünya metaından ve süslerinden yüz çeviren kimselere zâhid, namaz kılmak oruç tutmak gibi ibadetlere devam edenlere âbid, hakkın nurunun sürekli sırrında ışıldamasını dileyerek, düşüncesiyle ceberut kutsiyetine yönelenlere ârif denilir. Bazen bunlar birbirleriyle karıştırılmaktadır.

Bu tanıma göre; zühd dünyevî şehvetlerden el etek çekmekten ibarettir. İbadet ise namaz, oruç, Kur'an-ı Kerim'i okumak gibi, özel ibadetlerden ibarettir. İrfan ise nur-u ilahînin kalpte ışınması için zihni Allah Teâlâ'nın dışındakilerden arındırmaya çalışmak ve sadece Allah'a yönelmektir.

Pasajın son cümlesi önemli bir noktaya işaret etmektedir ki, o da şudur: Bazen bir takım hasletler birbiriyle karışmaktadır. Şahsın hem zâhid hem de âbid olması mümkündür. Yahut da hem âbid hem ârif olması veya hem zâhid, hem ârif hem de âbid olması mümkündür. Ancak İbn Sînâ bununla ilgili herhangi bir açıklamada bulunmuyor. Doğaldır ki, onun kastı şudur: Bir şahıs âbid veya zâhid olabilir; ama ârif olmayabilir. Ancak bir şahsın ârif olup da âbid veya zâhid olmaması mümkün değildir.

Konunun daha anlaşılır hale gelmesi için zâhid ile âbid arasındaki ilişkinin 'umûm ve husûs min vechin' olduğuna

işaret etmemiz gerekiyor. Bir şahsın zâhid olduğu halde âbid olmaması veya âbid olduğu halde zâhid olmaması müm-kündür. Bazen de bir şahıs hem zâhid hem de âbid olabilir. Bunların bütünü açıktır. Ancak zâhid ve âbiddir her birisinin ârif ile ilişkisi umûm ve husûs mutlak. Yani âriflerden her birisi aynı zamanda zâhid ve âbiddir de. Ancak zâhid ve âbidler ârif olmayabilirler.

Sonraki bölümde işaret edeceğimiz gibi, ârifin zühdü ile ârif olmayan kimsenin zühdü iki ayrı hükme tabidir. Ârif olmayan zâhidin zühdü ayrı bir olgudur, ârif olan zâhidin zühdü ayrı bir olgudur. Nitekim ârifin ibadetinin hikmeti ile ârif olmayan kimsenin ibadetinin hikmeti de ayrı ayrı şeylerdir. Hatta ârifin zühdünün ve ibadetinin mahiyeti ve cevheri ârif olmayan kimselerin ibadetlerinin ve zühdlerinin mahiyeti ve cevherinden farklıdır.

Zühd, ârif olmayanlar nezdinde, sanki dünya metâi karşısında ahiret metâi alınışını sağlayan bir muamele gibidir. Ârifin nezdinde ise düşüncesini hak dışında hiçbir şeyle meşgul etmemek, hakkın dışındaki bütün şeyleri küçümsemektir. Ârif olmayan kimsenin nezdinde ibadet ahirette bir ücret –ki bu ücret sevap ve ecirdir- alabilmek için dünyada gerçekleşen bir muamele gibidir. Ârife göre ise nefsinin mütevehhime ve mütehayyile kuvvetlerini ve himmetlerini gururdan hakka çekebilmek için bir riyazettir.

Ârifin İbadet Etmekteki Amacı

Öncelikle ârif sadece hakkı talep eder, başka bir şeyi değil. Onun marifetine, Allah'a ibadetine hiçbir şey tesir edemez. Çünkü O'nu ibadet edilmeye layık görür. Allah Teâlâ'ya karşı

duyulan bu duygu şerefli, ibadetin saiki ne râğbettir ne de korku...

Bu kelimeden murad, ârifin gaye açısından *muvaahhid* olmasıdır. Ârifin yegâne hedefi Allah Teâlâ'dır. Allah Teâlâ'yı dünyevî ve uhrevî nimetlerinden dolayı talep etmez. Dünyevî ve uhrevî nimetlerden dolayı ibadet eden kimsenin gayesi haddizatında nimetin kendisidir. Bu durumda Allah Teâlâ nimetler için bir vesile ve bir vasıta olmuş olur. Kişinin hakikî mâbudu ve isteği bu nimetler olur. Yahut da daha dakik bir ifadeyle mâbudu ve matlâbı kişinin kendi nefsi olmuş olur. Çünkü âbid, bu nimetleri ihtiyaçlarını karşılamak için talep etmektedir.

Ârife gelince ise onun bütün talep ettiği şey sadece Allah Teâlâ'dır. Ârif ilahî nimetleri talep ediyorsa ancak bu nimetlerin O'nun fazlı ve lütfu oluşundan dolayıdır. Buna göre, ârif olmayan kişi Allah Teâlâ'yı nimetleri için talep ederken, ârif Allah'ın nimetlerini Allah için talep eder.

Akla şöyle bir soru gelebilir: Ârif Allah Teâlâ'yı herhangi bir gaye dolayısıyla talep etmiyorsa neden O'na kulluk ediyor? Her ibadetin bir gayesi yok mudur?

İbn Sînâ bu soruya şöyle cevap verir: Ârifin ibadetten iki gayesi vardır: Birincisi, Mâbud ibadet edilmeye layıktır. Bunun bir benzeri şudur: İnsan bir şahısta veya bir şeyde kemal görür de ona övgülerde bulunur. Eğer "Bu övgünün gerekçesi ve yararı nedir?" diye soracak olursan sana şöyle cevap verir: "Ben herhangi bir çıkardan dolayı onu övüyor değilim. Ben onu övülmeye layık gördüm de ondan dolayı övdüm." Kahramanlara yönelik yapılan övgülerin geneli bu kategoriye konulabilir. İkinci olarak; ibadetin zâtî güzelliği ve şerefi. İbadet kul ile Rabbi arasında bir bağ olduğundan

dolayı haddizatında –korku veya çıkardan dolayı değil- yerine getirilmesi gerekir.

Bu bağlamda Hz. Ali (a.s.)’dan şu meşhur cümle aktarılmıştır:

“İlahî, ne cehennem ateşinden ne de cennetine duyduğum iştiyaktan dolayı sana ibadet ediyorum. İbadete layık gördüğümünden dolayı sana ibadet ediyorum.”

Ârifler çoğunlukla insanın yaşamının, özelde de ibadetlerin gayelerinin Allah dışında başka bir şey olmasını şirk olarak adlandırırlar. İrfan bu şirkin yüzde yüz karşısındadır.

İbadetin İrfanî Tasavvuru

Bu görüşe göre, işçi-işveren ilişkisi ve işçiyle işveren arasındaki ücret, hizmet ilişkisine benzer bir anlayış burada söz konusu değildir ve olamaz da. Bu anlayışa göre, ibadet Allah’a yakınlaşma merdivenidir, insanın miracıdır, ruhun yücelmesidir, ruhun varlık âleminin görünmeyen merkezine uçuşudur, ruhsal yeteneklerin eğitilmesi ve insanın melekûti güçlerinin idmanıdır, ruhun bedene galibiyetidir, insanın varlık âlemini meydana getirene, Yaradan’a tepkisi ve en yüce şükrediş şeklidir, insanın mutlak kâmile ve mutlak güzele, aşk ve hayretini sergilemesidir ve sınırsız kemale doğru ilerlemesi, seyr ü sülûküdür.

Bu anlayış uyarınca, ibadetin bir bedeni, şekli vardır; bir de ruhu. Bir zâhiri vardır, bir de bâtını. Dil ve diğer organlar vasıtasıyla yapılanlar, ibadetin şekli, kalıbı ve zâhiridir; fakat ibadetin ruh ve anlamı başka bir şeydir. İbadet ruhu ve derinliği, âbidin ibadetten algıladığı mefhuma, onun ibadet

anlayışına, onu ibadete yönelten motivasyona, amelî olarak ibadetten aldığı nasip, haz ve lezzete, ibadetinin onu ne derecede Allah’a doğru sülûk ve yaklaşıma sevk ettiğine bağlıdır.¹⁰⁶

Nehcû'l-Belâğa'da ibadetin suretini daha iyi anlayabilmemiz için İmam'ın sözlerinden bazı örnekleri aşağıya almamız gerekiyor. İmam Ali (a.s.)’dan, insanların ibadet hakkındaki tutumlarını göz önüne seren sözleriyle başlayalım.

“İnsanlardan bir grup, Allah’a rağbet (mükâfat) için kulluk eder; bu, tüccarların ibadetidir. Bir grup da Allah’tan korkarak kulluk eder; bu, kölelerin ibadetidir. Bir grup da Allah’a şükür etmek için kulluk eder; bu da hürlerin ibadetidir.”¹⁰⁷

“Allah, kendisine karşı yapılan günaha azap vaat etmeseydi bile, nimetlerine şükretmek için isyan edilmemesi gerekirdi.”¹⁰⁸

“İlahî, ne cehennem ateşinden ne de cennetine duyduğum iştiyaktan dolayı sana ibadet ediyorum. Seni ibadete layık gördüğümünden dolayı sana ibadet ediyorum.”

Burada geçen “Seni ibadete layık gördüğümünden” ifadesi derin anlamlar içermektedir. Ben seni benim mâbudum olarak görüyorum ve dolayısıyla sana ibadet ediyorum.

Bilmiyorum, Kumeyl Duası’nın içerdiği yüce içeriklere dikkat ettiniz mi? Bu duanın başından, yani “Allah’ım senin her şeyi kuşatan rahmetinin hakkına” ifadesinden sonuna kadar içerdiği anlamlarının üzerinde derince düşünün. Ali

¹⁰⁶ Mutahharî, *Nehcû'l-Belâğa Üzerine*, s. 73.

¹⁰⁷ *Nehcû'l-Belâğa*, 237. Hikmet

¹⁰⁸ A.g.e., 290. Hikmet

(a.s.)'in muhib/seven ve şükreden kimsenin ibadetinin ve mâhhubda eriyişin anlamı hakkında sözleriyle tanışabile-
siniz diye derince düşününüz. İmam Ali (a.s.)'in mantığı
abartıdan uzak bir mantıktır. Özellikle de Rabbiyle mü-
nacet ettiği esnada. O, cehennem ateşinden bahsederken
“Göklerin ve yerin dayanamayacağı” ifadesini kullanmak-
tadır. Yani cehennem ateşi dünyadaki ateş türlerinden de-
ğildir. O öyle bir ateştir ki, ne gökler ne de yer tahammül
edebilir.

Ama aynı İmam Ali (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

“Azabına tahammül etsem bile, senin ayrılığına nasıl daya-
nabilirim? Diyelim ki ateşinin hararetine dayandım; ama kere-
mine nazır etmektен mahrum olmama nasıl sabredebim.”

Ali (a.s.) mahbubunun firakına ve O'na nazardan mah-
rum kalışa asla sabredemiyor. İşte hakikî ibadet de budur.
Sadece Ali (a.s.)'in nitelenebileceği özellik işte budur. İnsa-
nın konumu bundan çok daha üstündür.

Zühd, Marifetin Esas Şartıdır

Bu ifadeler, maneviyat pınarından emerek içmek isteyen-
lere yöneliktir. Manevîyattan bir nebze elde edenler şunun
idrakine varırlar: İnsan, nefsi hevâ ve heves prangalarından
kurtulmadığı, nefis çocuğu madde göğsünden emmeyi bı-
rakmadığı, madde hedef olarak kaldığı ve vesile edinilmediği
müddetçe kalbin havuzları dolup olgunlaşmak ve tertemiz
duyguları, aydın düşünceleri ve melekûtî duyguları ararak
yücelmek için ehil hale gelmez. İşte âriflerin “Zühd, sürekli
kaynayan marifetin esas şartı ve bağıdır. Kopmak bilmeyen
sağlam bir kulptur” sözünün anlamı da budur.

İbadet ile Cezbedici Lezzetin Birbirine Olan Tezathığı

İbadetle hakikatte Allah sevgisi, O'na doğru yöneliş ve
O'nunla ünsiyet kastedilir. İbadetten *haz* alma, sürekli Allah'ı
hatırlayış; benliğine ve maddî lezzetlere ibadet ediş ve bo-
yun eğişle çatışmaktadır. Maddî şeylere değer vermemeyi ge-
rektiren sadece, Allah Teâlâ'ya ibadet etmek değildir. Vatan,
meslek ve mezhep sevgisi de zühdü ve maddî işlere önem
vermemeyi gerektirir.

Sevgi ve ibadet, felsefe ve bilgiden farklıdır. Çünkü bun-
lar karşıt unsurun varlığını kabul etmezler. Kalble ve duy-
gularla birlikte bulunurlar. Âlim veya filozofun dinar ve dir-
heme ibadet etmesinde herhangi bir engel bulunmamaktadır.
Âlim veya filozof başka bir zaman felsefe, mantık, tabiat ve
riyazet meseleleriyle uğraşabilir. Ancak -özellikle de hakikî
anlamıyla- muhabbetle dolu olan bir şahsın kalbinin böyle
olması mümkün değildir. Hele bir de Allah sevgisine veya
rabbanî ilhama ve işrâkî nurların parıldadığı yerlere bağlan-
mış olan kimse hakkında ne söylenebilir ki.

Manevî Kemal, Maddî Eğilimlerin Gölgesinden Kurtulmakla Gerçekleşir

Kalbi maddî kayıtların halkalarından kurtarmak, altın
ve gümüş putlarından azat etmek gerekir. Manevî kemale
erişebilmek, insanın hakikî şahsiyetinin olgunlaşması için
şart gibidir.

Hz. Ali (a.s.) mektuplarından birinde şöyle diyor:

“Allah'a -iradesi müstesna- bir yeminle yemin olsun ki, nef-
simi, katığı tuz olan bir ekmek parçasıyla yetinip sevinecek duruma

İbadette Bilinç

gelinceye kadar terbiye ederim ve gözlerimden suyu çekilmiş, akıntısı kurumuş bir pınar haline getirinceye kadar da gözyaşı dökerim. Otlayan, karnını doyurunca yan gelip yatan bir hayvan veya yayılıp doyunca ağılına dönen koyun sürüsü gibi Ali de azağını yiyip uykuya mı dalar!? Bunca seneden sonra ovada otlayan, merada yayılan hayvanlara dönerse gözleri aydın olsun!”

Daha sonra buyuruyor ki:

“Rabbinin farz kıldıklarını eda eden, uğradığı meşakkatlere sabreden, geceleri uykusunu terk eden, uykusu onu yendiğinde de yeri kendisine döşek, kolunu da yastık kılan, kıyamet gününün korkusundan gözlerine uyku girmeyen, yanları döşek yüzü görmeyen, dudakları gizlice Rabbinin zikrini fısıldayan, devamlı diledikleri bağışlanma sebebiyle günahlarından arındırılanlara ne mutlu! İşte onlar Hizbullah’tır. Haberiniz olsun Allah’ın hizbi kurtuluşa erenlerin ta kendisidir.”¹⁰⁹ ¹¹⁰

Bu iki bölümün arka arkaya zikredilmesi zâhidlikle maneviyat ilişkisini apaçık ortaya koymaktadır. Bu iki bölümün özeti şöyledir: İki yoldan biri seçilmelidir: Ya yemek, içmek, uyumak, şehvet peşinde koşmak, Allah ile râz-u niyazı terk etmek, O’na yönelmemek, ağlamamak, dostluk kurmamak, nur ve aydınlık peşinden gitmemek ve hayvaniyetten daha aşağıya düşmek ya da insanlık vadisine girip Allah’ın tertemiz kalplere ve temiz, parlak ruhlara has kıldığı nimetlerinden yararlanmak.¹¹¹

¹⁰⁹ Mücadele Sûresi, 22.

¹¹⁰ *Nehcû'l-Belağa*, 45. Mektup.

¹¹¹ Mutahharî, *Nehcû'l-Belağa Üzerine*, s. 245.

Cahil Âbid

Hariciler ziyadesiyle ibadet eder, sünnetlerle nafileleri kaçırmamaya çalışırlardı. Geceleri bile ibadetle geçirirlerdi. Dünyaya ve maddiyata düşkün değillerdi. Hz. Ali (a.s.), Haricilere öğütte bulunması için İbn Abbas’ı göndermişti. İbn Abbas döndüğünde şöyle dedi: “Fazlaca ibadet ettiklerinden alınları nasırlaşmış on iki bin kişi... Kızgın kumlarda secde edip Allah’a yakardıkları için ellerinin ayası devenin dizi gibi katmanlaşıp sertleşmiş... Eskimiş elbiseler giyiyorlar, kararlı ve azimli görünüyorlar.”

Hariciler İslam’ın dış görünüşüne çok önem verir, şeriat kurallarının zâhirine uymaya pek özen gösterirlerdi. Günah olduğuna inandıkları şeylerden ciddiyetle sakınmaya çalışır, günah işleyenlerden uzak durmaya özen gösterirlerdi.

Ubeydullah b. Ziyad, bir Haricîyi öldürmüştü; kölesine onun nasıl bir adam olduğunu sordu. Kölesi “Ne gündüz onun için yemek hazırlardım, ne de gece onun için yatak sererdim. Gündüzü oruç tutmakla geceyi ise ibadetle geçirirdi.” dedi.¹¹²

¹¹² Mutahharî, *Bilinmeyen Simasıyla Hz. Ali*, s. 152.

Hız. Ali (a.s.) onları tanımlarken şöyle demektedir:

Onlar, her biri bir yerden toplanmış ve getirilmiş katı kalpli, rezil ve aşağılık ve soysuz kimselerdir. Onlar anlatılması, edeplendirilmesi, öğretilmesi, terbiye edilmesi, idare edilmesi ve elinden tutulması gereken kişilerdir. Onlar ne Muhacirlerden, ne Ensar'dan ve ne de Medine'de olup imanında sebat gösterenlerdendir.¹¹³

Tamamen cahil olduğu hâlde dindar görünümü de olan bir güruhun (ki Hariciler de bu güruhtan biriydi) türemesi, İslam dinine pek pahalıya mal oldu. Bundan daha da kötüsü ise bütün olumsuzluklarına rağmen hiç olmazsa cesaret ve fedakârlık faziletine sahip bulunan Haricilerin bu özelliklerini bile taşımayan diğer bir dindar görünümü grubun türemiş olmasıdır ki, bu güruh, İslam'ı ruhbanlık ve inzivaya itti; yalan, riya, gösteriş ve ikiyüzlülüğü yaygınlaştırdı. Bunlar, iktidardakilere kılıç çekebilecek cesarete sahip olmadıklarından, erdem ve fazilet sahibi insanlara dilleriyle saldırmayı yeğlediler; inançlı ve erdemli insanları fâsıklıkla suçlayıp iftira ve tekfirden bulunmayı hüner saydılar.

Haricilerin en belirgin özelliklerinden biri, cahillikleri idi. Bu cehaletin en bariz örneği; Haricilerin, Kur'an'ın zâhiri (hat ve cildi) ile manasını ayırt edemez olmalarıydı. Muaviye ve Amr b. Âs'ın sinsice oyununa düşmelerinin nedeni de bu cehaletleriydi işte.

Hariciler güruhunda cehaletle ibadet iç içeydi. İmam Ali (a.s.) onların cehalet boyutuyla savaşmak istiyordu; ama onların ibadet, zühd ve takva yönlerini bu cehaletlerinden ayrı mütalaa edebilmek mümkün müydü? Haricilerin ibadeti de bizzat cehaletti.

¹¹³ *Nehcü'l-Belâğa*, 238. Hutbe.

İslam hakkında derin bir bilgiye sahip olan Ali (a.s.) açısından cehaletle bütünleşmiş bir ibadetin hiçbir değeri yoktu. Bu nedenledir ki, İmam Ali (a.s.), onların görünüşteki takva ve dindarlıklarına aldanmadan onlara karşı savaşabildi.¹¹⁴

İbn Mülcem, Mekke'de toplanıp aralarında o anlaşmayı yapan, İslam dünyasında bütün fitneler Ali (a.s.), Muaviye ve Amr b. el-As'tan kaynaklanmaktadır diyen zahid ve ruhsuz bir kutsallığa sahip olan dokuz kişiden biridir. İbn Mülcem, Ali (a.s.)'ı öldürmeyi üstleniyor. Anlaşmaları ne zamandır? Ramazan ayının on dokuzuncu gecesi. Neden bu geceyi seçmişlerdi?

İbn Ebi'l-Hadid diyor ki:

Cahillığe bak! Onlar, bu işi ramazan ayının on dokuzuncu gecesinde yapmayı kararlaştırıp "Bu amelimiz büyük bir ibadet olduğundan daha fazla sevap almak için Kadir Gecesi'nde yapalım" dediler!¹¹⁵

Abdurrahman b. Mülcem, Ali (a.s.)'ı şehid etti. Birçok övgü ve senaya mazhar oldu. Öyle ki, Haricî şairlerden birisi onun hakkında bazı beyitler yazdı. Bu beyitlerden birisinde şöyle diyor:

*Bu takvalı birinden öyle bir vuruştur ki,
Bununla ancak Arş'in sahibinin rızasını istedi.
Anlatarak öveceğim onu, her an sayacağım,
Allah'ın katında, varlıklılar içinde terazisi en ağır olan.*

İşte cehalet, İslam'ı ve Müslümanları bu hale koyar.

¹¹⁴ A.g.e., s. 160.

¹¹⁵ Mutahharî, *Ehl-i Beyt İmamlarının Siyasî Tutumları*, s. 49.

İbadet ve Marifet

Kimileri şöyle derler: Namaz da nedir, ibadet de nedir? Namaz acizlerin işidir. İnsan toplumsal bir varlık olmalıdır. Bu tür ifadeler bir çeşit marifet olarak kabul edilmektedir. Ama adına “Ömerî marifet” denilmektedir.

Sizler de biliyorsunuz ki, Ömer “Hayya ala hayri'l-amel”¹¹⁶ ifadesini ezandan çıkarmıştır. Neden acaba! Bu, onun bir iç-tihadıdır. Ancak hakikatte Ömer çok çirkin bir eylem gerçekleştirmiştir. Ömer'in döneminde İslâmî fetihler zirveye ulaşmıştı. Müslümanlar sürekli olarak düşmanlarıyla savaşarak ilerliyorlardı. Az sayıda olmalarına rağmen en kuvvetli ordulara galip geliyorlardı. O gün sayıları 50-60 bini geçmiyordu. Ancak sayıları yüz binleri bulan teçhizatlı iki imparatorlukla çarpışıyor ve onlara görülmedik hezimetler yaşıyorlardı.

Bu, cihadın ve İslâmî terbiyeden geçmiş mücahidin önemini bir defa daha ortaya koymuştu. Ömer şöyle dedi: “Ezanda geçen tekbirin, iki şehadetin, “Hayya ala's-salâti” ve “Hayya ala'l-felâh” ifadelerinin hiçbir sakıncası yoktur. Ancak “Hayya ala hayri'l-amel/haydi amellerin en hayırlısına” ifadesi askerlerin savaş azmini zayıflatmaktadır. Çünkü mücahid en hayırlı amelin namaz olduğunu düşünür. Harp sahasında cihada gitmek yerine Mescid-i Nebevî'de kalıp Resûlullah'ın

¹¹⁶ Haydin amellerin en hayırlısı olan namaza. (çev.)

kabri başında namaz kılalım düşüncesine kapılır. ‘Diğerleri cenk meydanına gidip öldürülsünler veya şehid olsunlar yahut da gözlerini yitirip âmâ olsunlar, elleri veya ayakları kesilsin ya da karınları deşilsin. Ama bizler, hanımlarımızın ve çocuklarımızın yanında rahat ve güven içerisinde kılalım, dört rekât namazımızı kılalım ve böylelikle diğerlerinden daha faziletli olalım.’ derler.”

Ömer bu çağrının olumsuz yansımaları olduğu zannına kapılarak en uygun davranışın bu ifadenin ezandan çıkartılıp yerine “Essalûtu hayr’un mine’n-nevm/Namaz uykudan daha hayırlıdır” ifadesinin getirilmesini uygundur gördü.

Bu kişi, on binlerce savaşçıdan oluşan bu ordunun, sayıları yüz binleri bulan ordular karşısında çarpışmasının ve zaferler elde etmesinin sebebini düşünmemişti. Acaba başarılar ve zaferler Arap silahlarının Fars ve Roma silahlarından daha üstün oluşuna mı dayanmaktaydı? Asla!

Fars ve Roma İmparatorlukları gelişmiş iki devletti. O dönemde en gelişmiş silahlara sahip idiler. Arap kılıçları ise Roma ve Fars kılıçları karşısında bir hiç mesabesinde idi. Arap unsuru Roma ve Fars unsurundan daha kuvvetli ve daha mı şiddetliydi? Asla! Şapur Zü'l-Ektaf'ın İslâm'dan önce neler yaptığını bilmiyor musunuz? Binlerce insanı esir almadı mı? Tarihin sayfalarını karartıp insanları bukağılara bağlamadı mı? O günün Araplarının kuvveti neredeydi? Farslar bu tarihten yüz yıl sonra Arapları hezimete uğratmadılar mı? Öyleyse Arapların Farslılara ve Romalılara karşı koyup zafer elde etmelerini sağlayan faktör ne idi? Bu faktör, imanlarına dayanmaktaydı. “Hayya ala hayri'l amel” nidasına, namaza, dua ve münacata dayanan bir iman idi.

Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle geceleyin Rabbinin huzurunda durup dua ettiği ve O'na yakardığında kuvvetini O'ndan alır, maneviyatını O'ndan donanır. İşte Arapların Farslıları ve Romalıları hezimete uğrattıkları faktör bu maneviyattır. Yani iman kuvvetinden ilhamını alan kuvvet.

Ancak namaz ne anlama gelmektedir? Namaz, imanın yenilenmesinden ibarettir. Bu maneviyat Allah-u Ekber nidasından elde edilmiştir. Müslüman bir birey namazda birkaç defa Allah-u Ekber nidasını söyler. Bu ifade hiçbir şeyin Allah'a denk gelemeyeceği anlamına gelmektedir. Karşısında on binlerce kişiden oluşan bir ordu görse “Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh” ve “Allah-u Ekber” der. Bu ifadeler Müslüman'ın Rabbine dayandığını, yardım ve kuvveti O'ndan aldığını ifade eder. Mücahidi mücahid kılan unsur bu namazdır.

Hz. Resûlullah (s.a.a.) “*Namaz dinin direğidi.*” diyorsa veya ‘namazın dindeki yerinin, kurulmuş bir çadırı ayakta tutan orta direk misali olduğunu’ ifade ediyorsa namazın hakiki sonuçlarının farkında olduğu anlamına gelmektedir. O, savaşçıların maneviyatının en büyük etmelerinden birisinin namaz olduğunu kesin bir şekilde biliyor. Eğer namaz olmamış olsaydı bu yüce maneviyatlar ve ulvî hasletler olmazdı.

Eğer namazın cihaddan daha hayırlı olmasının mücahidi cihada gitmekten alıkoyacağını düşünen bir birey varsa işin hakikatini açıklayarak mücahidi bu yanlış düşünceden vazgeçirmeli namaz ile cihadın hakikatlerini ve birbirinin gereği olduğunu, hiçbirinin diğerinin yerini dolduramayacağını, ne namazın cihadla ne de cihadın namazla düşmediğini açıklamalıdır. Namazı iyi kılarak daha fazla güç ve kuvvet kazanıp daha iyi cihad etmesi hususunda mücahidleri ikna etmelidir.

“Sabır ve namazla yardım talep ediniz.”¹¹⁷

Cihadın önemini vurgulamak için namazı neden küçüm-süyorsun? O derece hafife alıyorsun ki, sadece uykudan ha-yırlı olduğunu söylüyorsun? Askere “Namazını kıl ve cihada git” demelidir. Çünkü İslam, Müslüman bir bireye “İkisinden birisini tercih et” dememiştir.¹¹⁸

Müslümanların zihnindeki bu yanlış algıyı düzeltmek gerekmektedir. İslam, bu hükümlerin kendi aralarında birbirleriyle bağlantılı olduğunu söylemiyor mu? Böyle bir zanna kapılan kişi, cihadın kendisine farz olduğu kimse-nin mutlaka cepheye gitmesi ve savaşa katılması gerekti-ğini; bu durumda namaz için Medine camiinde kalmanın o kimseye haram olduğunu bilmektedir. Namazın kabu-lünün şartı cihad; cihadın kabulünün şartı da namazdır; bunları yekdiğerinden ayrı mütalaa etmek, böyle bir zanna kapılmak çok büyük bir hatadır. Cihadsız namaz bătıldır; namaz eksi cihad denklemi sıfıra eşittir; cihadı olmayan bir namaz ‘hayru’l-amel’ olamayacağı gibi, ‘şerru’l-amel’dir de aynı zamanda!... Namaz bu değildir! Kişiyi cihaddan alıkoyan şey namaz olamaz, İslam’ın namazı değildir bu; eğer böyle birisi varsa ona İslam’da namazın ne olduğunu açıklayıp öğretmek gerekir. Müslüman’a namazın en ha-yırlı amel olduğunu öğreten ve hatırlatan ibareyi kaldır-mak değil; namazı doğru tebliğ edebilmektir, doğru olan. İslam’ın buyurduğu namaz, kişiyi cihaddan alıkoyup ca-milerde inzivaya çeken namaz değildir; İslam’ın namazı, amellerin en hayırlısıdır, ‘hayru’l-amel’dir.¹¹⁹

¹¹⁷ Bakara Sûresi, 45.

¹¹⁸ Mutahharî, *İslam ve Çağın Gereklere*, s. 52.

¹¹⁹ Mutahharî, *İnsan-ı Kâmil*, s. 107.

Bazı servet sahiplerinin “Bizler mallarımızdan harcamada bulunur, ancak namaz kılmayız” sözleri gibi. Yani malı, na-mazın yerine geçirirler. Böyle bir söz caiz midir? Böyle dü-şünenlerin ne namazın anlamını bildikleri ne de İslam’dan bir şey anladıkları hususunda herhangi bir kuşku bulunma-maktadır. İslam, namazdan ayrı olarak yapılan infakı kabul etmez. Aynı şekilde, infaktan yüz çevirip sadece namaz kı-lan kimsenin namazını da kabul etmez. Farz namazlarla bir-likte nafileleri eda eden, kazalarını yerine getiren servet sa-hibi bir kişi, çokça namaz kılmanın infakın yerine geçtiği zannına kapılarak, malından bir şey harcamazsa ameli asla sahih ve makbul değildir.

Öyleyse bize düşen, İslamî hüküm ve öğretilerin bölünmez bir bütün olduğunu insanlara kavratmaktır. İslam’ın hüküm ve öğretileri bir beden gibidir. Namazın, haccın, zekâtın, hu-musun, emr-i bi’l-marufun ve nehy-i ani’l-münkerin kendi özel konumları vardır. Her birisinin özel bir konumu ve rolü bulunmaktadır. Bundan dolayı her birisini ayrıca tanı-mak gerekmektedir.

Biz bu tür, çağın gereklerini gözetme olarak ifade ettiği-miz şeyi aslında bir sapış veya bir cehalet olarak nitelendi-riyoruz. Çünkü bunun kaynağı ya cehalettir veya hesapsız ve sonuçsuz hareketlerdir.¹²⁰

¹²⁰ Mutahharî, *İslam ve Çağın Gereklere*, s. 53.

İbadette İtidal

İslam dininin yüzde yüz onayladığı insanî değerlerden biri 'ibadet'tir. Burada kastedilen özel anlamda ibadettir.¹²¹ Yani Allah'la halvet etme, O'nu anma, yakarma ve O'na hamdü-senada bulunmadır; İslamî asıllardan olan namaz, dua, gece namazları vb. ibadetler gibi İslam'ın bir parçası olarak kabul edilir ve dinden tecrit edilmesi de mümkün değildir.

İbadet hakikî bir değerdir. Ancak dikkatli davranılmayıp kayıtlar konulmaması halinde bir de bakarsınız ki, toplum kendisini bütünüyle sırf bu değerın çekimine kaptırmiş ve İslam yalnızca ibadet etmekten, camiye gitmekten, müstehab namaz kılıp, müstehab gusüller almaktan, dua ve tesbihten ve güzel sesle Kur'an okumaktan ibaret oluvermiş?... Neticede toplum böyle bir çekimin yörüngesine girmek ve aşırıya kaçmakla diğer değerlerini kaybetmiş olur; toplumdaki değerler menfileşmeye, sonra da "çirkinleştirici bir değişime" uğramaya başlar. Nitekim İslam tarihinde böyle bir akımın moda olduğu vakidir! Tertemiz insanlar, hiçbir garaz ve kötü maksatları olmaksızın kendilerini bu akıma kaptırmiş ve neticede dengelerini yitirmişlerdir. "Ben insanım, Allah Teâlâ

¹²¹ İslam, insanın Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak amacıyla yerine getirdiği bütün amelleri ibadet olarak görür. Kişi günlük hayattaki yorulma ve çabasından kendisine, topluma hizmet etmeyi ve ailesinin işlerini idare etmeyi kastediyorsa ibadet halindedir.

beni insan olarak yaratmıştır, melek olarak değil; melek ol- saydım öbür taraftan gitmem gerekirdi...” diyememişlerdir. İnsan, varlığındaki muhtelif düşünceleri geliştirmesi gerektiğini, üstelik bunları uyumlu ve dengeli bir şekilde bir arada bulundurmanın şart olduğunu kavrayamamıştır.

Bir gün Hz. Resûlullah (s.a.a.)’ gelip “Ashabınızdan bazı kimseler kendilerini bütünüyle ibadete vermişler” dediler. Resûl-i Ekrem (s.a.a.) bu haberi duyunca pek rahatsız oldu ve hemen camiye gitti. İçeriye girer girmez “*Bazılarına ne oluyor?*” diye sorup sert bir ifadeyle şöyle buyurdu: “*Duydum ki, ümmetimin arasında böyleleri türemiş... Ben sizin peygamberiniz olduğum halde böyle davranmadığımı görmez misiniz? Ben hiçbir zaman bütün gecemi sabaha kadar ibadetle geçirmem, gecenin fazla bir kısmını uyku ve istirahatla geçiririm, Ben ailemle ilgilenir, haklarını eda ederim. Asla her günü oruçla geçirmem; bazı günler oruç tutar ve bazı günlerse mutlaka oruç tutmam. O yolu tutturup gidenler benim sünnetimden çıkmışlardır!...*”

Evet... İslamî değerlerden birine olan aşırı eğilimin diğer İslamî değerleri unutturduğunu ve ümmetinin herhangi bir cazibeye kapılarak bir yörüngede şartlandığını gören Hz. Resûl-i Ekrem (s.a.a.) derhal olaya müdahale etmekte ve bunun, İslam ve sünnette yeri olamayacağını duyurmaktadır.

Amr İbn-i As’ın Abdullah ve Muhammed adlarında iki oğlu vardı. Bunlardan birisi tıpkı babasına çekmişti; dünya malına, mevki ve makama tapardı. Amr İbn-i As, Muaviye ve Hz. Ali (a.s.) hususunda oğullarıyla meşverette bulunduğu günde Abdullah “Ali’yi destekle, o hak üzeredir” der, Muhammed ise “Ali’den hayır yok, iyisi sen Muaviye’nin yanında yer al” diye tavsiyede bulunurdu ona.

Abdullah’ın ibadete aşırı düşkünlüğü vardı. Hz. Resûl-i Ekrem (s.a.a.) döneminde Abdullah bir gün Peygamber’le yolda karşılaştı; Hz. Resûlullah (s.a.a.) “Abdullah” dedi, “Senin geceleri sabaha kadar ibadetle geçirdiğini, gündüzleri de hep oruçlu olduğunu söylediler bana, ne dersin?” Abdullah “Evet ya Resûlullah, doğru söylemişler, öyledir” diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.a.) “Ama ben böyle yapmıyorum, senin de böyle yapmanı istemiyorum. Bu tutum doğru değildir. Sana da bundan el etek çekmeni tavsiye ederim” buyurdular.

Toplum kimi zaman da zühde kayar ve bu boyuta aşırı temayül gösterir. Evet, zühdün İslamî değerlerden biri olduğundan şüphe yok, son derece faydalı ve fevkalade müspet etkileri bulunan bir değer olduğu da su götürmez bir gerçek... Bir toplumun, bu değere sahip olmaksızın saadete kavuşması, ya da bu değeri taşımaksızın İslamî bir toplum sayılabilmesi mümkün değildir. Ancak bizzat bu değer de kimi zaman bütün toplumu her şeyiyle kendisine müteveccih kılarak diğer bütün değerleri unutturmakta ve her şeyi kendisine münhasır kılıp kendisinden başka hiçbir değere hayat şansı tanınmamasına sebep olabilmektedir.¹²²

Ruhun Canlılığını Koruma

İnsan ruhu fevkalade latiftir ve çok çabuk tepki gösterir. Eğer insan bir işte, diğerlerinin ruhunu bir kenara bırakılm, kendi ruhuna baskı yaparsa bu durumda ruhunun vereceği tepki kaçış olacaktır. Örneğin, ibadette Resûlullah’ın tavsiyelerinden birisi şudur: “*İbadeti o kadar yapınız ki, ruhunuz ibadet sevincini tatsın.*” Yani ibadet ettiğiniz, namaz

¹²² Mutahharî, *İnsan-ı Kâmil*, s. 44.

kıldığımız, müstehab amelleri yerine getirdiğiniz, nafile kıldığımız, Kur'an okuduğunuz ve uykusuz kaldığınız zaman bu ibadetlerin zor ve ağır olduğunu, yani sizi zorladığını hissediyorsanız, artık bu kadarı yeterlidir. İbadeti kendine zorla dayattığında ruhun yavaş yavaş ibadetten kaçır. Tadı hoş olmayan bir ilaç gibi ibadetin ruha verilmesi sonucu insan ruhu ibadetten kötü bir tat alır. Her zaman ibadette istek ve sevginin olmasına ve ruhunun ibadetten iyi bir tat almasına dikkat et.¹²³

İbadette Doğru Metod

Ferdî idarecilikte ikinci örnek, dinî boyutuyla bizim toplumumuza uygun olan ibadet meselesidir. İtiraf etmeliyim ki, biz, ibadet yolunu da bilmiyoruz. Yani bizler ibadet açısından kendimizde bulunan yetenekleri sahih bir şekilde ortaya koymuyoruz. Bazıları ne kadar çok ibadet yapılırsa o kadar iyi olacağını, ibadetin çok yapılmasının ruhu cezbedeceğini, ruhun da bundan sağlıklı olarak besleneceğini sanıyorlar. Aynı şekilde, iyi gıdadan ne kadar çok yararlanırsak o kadar iyidir düşüncesi de böyledir; bunlar doğru değildir, ibadetten yararlanmak böyle olmaz.

İbadet, ruh ferahlığı ile uyum içerisinde olmalıdır. Bunu söylerken, önce bedenî bir ferahlık olmalı, ondan sonra ibadete başlanılmalıdır, demek istemiyorum. Öyle kişiler vardır ki, hiçbir zaman bu ferahlığı bulamazlar ki, sonradan ibadete başlasınlar. Bu ruh ferahlığı, ibadet ederek ve Allah'ın zikriyle ünsiyet kurularak tedricen kazanılır. Usulüne uygun bir şekilde yerine getirilirse tedricen alışkanlık, ilgi ve ferahlık meydana gelir. Maksat şudur: İnsanın ibadeti yerine

¹²³ Mutahharî, *Siret-i Nebevî'de Bir Gezinti*, s. 212.

getirebilme gücü sınırlıdır. Mesela, insan ibadete ferahlıkla başlamış olabilir. Bir süre sonra yorgunluk duyarsa ferahlık da ortadan kalkar ve ibadet bir yük gibi zoraki bir nitelik olabilir. Hoşlanılmayan bir yiyeceğin yenilmesi gibi bir durum olabilir. Nasıl ki, uygun bir yiyeceği vücut özümlemeyen, ancak uygun olmayı bir vesileyle dışarı atarsa.

Resûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.a.) Câbir b. Abdullah el-Ensârî (r.a.)'a hitaben şöyle buyuruyor:

“Ey Cabir, bu din sağlam ve muhkem bir dindir. Allah'a ibadetten nefsini nefret ettirme.”

Yani nefesine ibadeti düşman gösterecek şekilde yüklenme, onu bıktırma aksine öyle amel et ki, nefsin yaptığın ibadeti dost bilsin, ona yakınlık, yatkınlık duysun, onu arzulasın. Allah Resûl (s.a.a.) daha sonra şöyle devam ediyor:

“Gittiği yolu hesap etmeden ve bineğinin sırtının sağlamlığına bakmadan birkaç menzil yol kat eden birisi gibi olma.”

Bineğinin ne kadar yük çekebileceğini bilmeyen, sadece kamçı ve kamçılama bilen süvari bir gider, iki gider bir de bakar ki, hayvanının sırtı yara içinde, dizlerinin üstüne yere çöker ve bir adım atamaz; çünkü artık yürüme gücü kalmamıştır.

Resûl-i Ekrem başka bir hadisinde şöyle buyuruyor:

“Ne mutlu ibadete âşık olanlara ve onu kucaklayanlara.”

Resûl-i Ekrem bu hadisinde şunu demek istiyor: İbadetten yararlanan ve onun meyvelerini, büyük sonuçlarını alabilenler, ibadeti, kalben âşık olmuşçasına seçenler ve devam ettirenlerdir.

Güzel ibadet etmenin ve onun nimetlerinden yararlanmanın kuralı, hesap ve istilâh mekanizması vardır. Ve bu,

kişinin iyi bir idareci olması, duygularını, düşünce ve arzularını, kalp ve gönlünü güzel bir şekilde idare edebilmesiyle ilgilidir.

Kalp duyguları ve yönelişlerinin her şeyden önce çok sahih bir idareciye ihtiyacı vardır. Şimdi toplumsal idareciliğe bir göz atalım:

İbadette İfrat

İmam Sâdık (a.s.) şöyle bir olay naklediyor:

“Müslüman bir adam vardı. Bu Müslüman, Hıristiyan biriyle komşuydu. Onunla ziyaretleşiyordu. Böylece, Hıristiyan yavaş yavaş İslam’a meyletmeye başladı ve sonunda komşusu vasıtasıyla Müslüman oldu. Sonra bu Müslüman adam kendi hayalince, o komşusunu daha da ihlâslı bir mü’min yapıp çok sevaba kavuşturmak istedi. Adam daha henüz yeni Müslüman olmuştu ve ertesi gün Müslüman olusunun ilk günü idi ki, sabah güneş doğmadan önce birisi kapısına vurdu. ‘Kim o?’ diye sordu. Müslüman komşusunun kendisini tanıtması üzerine, ev sahibi neden geldiğini merak etti. ‘İbadet etmek için birlikte mescide gidelim diye geldim.’ dedi kapıdaki adam. Adamcağız çaresiz bir şekilde kalktı ve camiye gitti. Nafile namazları kıldıktan sonra, ‘Tamam mı? Bitti mi?’ dedi. Komşusu; ‘Hayır, daha sabah namazı da var’ dedi. Yeni Müslüman olan adam sabah namazını da kıldı ve tekrardan, ‘Bitti mi?’ diye sordu. Komşusu; ‘Hayır, gel nafile namaz kılalım, müstehabdır. O kadar nafile namaz kılalım ki, tulu’ arasından (fecd-i kâzib ile fecd-i sâdık arası) güneş doğana kadar uyanık olalım.’ dedi. Güneş doğdu. Sözde komşusunun iyiliğini düşünen Müslüman adam; ‘Bir miktar daha namaz kılalım’ diyerek ısrar

etti. Öğleyin de onu namaz için alıkoydu. Ta ikindiye kadar onu tuttu. Sonra şöyle dedi: ‘Sen yemek yememişsindir, oruca niyet et.’ Kısaca onu akşamdan iki saat sonraya kadar bırakmadı. Ertesi gün sabahleyin yine onun evine gitti ve kapısını çaldı. Adam, kim olduğunu sordu. ‘Müslüman kardeşin’ diye cevap verdi komşusu. Yeni Müslüman olan adam: ‘Niçin geldin?’ dedi. Komşusu ‘Birlikte ibadet etmek için mescide gidelim diye geldim’ karşılığını verdi. Ev sahibi bunun üzerine dedi ki: ‘Bu din işsiz insanlar için iyidir. Ben bu dinden ayrıldım, ilk dinime döndüm.’”

İmam Sâdık (a.s.) sözlerine şöyle devam etti: “Böyle olmayın. Bu şahıs bir adamı Müslüman yaptı; ama sonra kendi eliyle de mürted ve kâfir yaptı.”¹²⁴

¹²⁴ Mutahharî, *Siret-i Nebvî’de Bir Gezinti*, s. 213.

İbadet ve Tevbe

Tevbenin şartlarından birisi, ‘Allah’ın hakkı’nın edasıdır. Peki, Allah’ın hakkı nedir? Örnek verecek olursak, Allah’ın hakkı oruçtur. Oruç, Allah için tutulur. Tutmadığın günlerin orucunu sonradan tutman gerekir. Kılmadığın namazları kaza etmen gerekir. Gücün yettiği halde hacca gitmediysen hacca gitmen gerekir. Bu işler kolay değildir.

Bir şahsın haccetmeye gücü yettiği halde şer’î bir mazereti olmaksızın haccetmeyen ve vefat edinceye kadar da hacca gitmeyen kimsenin İslam üzere vefat etmediği bilinmektedir. Yani kişinin malî ve bedenî açıdan güce sahip olmasını, hastalıklarla boğuşmamasını, yürüme takatine sahip olmasını ve gitmesine engel başka bir hususun bulunmamasını kastediyoruz. Melekler ölüm döşeginde bulunan bu kişiye gelerek “İster Yahudi olarak öl, ister Hıristiyan olarak öl” derler. “Bir insanın namaz kılmadığı halde Müslüman olması nasıl mümkün olur?”¹²⁵

İtaatin Elemi

İmam Ali (a.s.) şöyle buyurmaktadır:

*“Tevbenin altı şartı vardır... altıncısı ise vücuduma günahın, asi-
liğin tatlılığını tattırdığın gibi, itaat elemi de tattırmaktır.”*¹²⁶

¹²⁵ Mutahharî, *İslamî Makaleler*, s. 64.

¹²⁶ İmam Ali (a.s.), huzurunda “Estağfirullah (Allah’tan bağışlanma diliyorum)” diyen adama şöyle buyurdu:

Yani insanın, rahatlık haletinin dışına çıkmasıdır. Bu rahatlık haleti, kişinin Allah'a kul olmasını sağlayan bir durum değildir. Dahası bu halete müptela aslında insan da değildir.

Oruç tutmak istiyor ve orucu da zor olarak görüyorsan oruç tutmalısın. Geceyi ihya etmek istiyorsan, fakat buna güç yetiremiyorsan nefisine galip gelmen gerekiyor. Yani bu eylemi gerçekleştirmelisin. Çünkü bu amel zordur. Dolayısıyla nefisini yorman ve dizginlemen gerekmektedir.¹²⁷

Sâlih amelin güzel taraflarından birisi de insanı takatle donatmasıdır. İnsan sâlih bir ameli yaptığında sanki enerji veren bir gıda yemiş ya da bir gıda içerikli bir iğne vurulmuş gibi olur. Ama günah işlediğinde ise doğru sîret üzere yürüme kudretini yitirmiş gibi olduğunu hisseder.¹²⁸

Günahın yol açtığı sorunlardan birisi, insana ağırlığın çökmesi, ondaki kuvvetini almasıdır. İnsan, günah işleyince sırtına sanki bir ağırlığın çöktüğünü hisseder. İtaat ise durum bunun tersinedir. İnsan itaatle savunma ve kuvvet kazanır.

“Anan yasına ağlasın! İstiğfarın ne demek olduğunu biliyor musun? İstiğfar, yüce makam sahiplerinin derecesidir. Tevbenin altı şartı vardır: İlki, geçmiş günahlar hakkında pişman olmak; ikincisi, o suçları ebediyen terk etmeye azmetmek; üçüncüsü, mahlûkatın haklarını eda ederek, üzerinde bir kul hakkı olmadan pürüzsüz olarak Allah'a kavuşmak; dördüncüsü, üzerine farz kıldığı halde zayi ettiğin her farızın hakkını eda etmeyi kastetmek; beşincisi, haram kazançla bedeninde oluşan eti gamla ve hüznle, deri kemiğe yapışuncaya kadar eritmek ve o ikisinin arasında yeni et oluşmasını sağlamak; altıncısı ise vücuduna günahın, asiliğin tatlılığını tattırdığın gibi, itaat elemi de tattırmak. İşte bunları gerçekleştirdikten sonra 'Estağfirullah' diyebilirsin.” Nehcü'l-Belâğa, 417. Hikmet.

¹²⁷ Mutahharî, *İslamî Makaleler*, s. 67.

¹²⁸ Mutahharî, *Üç Sürenin Tefsiri*, s. 58.

“Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz o (sabır ve namaz), Allah'a saygıdan kalbi ürperenler dışında herkese zor ve ağır gelen bir görevdir.”¹²⁹

İstiğfardan Sonra İbadetin Tatlılığı

“De ki: 'Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki, O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.’”¹³⁰

Şu kudsî hadise bir bakınız ki, tevbeyle nasıl da niteleniyor.

“Günahkârların iniltisi bana, müsebihlerin tesbihinden daha sevimli gelmektedir.”

Şu Kadir Gecelerinde Yaratıcı'nıza yöneliniz ve O'na râz-u niyazlarda bulununuz. Kadir Gecelerinde günahlarınızı düşününüz. Başkalarının önünde onları ikrar etmekten kaçınınız. Çünkü başkasının önünde günahını dile getirmek de günahdır. Ancak kendi kendinizle baş başa kaldığınızda nefsinizi muhasebe ediniz. Sizler kendi nefislerinizdekini daha iyi bilmektesiniz. Günahlarınızı göz önüne getiriniz. Sonra da onları Rabbinize arz ediniz ve onları silmesi için O'na tevessül ediniz. O'ndan bağışlanma dileyin ki, sizi bağışlasın. Allah Teâlâ sizlere merhamet eder, sizleri tertemiz kılar ve affeder. Nefislerinizi parlatır, size şefkatle davranır. Bundan sonra bir lezzet ve bir gönül genişliği hissedersiniz. Gönül genişliğini hissedince de ibadetin hazzına varırsınız. Günahları ve masiyetlerdeki bütün lezzetleri küçük görürsünüz.¹³¹

¹²⁹ Bakara Sûresi, 45.

¹³⁰ Zümer Sûresi, 52.

¹³¹ Mutahharî, *İslamî Makaleler*, s. 123.

İbadet ve Toplum

Bir noktaya daha değinmem gerekiyor. Yüce irfanî anlamlar yanlış bir şekilde aramızda yayılmaktadır. Hadis terminolojisinin kullanımında olduğu gibi, toplumdaki kaçış olarak kabul edilmektedir. Hatta irfanın kökleri dış dünyadan kaçış olarak yorumlanmaktadır. Doğal olarak bu konuda çeşitli görüşler ortaya konulmuştur. Bunların ifade ettiği şey şudur: Dışta boş şeylerle karşılaşan ve bunlarla mücadele etmek zorunda kalan şahıslar kendi nefislerinin derinliklerine, yani zâtî hayal âlemlerine sığınmışlardır.

Ancak mesele böyle değildir. İslamî örnekler bu görüşle bütünüyle çatışmaktadır. Bizler tabiatıyla bu sahada yanlış yollara sapan birçok şahsın olduğunu kabul ediyoruz. Onlar belki de bunu toplumsal sorumluluklardan kaçışın bir vesilesi edinmişlerdir. Ancak İslam dininin öngördüğü insan, (hayatın her yönünü) kapsayıcı bir insandır. Bizler Ali (a.s.)'ı kendimize örnek almamız gerekiyor. O, irfanî halvetlerinde dahi toplumsal sorumluluklarını en üst seviyede hissetmekteydi. İslam'ın yücelttiği insan budur.

İslam kuşatıcı/kapsayıcı bir insanı inşa eder. Bizler bu bölümde insanın varlığının boyutlarından birisini açıklamak ve sadece ona değinmek istiyoruz. Âriflerin kendilerinin de dile getirdikleri gibi, sadece bu boyutla yetinen insan eksiktir. O'nun irfanî günümüze kadar kemal sınırına ulaşabilmiş

değildir. İnsan-ı Kâmil bu seviyeye ulaşır da marifetle dolduğunda (halkın arasına) dönmeye hazırlanır. İnsan döndüğünde sorumluluklarını ve görevlerini eda etmeye başlar. Değilse bu mertebeye ulaşır da dönmeyen kemal mertebesine ulaşmamış bir vadededir.¹³²

İbadetle Toplum Arasındaki Bağ

Kullandığımız İslamî terimler içinde ibadet sahasında soru işaretleri bırakan birçok şey vardır. Namazla ilgili olarak, Hz. Resûlullah (s.a.a.) veya Ehl-i Beyt İmamları (a.s.) “*Namaz dinin direğidir.*” demişlerdir. Yani bu dinin, içinde kumaşın, iplerin ya da halkaların bulunduğu, kurulu bir çadır mesabesinde olduğunu varsayalım. Tabiatıyla bu çadırın yere sabit bir şekilde kurulmasını sağlayan kazıklar ve yine orada sağlam bir şekilde durması için dikilen direkler de vardır. Bu durumda namaz, bu kurulan çadırın direkleri gibidir. Özellikle de Hz. Resûlullah (s.a.a.) bu anlamı, “*Eğer o kabul edilecek olursa onun dışındaki diğer ameller de kabul olur; eğer reddedilecek olursa diğerleri de reddedilir*” sözleriyle vurgulamıştır. Yani insanın diğer amellerinin kabulü namazın kabul edilmesi şartına bağlıdır. İnsanın ya sadece hayırlı amellerde bulunup namaz kılmamasından veya namaz kıyıyor olsa dahi doğru bir şekilde yerine getirmemesinden dolayı namazla birlikte diğer amelleri de reddedilir. Namaz yüze çarpılacak olursa diğer amelleri de aynı şekilde reddedilir. Öyleyse diğer amellerin kabulü namazın kabul edilmesine bağlıdır.

“*Namaz, her muttaki kişinin yakınlaşma vesilesidir.*” buyurmaktadır başka bir hadis. Kişi namaza devam ettiği müddetçe

¹³² Mutahharî, *İslam'da Eğitim ve Öğretim*, s. 337.

şeytanın ondan uzaklaşacağına işaret eden bir hadis de vardır. Buna benzer elimizde çok sayıda hadis mevcuttur. Bu mevzunun özel bir öneme sahip olduğunu Kitab-ı Kerim'den çıkarmak mümkündür.

Bu bağlamda akla takılan ve ara sıra bazı insanlardan duyulan soru şudur: Namazın önemi hakkında aktarılan bu hadislerin bütünü sahih midir? Yahut da bunların bir bölümü yalan ve uydurma olduğundan Hz. Peygamber'e ve Ehl-i Beyt İmamları'na nispet edilmesi mümkün müdür? Yahut da bu rivayetlerin bir bölümü âbidlerin ve zâhidlerin çokça bulunduğu ortamlarda mı uydurulmuştur? Yani özellikle Hicret'in 2 ve 3. asrında zâhid ve âbidlerin zühd ve ibadet sahasında özel bir meslek edindikleri, bu işin onları tedrici olarak ruhbanlığa götürdüğü bir ortamda uydurulmuş olabilir mi? Şöyle ki, söz konusu zaman diliminden itibaren tasavvuf İslam âleminde ortaya çıkmaya ve yayılmaya başlamıştır. Nitekim bu zaman diliminde bütünüyle ibadet ve namaza yönelen ve dinî sorumluluklarını unutan bir takım kimse-lerin de ortaya çıktıklarını görmekteyiz. Emîrülmu'minin'in ashabından Rebi' b. Heysem adında birisi vardı. Meşhed'de mevcut olan meşhur Hâce Rebi' kabri bu zâta aittir. Ancak ben bu kabrin bu şahsa ait olup olmadığından tam da emin değilim. Bu konu çerçevesinde elimde yeterince bilgi mevcut değildir. Fakat bu şahsın İslam âlemindeki sekiz büyük zâhidden birisi olarak kabul edildiğinden de hiçbir kuşku bulunmamaktadır.

İbadet ve zühd Rebi' İbn Heysem'i öyle bir seviyeye getirmişti ki, o, ömrünün son dönemlerinde kendi kabrini kazdı. O, bazen kabrine gider, orada uyur ve kendi kendisine nasihat bağlamında şöyle derdi: “Sonunda buraya geleceğini

unutma!” Bu dua dışında ondan işittiğim yegâne cümle İmam Hüseyin (a.s.)’ın şehadet haberi kendisine ulaştığında söylediği “Peygamber’inin kızının oğlunu öldüren bir ümmete yazıklar olsun” sözüdür.

Denildiğine göre o, yukarıdaki söz (Sonunda buraya geleceğini unutma) haricinde, sarf etmiş olduğu bu cümle nedeniyle istiğfarda bulunurdu.

Bu adam İmam Ali’nin ordusunda savaflara katılırdı. Bir gün İmam Ali’ye gelerek şöyle dedi: “Ey Mü’minlerin Emiri! Biz bu savaş hakkında kuşku içindeyiz.” Biz dediğine göre bu savaştan rahatsız olan başka bir grup adına konuştuğu ve onları temsil ettiği de anlaşılıyor. Çünkü kendileriyle savaştıkları grup kendileri gibi şehadet getiren ve namaz kılan kimselerdi.

Bu şahıs, Emîrül-müminîn’in Şîilerindendir. Savaştan ayrılmak da istemiyordu. Bundan dolayı İmam Ali’ye gelerek kendisine, kuşkunun olmadığı bir görev vermesini istedi. Emîrül-müminîn Ali (a.s.) kendisine “Eğer kalbinde bir kuşku varsa seni başka bir mekâna gönderelim” buyurdu.

Bilemiyorum, acaba o mu bunu istedi yoksa Emîrül-müminîn’in Ali (a.s.) mı İslam’a hizmet etmesi için onu sınır boylarından birisine göndermede acele etti. Sınır boylarında yapılan savaflarda karşı taraf ya kâfirdir ya da putperest. Dolayısıyla oralardaki savaşta herhangi bir kuşku bulunmamaktadır.

O dönemin âbid ve zâhidleri bu türdendi. Böyle bir zühdün ve ibadetin ne kıymeti var ki! Hakikatte böyle bir ibadet ve zühd kıymetten yoksundur. Kişinin Ali (a.s.) gibi bir şahsın ordusunda olmasına rağmen onun verdiği emrin doğru mu yanlış mı olduğundan kuşkuya düşüp ihtiyatla amel

etmesinin hiçbir anlamı bulunmamaktadır. “Ben niçin kuşku bir oruç tutayım” diyenler gibi, bu da “Ben niçin kuşkunun bulunduğu bir savaşta yer alayım” demektir.

İslam, insanın basiret sahibi ve amelinin basiret üzere olmasını istemektedir. Bu adam (Hâce Rebi) ise basiretten yoksun birisidir. Çünkü Muaviye –ki zalim idi- ve Yezid –ki Muaviye’den daha zalim idi- gibi şahısların döneminde uzleti ve boyun eğişi seçmiştir. Muaviye Allah’ın diniyle oynayarak bozgunculuk yapıyor, Yezid ise İslam tarihindeki en korkunç cürmü işliyor. O, Elçi’nin yüklendiği bütün meşakkatleri yok etmeye çalışmıştır. Bu adam ise uzleti seçmiş, namaza yönelmiş, dilinden de Allah’ın zikri dışında başka bir şey çıkmamıştır. İmam Hüseyin’in şehadeti hakkında da bir kelime söylemiş, sonra da bu söylediği kelimenin dünya işleri olduğu kanaatine vararak pişmanlık duymuştur.

Yani İmam Hüseyin’i katletmelerinden dolayı ümmeti “Peygamber’inin kızının oğlunu öldüren bir ümmete yazıklar olsun” sözleriyle kınadığından dolayı pişmanlık duymuştur. Keşke bu sözün yerine “Subhanallah” veya “Elhamdü-lillah” yahut “Yâ hayyu yâ kayyûm” veya “Allah-u Ekber” ya da “Lâ havle velâ kuvvete illa billâh” gibi sözlerden birisini söylemiş olsaydım diye iç geçirmişti.

Bu yol İslamî öğretilerle uyuşmamaktadır. “*Cahil ya if-rata varır ya da tefrite düşer.*”

Kimileri de “*Namaz dinin direğidir.*” ifadesinin İslam’ın öğretileriyle uyum göstermediğini düşünebilir. İslam, toplumsal meselelere her şeyden daha çok önem verir.

“*Allah adaleti ve iyilikte bulunmayı emreder.*”¹³³

¹³³ Nahl Sûresi, 90.

“Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik.”¹³⁴

“Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümetsiniz; iyiliği emreder; kötülükten meneder.”¹³⁵

İslam, amel ve aktivite dinidir. O, bu tür önemli meseleleri üstlenen yüce bir dindir. Nasıl olur da böyle bir ibadete bu derece önem verebilir? Bu mümkün değildir. Öyleyse ibadet İslam şeriatında büyük bir önemi haiz değildir. Önemli olan ahlakî öğretiler ve toplumsal şeylerdir. İbadet meselesi, yerine getirmesi gereken önemli bir işi olmayan başıboş avare insanların işlerindedir. Onlar namaz ve ibadet gibi şeylerle meşgul olmalıdırlar. Ama önemli işleri yerine getirme görevini üstlenenlerin ibadete önem vermeleri için herhangi bir gerekçe bulunmamaktadır!

Bu tür bir düşünce yanılı olmasının ötesinde büyük bir tehlikeyi de içermektedir. İslam'ı olduğu gibi tanımak gerekir. Ben toplumumuzda böyle bir hastalığın varlığını hissettiğimden dolayı bu sözleri söylemek zorunda hissediyorum. Üzücüdür ki, toplumumuzda İslam'a sınıksız sarılanlar (tabii bütününe kastetmiyoruz) iki gruba ayrılmaktadırlar.

Bir bölümü Rebi' b. Heysem gibi bir düşünce tarzına sahip olanlardır. Bunların nezdinde İslam dini zikir, dua, nafile ibadetler, Ziyaret-i Âşûrâ, ziyarette bulunmak gibi şeylerden ibarettir. Bunlara göre, İslam'ın bütünü *Mefâtihu'l-Cinân* adlı eserde özetlenmiştir. Bu kitaptan başka bir şey yoktur. Onlara göre, İslam'ın ne bu hayatta ne bu âlemde ne de toplumsal işlerde bir payı vardır. Ne rükünleri, ne asılları ne de

¹³⁴ Hadid Sûresi, 25.

¹³⁵ Âl-i İmran Sûresi, 110.

eğitsel ilkeleri söz konusudur. Aksine onlar için esasında yukarıda saydıklarımızdan başka bir şey yoktur.

Bu grubun gevşek ve rahat tutumunun neticesi olarak, toplumsal meseleleri üstlenen ve onlarla ilgilenen çok katı bir grup belirmiştir. Bu grup bu tür meselelere yoğunlaşmıştır. Bu grubun bireylerinin diğerlerinden daha kıymetli olduğu anlaşılıyor. Ancak bunların bir bölümünün fizikî şartlara sahip oldukları halde hacca gitmediklerini mülahaza ettim.

Bu grup da İslam'a sınıksız sarılmış olup ve bu konuda hırslıdırlar. Ancak görebildiğimiz kadarıyla bunların bir bölümü ne hacca ne namaza ne taklidin vâcibliğine ne de taklidin makul bir şey olduğuna önem vermektedirler. Taklidle ne kastedilmektedir? Taklid, namaz ve oruç gibi bir takım konularda kişinin hükümler istinbat etmesidir. Yani kendisinin hükümleri istinbat edecek seviyeye gelecek kadar derinleşmesidir. Yahut da ihtiyata uygun hareket etmesidir. İhtiyata uygun hareket etmek de oldukça zordur. Ama âlim, uzman, adil ve bütün şartları taşıyan birisini taklid etmek, uzman bir doktora müracaat etmek gibidir. Müracaat edilen doktor veya müctehid artık kişisel reyine dayanarak tasarrufta bulunur.

İnsanın taklidsiz yaşayabilmesi mümkün değildir. Taklidsiz yaşadığı müddetçe meşakkatler gittikçe artar. Yahut da orucuna önem vermeyen bazı kimselerle karşılaşabilirsiniz. Seferilikten dolayı kaza etmeleri gereken oruçlarını yerine getirmezler. Bu grup da ilk grup gibi, kendilerini kâmil Müslüman olarak görür. Ne bunlar ne de berikiler olgun Müslüman'dır. İslam'da “*Kitabın bir bölümüne iman ederiz, bir bölümünü de inkâr ederiz*” türünde bir bakış açısı caiz

değildir. İnsanların İslam'ın ibadet boyutuna tutunup ahlaki veya toplumsal boyutu ya da iyiliği emretme ve kötülüğü nehyetme görevini ihmal etmeleri caiz değildir. Aynı şekilde iyiliği emretme ve kötülüğü nehyetme görevine sarılıp ibadet boyutunu ihmal etmeleri de caiz değildir.

Kur'an-ı Kerim'i mülâhaza ediniz. “*Namazı ikamet ediniz.*” dedikten sonra “*Zekâtu veriniz.*” diyor. Namazı kılmak ve ardından da zekâtu vermek emredildiğine göre; namaz kul ile Rab, zekâtsa kişi ile diğer insanlar arasındaki ilişkiyi vurgular.

Müslüman'ın, kendisiyle toplum arasındaki sabit bağı koruması gerektiği gibi, kendisiyle Rabbi arasındaki sabit bağı da koruması gerekmektedir. İslam toplumunu ibadetsiz, zikirsiz, münacatsız, huzur-u kalpsiz, namazsız ve oruçsuz tasavvur etmek mümkün değildir. İnsanın kendisi böyle bir toplumda sağlıklı ve huzurlu olamaz. Diğer bir açıdan, kelimenin tam anlamıyla sağlıklı ve huzurlu bir toplumun yok olması yahut emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker görevlerinin ortadan kalkması halinde de kişinin âbid olması mümkün değildir. Toplumsal bağların, karşılıklı duyguların ve toplumun bireyleri arasındaki merhamet ilişkilerinin ortadan kalkması durumunda da aynı durum söz konusudur.

Ali (a.s.) Âbid ve Toplumsal Bir Bireydir

İnsan, Ali b. Ebî Tâlib (a.s.)'ın yaşamına baktığında birinci dereceden örnek alınabilecek bir âbidle karşılaşır. Onun ibadeti sadece rükû ve secdelerden ibaret değildir. Aksine onun ibadetinden ihlâs, huzur-u kalp, doğruluk, iştiyak, gözyaşları fişkırmaktadır.

İmam Ali (a.s.) vefat ettikten sonra Muaviye, İmam Ali'nin Dırâr adındaki bir dostuyla karşılaştı. Muaviye ondan kendisine Ali (a.s.)'ı anlatmasını istedi. Hâlbuki Muaviye'nin kendisi Ali (a.s.)'ı en iyi tanıyanlardan biriydi. Ancak bunu başkasından dinlemek istiyordu. Çünkü onunla savaşmasına rağmen kalbinin derinliklerinde ona karşı bir hayranlık vardı.

İnsanın tabiatı böyledir. Şeytanın Âdem hakkındaki inancı ve kabulü nasılsa onun da Ali (a.s.) hakkındaki kabulü böyledir. Ancak buna rağmen Ali (a.s.) ile savaşmak gibi bir suç işlemekten de geri kalmamıştı. Söz konusu şahıs, Ali (a.s.) da gördüğü hallerden birisini naklederek şöyle dedi: “Yılanın soktuğu bir kimse gibi kıvrırır, hazin bir kimsenin ağlaması gibi ağlardı...” Bu sözlerden sonra Muaviye ağladı.¹³⁶

İşte Ali (a.s.)'ın ibadeti böyledir. Acaba o sadece mihrap adamı mıydı? Onun başka bir yerde eseri bulunmuyor muydu?

Asla, bu zât, toplumdaki sorunların bütününe hâkimdi ve bunları bilmekteydi. Halife olmasına rağmen yoksulların, düşkünlerin, zulme uğrayanların hallerini en iyi bilendi. Gündüz insanlar içinde dolaşır, durumlarını kontrol eder, bir tüccar görünce “Önce fıkıh/hukuk sonra ticaret” derdi. İşine geç giden birisini görünce erken gitmesini teşvik etmek için “*Sabah erkenden izzetinize gidiniz*” derdi.

Bu sözü çeşitli yerlerde işittim. Ancak nerede olduğunu hatırlamıyorum. Fakat ben bunu ilk olarak Ayetullahi'l-Uzma Merhum Burucerdi'nin dilinden duydum. Bir kimse kendisine gelerek dilenmişti. Merhum, bu şahsa baktı ve onun çalışabilecek ve kazanç elde edebilecek kuvvetli bir yapıda

¹³⁶ Mutahharî, *İslamî Makaleler*, s. 49-57.

H. Resûlullah (s.a.a.)'in Ashabının Vasıfları

olduğunu, buna rağmen kendisine dilenciligi meslek edindiğini görmüştü. Merhum, ona bazı nasihatlerde bulundu. Söylediği sözler içinde Emîrül-mü'minîn'in "İzzetinize doğru erkenden hareket ediniz." sözü de vardı. Bu söz, sabah erkenden çalışmaya, yorgunluğa ve rızkınız, izzetiniz ve saygınlığınızın olduğu kazanca doğru gidiniz anlamına gelmektedir. İnsanın geçiminin bir kaynağı olur ve bununla yaşamını idame ettirirse aziz ve saygın bir kişi olur. Hatta buna hakikî Müslüman denilmesi de mümkündür.

Ali (a.s.) birinci dereceden bir âbid idi. Yargı meclisinde oturduğunda haktan kıl kadar sapmayan âdil bir kadı idi. Savaş meydanında cesaretli bir asker ve birinci dereceden bir komutan idi. Kendi kendisini şöyle tanıtmaktadır: "Ben gençliğimden beri savaşmaktayım. Savaşlarda büyük bir deneyime sahibim." Hitabette eşsiz bir hatip, öğretimde mahir bir öğretmendi. Bütün alanlarda fazilete sahipti. İşte, insanı kâmilin eşsiz bir örneği.

İslam "Biz kitabın bir bölümüne iman eder, bir bölümünü inkâr ederiz." şiarına kesinlikle geçit vermez ki, bir kişi "Ben İslam'ın şu hükmünü benimser diğerini ise kabul etmem yahut şuna inanır diğerine inanmam" diyebilirdi. İslam âleminde gerçekleşen sapmaların kaynağı, İslam'ın bir rûknüne sarılıp diğerlerini terk etmektir. Bu tür bir davranış bütün cüzlerin bozulmasına neden olur. Zâhidlerin birçoğunun gittiği yol yukarıda geçtiği gibi yanlıştı.

İslam'ın bütünü *Mefâtihü'l-Cinân*'da veya dualarda aramak yanlış bir tarzıdır. Nafile, farz ve duayı terk edip sadece toplumsal yöne odaklanan bir metot da yanlış bir metottur.¹³⁷

¹³⁷ A.g.e., s. 58-60.

Allah Teâlâ Kitab-ı Kerim'inde "Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler."¹³⁸ buyurmaktadır.

İslam toplumunun öğretileri bu âyetten anlaşılabilir. Âyette ilk değinilen husus, Resûlullah (s.a.a.)'in sahabesi olmak ve O'na inanmaktır. İkinci mesele ise kâfirlere karşı şiddetli davranmak. Yani yabancılar karşısında kuvvetli olma meselesidir. Öyleyse mescidlerde ibadete yönelen şu âbidler... Bir asker onlardan bin tanesini sevk edebilir. Bunlar Müslüman değildirler.

Düşmana Karşı Şiddetli Olmak

Müslüman'ın taşınması gereken niteliklerden birisi -ki bu, Kur'an-ı Kerim'in değindiği bir sıfattır- şudur: Şiddet, kuvvet ve düşmana sert ve katı davranma. İslam, zayıf Müslüman'ı sevmez.

"Gevşeklik göstermeyin, üzüntüye kapılmayın. Eğer inandıysanız, üstün gelecek olan sizsiniz."¹³⁹

İslam, içinde zayıflığı barındıran bir din değildir. Will Durant *Uygurluğun Öyküsü* adlı eserinde şöyle der: "İslam dini

¹³⁸ Fetih Sûresi, 29.

¹³⁹ Âl-i İmran Sûresi, 139.

gibi bağlılarını kuvvete davet eden başka bir din yoktur.” Miskinlik, köleliği övmek, ağzın bir tarafından salya akıtmak, elbisenin sarkıtılması, kirli elbise, ayakların yerde sürtülmesi, abanın yeri süpürecek şekilde uzatılması bunlar İslam’ın kötü baktığı şeylerdir. Acı çekme ve of çekme İslam’a aykırıdır.

“*Ve Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an.*”¹⁴⁰

Allah Teâlâ sana kuvvet, kudret, sağlık ve selamet bağışlasın. Seni sapasağlam bir şekilde yürümeye kadir kılsın. Niçin sebepsiz yere sırtını eğiyorsun? Başını kaldırmaya gücün yettiği halde niçin boynunu büküyorsun? Niçin inliyorsun? İnleme, yani acıdan kıvrınma anlamına gelir. Allah Teâlâ sana elemden afiyet verdiğine göre bu inlemenin nedeni nedir? Dahası bu inleme, nimeti inkâr etmektir. Ali (a.s.) da bizim gibi mi yürüyordu? Yürürken, sağa sola yalpalayıp abasının eteklerini çeker miydi? Bu eylemlerin İslam’da bir dayanağı yoktur. Müslümanların kâfirlere karşı demir ve İskender’in seddi gibi şiddetli olması gerekir.

Birbirlerine Karşı Sevgi Beslemek

Müslüman kardeşlerin birbirleriyle ilişkileri nasıl olmalıdır? “*Kendi aralarında merhametlidirler.*” buyuruyor âyet. Bu âbidlere baktığımızda ise bu nitelikten bir eser göremekteyiz. Diğer insanlara karşı ne sevgi var ne de merhamet. Daima asık suratlı, ne bir kimseyi etkileyebiliyor ne de toplumla iç içeler. Kimseye güler yüz göstermiyor ve te-bessümde bulunmuyorlar. Sanki bütün insanlara karşı bir lütfе sahipler gibi. Bunlar Müslüman değiller. Sadece kendilerine Müslüman ismini takan kimselerdir. İşte ikinci nitelik.

¹⁴⁰ Duha Sûresi, 11.

Kâfirlere karşı şiddetli ve mü’minlere karşı merhametli olmak yeterli değil mi? Kişinin Müslüman olması için bu yeterli değil mi? Asla!

Rükû ve Secde

“*Onları rükûa varırken, secde ederken görürsün.*”¹⁴¹

Kâfirlere karşı şiddetli mü’minlere karşı merhametli olan bu şahsı sen, namaz mihrabında rükû ve secde ederken görürsün. “*Allah’tan lütuf ve rıza isterler.*” Rabbinin rızasına erişmek için yalvarır ve yakarır. Tabii ki, bizler dua ve ibadet arasında bir farkın bulunduğunu söylemek istemiyoruz. Dua da ibadettir. Ancak bazen amelin kendisi sadece dua olur. Yani ibadet duaya dönüşür. Bazen de ibadette dua ve başka şeyler bulunur. İslam’da namaz gibi, dua olmayan başka ibadetler de vardır.

“*Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir.*” Yani kişi o derece Allah Teâlâ’ya ibadet eder ki, ibadetin izleri ve takvanın belirtileri yüzünde ve yanaklarının yumrularında belirir. Onun yüzüne bakan herkes yüzündeki marifetullahı ve zikrullahı hisseder. Gözü ona ilişen kimse Allah’ı hatırlar. Hz. Resûlullah (s.a.a.)’den aktarılan bir hadiste şöyle geçmektedir:

“*Havariler İsa b. Meryem (a.s.)’a ‘Ey Ruhullah! Kimlerle oturalım?’ diye sorunca Hz. İsa (a.s.) ‘Gördüğünüzde sizlere Allah’ı hatırlatan, konuştuğunda ilminizi artıran ve sizi hayırlı amellere teşvik eden kimselerle oturun.’ buyurdu.*”

Yukarıdaki âyetin devamında ise şöyle buyrulmaktadır:

“*Bu, onların Tevrat’taki vasıflarıdır. İncil’deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek*

¹⁴¹ Fetih Sûresi, 29.

kahınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki, bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelerdir.”

Buraya kadar anlatılan nitelikler Tevrat'ta geçmektedir. Tevrat'ta bu özellikte bir ümmetin ilerde geleceği söylendi. İncil'de ise bu niteliklere sahip kimselerin örneği verildi. İnsanlık üzerine incelemelerde bulunup uzmanlaşanların dehşete düşeceği bir şekilde bu ümmet gelişecektir. Ey yüce niteliklere sahip ümmet! Ey yüceliğe ve ululuğa doğru hareket eden ümmet! Ümmetin bireyleri, kâfirlere karşı şiddetli ve kendi aralarında ise merhametlidirler. Çokça rükû ve secde eder, Allah'ın fazlından ve hoşnutluğundan talep ederler. Tabii böyle bir ümmet yüce bir ümmet olacaktır.

Ancak biz Müslümanlar neden böyle bir çöküşün içindeyiz!? Neden acaba bu musibetlere ve sıkıntılara katlanıyoruz? Bizde bu niteliklerden hangileri var! Bu âyetler bizi konu etmektedir. Bizde aranılan şey nedir?¹⁴²

İbadet ve Özgürlük

Kur'an-ı Kerim'de geçtiğine göre, peygamberlerin gönderiliş gayelerinden birisi, insanın toplumsal olarak özgürlüğüne kavuşturulması ve başkalarına kul olmaktan kurtarılmasıdır.¹⁴³

Kur'an-ı Kerim'de yer alan konulardan birisi de toplumsal hürriyet meselesidir.

Bu bağlamda Kitab-ı Kerim'de geçen aşağıdaki ifadeden daha çok etki gösterebilecek ve daha derin boyutlara sahip bir cümlenin olabileceğini düşünemiyorum. Ne 18 ne 19 ve

¹⁴² Mutahharî, *İslamî Makaleler*, s. 60-4.

¹⁴³ A.g.e., s. 12.

ne de 20. asırda böyle bir cümleyle karşılaşmak mümkün. Yani felsefecilerin insanın özgürlüğünü şiarlaştırdıkları bu çağlarda böyle bir sözle karşılaşabilmek mümkün gözüküyor! Kur'an-ı Kerim'de geçen şu cümleden daha açık ve net olanına rastlayabilmek imkânsız.

“(Resulüm!) de ki: ‘Ey kitap ehli! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz. Şöyle ki Allah'tan başkasına tapmayalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da birbirimizi rabler edinmeyelim.’ Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman, ‘Şâhid olun ki, biz Müslümanlarız!’ deyiniz.”¹⁴⁴

Bu çağın bütün farkları yok etmekte, bütün üstünlük nedenlerini ortadan kaldırmakta, köle ve efendi sistemini yıkmakta, bir kimsenin başka birisini sömürmesine ve köleleştirilmesine engel olmaktadır.¹⁴⁵

İbadet, İç ve Dış Doğru Bir Eğilimdir

İslam'ın öngördüğü insan-ı kâmil kapsamlı özelliklere sahip bir bireydir. Bir yönüyle içine kapanık olmasına rağmen diğer yönüyle toplumsaldır. Yani sürekli bir şekilde içine kapanık olarak nitelendirilemez. Geceleri kendi iç benliğine daldığı zaman, dünyayı ve içindekileri unuttur. Ancak her halükârda gündüzleri toplumun içinde yaşar ve sosyal hayata katılır. İmam-ı Hüccet'in -Allah Teâlâ onun zuhurunu çabuklaştırsın inşaallah- ashabını anlatan rivayetlerde onların en kâmil kişiler oldukları zikredilir ve bu seçkin mü'minlerin şu vasfından söz edilir: “Geceleri âbid, gündüzleri aslandırlar...”

¹⁴⁴ Âl-i İmran Sûresi, 64.

¹⁴⁵ Mutahharî, *İslamî Makaleler*, s. 13.

Kur'an-ı Kerim onlara ve başkalarına uyarlanabilecek şu niteliğe dikkat çeker:

Tövbe edenler, ibadette bulunanlar, hamd edenler, oruç tutanlar, savaş veya bilgi elde etmek için diyardan diyara gezenler, rükû edenler, secdeye kapananlar... Bunların bütünü iç dünyayı yansıtan özelliklerdir. Ancak bu özelliklerden hemen sonra şöyle buyurur: İyiliği emredenler, kötülüğü nehyedenler.¹⁴⁶

Yani toplumsal yaşama dahil olduklarında toplumu ıslah edici kişiler olurlar.¹⁴⁷

Kur'an-ı Kerim ana hatlarıyla toplumumuza sirayet eden bir hastalığa da işaret etmektedir. Bu hastalık, dindarlaşmayı ibadete özgü kılmadır. Ancak hangi ibadet!? Dindarlaşmanın ölçütü mescide çokça gitmek ve çokça dua etmek oldu. Bu anlayış tam bir hastalığa dönüşmüş durumda. Ancak bunun yanında da yavaş yavaş başka birtakım hastalıklar daha belirdi. Bazıları nezdinde tedrici bir şekilde manevî boyut ihmal edilerek, İslam'ın toplumsal yönü önem kazandı. Bu da başka bir hastalık.

Her halükârda toplum ister bu eğilime, isterse de diğere kapılsın sonuçta hastalıklı bir toplumdur. Hz. Resûlullah (s.a.a.)'in oluşturduğu toplum dengeli bir toplumdur. Kişi tarihi mütalaa ettiğinde o toplumun bireylerinin bütün bir âlemde eşsiz olduğunu görür. Farşlılar ve Romalılarla

¹⁴⁶ “(Mü'minler;) Tevbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, (Allah'ın hoşnut olacağı bir iş için) seyahat edenler, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredenler, kötülükten sakındıranlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlardır ve (işte bu) mü'minleri müjdele.” (Tevbe Suresi, 112)

¹⁴⁷ Mutahharî, *İnsan-ı Kâmil*, s. 187.

savaşmak için meydana gelen bu kimseler 'geceleeri kaim/namaz kılan, gündüz oruçlu' kimseler olmalarının yanında, kılıçla vuruşan kimselerdi. O toplumda, geceyi namaz kılarak veya gündüzü oruç tutarak geçirmeyi kendisi için yeterli gören bir birey Müslüman olarak kabul görmezdi. Yahut diğer meziyetlerden yoksun olarak, sadece kılıçla vuruşmakla yetinecek olsa, arzularının peşinde koşan bir insan olarak kabul edilirdi. Bu özelliklere sahip insanın savaşı, arzularının peşinde koşup duran diğer savaşçıların durumu gibidir. Bu tür bir insanın kıymeti, bakış açısının kapsamına ve amacına bağlıdır. Bizlerin, İslam'ı diğer dinlerden ayırt eden bu özelliğini asla unutmaması gerekiyor. İslam'ın bu bileşimi destekleyen örneği diğer bileşimler gibidir. Bu bileşenin parçaları dizaynını yitirecek olursa varlığını yitirir. Nitekim sizler insan vücudunun yapısının devamlılığını sağlayabilmesi için birçok unsura gereksinim duyduğunu görmektesiniz. Bu cüzlerin bir bölümü doğal seyrinden saparak artar veya eksilirse sağlığını yitirir.¹⁴⁸

İbadet ve Uzlet

Şair Sa'dî-i Şîrâzî *Ravzatü'l-Verd (Gülistan)* adlı eserinde şöyle bir kıssa anlatmaktadır:

*Dağlara çekilmiş bir âbide rastladım.
Kötü insanlarla dostluktan uzaklaşıp mağaraya sığınmıştı.
Kalk da şehirlerden birisine in, dedim.
Gönün açılır, ferahlarsın biraz...*

Bir âbid, Rabbine ibadet etmek için bir mağaraya sığınmıştı. Sa'dî bu âbidle karşılaşınca kendisine “İnsanlarla hemhal

¹⁴⁸ Mutahharî, *İslam'da Eğitim ve Öğretim*, s. 344.

olmak için neden bir şehre inmiyorsun?” diye sordu. Âbid mazeretini belirtmek üzere ellerini uzattı. Şiirin mazmununa bakılacak olursa sanki Sa’dî de bu gerekçeyi kabul etmektedir. İnzivaya çekilen âbidin gerekçesi şudur:

*Dedi ki: Peri yüzlü güzeller vardır orada,
Pir olan sürçer onca güzel güller arasında.*

Yani şehirde peri yüzlü güzel hatunlar çoktur. Gözlerim onlara ilişir, dayanamam, kendime hâkim olamam der ve ekler: “Bu yüzden insanlardan kaçıp bir dağ başına geldim, mağaraya sığındım...”

Aferin... Bravo senin şu, sözüm ona kemaline doğrusu! Sen git, mağarada kendini hapsed, neymiş efendim?!

Kemal bu değildir..

Sa’dî efendi!... Kur’an-ı Kerim kıssaların en güzelini anlatır size... Yusuf (a.s.)’ın kıssasıdır bu...

Yusuf (a.s.), “Doğrusu kim takva sahibi olur ve sabrederse (bilsin ki) Allah ihsan sahiplerinin ecrini asla zayı etmez”¹⁴⁹ der.

Kur’an “Yusuf gibi ol” demektedir sana... Murat alabileceği imkânlar her şeyiyle hazır ve amadedir; her şey onun arzusuna bağlıydı o sırada, her şey hazır ve müsait, kapılar kapalı, kaçacak bir yer yoktu... Buna rağmen o, iffet ve şerefini koruyarak kapanan kapıları açmaya, odadan kaçmaya çalışmaktadır...¹⁵⁰

¹⁴⁹ “Yoksa sen Yusuf musun?” dediler. (Yusuf,) ‘Ben Yusufum, bu da kardeşim. Allah bize iyilikte bulundu. Doğrusu kim takva sahibi olur ve sabrederse (bilsin ki) Allah ihsan sahiplerinin ecrini asla zayı etmez’ dedi.” (Yusuf Sûresi, 90)

¹⁵⁰ Mutahharî, *İnsan-ı Kâmil*, s. 133.

İbadet ve Otoriteye Karşı Koyanlar

Kur’an-ı Kerim sonra da nusret (yardım) vaadini vermektedir:

“Allah, kendi dinine yardım edenlere kesinlikle yardım eder. Şüphesiz Allah, güçlü olandır aziz olandır.”¹⁵¹

Bakın, daha sonra Kur’an, Allah Teâlâ’nın yardım ettiği kimseleri nasıl tavsif etmektedir: Kendilerini müdafaa eden ve hükmettikleri vakit şu durumda olanlar: “Onlar (o kimselerdir) ki kendilerini yeryüzünde yerleşik kılıp iktidar sahibi kıldığımız takdirde namazı ikame ederler, zekâtı verirler.”¹⁵² Yani onlar (o kimselerdir) ki, kendilerine yeryüzünde bir yer verdiğimiz ve hükümetlerini sağladığımız zaman, kendilerine kudret verdiğimiz ve hâkim olma nimetini bahsettiğimiz zaman “Namazı ikame ederler, zekâtı verirler.”¹⁵³

Namaz, Allah’a en halisane bir şekildeki bağlılığın, zekât ise insan fertlerinin birbirleriyle olan gerçek ilişkisinin ve yardımlaşmasının ifadesidir. Onlar ki, Allah’a halis olarak ibadet eder ve birbirlerine yardım ederler:

“İyiliği emrederler kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar.”^{154/155}

İbadet ve Evlilik

Hıristiyanlığın aksine İslamiyet’e göre evlenme, çeşitli pratik boyutları olan mukaddes bir eylemdir. Hıristiyanlık evliliği hoş karşılamamakta, İslam ise evlenmeyi mukaddes

¹⁵¹ Hac Sûresi, 40.

¹⁵² Hac Sûresi, 41.

¹⁵³ Hac Sûresi, 41.

¹⁵⁴ Hac Sûresi, 41.

¹⁵⁵ Mutahharî, *Cihad*, s. 21.

olarak görmektedir. Peki, İslam neden evliliği kutsal saymaktadır? Bu mukaddesliğin gerekçelerinden birisi şudur ki, insan ruhunun eğitsel boyutlarından bir yönü evliliğe dayanmaktadır. Bu kemal türü ve olgunluğu insan için ancak evlilikle gerçekleşebilir.

Bir erkek veya bir kadın ömrünün sonuna kadar evlenmezse –ömrünü riyazetlerle, namaz ve oruçla geçirse, sürekli murakabe edip nefsiyle cihad etse dahi- ruhları ham olarak kalacaktır. Ruhun ham olarak kalmasının gerekçesi evlenmemektir. İslam bu terbiyenin etkisinden ve insan ruhunu parlatmasından hareketle erkek ve kadına evlenmeyi şiddetle tavsiye etmiştir. İnsan terbiyesindeki etkin amillerden her birisinin bir konumu vardır. Bir amilin başka birisinin yerine geçmesi mümkün değildir.¹⁵⁶

İbadet ve Amel

İmam Sâdık (a.s.)'ın ashabından biri –her zamanki gibi Hazret'in huzurunda derse katılmış ve arkadaşlarının meclisinde hazır bulunmuştu ve onlarla birbirlerini ziyaret ediyorlardı- bir müddettir görünmüyordu. Bir gün İmam Sâdık (a.s.), ashabına ve dostlarına sordu:

- Falanca kişi nerededir ki, bir müddettir görünmüyor?
- Ey Allah Resûlü'nün oğlu! En son çok yoksul ve fakir bir duruma düşmüştü.
- Peki ne yapıyor?
- Hiç, evinde oturmuş sürekli ibadet ediyor.
- Peki geçimini nasıl sağlıyor?

¹⁵⁶ Mekalatün İslamiyyetün, s.234

- Dostlarından biri masraflarını üstlendi.
- Allah'a yemin olsun ki, o dostu ondan daha âbid bir derecedir.¹⁵⁷

İbadet ve İlim

Peygamber (s.a.a.) mescide girdiğinde, gözüne, halka şeklinde oturmuş olan iki ayrı grup çarptı, her bir grup bir şeylerle meşguldü. Gruplardan biri ibadet ve zikirle, diğeri ise bir şeyler öğrenip öğretmeyle meşguldü. Her iki gruba da göz attı, onları bu şekilde görmekten mutlu olmuştu, yanındakilere dönerek şöyle buyurdu: “Bu iki grup da iyi işler yapıyor, hayır ve saadet üzeredirler.”

Daha sonra ise “*Lakin ben öğretmek ve bildirmek için gönderildim*” dedi. Ardından da öğrenip öğretmekle meşgul olanlara doğru giderek onların halkasına katıldı.¹⁵⁸

İbadet ve Vahdetin Somutlaşması

Bu hakikat bütün herkese hâkimdir ve hiçbir bireye özgü değildir. Bu hakikat şudur: Allah Teâlâ bütün evreni yarattı ve hepsinin dönüşü de O'nadır. Geliniz hepimiz O'na yönelelim.

“(Resulüm!) de ki: ‘Ey kitap ehli! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz. Şöyle ki Allah'tan başkasına tapmayalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da birbirimizi rabler edinmeyelim.’ Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman, ‘Şâhid olun ki, biz Müslümanlarız!’ deyiniz.”¹⁵⁹

¹⁵⁷ Hür el-Âmilî, a.g.e., c. 2, s. 529.

¹⁵⁸ Doğruların Öyküsü, 1. Kıssa

¹⁵⁹ Âl-i İmran Sûresi, 64.

Yani birbirimizi hizmetkâr ve efendi etmeyelim ki, aramızdaki kulluk ve tasallutun nedenleri ortadan kalksın. Şereflî ve alçaklığı gerektirecek bir etmen kalmasın. Ancak bir şartla ki, Allah Teâlâ'nın "Aramızda müşterek olan tek söz" sözünü başlangıç noktası olarak kabul edelim. İşte Kitab-ı Kerim "Biz" şiarıyla davet etmekte ve topluluk kipini kullanarak sözünü sürdürmektedir.

Namazda da "Hamd âlemlerin rabbi Allah'adır" diyerek O'na sena ettikten ve O'nu övdükten sonra her ne kadar bireysel olarak namaz kılsak da "Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz." diyerek bireysel kip kullanmak yerine topluluk kipiyle cümle kurmaktayız. Namazın sonunda ise "Bize ve sâlih kullarının üzerine selam olsun." deriz.¹⁶⁰

İbadet ve Yardımlaşma

İslam'ın da vurguladığı gibi, gerçekten her şeyiyle insanî bir duygu ve insanca bir değer olarak kabul ettiği esaslardan biri de Allah'ın kullarına hizmet etmektir.

Hız. Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) bu konuda sayısız tekit ve işaretlerde bulunmuşlardır. Kur'an-ı Kerim de aynı meselenin ehemmiyetine defalarca değinmiştir.

"Yüzlerinizi doğudan yana ve batıdan yana çevirmeniz iyilik değildir. Lakin iyilik (sahipleri) Allah'a, ahiret gününe, meleklere, Kitab'a ve peygamberlere iman eden, kendisi sevdiği halde yakınlarına, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve esirleri kurtarmaya mal harcayan, namaz kılan, zekât veren ve sözleştiklerinde sözlerine vefa gösterenler ile zorda, darda

¹⁶⁰ İnsan-ı Kamil, s.321

ve savaş anında sabredenlerdir. İşte onlar dosdoğru olanlardır ve takva sahipleri ancak onlardır."¹⁶¹

Fakat kimileri şair Sa'dî gibi "İbadet, halka hizmettir, başka bir şey değil!" diyebilmektedir. (Sa'dî'nin amelde böyle olmadığını, bunun şiir dili olduğunu da hemen belirtelim) ancak meseleye böyle yaklaşanların kabul ettikleri slogana bir örnek vermektir amacımız. Halka hizmeti her şeyin üzerinde tutan ve diğer bütün değerleri nefyeden bir zihniyettir bu; yani varsa yoksa halka hizmet anlayışı!!

Kimileri, ibadetin değerini inkâr etmek istemektedir; zühd, takva, ilim, cihad vb gibi İslam'da mevcut olan fevkalade yüksek insanî değerlere bir butlan /yok hükmünde saymak/çizgi çekmek ve bunları yaşanan hayatın dışına itmek istemektedir. Onlara göre her şey hizmetten ibarettir, başkaca insanî bir değerden söz edilmez!..

Bugün özellikle bazı aydınlarımız muazzam bir mantık neticesi keşfettiklerini sanarak, bu düşünceye mal bulmuş mağribi gibi dört elle sarılırlar, 'insaniyet', 'insancılık' ve 'insan sevgisi' gibi adlar verdikleri bu değeri bütün değerlerin üzerinde tutarlar.

Ne demektir 'insancılık'? Nedir insan sevgisiyle kastedilen şey?

İşte: Halka hizmet, halkçılık... İyi, tamam; halka hizmet edelim, ama halk kimdir?

İnsanlara hizmet etmek Allah'ın kullarına yardımcı olmak elbette güzel bir şey, hatta insanlık ve İslamlık görevidir de bu.

Fakat burada 'hangi insanlar?' diye sormak gerekmez mi?

¹⁶¹ Bakara Sûresi, 177.

Bu hizmet, söz konusu insanların 'kim' ve 'nasıl' oluşuna 'nasıl bir insan' ve nereye kadar insan olduklarına bakılmadan mı yapılacaktır?

Meseleyi biraz daha açalım:

Farz edelim ki, Allah kullarının, yani halkın karnını doyurduk, üst-başını düzelttik, doyurup giyindirdik... Ya sonra? Çünkü işin buraya kadar insanın hayvanî yönüne hizmetten ibarettir; yani henüz insanî değil hayvanî bir hizmet güdülebilmıştır ancak... Biz bütün değerleri 'Allah kullarına -halka- hizmet'ten ibaret bilir ve her şeyi bu değerlerin tekeline verirsek; Allah kullarına verdiğimiz değer bu kadardan ibaret olur ve bu hizmetle 'insanlığa olan borcumuzu ifa' etmiş olduğumuzu zannedersek; ne kendimiz ne diğerleri için başkaca hiçbir değer ve liyakate inanmazsak bütün halk bir 'koyun sürüsü' ve Allah kulu onca insan yalnızca bir 'at sürüsü'nden ibaret olmuş olmaz mı?

Bu durumda 'insancılık' ve 'insan sevgisi' adına ortaya atılarak yaptığımız bütün iş, bir hayvan sürüsünün karnını doyurup üzerini giydirmektir; hepsi bu!

İnsanların ekmek, giyim vb. geçim meselelerinin hallini küçümsüyor ya da gereksizdir diyerek reddediyor değiliz; hayır, bu da gereklidir ve yapılmalıdır. Ancak işin yanlış ve eksik tarafı insanın varabileceği en yüce amacı karın doyurmaktan ibaret sayıp onu bir hayvan mesabesine indirgemek ve bütün insanî amaç ve değerleri bir lokma ekmekte hülâsa ederek, insanı bu hayvanî merhalede işte son durak diyerek durdurmak ve kendi haline bırakmaktır.

O zaman bizim başarabildiğimiz o yüce hizmet kendimiz gibi hayvanlara yardımcı olmaktan ve diğerlerinin varabilecekleri en üstün değer ve yapabilecekleri en yüce şey

de bizim gibi hayvanlara hizmetten başka ne olacaktır? Hayır, bu kabul edilemez...

İnsana hizmet, yüce bir değerdir; ama insanıyeti olan insana ve insanca olmak şartıyla!... Bunu her zaman belirtmişimdir; Patrice Lumumba¹⁶² da insandır, Moise Tshombe¹⁶³ de! Eğer mesele insana sırf insan olduğu için hizmet etmekse ve "O da insandır, bu da; o da Allah'ın kuludur, bu da!" denilecekse o zaman ne diye bu ikisi arasına fark koyuyor, ikisini birbirinden ayrı görüyoruz ki?

Maksat, sırf insana, yalnızca halka hizmet etmiş olmaksın o zaman Muaviye'yle Ebûzer'in ne farkı kalır birbirinden? İkisi de insan, ikisi de halktan değil midir?!

Hayır, kabul edilemez bu!... Daha önce bahsi geçen diğer meselelerde olduğu gibi burada da ifrat ve aşırılık vardır...

Allah'ı Zikretmekle Kullara Hizmet Arasındaki Bağ

Allah'ı zikretmek, özellikle de zor koşullarda zikretmek, insanın kalbinin güçlenmesine bir nedendir. Allah'ı zikretmek

¹⁶² Patrice Lumumba (2 Temmuz 1925-17 Ocak 1961), Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı. Hayatı siyasi mücadeleyle geçti. 1960 yılından Kongo'da ilk hükümeti kurdu. CIA destekli bir darbeyle görevinden alındı. Arkadaşlarıyla birlikte Tshombe'nin emrinde bulunan Katanga bölgesine gönderildi. Kısa bir müddet sonra da arkadaşlarıyla birlikte kurşuna dizilerek katledildi. (çev.)

¹⁶³ Moise Kapenda Tshombe (10 Kasım 1919-29 Haziran 1969), Afrikalı politikacı. 1960'ta Belçika Kongosu'ndan ayrılan Katanga'nın başkanı ve ardından kurulan birleşik Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin (1971-1997 arasında Zaire) başbakanı. Lumumba'nın ve arkadaşlarının öldürülmesinde Tshombe'nin de payı olduğu söylenmektedir. (çev.)

kişiyi O'nun kudretinden yardım almaya iter. Benliğinde azim ve kuvvet meydana getirir.

“Ey iman edenler! Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin.”¹⁶⁴

Namazla, Allah'ı anmak kastedilir. Kur'an, namazdan yardım isteyiniz diyor.

Birkaç yıl öncesiydi. İlim havzasında bulunan bir şahıs öğrenimini yarıda bırakarak Tahran'a gitti. Ahmed Kesrevî grubuna katıldı. Bu grup dinî inkâr ediyordu. Şahıs, Şîa mezhebini yıkmaya çalışan bir kitap kaleme aldı. Ben de red-diye olarak bir eser kaleme aldım. Bu şahsın alay ettiği şeylerden birisi de Allah'ı zikretmekti. Çünkü o şöyle diyordu: “Gece yarısı insanların evlerine bekçilik eden birisi mi daha hayırlı ve Allah'ın rızasına daha çok erişmiştir, yoksa bir yerde oturup dudağını kıpırdatan ve ben Allah'ı zikrediyorum diyen mi?”

Âlimlerden birisi ona şu sözlerle cevap verdi: “Bu meselelenin bir de üçüncü şıkkı vardır ki, bu da elinde silah olan, caddeleri ve evleri koruyan kimsenin Allah'ı zikrediyor olması.”

İslam sana ya bekçi olmalısın yahut da Allah'ı zikretmelisin demiyor. Pilot olmakla Allah'ı zikretmek arasında bir tercihte bulunmalısın diye bir şey de söylemiyor. Aksine İslam diyor ki, yaptığın her işte Allah Teâlâ'yı an. Bunu yapacak olursan en faziletli ameli gerçekleştirmiş olursun. Kur'an insana bir hücrede oturup kapıları üzerine kapatmasını, eline tesbih alıp Allah'ı zikretmesini emretmiyor ki!¹⁶⁵

¹⁶⁴ Bakara Sûresi, 153.

¹⁶⁵ Mutahharî, *Kur'an'la Tanışma*, s. 92.

İbadet ve Yardımlaşma

Adamın biri hac yolculuğundan dönmüş, yolculuğunu ve yol arkadaşlarını İmam Sâdık (a.s.)'a anlatıyordu, özellikle yol arkadaşlarından birini çok övüyordu, onun ne büyük bir adam olduğunu, onun gibi şerefli bir insanla beraber oldukları için iftihar ettiklerini, onun devamlı ibadet ve itaatle meşgul olduğunu, konaklama yerine geldiklerinde onun hemen bir köşeye çekilerek seccadesini serdiğini ve ibadete koyulduğunu dile getiriyordu.

İmam (a.s.) sordu:

- Peki onun işlerini kim yapıyordu? Onun hayvanını kim tımar ediyordu?

Adam:

- Elbette bu işin onuru bize aitti. O sadece kutsal işlerle meşguldü ve bu işlerle uğraşmazdı.

Bunun üzerine İmam (a.s.) şöyle buyurdu:

- Şu durumda hepiniz ondan daha üstünmüşsünüz.¹⁶⁶

İbadet ve Mahrumlarla Dayanışma

Bütün Ehl-i Beyt İmamları arasında apaçık iki sünnetin uygulandığını görürsünüz. Bunlardan biri; ibadet, Allah'tan korkmak ve Allah'a inanmaktır. Allah inancı hayatlarının en belirgin özelliği idi. Allah korkusundan ağlayıp titriyorlardı. Sanki Allah'ı görüyor gibiydiler, kıyameti, cennet ve cehennemi görüyorlardı. Musa b. Cafer (a.s.) hakkında şöyle rivayet edilmektedir: “Uzun secdeler ve kaynayan göz yaşlarıyla sözleşen bir kişi.” Kırılmış ateşli bir kalp olmasa ağlamaz insan.

¹⁶⁶ A.g.e., s. 92.

Bütün Ali evlatlarında (Masum İmamlar'da) görülen ikinci sünnet ise zayıf, mahrum ve zavallı kimselerle dert ve gönül ortağı olmaktır.

Esasen onların nezdinde insanın bambaşka bir değeri vardır. Her birinin tarihini incelediğimizde zayıf ve fakir kişilerin elinden tutmanın onların bir işi olduğunu, o da emir vererek değil, şahsen bu işle uğraştıklarını, yani bu işi başka birine bırakmadıklarını, kendi yerlerine başkalarının yapmasını istemediklerini görüyoruz.¹⁶⁷

İbadet ve Komşuya Değer Veriş

O gece sürekli annesinin sözlerini –ki odanın bir köşesinde kibleye yönelmişti- dinliyordu. Cuma gecesinde annesinin rükûları, secdelerini ve kıyalarını izliyordu. Henüz çocuk olmasına rağmen, annesinin bütün Müslüman kadınlar ve erkekler için hayır duaları ettiğini ve tek tek isim vererek Yüce Allah'tan her biri için mutluluk, rahmet, hayır ve bereket istediğini anlıyordu, kendisi için ne istemişti?

İmam Hasan (a.s.) o gece sabaha kadar uyumadı ve annesi Sıddıka-i Merziye'nin yaptığı şeyi takip etti, kendisi için ne dua edeceğini, Allah'tan kendisi için hangi hayır ve saadetleri isteyeceğini görmeyi bekledi.

Gece ibadetle ve başkaları için yapılan dualarla sabaha erdi ve İmam Hasan (a.s.), annesinin bir kelime bile olsa kendisi için dua ettiğini duymadı. Sabah annesine şöyle dedi: “Anneciğim! Ben ne kadar dinlediysem hep başkaları için dua ettiğini gördüm neden kendin için bir kelime dahi dua etmedin?” Şefkatli annesi cevap verdi: “*Oğulcuğum! Önce komşular sonra kendi evin.*”¹⁶⁸

¹⁶⁷ Mutahharî, *Ehl-i Beyt İmamlarının Siyasî Tutumları*, s. 183.

¹⁶⁸ Mutahharî, *İslam İnkılabı*, s. 62.

İbadet ve Hoşgörü

İri kemikli, uzun boylu, endamlı ve yüzü güneşten yanmış bir adam vardı ve savaş meydanlarında yaptığı mücadeleler yüzünde iz bırakmış, gözünün kenarını yarmıştı, kendinden emin ve sağlam adımlarla Kûfe pazarından geçiyordu. Öte tarafta bir pazarcı dükkânında oturmuştu. O arkadaşlarına şaklabanlıklar yapmak için çöp kovasını o adama doğru attı. Adam kaşlarını bile çatmadan, aldırış etmeden aynı şekilde sağlam ve emin adımlarla ilerlemeye devam etti. Uzaklaştığında, pazarcının arkadaşlarından biri şöyle dedi:

- Senin saygısızlık ettiğin bu geçip giden adamı tanıdın mı?

- Hayır tanımadım. Buradan geçen binlerce insan gibi gözümüzün önünden geçen herhangi biriydi, kimdir ki bu şahıs?

- Hayret, nasıl tanımazsın? Bu adam meşhur ordu komutanı Mâlik Eşter Nehai'ydi.

- İlginç, bu adam Mâlik Eşter miydi? Aslan yüreklileri korkutan ve adının bile düşmanı sarstığın Mâlik bu mu?

- Evet, ta kendisi.

- Eyvahlar olsun bana! Ben ne yaptım? Şimdi beni cezalandırmaları için emir verecek. Hemen koşup eteklerine yapışayım ve kusurumu bağışlaması için özür dileyeyim.

Mâlik Eşter'in peşinden koştu. Onun, yönünü mescide doğru çevirdiğini görüp o da oraya doğru yol aldı. Mâlik namaza durduğundan namazını bitirmesini bekledi. Daha sonra yanına varıp özür diledi ve az önce yaptıklarını anlatarak kendini tanıttı:

- Ben sana saygısızlık eden o cahil kişiyim.

Mâlik:

- Allah'a yemin olsun ki, mescide senin için geldim; çünkü senin çok nadan ve cahil birisi olduğunu anlamıştım, yersiz yere insanlara eziyet ediyordun. Senin haline yüreğim sızladı. Senin için dua etmeye ve Allah'tan seni doğru yola hıdayet etmesini istemeye geldim. Hayır, ben senin için sandığın gibi bir şey düşünmedim.”¹⁶⁹

İbadet ve Cihad

Kur'an-ı Kerim cihadın genel felsefesine değinir. Kur'an-ı Kerim, hakikatleri beyan etme ve nükteleri hatırlatma hususunda son derece hayret vericidir. Kur'an-ı Kerim daha sonra, Hıristiyanların yönelttikleri sorulara ve “Ey Kur'an! Sen ilahî bir kitapsın... Sen dinî bir kitapsın... (Böyle olduğu halde) nasıl olur da sen savaşa izin verirsin? Savaş kötü bir şeydir, sen herkese barışı söyle... Sefayı, ibadeti söyle (emret)...” ifadelerine şöyle karşılık vermektedir: “Hayır, saldırganın karşı taraftan başladığı yerlerde mü'minler şayet kendilerini savunmazlarsa taş üstünde taş kalmaz, bütün ibadet merkezleri de ortadan kalkar yerle bir olur.”

“Eğer Allah bazı insanları diğer bazılarıyla defetmeseydi içinde Allah'ın isminin çokça anıldığı manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yıkılır giderdi.”¹⁷⁰

Kur'an-ı Kerim sonra da yardım vaadini vermektedir:

“Allah kendi dinine yardım edenlere kesinlikle yardım eder. Şüphesiz Allah, güçlü olandır aziz olandır.”^{171/172}

¹⁶⁹ Mutahharî, *Ahlak Felsefesi*, s. 24.

¹⁷⁰ Hac Sûresi, 40.

¹⁷¹ Hac Sûresi, 40.

¹⁷² Mutahharî, *Cihad*, s. 40.

Âbid ve Cihad Arzusu

Şîa'nın büyük âlimlerinin hakkında aktarılan meşhur bir kıssa vardır. Bu kıssayı bana Kum'un âlimlerinden birisi anlattı.

Kıssa şöyledir: Feyz-i Kâşânî şöyle diyordu: “İmam Hüseyin (a.s.)'ın ‘Ben ashabımdan daha hayırlı bir ashap bilmiyorum’ sözünü söylemiş olması uzak bir olasılıktır. Ben böyle bir sözü tasdik edemem.”

Kendisine “Peki neden?” diye sorulunca şöyle cevap vermişti: “Ashabı ne yapmıştı ki, İmam Hüseyin (a.s.) onlar hakkında böyle bir söz söylemiş olsun. İmam'ı şehid edenler son derece rezil insanlardır. Ona yardım edenler ise kayda değer bir iş yapabilmiş değillerdir. Onların yerinde hangi Müslüman olsaydı kendilerine ‘Resûlullah'ın torunu ve zamanının imamı yalnız başına kalmış’ diye haber verilseydi kuşkusuz İmam'a yardıma koşarlardı.”

Bu zât bir gece rüyasında kendisinin Kerbelâ sahnesinde olduğunu, İmam Hüseyin ve 72 yareninin bir tarafta 30.000 kişilik düşman ordunun ise diğer tarafta olduğunu gördü. Öğle namazı vakti girmişti. İmam (a.s.) ashabıyla birlikte namaz kılmak istiyordu. İmam Hüseyin (a.s.) bu şahsa, namaz kılarken öne geçip nefisini kendisine siper etmesini emretti. (Said b. Abdullah el-Hanefî ve diğer adamın sergilediği, İmam Hüseyin'e Âşûrâ günü öğle namazında koruyucu bir zırh görevi şeklindeki fedakârlığı göstermesini istedi.) Düşmanın attığı oklar sağanak gibiydi. Bu zât öne doğru çıktı ve İmam Hüseyin'i korumak için önünde durdu. Düşman tarafından okun geldiğini görünce eğildi. Bu okun aniden İmam Hüseyin (a.s.)'a isabet ettiğini gördü. Uykusunda “Estağfirullah Rabbi ve etübu ileyh” dedi. “İşlediğim bu fiil ne kadar

da çirkin! Bir daha asla yapmayacağım” dedi. İkinci bir ok daha geldi ve tekrar eğildi. Üçüncüsünde de aynı davranışta bulundu. Bu davranışı tekrar edip durdu. Adam her bir defasında bilinçsizce eğildiğini gördü. İşte tam bu esnada İmam (a.s.) “Ashabımdan daha hayırlı ve daha faziletli bir ashap bilmiyorum” dedi. Bu cümle şu anlama gelmektedir: Ey adam, bir kitap okuyan herkesin mücahid olduğunu mu zannediyorsun? Hakikat şudur ki, “*Gazâya katılmayan ve içinden bir gazâyâ katılma arzusu geçirmeyen kimse nifak üzere ölü.*”

Bu hadise uygun bir hikâyeye *Mesnevî*'de aktarılmaktadır. Mevlâna *Mesnevî*'de şöyle demektedir: “Bütün müstehab ve vâcibleri yerine getiren âbid ve zâhid bir kişi vardı. Bir gün kendi içinden şöyle geçirdi: “Ben cihad hariç bütün sevapları eda ediyorum. Çokça namaz kılıyor ve günlerimi oruçla geçiriyorum. Zekât veriyor ve hacca da gidiyorum. Ancak ben henüz cihad etmiş değilim.

O aralar Haçlılarla cihad ve savaşların olduğu bir dönemdi. Âbid, bir mücahide giderek cihad sevabına erişebilmesi için kendisine haber vermesini ondan istedi. Mücahidler de ona haber vereceklerine dair söz verdiler. Günlerden bir gün mücahidler ömrü boyunca hiçbir cihada katılmayan bu adama gelerek; “Haydi ey zâhid, cihada gidelim” dediler ve kendisine bir at getirdiler ve yola koyuldular.

Savaş günlerinden bir gün çadırda otururken hücum borusunun çalındığını duydular. Cihad tecrübesi bulunanlar hemen atlarına bindiler ve düşmana saldırıya geçtiler. Ama bu zâhid, elbisesini giyindi, oklarını aldı, kılıcını kuşandı, ağır ağır atını hazırladı. Öyle ki, bu eylemi oldukça uzun bir vakit sürdü. Bir de baktı ki, dostları geri dönüyorlar. Zâhid onlara nelerin gerçekleştiğini sordu.

Mücahidler zâhide, cenk meydanına gittiklerini, çarpıştıklarını, düşmanın falanca mevkidenden saldırıya geçtiğini, kendilerinin düşmana karşılık verdiğini ve onları öldürdüklerini, geriye kalanların hezimete uğrayıp kaçtıklarını ve sonra da döndüklerini anlattılar.

Zâhid; “Ne kadar dehşetli bir olay. Ama neyi kastediyorsunuz?” dedi. Kendisine “Sen atik davranamadın” dediler. Zâhid “Desene ben cihad sevabından mahrum oldum” dedi.

Mücahidlerden birisi “Bil ki, bizler düşman askerlerinden birisini esir aldık. Bu adam birçok Müslüman'ı şehid eden bir pisliktir. Şu anda da elleri bağlı ve şu çadırdadır. Öldürülmesi gerekiyor. Cihad sevabına erişmek istiyorsan git ve onu öldür” dedi.

Zâhid ilerledi. Kuvvetli bir bileğe ve güçlü bir yapıya sahip olan esir, zâhidi görünce hiddetli bir şekilde baktı ve kükredi. “Neden geldin?!” dedi.

Bu sözü söyler söylemez zâhid bayıldı. Esir –elleri bağlı olduğu halde- zâhide doğru hareket etti, boynuna doğru eğildi. Boynunu dişlemeye başladı, az kalsın şahdamarını koparacaktı. Mücahidler arkadaşlarının geciktiğini görünce durumu öğrenmek için yanına gittiler. Bir de baktılar ki, zâhid baygın bir halde yerde, esir, zâhidin şah damarını koparmak üzere. Hemen zâhidi elinden kurtarıp esirin boynunu vurdular. Zâhidin yüzüne su serptiler. Zâhid kendisine geldi. Mücahidler ne olduğunu sordular.

Zâhid: “Vallahi bilemiyorum, Ona yaklaşıp yaklaşmaz o, yüzüme karşı şöyle bir kükredi ki, ben ondan sonra ne olduğunu anlayamadım” dedi.

İşte, “*Gazâyâ katılmayan ve içinden bir gazâyâ katılma arzusu geçirmeyen kimse nifak üzere ölü.*” sözünün anlamı budur.

Bizler, içi boş kuru ibadetler yerine getirmekteyiz. İbadetlerimiz, namazlarımız, dualarımız, zikirlerimiz, Kur'an okuyuşlarımız, oruçlarımız ruhtan yoksundur. Zâhiri de oldukça sönüktür. Genelde de benliklerimizde bir gurura neden olmaktadır. Kendimizi bütün âdemoğullarından daha üstün olarak hissederiz. Kıssada anlatılan Müslüman gibiyiz. Hz. Resûlullah (s.a.a.)'in “*Gazâyâ katılmayan ve içinden bir gazâyâ katılma arzusu geçirmeyen kimse nifak üzere ölür.*” buyruğuyla nitelendirdiği sahte Müslüman gibiyiz.¹⁷³

İbadet ve İslamî Edebî Kitaplar

Bilindiği üzere İslam edebiyatının -ister Arapçada olsun, ister Farsçada- yüce yönlerinden biri, insanın Yüce Allah ile âbidane ve âşikane ilişkiler kurmasıdır. Bu alanda nazım ve nesir şeklinde ortaya konulan hitabe, dua, temsil ve kinayelerdeki övülmeye değer ince ve zarif düşünceler, gerçekten insanı hayrete düşürmektedir.

İslam'ın düşüncelerde derinlik, genişlik, incelik ve güzellik açısından meydana getirdiği ilerleme, İslam ülkelelerinde İslam öncesi var olan düşüncelerle karşılaştırmak suretiyle anlaşılabilir. İslam dini, puta, insana veya ateşe tapın ve kısır görüşlülüklerinden dolayı kendi elleriyle yaptıkları putu mâbud edinen ya da Yüce Allah'ı bir insanın babası seviyesine indiren ve bazen babayla oğlu bir bilen veya Ahura Mazda'yı resmen cisimleştirip putunu her tarafa yerleştiren insan kitlelerinden en soyut manaları, en ince düşünceleri ve en yüce kavramları idrak eden insanlar meydana getirdi.

¹⁷³ Mutahharî, *Kur'an'la Tanışma*, s. 177.

Nasıl oldu da birden bire düşünceler altüst oldu, mantıklar değişti, fikirler yüceldi, duygular incelik göklere çıktı ve değerler bambaşka oldu?!

Muallâka-i Seb'a (Yedi Askı=İslam'dan önceki Arap şairlerinin beğenilip de Kâbe duvarına asılmış ünlü kasideleri) ve *Nehcül-Belâğa* birbirini izleyen iki döneme ait iki şaheserdir. Her ikisi de fesahat ve belagat numunesidir; fakat içerik açısından yerden göğe kadar fark var aralarında. Birincisi, atların vasfı, mızrak, deve, gece baskını, göz, kaş, birbirini sevmeye, kişilere övgü ve hicivlerle doludur. İkincisi ise en yüce, en temiz, en ileri ve en nezih insanî duygularla doludur.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Mutahharî, *Nehcül-Belâğa Üzerine*, s. 74.

İbadetin Etkileri

Zaman ve Mekânın Önemi

Mekânın bölümleri –yani yeryüzünün mekânsal bölümleri- yöreden yöreye farklılık göstermektedir. Mekânın bölümleri zamanın bölümlerindeki basitlik gibi değildir. Çünkü ikisi arasında fark vardır. Ama bunlar manevî farklar mıdır? Yani insanın âleme gelmesinden önce gerçekleşen vakıaların göz ardı edilerek bakılmasını konu ediniyoruz. Acaba yeryüzünde diğerlerine nazaran üstün olan bir bölge ve bir toprak parçası var mıdır?

Mekke veya Kâbe insan yaratılmadan, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail (a.s.)'in gelişinden önce yeryüzünün diğer bölgelerinden üstün müydü?

El-Cevap; zamanın ve mekânın bölümlerinin haddizatında kendi aralarında manevî bir farklılıkları yoktur. Dolayısıyla yeryüzünde manevî perspektifle bakıldığında temiz veya habis arazi parçası bulunmamaktadır. Yeryüzünün bütün yöreleri eşittir. Ancak arzî bir durumla yeryüzünün bir yöresinin durumu değişebilmekte ve pak bir hal alabilmektedir. Başlangıçta terk edilmiş bir arazi parçasının sonradan üzerine mescid bina edilip o arazi parçasının mâbed halini alması, bir takım özel farzlarının ve edeblerinin olması ve mübarek bir yer statüsüne kavuşması gibi. Çünkü bizler o

arazi parçasının üzerine bir mescid edindik. Şehirlerde de benzer bir durum söz konusudur. Allah Teâlâ ezelden beri falanca yerin bir şekilde mübarek bir arazi parçasına dönü-şeceğini biliyordu. Yerin bu özelliğine kavuşması ayrı bir ol-ğudur, yerin haddizatında mübarek olması ayrı bir husustur. Kâbe –Hz. İbrahim’den, hatta Hz. Âdem’den beri- Vâhid ve Ehad olan Allah’a ibadet edilmesi için mescid olsun diye se-çilen bir mıntıkaydı. Ayrıca Kâbe’nin ‘Beytullah’ olarak isim-lendirilmesini de eklemeliyiz.

Kâbe’nin sahip olduğu saygınlık herhangi bir mesci-din sahip olduğu saygınlıktan üstündür. Bazen bir mes-cid Allah’ın veli kullarından birisinin içinde namaz kılma-sından dolayı kudsiyet kazanabilir. Örneğin, Irak’ın bütün mescidleri mukaddestir. Ancak bunlardan bir tanesinin mu-kaddesliği daha fazladır. Çünkü İmam Ali (a.s.) bu mescitte ya namaz kılmuş, ya hutbe vermiş yahut da dinî öğütlerde bulunmuştur. İmam Zeynelâbidîn’in içinde iki rekât namaz kıldığı mescid de böyledir. Bizim de bu mescidde iki rekât namaz kılmamız müstehabdır. Bu, ibadetin önemini ve kıy-metini yansıtmaktadır.

Buna göre, Kâbe hiçbir mabedin ve mescidin erişeme-diği şerefe sahiptir. Fazlını insandan kazanan zaman dilim-leri de böyledir. İnsanların ibadet etmeleri ve onunla meş-gul olmaları için belirlenen zaman dilimleri böyledir. Yani diğerlerinin ibadet ettiği bu vakitte insan da ibadetle meş-gul olur. Bütün bu dualar ve namazlar o vakitte aynı anda semaa yükselir. Bu da diğer bir fazilet olmuş olur.

Şimdi “*Kadir Gecesi bin aydan daha hayırlıdır.*” âyetinden hareketle Kadir Gecesi’ne geri dönelim. Aslında bu gece Resûlullah (s.a.a.)’ın hayatı boyunca tek bir gecedir. Bu gecede

Kur’an-ı Kerim Hz. Resûlullah (s.a.a.)’a inmiştir. Bazı Sünniler meselenin bu şekilde olmadığını belirtir ve Kadir Gecesi’nin bir geceden daha fazla olduğunu söyler. Resûlullah (s.a.a.)’ın hayatı boyunca tekrarlandığını, vefatından sonra ise Kadir Gecesi’nin de zail olduğunu söylerler. Bu söz bir temelden yoksundur. Zira Kadir Gecesi kıyamet gününe kadar varlı-ğını devam ettirecektir.

Kadir Gecesi Hz. Peygamber’e ait miydi? Bu soruya Hz. Peygamber (s.a.a.)’in cevabı olumluydu. Bütün peygamberle-rin kadir gecesi vardır. Yeryüzünde herhangi bir insan veya bir peygamber bulunmadan önce Kadir Gecesi var mıydı, acaba? Bu husus, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Kadir Gecesi İnsan-ı Kâmil’in ve Veliyy-i Kâmil’in gece-sidir. Ama biz Kur’an-ı Kerim’in kendisinden ne anlıyoruz? Kur’an-ı Kerim “*Biz onu Kadir Gecesi’nde indirdik.*” buyurduk-tan sonra “*O, bin aydan daha hayırlıdır.*” buyurmaktadır. “*Bin aydan daha hayırlıydı.*” demiyor Kur’an. Bundan daha önem-lisi “*Biz onu Kadir Gecesi’nde indirdik.*” derken geçmiş zaman kipiyle belirtiyor. Ancak bu cümleden sonra süreklilik ve de-vama işaret eden muzari (şimdiki) zaman kipini kullanıyor ve “*Melekler ve Ruh iner.*” diyor. Yani melekler ve Ruh, Rab-lerinin emriyle yeryüzüne inerler. Bu gecede yer ile sema ara-sındaki bağ kopmamakta ve devam etmektedir. Şöyle ki, bu gecede bir veya iki melek değil melekler ve Ruh inmektedir. Kitab-ı Kerim “*İnerler*” diyor “*İndiler*” demiyor.

Sadece Küçük Bir Grup,

Kadir Gecesi’nin Sürekli Olduğunu İddia Eder

İmamlar (a.s.) diyor ki: Onlara sorun bakayım melekler ve Ruh Kadir Gecesi’nde nereye iner? Yeryüzüne mi inerler?

Yoksa kalbe mi inerler? Melekler insana ve bizzat insanın kalbine iner. Bu, insanın kalbinin meleklerin kendisine inmesine bir yapıda olduğunu göstermektedir. Çünkü inmenin bundan başka bir anlamı bulunmamaktadır.

Öyleyse Kadir Gecesi *insan-ı kâmilin* gecesidir. Peki, bu gece neden Ramazan ayındadır? İslam dininde Kadir Gecesi'nin ramazan ayının dışında gerçekleşmesinin bir anlamı bulunmamaktadır.

Peygamberler ve velilerin –birçok peygamberden daha üst mertebede olarak kabul edilen Ehl-i Beyt İmamları gibi- Allah'a yakınlık âlemlerine özgü bizim vâkif olamayacağımız bir takım meseleleri vardır.

Hız. Musa (a.s.) peygamber olarak gönderildikten ve kendisine Tevrat levhaları indirildikten sonra Rabbiyle sözleşmeye gitti. “*Sülûkî deneme süresi otuz günü geçmiyordu*”, “*Ona on gün daha ekledik.*”¹⁷⁵ Belirlenen müddet otuz gün idi. Hız. Musa (a.s.) belirlenen sürede bu dereceyi elde etmek için çok çaba gösterdiyse de başarılı olmadı. Buna on gün daha eklendi. Bu kırk gecenin ilki Zilkade ayının birinden başlamıştı. O baygınlık olayından sonra on gün daha eklendi. Dolayısıyla Zillhicce ayının birinden başlayıp onunda son buldu. Bu müddet sona erince kalbi genişledi, erişmesi gereken makama erişti. Bu olayların hepsi, Hız. Musa'nın peygamberliğe erişmesinden sonraydı.

Her insanın ve her velînin yılda bir, bir rolü vardır. Hatta her insan ve her mü'min günde beş defa namaz kılmakla

¹⁷⁵ “Musa ile otuz gece sözleştik ve ona bir on daha ekleyerek tamamladık. Böylece Rabbinin belirlediği süre, kırk gece olarak tamamlanmış oldu. Musa, kardeşi Harun'a, 'Kavmimde benim yerime geç, islah et ve sakın bozguncuların yoluna tâbi olma' dedi.” (Araf Sûresi, 142)

mükelleftir. Ama ibadet, tezkiye ve Allah'a bütünüyle yönelmek, yücelmek için özel bir ay vardır ki, bu da ramazan ayıdır.

Ramazan ayı bu amaca hizmet ettiğinden en faziletli ay olmuştur. İslam en azından bunu ön görmektedir.

Belki de Zilkade ayının onuncu günü Hız. Musa (a.s.) nezdinde en faziletli gün idi. Ama ramazan ayı İslam Peygamberi'nin nezdinde en faziletli günlerdi. İmam bu aydan, bizim yüz defada istifade ettiğimizden daha fazla yararlanmaktadır. Bu ayın girişinden Kadir Gecesi'ne kadar onun sülûkî rolü başlar. Kadir Gecesi'ne ulaşınca kendisine kapılar açılır, melekler ve Ruh nazil olurlar.

Peki Kadir Gecesi hangi gecelerdir? Rivayetler kasıtlı olarak bunu açıklamamıştır. 19. gece mi, 21. gece mi, 23. gece mi? Yahut 19. gecede olaylar belirlenir, 21. gecede karara bağlanır sonra da 23. gecede tam olarak onaylanır.

Kadir Gecesi'nin belirlenmemesinin başka bir olasılığı daha vardır. Her yılın Kadir Gecesi İmam'a özgüdür. O yılın Kadir Gecesi onun seyr ü sülûküne bağlıdır. İmam (a.s.) ya Ramazan'ın 19. gecesinde yıllık sülûkî rolünü tamamlar. Tamamlayınca o gece melekler kendisine iner. Yahut da 21 veya 23. gecelerden birisinde bu rolünü tamamlar. Bu olasılığa göre, İmam'ın yıllık fonksiyonu Ramazan'ın 19. gecesinden önce tamamlanamaz. Yani İmam'ın rolü bu gecelerde son bulur.

Âlemin takdirleri ve kulların işleri *insan-ı kâmilin* elinde midir?

Bu küçük cism (insan-ı kâmilin) ruhunun takdir-i ilahînin levhası olduğuna çok az kişi inanır. Bizler bunu tasdik etmekte güçlük çekeriz. Çünkü bizler, ne insanı tanıyoruz ne

de ‘takdir-i ilahînin levhası olan insan-ı kâmil’in ruhunu anlayabiliyoruz. Ne de nüzûl ve takdirin burada gerçekleştiğini tasavvur edebiliyoruz.

Kadir Gecesi *insan-ı kâmilin* gecesidir ve Kur’an-ı Kerim de bu gecede indirilmiştir. Resûlullah (s.a.a.)’ın ömrü boyunca sahip olduğu bir Kadir Gecesi vardır. İmam için de aynı durum söz konusudur. Yeryüzü ebedi olarak *insan-ı kâmil*den yoksun kalmaz. Kadir Gecesi’nden yoksun bir yılın tasavvuru mümkün değildir. Kadir Gecesi de ramazan ayının dışında değildir.

Kadir Gecesi’nin ramazan ayının gecelerinden bir gece olduğunu öğrenmiştik. Bu gecede yer semaa, mülk melekûta ulaşır. Kur’an-ı Kerim’in ifadesine göre; göğün kapıları yere o derece açılır ki, neredeyse ‘gayb âlemi’ ile ‘şehadet âlemi’ İmam’ın bünyesinde birleşirler. Onun varlığının vasıtasıyla mülkî maddî âlem ile gaybî varlık birbiriyle karışır, hemhal olur. Kur’an-ı Kerim buna özetle şöyle işaret eder.

“Biz onu (Kur’an’ı) Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen bilir misin?”¹⁷⁶

Bu âyetlerde hitap Hz. Resûlullah (s.a.a.)’e yöneliktir. Ancak diğer birçok yerde olduğu gibi muhatap insanlardır. “Kadir Gecesi’nin ne olduğunu siz nereden bileceksiniz?” Bu geceyi bin aydan daha hayırlı bir konuma getiren haslet nedir? Bu gecenin fazileti bu gece yapılacak olan ibadetlerden olabilir mi? Asla. Çünkü bizler namazda “Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz.” diyoruz. Toplumsal bir niteliğe sahip olan ibadetin makbuliyeti daha fazladır. İnsan bu özellikle bir ibadeti gerçekleştirdiğinde daha büyük bir istidada sahip olur ve varlığı daha şiddetli bir şekilde hissederek. İşte tam bu ibadetin gerçekleştiği anda ibadet etme-

¹⁷⁶ Kadir Sûresi, 1-2.

yen pak varlık yoktur. Şu bir vakıa ki, madde, âlemin diğer yönlerine ulaşan dalgalara sahiptir. Hiçbir kimsenin idrak edemediği ruhî dalgaları, var sen düşün?

Kadir Gecesi’nde İmam (a.s.) ibadet halinde ve göklerin kapılarını yere açan ruhî bir aktiflik içindedir. Bizim gibi insanlar bu tür bir ibadete muttali olacak olursa hissedeceğimiz saadetin feyzi bin gecenin saadetinin feyzine eşit olacaktır. Yani o esnadaki ruhî atmosfer, ibadetsel atmosfere ve yücelmeye uygun bir atmosfere zemin hazırlar. Bu gecenin fazileti diğer bin ayın faziletinden daha üstündür.¹⁷⁷

İnsanın Kemali

İnsanın ibadetsiz kemale erişmesi olası değildir. Hz. Muhammed (s.a.a.) resûl olmasına rağmen ibadet, taat ve istiğfar etmekteydi. İmam Sâdık (a.s.) “Resûlullah (s.a.a.) hangi meclise oturursa otursun 25 defa ‘Estağfirullah Rabbî ve etûbu ileyh’ zikrini söylerdi.” diye buyurmaktadır. İmam Ali (a.s.) adil halife, gece yarısının âbidi gibi, kapsamlı niteliklere sahip olmasına rağmen ibadetin ona bağışladığı izafî takatler derin kavrayış kabilindedir. Bundan dolayı ibadetin önemini ihmal etmek uygun bir davranış değildir.

Şu husus bilinmelidir ki, İslamî mantığa göre temel bir değer-veya günümüz tabiriyle İslamî nizamın temel direğidir, o da ibadettir; evet ibadettir, ama söz konusu edilen şey İslamî ibadettir, ancak şartları vardır, en sarîh ve en gerekli şartı da ‘Kur’anî’ olmasıdır, yani Kuran’ın ölçülerine muhtabık kalmasıdır. Bu ölçüyse Kuran’da açıkça belirtilmiştir. Kuran-ı Kerim namazın ancak etkisini gösterebildiği zaman namaz olabileceğini söyler. Namazın etkisi nedir:

¹⁷⁷ Mutahharî, *Kur’an’dan Dersler*, s. 36.

“*Namaz, insanları kötülükten alıkoyar.*”¹⁷⁸

Evet, namazın en belirgin vasfı, insanı kötü ve yanlış şeylerden alıkoyucu olmasıdır. Kişi eğer namaz kılıyor, fakat buna rağmen yine de kötü ve çirkin şeyler yapıyorsa bu, namazın etkisizliğinden değil, onun kıldığı namazın namaz olmayışındandır. Böyle birisi hatayı kendisinde aramalı ve her şeyden önce nasıl ve niçin namaz kıldığını yeniden gözden geçirerek namazını düzeltmelidir. Namaz, insanı bütün insanî ve İslamî faziletlere ulaştırabilir... Yeter ki doğru kılınsın; hakkıyla eda edilmiş olsun.

Bütün dersleri Ali b. Ebî Tâlib (a.s.)’dan öğrenmemiz gerekmektedir. Ali (a.s.) bütün İslamî değerlerin odağıdır. Onun *Nehcü’l-Belâğ’a*sını incelediğinizde her sayfasında ayrı bir insan bulursunuz karşınızda; çeşitli İslamî boyutların hepsini taşımaktadır o.

Her yerde ayrı bir kişiliktir o, çünkü bütün İslamî faziletleri bir arada kendisinde toplamış bir bütündür onun kişiliği. Bir yerde, bir bakarsınız tepeden turnağa kahramanlık örneğidir... Bütün hayatını askerî işlerle geçirmiş, tamamen savaş tecrübeleriyle donanmış mükemmel bir askerî mantığa sahip biri vardır karşınızda adeta... Başka bir yerde ise başka bir insan, apayrı bir kişilikle karşınıza dikilir; bu da Ali (a.s.)’dır; fakat bu defa bütün varlığıyla kendisini ibadete adanmış, ilahî aşktan başka bir şey düşünmeyen bir ârif oluvermiştir her şeyiyle!...

Ubûdiyetten Rubûbiyete

Çarpıcı bir ifadedir, kulluktan rubûbiyete tabiri... Bir kullun, kulluk sınırını aşıp ‘ilahlık’ sınırına ayak basması mümkün mü?! “Eyne’t-turab ve Rabu’l- erbab?/Toprak nerede, Rablerin Rabbi nerede?!”

¹⁷⁸ Ankebut Sûresi, 45.

Burada geçen rubûbiyetten maksat; Rab’be kulluktur, insanın zâtının rab olması değildir. Bütün bunlar doğrudur, ama bizim rubûbiyetten maksudumuz, *ilahlık* değil, geniş bir manada *rablıktır*. Bu anlamda her güç sahibi, nüfuz ve tasarrufu altında olan şeylerin rabbi (sahibi)dir. Abdulmuttalib de Kâbe’yi tahrip etmek için gelen Ebrehe’ye: “Ben ancak develerin rabbi (sahibi)yim, Kâbe’nin de bir rabbi (sahibi) vardır, O, onu korur.” demişti.¹⁷⁹

Biz, yukarıdaki tabiri, *Misbâhu’s-Şeria*’da geçen meşhur bir hadisten alıntuladık. O hadiste şöyle buyrulmaktadır.

“*Allah’a kulluk, mahiyeti rubûbiyet olan bir mücevherdir.*”

İnsan, daima kendine ve evrene hâkim olabilmek için bir devinim ve uğraş içinde olmuş ve olmaya çalışmıştır. Ama acaba bu hedefi gerçekleştirmek için hangi yolları seçmiş ve bu yolda muvaffak olmuş mu, olmamış mı? bunlar, şimdilik konumuzun dışında kalmaktadır. Ancak bu yolların içerisinde bir yol var ki, çok acayip bir durum arz etmektedir. Şöyle ki, insan sadece böyle bir hedefi olmadığı, yani hedefi, kudret elde etmek ve evrene musallat olmak değil, tam tersine tezellül, huzu’, fenâ ve kendinden geçmek olduğu taktirde bu yoldan istifade edilebilir. Bu ilginç yol, ubûdiyet yoludur.

Rubûbiyetin Merhaleleri ve Menzilleri

Rubûbiyetin –ki bu aynı zamanda ubûdiyettir- ihlâs ve gerçek bir ibadet sonucu insana nasip olan kemal ve kudretin birkaç menzil ve merhalesi vardır.

¹⁷⁹ *Sîret-i İbn Hişâm*, c. 1.

İlk merhalesi, ilham kaynağı olması ve insanın, kendi nefsiyle mücadele etmesini sağlamasıdır. Başka bir deyişle insanın amellerinin Allah'ın katında kabul gördüğünün en az iki alameti vardır:

Birincisi: İnsan, kesin bir anlayışa, basirete ve bir nura sahip olur. Kur'an-ı Kerim şöyle buyuruyor:

“Allah'tan korkup sakınırsanız, size doğruyu yanlıştan ayıran bir anlayış verir.”¹⁸⁰

“Bizim uğrumuzda cihad edenlere, yollarımızı gösteririz, şüphesiz.”¹⁸¹

İkincisi: İnsan, kendi nefesine ve nefsanî güçlerine galip gelip onları kontrolü altına alır: Nefsanî ve hayvanî istekler karşısında iradesi güçlenir; kendi benliğine egemen olur. Benliğini layıkıyla idare eder.

Kur'an-ı Kerim, namaz hakkında buyuruyor ki:

“Hiç şüphe yok, namaz (insanı) cirkin ve kötü işlerden alıkoyar.”¹⁸²

Oruç hakkında ise şöyle buyuruyor:

“Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.”¹⁸³

Her ikisi hakkında da şöyle buyuruyor:

“Ey iman edenler, sabır ve namaz ile yardım dileyin.”¹⁸⁴

¹⁸⁰ Enfal Sûresi, 29.

¹⁸¹ Ankebut Sûresi, 69.

¹⁸² Ankebut Sûresi, 45.

¹⁸³ Bakara Sûresi, 183.

¹⁸⁴ Bakara Sûresi, 153.

Ubûdiyetin bu merhalesinde insan, gerçekleri açık seçik görme gücüne sahip olmasının yanında, nefsanî istek ve eğilimlerini emri altında tutar. Yani ubûdiyetin ilk eseri, nefsi-emmâre üzerinde rubûbiyet ve velâyet sağlamaktır.

Tahayyül Kuvvetine Hâkim Olma Merhalesi

İkinci merhalesi, dağınık düşüncelere, yani tahayyül gücüne hâkim olmak, onu velâyeti altına almaktır. Bizim en ilginç güçlerimizden biri, tahayyül gücümüzdür. Bu güç sebebiyle zihnimiz, her an bir konudan diğer bir konuya geçebilmektedir. Başka bir ifadeyle de zihnimizde anlamların çağrışımı ve hatıraların sıralanması, bu gücün yardımıyla olmaktadır. Ne var ki, bu güç, bizim emrimizde değildir. Bilakis biz, bu ilginç gücün emrindeyiz. Bu yüzden de her ne kadar istesek de dikkatimizi belli bir konu üzerinde toplayamamaktayız. Elimizde olmaksızın tahayyül gücü, bizi şu tarafa, bu tarafa çekiyor, örneğin, her ne kadar namazda huzur-u kalbimiz olmasını istiyorsak da yani her ne kadar bu kalbi namazda hazır bulundurmaya çalışıyorsak da muvaffak olmuyoruz. Bir de bakıyoruz ki, namaz bitmiş ve kalbimiz bu süre içinde namazda değilmiş!

Resûl-i Ekrem (s.a.a.)'in bu konu hakkında güzel bir benzetmesi vardır. Tahayyül gücünün emrinde olan kimselerin kalbini, çölde bir ağaca asılmış olan bir kuş tüyüne benzetiyor ki, rüzgâr her an onu bir tarafa çevirir. İnsanoğlunun kalbi, kaynamakta olan bir kazandan daha çok altüst olmaktadır.

Ama acaba insan, daima tahayyül gücünün mahkûmu olmak zorunda mıdır? Acaba, bir serçe misali sürekli bir daldan başka bir dala uçan bu mermuz gücün, insanın vücuduna

mutlak hâkim olması kaçınılmaz mıdır? Yoksa tahayyül gücü karşısındaki bu acz ve mahkûmiyet, hamlıktan ve pişkin olmamaktan mı ileri gelmekte? Sadece kâmil ve velâyet ehli insanlar mı bu güçlerine boyun eğdirebilmekteler?

İkincisi ki, sahih olan budur. İnsanın vazifelerinden biri de hayal gücünün hevâsına hâkim olmaktır. Aksi takdirde bu şeytan sıfatlı güç, yükselme ve kurb yolunu kat etme fırsatı vermez insana; onun bütün güç ve istidatlarını bâtil ve zayi eder.

Hz. Resûlullah (s.a.a.)'den şöyle bir rivayet aktarılmıştır: “Gözlerim uyur, ama kalbim uyumaz.”

Ubûdiyet yolunun sâlikleri, ikinci merhalede tahayyül güçlerini baskı altına aldıklarından dolayı bir hâkimiyet ve terbiye edicilik kuvvetine sahiptirler. Bu boyun eğiş ve emrine âmâde kılma, insanın ruh ve zamirinin, Allah yolunda yürümede bir kudrete sahip olmalarını sağlar. Ruh ve zamir (varlığı fiilleriyle bilinen) yukarılara doğru seyri gerçekleştirmek istediği zaman artık bir engel söz konusu değildir.

Hz. Ali (a.s.) ve Hz. Zeynelâbidîn (a.s.) namazda öyle kendilerinden geçiyorlardı ki, Ali (a.s.) ayağından okun çeki çıkarmasını hissetmiyordu. Zeynelâbidîn (a.s.), ibadete daldığı bir sırada küçük çocuğu yüksek bir yerden düşüyor ve eli kırılıyor. Çocuğun ağlaması... Kadınların gürültüsü... Evde bir hengâmedir kopuyor. Çocuğun elini sarıyorlar. Hz. Zeynelâbidîn (a.s.) namazı bitirdikten, bir diğer ifadeyle lahûtî ve semâvî yolculuktan döndükten sonra gözü çocuğun eline ilişiyor. Şaşkınlıkla: “Ne oldu? Niçin çocuğun elini sarmışsınız?” diye soruyor. Yani o kadar ses ve gürültü, bağırıp çağırma İmam (a.s.)'ı namazdaki huşusundan alıkoyamıyor.

Evet, bu yüce ve pak insanları geçelim. Onların takipçileri içerisinde de ömrümüzde öyle kişileri gördük ki, öyle bir huzur-u kalp, dikkat ve teveccühle namaz kıyorlardı ki, o halde, kesin olarak söyleyebilirim, Allah'tan başka her şeyden gafil oluyorlardı. Bizim büyük ve kadri yüce üstadımız merhum Hacı Mirza Ali Ağa Şirâzî İsfahânî (Allah onun makamını yüceltsin) bu tür insanlardandı.

Bu başarıyı elde etmek için, temeli Allah'a yönelme olan ibadetten daha iyi bir yol yoktur. ‘Riyâzet’ ehli kimselerse başka yollara başvurmaktalar. Hayatı önemsememek ve bedene zulmetmek yoluyla buna az bir ölçüde ulaşabiliyorlar. Ama İslam, onların başvurduğu birtakım caiz olmayan ve saçma işlere ihtiyaç duymaksızın ibadet yoluyla bu neticeyi almaktadır. Kalbin Allah'a yönelmesi ve kâinatın yaratıcısı, rabbi ve genel müdebbiri karşısında durulduğunun hatırlanılması, gönül ve zihnin bir nokta üzerinde toplanmasına yardımcı olmaktadır.

Burada, İslam öğretilerinin bereketiyle felsefeyi, eski Yunanlılar, İranlılar, Hindistanlılar ve diğerlerinin hiçbir zaman ulaştıramadıkları bir noktaya ulaştıran İslam filozoflarının şeyhi ve zamanın dâhisi İbn-i Sînâ'nın bu husustaki bir sözünü nakletmeden edemeyeceğiz.

Bu büyük insan, *el-İşârât* adlı eserinin 9. bölümünde yalnızca ücret için yapılan ve fazla bir değeri olmayan avâmın ibadetini açıkladıktan sonra marifetle yapılan ibadetleri ele alarak şöyle diyor:

Ârif nezdinde ibadet, insanın himmetleri, nefsinin mütevehhime ve mütehayyile kuvvetlerine yönelik bir riyazettir. İnsan, bu riyazetle onları gurur katundan alıp Hak Teâlâ'nın katunda bulunmaya alıştırmaya çalışır. Tabiat ve madde âlemiyle ilgili

meselelerle ilgilenme yerine melekût âlemiyle ilgili meseleler yöneltmeye çalışır. Böylece bu güçler, insanın sırr-ı bâtını ve Allah'ı arama fitratına teslim olurlar. Öyle ki, insan, Hakk'ın cilvesine mazhar olmak istediği zaman artık bu güçler, ters yönde faaliyet etmezler ve insanın ulvî eğilimi ile süflî eğilimi arasında çekişme vücuda gelmez. Böylece sırr-ı bâtın, rahatlıkla bâtından nur alır, aydınlanır.

Ruhun Bedenden Müstağni Oluşu Merhalesi

Üçüncü merhale: Ruh, kendi kuvvet, kudret, rubûbiyet ve velâyet merhalelerinde öyle bir merhaleye ulaşır ki, birçok şeylerde artık bedene ihtiyacı kalmaz. Hâlbuki beden, yüzde yüz ruha muhtaçtır.

Ruh ve beden, birbirine muhtaçtırlar. Beden, ruh ile didir; bedenin koruyucusu ruhtur; ruhun bedenle ilgilenmesi, yöneticilik ilgisini kesmesi, bedenin bozulmasına sebep olur. Öte yandan da ruh, kendi faaliyetlerinde bedeni hizmetinde tutmaya muhtaçtır, bedenin uzuvlarını kullanmaksızın hiçbir şey yapamamaktadır.

Ruhun bedene muhtaç olmaması, bazı faaliyetlerinde bedenî hizmet almaktan müstağni olması şeklinde olmaktadır. Bu ihtiyaçsızlık, bazen birkaç an, bazen birkaç defa, bazen de sürekli olarak görülür. Bedenden soyutlanma diye meşhur olan şey, budur işte.

İşrak felsefesinin kurucusu sayılan ünlü filozof Sühreverdî “Biz, bedeninden soyutlanamayan bir filozofa, filozof demeyiz.” der. Mir Damad da “Biz, bedeninden soyutlanmanın kendisinde meleke haline gelmediği filozofa, filozof demeyiz.” demiştir.

Araştırmacıların da dediği gibi bedenden soyutlanma fazla bir kemal ve olgunluğa delalet etmez. Yani, henüz *mi-sal* âleminde geçmeyip gaybu'l-ma'küle adım atmamış olan kimseler de bu merhaleye ulaşabilirler.

Bedenin Boyun Eğişi Merhalesi

Dördüncü merhale: Bedenin, her yönden kişinin irade ve emri altına girmesidir. Bu merhalede kişi bizzat bedeniyle birtakım harikulade işler yapar. Bu konu, başlı başına geniş bir konudur.

İmam Sâdık (a.s.) buyuruyor ki:

“Kişinin irade ve himmetinin güç yetirebildiği bir işte *beden acziyet göstermez.*”

Tabiatın Boyun Eğişi Merhalesi

Beşinci merhale: Bu en yüksek merhaledir. Doğanın bile insanın irade ve emri altına girmesi ve insana itaatkâr olmasıdır. Nebi ve velilerin mucize ve kerametleri işte bu kategoridir.

Mucize ve kerametler meselesi, ayrıca üzerinde konuşulması gereken geniş bir konudur. Semavî dinlerden birini kabullenmek mucizevî ve olağanüstü işleri de kabullenmek demektir. Örneğin, bir Müslüman Kur'an'a iman ettiği halde mucize ve olağanüstü işleri inkâr edemez. İslam felsefesi açısından mucize sorunu, hallolmuş bir sorundur. Bu meselenin incelenmesi, birçok mukaddimenin bilinmesini gerektirmektedir. Biz burada, tasarruf velâyeti bahsi açısından bu konu üzerinde konuştuğumuz için tabiatıyla muhatabımız, Kuran'a iman ve inançları olan ve mucizelerin gerçekleşmesini kabul

eden kimselerdir ve kendilerine şunu anlatmak istiyoruz ki, mucize, tasarruf velâyetinin ve tekvinî velâyetin bir mazharıdır. Şimdi, Allah'ın kalamı olan ve mucizelerin içerisinde istisnâ bir durum arz eden Kur'an'ı ele almayacağız. Mucize, Allah tarafından mucize sahibine verilen bir nevi kudret ve iradeyle yapılmaktadır. Bu kudrete sahip olan kimse, Allah'ın izniyle kâinatta tasarrufta bulunabilmektedir. Bastonu ejderhaya dönüştürebilmekte, körü görür hale getirebilmekte, gaybî şeylerden haber verebilmekte, hatta ölüyü bile diriltebilmektedir. Bu ilim ve kudret de ancak kurb yolunu kat edip varlık merkezine yaklaşmakla elde edilir. Tasarruf velâyeti de bundan başka bir şey değildir.

Bazıları zannedeler ki, mucizenin varlığında mucize sahibinin kişilik ve iradesinin hiç bir fonksiyonu yoktur; o, sadece bir sinema perdesi mesabesinde ve Zât-ı Ehâdiyet doğrudan doğruya ve vasıtasız olarak mucizeyi meydana getirmektedir. Bunlara göre, iş mucizeye varınca, hangi makamda olursa olsun, insanın gücünü aşar. Buna binaen, bir mucize gerçekleştiği zaman bir insan kâinatta tasarruf etmiş değildir, bizzat Zât-ı Ehâdiyet, doğrudan doğruya ve insan iradesinin hiç bir rolü olmaksızın kâinatta tasarruf etmiştir. Bu düşünce çok yanlıştır. Çünkü evvela, Zât-ı Akdes-i Ehâdiyet'in yüceliği, tabii bir iş için vasıtasız ve âleme hâkim olan düşüncenin dışında olarak kendisinden sâdir olmasına manidir. İkinci olarak da bu düşünce Kur'an'ın nasslarına aykırı düşmektedir. Kur'an-ı Kerim, son derece açık bir ifadeyle âyeti (mucizeyi) gerektiren kimsenin, bizzat resüller olduğunu ve fakat bunu Zât-ı Ehâdiyet'in izni ve ruhsatıyla yaptıklarını bildirmektedir. Açıktır ki, Zât-ı Ehâdiyet'in izni, insanların izni gibi, lafız veya işaretle her hangi bir şeyden ahlakî veya sosyal yasaklığı kaldıran itibarî bir izin değildir.

Allah'ın, resûllerine verdiği izin, onlara böyle bir eserin/mucizenin kaynağı olan bir tür kemal vermesinden ibaret tir ki, dilerse bu kemali onlardan alır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

*“Herhangi bir peygamberin, Allah'ın izni olmaksızın bir âyet/mucize getirmesi olacak şey değildir.”*¹⁸⁵

Bu âyet-i kerime ayeti getiren kimselerin, peygamberler olduğunu, fakat bunu Allah'ın izniyle yaptıklarını ifade etmektedir. Özellikle de Allah'ın izni ekleniyor ki, herhangi bir kimsenin Hak Teâlâ karşısında istiklali olduğu sanılmasın ve herkes bilsin ki: “Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah.” Az çok, küçük büyük her güç ve kuvvet, Zât-ı Ehâdiyet'tendir, hangi mertebe ve makamda olursa olsun her mevcud, O'nun irade ve meşiyetinin mecrası ve O'nun mazharlarından bir mazhardır. Peygamberler de diğerleri de ister mucize gösterme konusunda isterse de başka işlerde olsun, O Ebedî ve Sermedî Feyz Kaynağı'na dayanmakta, oradan yardım almaktalar.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleyman ile Sebe' Melikesi'nin kıssası anlatılmaktadır. Hz. Süleyman, Sebe' Melikesi'ni huzuruna çağırıyor, o da Hz. Süleyman'a gelmek üzere yola çıkıyor. Hz. Süleyman mecliste hazır bulunanlardan, melike gelmeden önce tahtının oraya getirilmesini istiyor ve bu işi biraz geç yapabilecek olan bazılarının teklifine razı olmuyor. Ve şöyle bir olay gerçekleşiyor:

“Kendi yanında kitaptan bir ilim olan biri de dedi ki: 'Ben, (gözünü açıp kapamadan) onu sana getirebilirim.' Derken (Süleyman) onu kendi yanında durur vaziyette görünce dedi ki: 'Bu, Rabbimin fazlındandır; O'na şükredecek miyim, yoksa nankörlük

¹⁸⁵ Mü'min Sûresi, 78.

mü edeceyim diye beni denemekte olduğu için (bu olağanüstü olay gerçekleşti). Kim şükrederse, artık o kendisi için şükretmiştir; kim de nankörlük ederse, gerçekten benim Rabbim hiç bir şeye karşı ihtiyacı olmayandır, yücedir.”¹⁸⁶

Kur’an-ı Kerim, o adamın dilinden: “Ben, bu kısa müddet içerisinde onu sana getiririm.” dediğini naklediyor. Yani güç ve kudreti, kendisine nispet ediyor, o adam üstelik bunu söyleyenin de yanında Kitap’tan bir ilim olan bir kimse olduğunu vurguluyor. Yani bu harikulade işi, bir çeşit ilimle yaptığını anlatmak istiyor. Ama o ilim beşerî deftere kaydedilmiş olan ilimler türünden değildir. Bir ilimdir ki, gaybın kaynağı ile irtibat sağlamakla, yani Hak Teâlâ’ya yakınlaşmakla elde edilir, ancak.

Yine Kur’an-ı Kerim, bizzat Hz. Süleyman’ın hakkında şöyle buyuruyor:

“Bunun üzerine biz rüzgârı onun emrine verdik. Onun emriyle istediği yere yumuşacık akardı. Dalgıç ve yapı ustası şeytanları da. Ve daha diğerlerini de zincirlerde bağlı olarak (onun emrine verdik.) İşte bu bizim bağışımızdır. İster ver, ister (elinde) tut; hesapsızdır, dedik.”¹⁸⁷

Hz. İsa Mesih’in mucizeleri hakkındaki âyetlerin de ifade şekline aynı şey istifade edilmektedir. Bahsimiz çok uzamasın diye onları zikretmiyoruz.

Diyeceğimiz o ki, Kur’an-ı kabul eden birisi, kâinatta tasarruf etme velâyetini inkâr edemez. Ama biri, sırf ilmî ve felsefî ölçülerle bu konuyu incelemek isterse onun durumu değişir ve bu, bizim şimdiki hedefimizin dışında kalmaktadır.

¹⁸⁶ Neme Sûresi, 40.

¹⁸⁷ Sad Sûresi, 36-9.

Allah’ın Muhabbetine Erişme

Son olarak da bu konuya başlarken değindiğimiz nükteyi açıklayalım. Biz o bölümde şöyle demiştik: Bütün bu merhaleler, Allah’a yakınlaşmanın neticesidir ve Allah’a yaklaşmak da mecazî ve itibarî bir tabir değil, bir gerçek, bir hakikattir.

Şîi ve Sünnîlerin de rivayet ettiği meşhur hadis-i kutside bu hakikat, çok güzel bir şekilde beyan edilmiştir. İmam Sâdık (a.s.), Resul-i Ekrem (s.a.a.)’den şöyle rivayet ediyor:

“Allah Teâlâ buyuruyor ki: ‘Kullarımdan hiçbiri, benim indimde üzerine farz kıldığım şeylerden daha sevimli olan bir şeyle bana yaklaşmış değildir. Bununla birlikte, kulum, üzerine farz kılmadığım halde sırf benim indimde sevimli olduğundan dolayı nafileleri yerine getirmekle bana yaklaşır ve yaklaşır, öyle ki, artık benim sevdiğim (bir kul) olur. Sevdiğim (bir kul) olduğu zaman da ben onun kulağı olurum, onunla iştir; onun gözü olurum, onunla görür; ben onun eli olurum, onunla tutar, yakalar; beni çağırdığında çağrısına cevap veririm, benden (bir şey) istediğinde (istediğini) veririm.”¹⁸⁸

Bu hadiste meselenin özü beyan edilmiştir: İbadet takarrübe/yakınlaşmaya, takarrüb de Allah’ın yanında sevimli olmaya sebep olmaktadır. Yani insan, ibadetle Allah’a yaklaşır, bu yakınlaşma sonucu Allah’ın özel inayet ve lütfuna mazhar olma liyakatini elde eder ve bu inayet ve lütuflar sonucu gözü, kulağı, eli ve dili *hakkanî* bir niteliğe sahip olur. Artık ilahî kudretle konuşur ve ilahî kudretle tutar ve yakalar; duası müstecab olur, dileği yerine getirilir.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Kuleynî, a.g.e., c. 1, s. 352.

¹⁸⁹ Mutahharî, *Velâ ve Velâyet Üzerine*, c. 1, s. 352.

Tekvinî Velâyet

Tekvinî veya manevî velâyet varlıklar üzerinde tasarrufta bulunabilme kudretinin bir türüdür.¹⁹⁰ Tekvinî velâyet, bir yönüyle yeryüzünde yaşayan insan adlı varlıkta gizli halde bulunan kabiliyetle ve bu acayip varlıkta bil kuvve olarak mevcut olan kemallerle bağlantılıdır. Bu, bil kuvve halde bulunan varlığı fiiliyata geçirmek ve uygulama safhasına koymakla mümkündür. Diğer yönüyle de Allah ile bu mevcut arasında kurulan bağla alakalıdır.

Tekvinî velâyetten murat, insanın bu kulluk yolunun eseri olarak ilahî kurb makamına ulaşmasıdır. Kurbiyet makamına ulaşmanın neticesi olarak da insanın manevî boyutlara odaklanmasıdır. Bu manevî boyutlar hakiki ve gerçeklidir. Bu maneviyatı elde eden, söz konusu manevî makamların ipini elinde bulundurur. Gönüllere hâkim, eylemlere şahid ve zamanın hücceti olur. Yeryüzü asla bu nitelikleri barındıran bir şahıstan yoksun kalamaz. Bir başka ifadeyle yeryüzü insan-ı kâminden yoksun olamaz.¹⁹¹

Makamlar ve Kerametler

Nehcü'l-Belâğa'nın 222. hutbesinde mana ehlinin ibadet gölgesinde gerçekleşen halleri, kerametleri ve makamları anlatılmaktadır. İmam Ali (a.s.) bir bölümünde şöyle buyurur:

Etraflarını melekler almış, üzerlerine bir sekine ve huzur inmiş, göklerin kapıları kendilerine açılmış, onlar için Allah'ın bildiği bir yerde keramet koltukları hazırlanmış, Rableri onların çalışmalarından memnun kalmış ve makamlarını övmüştür.¹⁹²

¹⁹⁰ A.g.e., s. 284.

¹⁹¹ A.g.e., s. 285.

¹⁹² *Nehcü'l-Belâğa*, 222. Hutbe

İbadet, Eğitimde Bir Etmendir

İbadet Allah'a yakınlaşmak ve insanın tekâmülü için bir araçtır. İnsanın tekâmülüne mazhar, zâtına gaye olan şeyin başka bir şeye bir araç veya mukaddime olması için herhangi bir zaruret söz konusu değildir. Bunun yanı sıra ibadetin kendisi haddizatında terbiye noktasında İslamî meto-
dun kapsamında değerlendirilmektedir. İslam, bireyleri ahlaki ve toplumsal yönden eğitmeyi amaçlamaktadır. İslam'ın bu amaç için kullandığı vesilelerden birisi de ibadettir. İbadet, insan ruhunda ve ahlakında tesir açısından en çok etkiye sahip bir iştir.

Bu konuyu aşağıdaki şekilde açıklamak mümkündür:

Nasıl ki, bedeninin sıhhatinde bütün güzelliklerin memba ve kaynağı olan *hamiyet* ilkesi bulunuyorsa ahlaki sorunların eksenini de kişinin zâtını tanımaması, onu unutmaması ve maslahatların farkında olmaması oluşturmaktadır. Bütün ahlaki meselelerde en başta gelen bir ilke vardır. Bu da nefsin boyunduruğundan özgürleşmek ve *eneyi* terk etmektir.

Bütün toplumsal meselelerin aslı adalet ilkesidir. Adalet, başkalarının haklarını gözetmek anlamına gelmektedir. İnsanın ahlak ve toplum düzleminde amelî olarak üstesinden gelmeye ve yerine getirmeye çalıştığı bir konudur. Yani ahlak veya adaletin önemini bilmeyen hiçbir kimse yoktur. Ancak problem, adaletin uygulanmasındadır. İnsan bazen ahlaki ilkelerin uygulanması sonucu çıkarının adaletle çeliştiğini ve bunların farklı taraflarda olduğunu görür. Doğruluğun bir tarafta, çıkarlarının da diğer tarafta olduğunu gördüğünde ya yalan söyleyip menfaatine kavuşma yolunu benimser ya-
hut da doğru söyler çıkarını görmemezlikten gelir.

Ahlak ve adalet konularında açıklamalarda bulunan, ancak ahlak ve adalet ilkeleriyle örtüşmeyen işler yapan insanlarla karşılaşmaktayız. Ahlak ve adalet için dayanak olarak alınacak yegâne şey, insanın ahlak ve adalet yolunu benimseyip çıkarından kolaylıkla vazgeçmesidir ki, bu da zaten imanın kendisidir. Ama nasıl bir iman?! Adalete ve ahlaka gerektiği şekilde iman... İnsan mukaddes bir iş olan adalete ve ahlaka iman ederse kutsiyet esasına ve asaletle dayalı –ki bu Bârî Teâlâ’dır- bir imanın sahibi olur. Buna göre insan, Allah’a imanı ölçüsünce ahlak ve adalete sımsıkı sarılmış olur. İşte günümüzün problemi budur.

Kimileri bilginin tek başına bu bağlamda yeterli olduğunu zannetmektedirler. Bunlar, kişinin adalet ve ahlakı bilip hayatında tatbik etmesinin adil ve ahlak sahibi olması için yeterli olacağı kanaatini taşımaktadırlar. Ancak amelî bir gerçek, bilginin imandan ayrı olması halinde ahlaka ve adalete herhangi bir yararının olmadığını, hatta onlara zararının olduğunu ispat etmiştir. Fakat iman, beraberinde adalet ve ahlakı da getirir. İmansız ahlak ve adalet, kontrolsüz, dengesiz amellerin gerçekleşmesine neden olur. Yani iman olunca ahlak ve adalet de beraberinde gelir.

İslam, ahlak ve adaletten uzak ve yoksun bir ibadet konusuna değinmemiştir. İslam’ın dile getirdiği, ahlakın ve adaletin temelini oluşturan bir ibadettir. Yahut da ibadetin, ahlak ve adaletin temeli olduğunu söylemek mümkündür. Aksi takdirde bunun dışında başka bir görüşü benimsemek mümkün değildir.¹⁹³

Buradan şu sonucu çıkarabiliriz: İbadet ve yakarış konusunda kişinin kendisinin ve evlatlarının İslamî eğitimine işti-

¹⁹³ Mutahharî, *İslamî Makaleler*, s. 74-6.

yaklı olması veya insanların eğitimine önem vermesi halinde, dua ve ibadete son derece önem vermekten başka çıkar yolu bulunmamaktadır. Esasında ibadet, insan yaşamının çeşitli boyutlarında büyük bir tesire sahiptir. Din büyükleri, insanın günlük olarak benliğine –bir saat dahi olsa- bir zaman ayırmasını tavsiye etmişlerdir. Meşguliyeti ne kadar çok olursa olsun bu vakti ayırma zorunluluğu söz konusudur.

“Bir an dahi olsun vaktim yoktur. Çünkü benim bütün vaktim insanların hizmetinde geçmektedir.” şeklinde itirazda bulunanlara şöyle cevap verilir: “Olabilir. Bütün vaktin insanların hizmetinde geçse dahi, kendine vakit ayırmama ihtiyacından müstağni değilsin.” Bu zaman dilimi zorunludur ve gereklidir. Diğerlerine ayırdığın vakitler, zorunlu olsa ve yararı bulunsa da söz konusu bu diğer zorunluluk hâlâ yerinde durmaktadır.

Söz konusu edilen bu süre, en alt sınırdır. Çünkü insanın gün içinde en az bir saatini kendisine tahsis etmesi, ne olursa olsun dıșsal ortamdan sıyrılması ve iç dünyasına ve Rabbine dönmesi, O’na yönelmesi gerekiyor. Düşüncesini bütünüyle bu noktaya yöneltmeli Rabbiyle baş başa kalmalı ve başka bir şeyi düşünmemelidir. Bu vakti, dua, münacat ve istiğfarla geçirmelidir.

İstiğfar, önceki gün yapılan eylemlerin görülebilmesi için nefsin hesaba çekilmesidir. Kişi bu amel sayesinde hem sâlih amellerini, hem de çirkin davranış ve günahlarını görür. Sâlih amellerinden dolayı Allah’a hamd eder, günahlarından dolayı da Rabbinden bağışlanma diler ve tekrar işleme noktasında azim gösterir.

Kur’an-ı Kerim’in istiğfar konusuna ne kadar çok önem verdiği göz önüne alınız. Hz. Resûlullah (s.a.a.)’in ashâbı

hakkında “*Gece âbid, gündüz aslan.*” ifadesi kullanılmıştır. Kur’an-ı Kerim’de “*Sabreden, dürüst olan, huzurda boyun bükken, hayra harcayan ve seher vaktinde Allah’tan bağış dileyenler (içindir).*”¹⁹⁴ denilmektedir. Bakın, Kur’an-ı Kerim onların çeşitli özelliklere sahip olduğunu nasıl açıklamaktadır. Kur’an-ı Kerim, bir köşeye çekilen zâhidin yaptığı gibi, onların sadece istiğfar ve yakarışlarından bahsetmiyor. Kur’an-ı Kerim ‘sabredenler’ ifadesini kullandığı bütün yerlerde bununla, başa gelen musibetlerde sabredenleri kastetmektedir. ‘Sâdiklar’dan kastı, Sırât-ı Mustakîm’den bir karış kadar sapmayan kimselerdir. Belki de âyette geçen kânitînlerden (huzurda boyun bükken) kasıt, başkalarıyla bağını kesen ve sadece Allah Teâlâ’ya yakaran kimselerdir.

Bütün bu özellikler bulunması gereken özelliklerdir.¹⁹⁵

Kişinin Zâtına Dönmesinde İbadetin Rolü

İnsanın maddiyat sarmalında yok olmasına neden olan şey zâtından uzaklaşması ve bu uzaklığı hissedilebilir seviyeye getirmesidir. İbadet insanı kendi zâtına yaklaştırır ve ona ulaştırır. İbadet, insanı ayık kılar ve bilinç kanallarını açar. Denizin derinliklerinde boğulmak üzere olan insanın kurtarılması gibi, maddiyatta boğulmakta olan insanı kurtarır.

İbadetin ve Allah’ı anmanın gölgesinde insan, zâtını olduğu gibi ve hakikat üzere görür, eksikliklerinin ve kusurlarının farkına varır. Varlığa, hayata, zamana ve mekâna en üst perdeden bakma olanağını elde eder. İbadetle insan sınırlı maddî arzularının değersizliğini görür. Varlığın merkezine ulaşmak ve seyr için kuşanmış olur.

¹⁹⁴ Âl-i İmran Sûresi, 31.

¹⁹⁵ Mutahharî, *İslam’da Eğitim ve Öğretim*, s. 340.

Ben, günümüzün meşhur bilgini Einstein’ın açıklamalarına sürekli olarak hayretle bakardım. Bu konuda daha çok dehşet uyandıran şey ise bu adamın psikoloji ve dinî ilimlerde değil de fizik ve matematik gibi bilimlerde uzman olmasıdır. Bu adam dini üç kısma ayırmaktadır: Üçüncü kısmı, varlığın yolu adıyla hakikî din olarak adlandırmaktadır. Sonra da insanın duygularını hakikî yolun gölgesinde açıklamaya çalışır:

İnsan bu dinin gölgesinde arzuların ve beşerî hedeflerin değersizliğini hisseder. Tabiat ve düşüncelerde somutlaşan görünen şeylerin ötesinde gizli olan şeylerin azametini ve celalini idrak eder. Kendisine bir şeyleri fısıldayan bazı içsel ilhamlar benliğinde oluşur. Sanki gemilere benzeyen şeylerde yaşadığını ve beden kafesinden kurtulmak istediğini, bütün varlığı çıplaklığı ve hakikati üzere görmek istediğini hisseder.¹⁹⁶

William James dua hakkında şöyle der:

İnsanı dua ve yakarışa sevk eden sebep, iradî ve pratik olarak benliklerinin en içsel bölümü toplumsal benlik türünden olmasına rağmen kendi kâmil dostunu sadece düşünce dünyasında bulmasının doğal bir sonucudur. İnsanların çoğu ister ara sıra, ister daimi şekilde olsun, kendi kalbinde duaya başvurmaktadır. Yeryüzündeki en değersiz birey bile yüce yönelişle kendini bir gerçek olarak görür ve kendini değerlendirmiş olur.¹⁹⁷

Muhammed İkbal’in de ibadet ve duanın insanın benliğini bulmadaki değeri konusunda çok güzel bir sözü vardır:

Nefsanî aydınlanma yoluyla yapılan dua, hayatî bir eylemdir; bu vesileyle kişiliğimizin küçük adası anlaşılır, hayatın en büyük bölümüne yerleştirilir.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Mutahharî, *Dünya Görüşüm*, s. 57.

¹⁹⁷ Muhammed İkbal, *Dinî Düşüncenin İhyası*, s. 105.

¹⁹⁸ A.g.e., s. 105.

Zikrullah/Allah'ı Anma

İbadetin bütün manevî, ahlakî ve toplumsal sonuçları tek bir şeyde özetlenebilir: Allah'ı anma ve O'nun dışında bütün şeyleri unutmama. Kur'an-ı Kerim bir yerde, ibadetin eğitimdeki etkisi ve ruhu güçlendirmedeki yönüne işaret ederek; “Doğrusu namaz insanı çirkinlik ve kötülüklerden men eder.”¹⁹⁹ buyurmaktadır. Başka bir yerde ise; “Namazı, beni anmak için ikame et (dosdoğru kıl).”²⁰⁰ buyurarak, namaz kılan ve Allah'ı anan bir kimsenin, alim ve basîr (bilen ve gören) bir Zât'ın kendisini daima gözetlediğini hatırlayacağına ve kendisinin, O'nun bir kul olduğunu hiçbir zaman unutmayacağına işaret etmektedir.

İbadetin hedefi olan Allah'ı anmak, gönüllere parlaklık, sefa verir ve kalbi ilahî kudret ve sırların tecelli, görünme yeri olmaya hazırlar. Hz. Ali (a.s.), ibadetin ruhu olan Allah'ı anma hakkında şöyle buyurur:

Yüce ve her türlü eksiklikten münezzeh olan Allah, zikri kalplerin cilası kılmıştır. Zayıf gören gözler Allah'ı zikirle görmeye başlamış, ağır duyan kulaklar onunla iyi duymuş ve itaatsizlikten sonra onunla itaat etmeye başlamıştır. Tarihin bütün dönemlerinde Allah'ın, fikirlerine ve akıllarına hitap ettiği, sırf Allah rızası için yaşayan kullar daima olagelmıştır.²⁰¹

Bu sözlerde Allah'ı anmanın, kalplerdeki hayret verici etkisi açıklanmakta; kalbin ilham alma ve Allah'la konuşma yeteneği kazandığı belirtilmektedir.²⁰²

¹⁹⁹ Ankebut Sûresi, 45.

²⁰⁰ Taha Sûresi, 14.

²⁰¹ *Nehcü'l-Belâğa*, 222. Hutbe.

²⁰² Mutahharî, *Nehcü'l-Belâğa Üzerine*, s. 68.

İbadetin amacı, imanî yaşamı yenilemek ve kuvvetlendirmektir. İnsan ne kadar çok Allah'ı zikrederse o oranda günahları azalır. Günah ve günahattan uzaklaşmak ilme bağlı değildir. Gaflet ve zikre bağlıdır. İnsanın gafleti ve unutkanlığı arttıkça günahları da fazlalaşır. Kişi ne kadar çok Allah'ı anarsa o derece günahları azalır.²⁰³

İslam, kendisiyle zikrin murat edildiği farz ve nafîle ibadete çokça önem vermektedir. Nitekim ibadetin ruhunu (yani zikri) bitirmeye ve unutkanlığın gerçekleşmesine neden olan şeylerin bütününe savaş açar. İnsanı Allah'ı anmaktan alıkoyan ve gaflete düşüren bütün şeyleri ya haram ya da mekruh olarak tanımlar. Örneğin, çok yemek, çok konuşmak, çok uyumak gibi. Gerçi bu hükümlerin bir bölümünün –çokça yemekten kaçınmak gibi- nedenini, bedensel etkenlere de bağlamıştır. Yani amaç, sıhhat ve bedenin sağlığını korumaktır. Ancak bu yegâne sebep değildir. Yani az yemek yeme İslamî öğretilerdendir. Bu İslamî öğretinin anlatıldığı buyruklardaki amaç sadece bedenin muhafazasını sağlamak değildir. Bu ilkenin üzerinde durulmasının gerekçesi, insan ruhunun daha çok aydınlanması ve gaflete düşmemesidir.²⁰⁴

Manevî Boyutların Takviyesi

Tefekkür ve akletme kuvvetli düşünceye yarar sağladığı gibi takva ve tezkiye de insanın sağlam irade sahibi olmasına katkıda bulunur. İbadet, manevî bağın kuvvetlenmesi ve insanda imanî hararetin gerçekleşmesi için de yararlıdır. Nasıl ki, iman ibadetin sürekliliğinde bir role sahipse ibadet

²⁰³ Mutahharî, *İslamî Makaleler*, s. 79.

²⁰⁴ Mutahharî, *İslam'da Eğitim ve Öğretim*, s. 185-6.

de imanın yerleşmesine neden olur. Bu meseleyi İslam açıkça ve birçok yerde dile getirmiştir. Yani iman ve amel arasında etkileşim vardır. İman amele sürükler, amel de bu imanın kuvvetlenmesine neden olur.²⁰⁵

Kur'an-ı Kerim maneviyatın tekâmülün esası olduğunu belirtir. İslam'ın temeli olan bütün bu ibadetlerin amacı, insan ruhunda manevî yönü takviye etmektir. Hz. Peygamber (s.a.a.)'in hayatını inceleyiniz. Meşguliyetlerinin çok oluşuna ve zor şartlarla mücadele etmesine rağmen Kur'an-ı Kerim şu sözlerle O'na seslenmektedir:

*“Resûlüm! Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, (bazen) yarısını, (bazen de) üçte birini yatmadan (ibadetle) geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun da (böyle yaptığını) Rabbin elbette biliyor. Gece ve gündüzü (içinde olup bitenleri iyiden iyiye) ölçüp biçen ancak Allah'tır. O sizin, bunu sayamayacağınızı bildiği için, sizi bağışladı.”*²⁰⁶

Allah Teâlâ Resûlüne şunu tavsiye etmektedir:

*“Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafîle olmak üzere namaz kıl. (Böylece) Rabbinin, seni, övgüye değer bir makama göndereceğini umabilirsin.”*²⁰⁷

Bizler, Ali (a.s.)'in toplumsal adaletine ve kan ter içinde yerine getirdiği çetin işlere bakmamız gerektiği gibi, onun Allah korkusundan dolayı geceyin kendinden geçecek kadar ibadet etmesine de bakmalıyız. Bunlar İslam tarihinin gerçekleridir. Kur'an-ı Kerim bunu açıkça dile getirmektedir. Bu meselelerin başka bir şekilde tevil veya yorumlanması mümkün değildir. Maddî gerekçeyle tefsir edilmesi

²⁰⁵ A.g.e., s. 185.

²⁰⁶ Müzzemmil Sûresi, 20.

²⁰⁷ İsra Sûresi, 79.

Kur'an-ı Kerim'e ihanettir. Bizim İnkılâb'ımız İslamî anlamdaki toplumsal adaletin yanında manevî boyuta da gelecekte ihtiyaç duyacaktır. Ele aldığımız maneviyat, Hz. Resûlullah (s.a.a.) ve Ehl-i Beyt İmamları'na göre manevî boyutlar kategorisine girmektedir.²⁰⁸

Ahlakî Tedavî

Nehcül-Belâğ'a'nın 192. hutbesinde zulüm ve kibir gibi bir takım büyük günahlara işaret edildikten sonra şu ifadeler zikredilmektedir:

Allah, mü'min kullarını bundan; namazlarla, zekâtlarla, farz kılınmış günlerdeki orucun gayretiyle; ellerini ve ayaklarını sakınleştirip gözlerini sakındırarak, nefislerini ezip gönüllerine tevazu vererek ve kendini beğenmeyi onlardan gidererek korur.

İçsel İnkılâp

İmam (a.s.) zindanda olduğu müddet içerisinde Harun (Reşid)'in oyunuyla İmam (a.s.)'in haysiyetini düşürmek için bir plan hazırlandı. Çok güzel ve genç bir cariye sözde İmam (a.s.)'a hizmet etmesi için zindanda görevlendirildi. Açıktır ki, zindanda, birinin yemek götürmesi, yemek getirmesi ve mahkûmun bir isteği olursa ondan istemesi gerekir. Çok güzel genç bir cariyeyi bu işle görevlendirdiler. Dedi ki: “Ne de olsa bir erkektir; bir süre de zindanda kalmıştır; ona bakabilir veya en azından onu suçlayabiliriz; laubali birileri çıkıp şöyle diyebilirsiniz: Olur mu canım?! Issız bir oda; bir erkekle genç bir kadın!..”

²⁰⁸ Mutahharî, *İslam İnkılâbı'nın Manevî Boyutu*, s. 175.

Ancak bir ara bu cariyyede bir dönüşüm olduğunu, onun da gelip bir seccade açarak ibadetle meşgul olduğunu öğrendiler. Bu kadının da İmam (a.s.)'ın safına geçtiğine şahit oldular. Durumun farklı bir şekilde girdiğini Harun'a haber verdiler. Cariyyeyi getirdiler; tamamen değiştiğini, bambaşka bir hâl aldığını, gökyüzüne ve yere baktığını gördüler. “Olay nedir?” diye sordular. Cariye “Ben bu adamı gördükten sonra kendimin ne olduğunu anladım; hayatım boyunca çok günahlar işlediğimi, çok hatalar yaptığımı fark ettim. Şimdi sürekli tövbe halinde olmam gerektiğini düşünüyorum” dedi ve ölünceye kadar da bu halinden vazgeçmedi.

Eşkıyanın Tevbesi

Fudayl İbn İyaz hayatının ilk dönemlerinde bir eşkıya idi. Sonra ruhî bir inkılâp geçirerek günahlardan el etek çekti. Hakiki bir tövbeyle Rabbine yöneldi ve nihayetinde büyük âriflerden oldu. Hatta takvalı bir insan olmakla kalmadı, bir topluluğa hoca dahi oldu. Kendisi yol kesici ve insanların kalplerine korku salan azılı bir eşkıya idi. Bir gece duvara tırmanıp diğer tarafa geçmek üzereydi. O esnada Kur'an-ı Kerim okuyan, gece namazı kılan ve Rabbine yakaran bir âbidin “*İman edenlerin kalplerinin Allah'ın zikrine karşı yumuşayarak saygı ile boyun eğecekleri zaman gelmedi mi?*”²⁰⁹ buyruğunu okumakta olduğunu duydu. Âyeti, sanki muhatap kendisiymiş ve kendisine vahyolunuyormuş gibi hissetti. “Niçin gelmemiş olsun ey Rabbim. İşte şimdi o andır” diyerek duvardan indi. İçki içmek, hırsızlık gibi işlemiş olduğu bütün günahlardan o an el etek çekti. Elinden geldiğince bunlardan uzaklaştı. İnsanların mallarını kendilerine iade etti. Üzerinde bulunan ilahî hakları da eda etmeye çalıştı.²¹⁰

²⁰⁹ Hadid Süresi, 16.

²¹⁰ Mutahharî, *İslamî Makaleler*, s. 227.

Namaz

Kur'an, 'gayba iman' hususundan sonra ikinci bir ilkeye değinir. O da namazı ikame etmektir. Birinci ilke, yani gayba iman, Müslüman bir insanın düşünce ve inancına bağlı bir şeydir.

İkinci ilke, insanın kendisini olgunlaştırması ve kâmileştirilmesi hususundadır. Ve bir süre sonra inceleyeceğimiz üçüncü ilke; yani infak da toplumla ilgili bir meseledir.

Böylece namazın ne kadar önemli olduğunu anlamış oluyoruz. Çünkü bildiğiniz gibi, namaz dinin temellerinden sayılmıştır. Her mektep, kendi izleyicilerini eğitmek için bir program önerir. İslam'ın eğitici programının başında da ibadet gelir ve ibadetlerin de en önemlisi namazdır. Şuna dikkat etmek gerekir ki, Kur'an'ı Kerim, 'onlar namaz kılarlar' demiyor. Kuran diyor ki, "*Onlar namazı ikame ederler.*" Namaz kılmakla namazı ikame etmek farklı şeylerdir. Kuran'da 'namaz kılmak' tabiri, genelde namazı eksik ve kusurlu olarak kılan şahıslardan söz edilirken kullanılmıştır.²¹¹

Namaz İlahî Bir Yardımdır

*"Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz o (sabır ve namaz), Allah'a saygıdan kalbi ürperenler dışında herkese zor ve ağır gelen bir görevdir."*²¹²

²¹¹ Mutahharî, *Kur'an'la Tanışma*, s. 67.

²¹² Bakara Sûresi, 45.

t.me/caferilikcom

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

Namazdan yardım istemek ve yardım edinmek nedir? İbadetten bize gelen yardım nedir? İbadet haddizatında yardımdır. Dahası bütün yardımlar onun aracılığıyla gelmektedir.

Toplumda gerçek ve güçlü bir Müslüman olmayı dileyen, hakikî bir mücahid olmayı arzu eden birisi her şeyden önce tam bir ihlâsla namaz kılmalıdır, namazını hakıyla eda etmelidir.²¹³

Namazsız İslam, İslam Değildir

Arap kabilelerinden birisine ait bir grup Hz. Resûlullah (s.a.a.)'e gelerek şöyle dedi: “Ey Allah'ın Resûlü! Biz şu üç şartla İslam'a girmek istiyoruz: Birincisi, bir yıl daha putlara ibadet etmek istiyoruz. İkincisi, namaz bizim için ağırdır, bize, namaz kılmamamız konusunda izin ver. Üçüncüsü ise putlarımızın büyüğünü kendi elimizle yıkmamızı bizden talep etme.

Hz. Resûlullah (s.a.a.) cevaben şöyle buyurdu: “Üçüncü şart hariç diğer şartlarınız kabul edilemez. İlk iki şarta gelince, heyhat!...”²¹⁴

İmam Ali (a.s.)'in Son Sözü

Emirülmü'minîn Ali (a.s.) son vasiyetinde bazı tavsiyelerde bulundu. Bu tavsiyelerden birisi de şuydu:

“Allah için, Allah için namaza dikkat edin; çünkü namaz, dininizin direğidir.”²¹⁵

²¹³ Mutahharî, *İnsan-ı Kâmil*, s. 103.

²¹⁴ Mutahharî, *Hikâyet ve Hidâyet*, s. 23.

²¹⁵ *Nehcü'l-Belâğa*, 47. Mektup.

İmam Sâdık (a.s.)'in Vasiyeti

İmam Sâdık (a.s.)'in vefatında şöyle ilginç bir olay gerçekleşmişti: Ebû Basîr, İmam'ın eşi Ümmü Hamide'ye baş sağlığı vermek için evine geldi. Eşi Ümmü Hamide “Ey Ebû Basîr, sen İmam (a.s.)'in son nefeslerinde burada değildin. Onun son demlerinde oldukça etkileyici bir şey yaşandı.” dedi. Ebû Basîr: “Ne oldu ki!?” diye sordu. Ümmü Hamide şöyle anlattı: “İmam (a.s.) son demlerinde baygın gibiydi. Gözlerini açarak şöyle buyurdu: ‘Bütün akrabalarımı başucumda toplayın.’ Bizler de emrini yerine getirmek üzere bütün akrabalarını çağırdık. Herkes onun yanında toplanınca onlara şöyle bir baktıktan sonra ‘*Namazı hafife alanlar bizim şefaetimize kavuşamayacaktır.*’ dedi.”²¹⁶

Namazı İkame Etmenin Anlamı

Namazı ikame etmek, namazın hakkını vermek demektir. Yani namazı ruhsuz bir beden şeklinde değil, gerçekten, Allah'a yönelerek kılmak gerekir. Âyet-i kerimede geçtiği üzere, Allah'ı zikretmek ve anmaktan maksat da budur:

“Beni anmak için namaz kıl.”²¹⁷

Allah'ı anmak, Allah'tan başkasını unutmakla eşittir. Eğer insan, kısa bir süre dahi Allah'ına yalvarıp yakarsa, O'ndan yardım dilese, O'na hamd etse, O'nu Allah, rab, rahman, rahim, müstağni, doğuramaz ve doğmamış, tek ve benzersiz diye nitelendirse ruhu büyük ölçüde etkilenir ve İslam dininin istediği şekilde gelişir.²¹⁸

²¹⁶ Mutahharî, *İslamî Makaleler*, s. 64-5.

²¹⁷ Taha Sûresi, 14.

²¹⁸ Mutahharî, *Kur'an'la Tanışma*, s. 68.

Namaza Devam

“(Namazı) Engellemekte olanı gördün mü? Namaz kıldığı zaman bir kulu. Söyle bakayım, ya o (kul) hidayet üzere ise. Ya da takvayı emrettiyse (engelleyen kimse ateşten kurtulabilir mi?)! Söyle bakayım, ya (bu engellemek isteyen) yalanlıyor ve doğru yoldan yüz çeviriyorsa (yine azaptan kurtulabilir mi?)! O, Allah’ın görmekte olduğunu bilmiyor mu?”²¹⁹

Müfessirler derler ki, bu âyetler kendisini müstağni gören azgın insanın musdakıdır. Kendisini ihtiyaçsız görmenin insanı nasıl azgınlaştırdığını ve onu hangi sınıra ulaştırdığına bir bakınız. İnsan bazen Allah’a kulluk etmeme noktasında inatçılık gösterir. Ancak bundan daha kötüsü, insanların Allah’a kulluk etmelerine engel olmak, izin vermemektir.

“Söyle bakayım, ya o (kul) hidayet üzere ise. Ya da takvayı emrettiyse (engelleyen kimse ateşten kurtulabilir mi?)!”

Âyette söz konusu edilen şahıs, insanı ibadet etmekten engellemeye çalışan bir kişidir. Bu şahsın engellemeye çalıştığı şahıs da sıradan basit bir insan değil, insanlara takvayı emretmekle yükümlü birisidir. O kul, bu kulun tam zıddıdır. Bu kul Allah’a ibadet etmeyi engellemeye çalışırken, o kul bunu emrediyor.

Bu âyetin sebab-i nüzülü şudur: Hz. Resûlullah (s.a.a.) Mescid-i Haram’a gelir ve namaz kıları. Allah’a kulluğa karşı çıkan ve azgın bir kişiliğe sahip olan Ebû Cehil ise şöyle derdi: “Muhammed’in Mescid-i Haram’da bu eylemi yerine getirmesine engel olmalıyız.” Bunun üzerine gelirler ve Hz. Resûlullah (s.a.a.)’in orada namaz kılmasına engel olmaya çalışırlardı. Hatta bir defasında O’na hücum etmeye yeltendiler.

²¹⁹ Alak Sûresi, 9-14.

Bir gün Ebû Cehil müşriklere “Bana haber getirin.” dedi. Bunun üzerine onlar Ebû Cehil’e gelerek şöyle dediler: “Muhammed gelmiş ve Mescid-i Haram’da şu amelini yerine getiriyor” yani namaz kıyor. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Resûlullah’ın bişetten önce de namaz kıldığıdır. Çünkü genel ve kapsamlı anlamıyla namaz bütün hak şeriatların öğretilerinde geçmektedir. Hatta Kur’an-ı Kerim Hz. Mesih’in dilinden “Allah bana hayatta olduğum müddetçe namazı kılmamı ve zekâtı vermeme emretti.” buyruğunu aktarmaktadır. Belki söylenebilecek en ileri şey; şeriatların genelinde namazın tek düze olmadığıdır.

Hz. Resûlullah (s.a.a.) peygamberlikten önce de namaz kıları. Ancak hangi surette ve şekilde namaz kıları?

Kesin olan şudur ki, namaz en azından Allah’ı anmayı içermektedir. Secdeler de böyledir. Namaz, peygamberliğin ilk dönemlerinde de mevcuttu. Ancak günümüzdeki şekliyle namaz günlük olarak 17 rekâttan oluşmaktaydı. Sabah namazı iki, öğle ve ikindi namazı dört, akşam üç ve yatsı namazı da dört rekâttır. Daha sonra nafileler eklendi ve bugünkü şeklini aldı.

Yani namaz Hz. Resûlullah (s.a.a.) peygamber olarak görevlendirildiğinde günümüzdeki şeklini aldı ve ona özel öğretiler nazil oldu. Alak Sûresi hakkında aktarılanlara istinaden şunu söyleyebiliriz: Hz. Resûlullah (s.a.a.) o zamandan beri namaz kılmaktaydı. Şurası kesindir ki, sürenin ilk bölümü ilk inen ayetlerdir. Son kısmının ilk kısımla birlikte nazil olup olmadığına ihtilaf bulunmaktadır. Her halükârda Hz. Peygamber (s.a.a.) bişetten önce ve bişetin başlangıç döneminde namaz kılmaktaydı. Bu namazın özü olduğu gibi kaldı. Bundan dolayı âlimler, peygamberliğin ilk döneminden

itibaren Müslümanların o günkü şekliyle söz konusu namazı cemaatle kıldıklarını belirtmektedirler. Ancak bizler bu namazın şekil ve düzeninin nasıl olduğunu bilmiyoruz. Şeklinin ve düzeninin nasıl olduğuna dair de herhangi bir kaynaktan bir şeye rastlayamadık.

İşte müşriklerin Peygamber'i kılmaktan engellemek istedikleri ibadet buydu.²²⁰

Namazla Tezahür

*“Hayır! Ona uyma! Allah’a secde et ve (yalnızca O’na) yaklaş.”*²²¹

Bu âyetin içeriği Hz. Resûlullah’a yöneliktir. Çünkü âyet şöyle diyor: Bunlar seni namazından alıkoymak istiyorlar. Resûlullah (s.a.a.) için o dönem şöyle bir mesele ortaya çıktı: Acaba takıyye yöntemini mi uygulamalıydı ve dolayısıyla Mescid-i Haram’da namaz kılmamalı ve evinde gizlenmeli miydi? Çünkü Mekke Müşrikleri Mescid-i Haram’a geldiğinde müşrikler O’nu baskı altına almaya çalışıyorlardı. Yani bu tehditler karşısında bir tavır mı edinmeliydi? Yahut bu tehditlere hiç aldırış etmemeli mi ve önceden olduğu gibi, Mescid-i Haram’a gitmeli ve orada Rabbine ibadet mi etmeliydi?

İlahî emir bu tehditlere aldırış etmemesi, kurbetullah/Allah’a yaklaşmak için namazına ve Rabbine secdesine devam etmesi yönündeydi. Hz. Resûlullah (s.a.a.) Mescid-i Haram’a gitmeye ve Rabbine ibadet etmeye devam etti. Onlar da Hz. Peygamber (s.a.a.)’e zulümlerine devam ettiler.

²²⁰ Mutahharî, *Yedi Sürenin Tefsiri*, s. 61.

²²¹ Alak Süresi, 19.

Bu baskılardan birisi şuydu: Bir gün Hz. Peygamber (s.a.a.)’in secdeyken müşrikler O’nu küçük düşürmek gayesiyle devenin bağırsaklarını ve iç organlarını üzerine attılar.

Hz. Peygamber (s.a.a.) ibadet gayesiyle oraya gittiğinde de O’nu baskı altına alıyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.a.) yola çıktığında başına toprak saçıyorlardı. Yahut da tan yeri ağarcınca ibadet etmek gayesiyle Mescid-i Haram’a gitmek isteyen Resûl’ün yolunun üstüne dikenler yerleştiriyorlardı. Bütün bunları Hz. Peygamber (s.a.a.) evinden çıkmasın, eğer çıkacak olursa bu keskin dikenler O’na isabet estin diye yapıyorlardı. Kur’an-ı Kerim, Hz. Resûlullah (s.a.a.)’e bunlara aldırış etmemesini, Rabbine yakınlaşmak için Mescid-i Haram’a gidip secde etmesini emrediyor, Allah Teâlâ’nın, zamanı geldiğinde emrini indireceğini de bildiriyordu.²²²

Sıkıntılara Göğüs Germe

*“Boş kaldın mı hemen (başka) işe koyul, yalnız Rabbine yönel.”*²²³

İşini bitirdiğine, sorumluluğunu yerine getirdiğine ve dolayısıyla da istirahat edebileceğine dair bir emir geldi mi? İstirahat etme düşüncesine kapılmak belaların ilkidir. Çünkü insanın bütün meşakkatleri rahat ve refaha alışmasından kaynaklanmaktadır. İnsanın en çetin düşmanı, rahatlığa alışmasıdır.

*“Boş kaldın mı hemen (başka) işe koyul.”*²²⁴

Bir işi bitirdiğinde hemen kendini yorgunluğa ve çalışmaya vermelisin. Nefsin için yorgunluk veren şeyler ortaya

²²² Mutahharî, *Yedi Sürenin Tefsiri*, s. 61.

²²³ İnşirah Süresi, 7-8.

²²⁴ İnşirah Süresi, 7.

koymalısın. Bir diğer ifadeyle nefsini rahatlığa alıştırmamalısın. Yorgunlukları olmayan sâlih bir kulu varsayacak olursak ibadetler kendisinden sıkıntıları giderir mi? Resûlullah (s.a.a.) toplumsal yorgunlukları bitirdiğinde gider ve sabah oluncaya kadar yatar mıydı? Hayır, hiçbir zaman rahata alışmadı. Bir işi bitirince hemen yorucu bir diğer işe geçirdi. Yorgunluğu öyle gelişi güzel olmayıp ibadet içindi. İnsan rahatça bir hayat yaşamamalıdır. Çünkü rahat ve refah insanın düşmanıdır.

“Boş kaldın mı hemen (başka) işe koyul, Yalnız Rabbine yönel.”²²⁵

Namaz ve Mead

Bir gün birisi İmam Ali'ye “Namazda niçin her rekâtta iki secde yapıyoruz da bir rükû ettiğimiz gibi, tek bir secde yapmıyoruz?” diye sorar.

Açıktır ki, secdedeki boyun eğiş ve huşu rükûdakinden daha fazladır. Secde halinde insan en değerli organını (insan organlarının en faziletlisi başıdır. Çünkü akıl, baş bölümünde bulunmaktadır. Başta bulunan en faziletli şey alındır) en hakir şeyin üzerine -ki bu da topraktır- koyar. Bu, Allah'a kulluğun, O'na boyun eğişin ve tevazuun bir işareti gibidir.

Şahıs: “Biz her rekâtta neden iki defa secde etmekteyiz. Toprakta bulunan nitelik nedir?” diye sorar.

Emîrül-mü'minîn Ali (a.s.) “Sizi ondan (topraktan) yarattık, yine sizi oraya döndüreceğiz ve bir kez daha sizi ondan çıkaracağız.”²²⁶ âyetini okur.

²²⁵ İnşirah Süresi, 8.

²²⁶ Taha Süresi, 55.

İlk başını yere koyup secde etmenin ve başını kaldırmanın anlamı şudur: “Sizi ondan (topraktan) yarattık.”

Bütün bedenimizin aslı topraktandır. Varlığımızın bütünü toprak kaynaklıdır. İkinci defa secdeye gittiğinde can vereceğini ve toprağa döneceğini hatırlarsın. Başını kaldırdığında ise topraktan bir defa daha dirileceğini hatırlarsın.²²⁷

Namaz ve Zekât

“Sizin veliniz ancak Allah, O'nun peygamberi ve namaz kılp rükû halinde zekât veren mü'minlerdir.”²²⁸

Bu âyet-i kerimenin Ali (a.s.) hakkında nazil olduğu konusunda Sünnî ve Şîa ittifak etmiştir. Taberî bu hususta birçok hadis nakletmektedir.

Büyük Ehl-i Sünnet âlimlerinden olan Zemahşerî de şöyle diyor:

Bu âyet, Ali (a.s.) hakkında nazil olmuştur. Bir kişinin hakkında nazil olduğu halde çoğul şeklinde zikrolunmasının sebebi ise halkı bu işe teşvik ve mü'minlerin böyle bir karaktere sahip olup hayır işlere, iyilik yapmaya ve fakirlere yardım etmeye düşkün olmalarının lüzumunu ve hatta namazın da bu konuda onlara mani olmaması gerektiğini beyan etmekten ibarettir.

Ehl-i Sünnet âlimlerinden Fahreddin er-Râzî de eleştirel amaçlı da olsa bu konuda bir rivayete ve görüşe yer verir.

Burada şöyle bir soru ortaya çıkıyor: İmam Ali (a.s.) niçin rükû halinde zekâtı eda etti? Bu itirazı Fahreddin er-Râzî gibi, bazı klasik dönem âlimleri ileri sürerek şöyle demeye

²²⁷ Mutahharî, *İslamî Makaleler*, s. 92-3.

²²⁸ Maide Süresi, 55.

çalışmışlardır: Ali (a.s.) namazda o derece kendinden geçirdi ki, çevresinde olan şeylere aldırış etmezdi. Buna göre; onun namazda rükû halinde tasaddukta bulunduğunu nasıl iddia edersiniz?

Bu sorunun cevabı şudur: Her şeyden önce Ali (a.s.)'ın namazda kendisinden geçişi bir vaki'dir. Ancak ilahî velilerin bütün hal ve davranışları tekdüze değildir. Bazen kendilerinden geçercesine namaz kılarken bazen de çevresine pür dikkat bir şekilde namaz kılmaları onların tabii hallerindedir. Peygamber (s.a.a.)'de bazen namaz yaklaşırken öyle bir cezbe hali meydana gelirdi ki, çevresindekiler bundan endişe duyardı. Bazen de namazda iken başını secdeye koyduğunda İmam Hasan ve İmam Hüseyin (a.s.) veya diğer torunları gelir, sırtına binerlerdi. Hz. Resûlullah (s.a.a.) çocuklar düşmesin diye sabreder, secdesini onlar sırtından inene kadar uzatırdı.²²⁹

Meseleyi irfanî açıdan ele alacak olursak, irfanî lezzetler üzerine söz söyleyen kimselerin “Eğer cezbetme son derece kâmil haldeyse dönüş hali gerçekleşir.” diye inandıkları bir konu vardır. Yani Allah Teâlâ ile meşgul olan şahıs, aynı zamanda mavera ile de meşguldür. Ben onların bu görüşlerine muvafakat etmekteyim. Bu görüş bir noktaya kadar, bedenden soyutlanmaya benzemektedir. Bu merhaleye ulaşan kimseler cezbe halinde bir veya iki lahza veya bir saat bedenlerinden soyutlanırlar. Bazı kişiler ise bedenlerinden bütünüyle soyutlanmaktadır. (Ben buna inanmaktayım ve bizzat kendim de müşahede etmişim.) Bazen şu anda içimizde oturduğu halde bedeninden soyutlanan kimseler bulunabilir.

²²⁹ Mutahharî, *İmamet ve Rehberiyet*, s. 180.

Bunlar, Ali'nin namazdayken ayağından okun çıkarılması anında acıyı hissetmemesi halini, namazdayken gelen yok-sula dikkatini verme halinden daha aşağı seviyede olduğuna inanmaktadırlar. Buradan, Allah'tan gafil olmak, O'ndan habersiz olmak gibi bir anlam çıkmasın. Namazda fakire yönelmek anlamında da değildir. Allah'a son derece huşu içinde yönelmek anlamındadır. Bu şekilde, onun bütün âlemi temaşa ettiği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla sizin söylemiş olduğunuz bu delillerle bunlar reddedilemez.²³⁰

Namaz ve İyiliği Emretme

“Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkoymak.”²³¹

Mü'minler, birbirlerine yakındırlar. Birbirlerine yakın olmaları mucibince de birbirlerini himaye eder, birbirlerini sever, birbirlerine yardım eder ve birbirlerinin kaderlerine ilgi duyarlar. Hakikatte bir bedeni oluşturuyormuş gibi önem vermekteler. Onun için de marufu (iyiliği) emreder, münkerden (kötülükten) de sakındırırlar.

Bu iki iş (ma'rufu emretme ve münkerden sakındırma) iman üzerine bina olunan sevgi ve muhabbetten kaynaklanmaktadır. Bu yüzden Müslümanların arasındaki *imani velâ* beyan olunduktan hemen sonra şu iki cümle yer almıştır:

“Ma'rufu (iyiliği) emreder, münkerden (kötülükten) sakındırırlar.

Kişilerin kaderine ilgi duymak, onların kendilerine duyulan ilgiden kaynaklanmaktadır. Evlatlarına ilgi ve alaka

²³⁰ A.g.e., s. 181.

²³¹ Tevbe Sûresi, 71.

duyan bir baba ister istemez onların kader ve davranışlarına da ilgi duymaktadır. Ama başkalarının evlatlarına karşı böyle bir hissi olmadığına göre, onların kaderlerine karşı da ilgisiz kalabilmekte, onların iyi işleri onda müspet bir duygu, kötü işleri de menfi bir duygu vücuda getirmemektedir.

Ma'rufu emretmek, o müspet duygunun; münkerden nehyetmek de menfi duygunun, doğal bir sonucudur.

Sevgi ve muhabbet olmadıkça insanın içinde bu duygular vücuda gelemmez. Eğer insan bazı kimselere karşı ilgi duymazsa onların fiil ve davranışları karşısında ilgisiz kalır. Fakat ilgi duyduğu yerlerde sevgi ve muhabbet onu rahat bırakmaz. Bunun içindir ki, mezkûr ayet-i şerifede ma'rufu emr ve münkerden nehy meselesiyle *velâ* meselesi arasında özel bir irtibat kurulmuş, daha sonra da 'ma'rufu emr ve münkerden nehy'in faydaları olarak iki konuya değinilmiştir.

Namaz ve Şehadet

Hepimiz iştmişiz ve biliyoruz ki, Âşûrâ günü şehid olanların çoğu öğleden sonra şehid düşmüştür. Yani İmam Hüseyin (a.s.)'ın ashabının geneli, Haşim oğullarının tümü ve İmam'ın kendisi –ki zaten kendisi en son şehid olandır- Âşûrâ günü öğleden sonrasına kadar sağ idiler. Düşmanın, İmam Hüseyin (a.s.)'ın ordusunun bulunduğu yöne attığı oklar sonucunu 30 kadarı öğleden önce şehid düşmüştür. Geriye kalanlar ise öğleden sonrasına kadar hayattaydılar.

Öğle namazı vakti yeni girmişti. Dostlarından birisi İmam Hüseyin (a.s.)'a gelerek şöyle dedi: "Ey Ebû Abdullah! Namaz vaktidir ve biz seninle son namazımızı kılmak istiyoruz." Ebû Abdullah (a.s.) sema bakarak şöyle buyurdu: "Doğru söyledin, şimdi öğle namazının ilk vaktidir."

Aktarıldığına göre; İmam (a.s.) şöyle buyurdular: "Zekerte's-salâte" veya "Zekkerte's-salâte." İlk cümlenin anlamı sen namazı andın. İkinci cümlenin anlamı ise sen bize namazı hatırlattın. İmam (a.s.)'ın sözünün özeti şudur: Sen namazı hatırlattığından Allah seni namaz kılanlardan kılın.

İmam Hüseyin (a.s.) bu mücahide –canını Allah yolunda kurban edene- Allah'ın onu namaz kılanlardan kılması için dua etti. Hakikî namaz kılanın eriştiği makam ne kadar büyüktür!

İmam Hüseyin (a.s.) "Evet namaz kılalım." dedi ve mücahidlerle birlikte cenk meydanında namazı eda etti. İslam fıkhında bu şekilde eda edilen namaza 'Havf namazı/korku namazı' denilir. Bu namaz yolcu namazı gibi, iki rekâttır. Namaz kılan kişi kendi memleketinde olsa dahi bu namazı elden geldiğince hafif bir şekilde kılmalı ve uzatmamalıdır. Bunun nedeni vakit sıkışıklığıdır. İmam Hüseyin ve ashabi savunma konumlarını kaybetmemeleri için bu namazı hafif bir şekilde eda etmeleri gerekir. Ayrıca bir grup cemaatle namaz kılarken diğer grup onları düşmandan korumak için önlerinde durmalıdır. Cemaatin imamı ilk rekâti bitirdiğinde, namaz kılanların ikinci rekâtlarını tamamlayabilmeleri sonra da gidip kardeşlerinin yerlerine geçebilmeleri için ağırdan alması gerekir. Tabi imam o esnada ya oturarak veya ayakta bekleme haletinde bulunmalıdır ki, diğer grup gelip imamın ikinci rekâtına ulaşabilsin.

İmam Hüseyin (a.s.) korku namazını olduğu gibi eda etti. Bu namaz istisnâî bir namaz idi. Çünkü düşman uzakta değildi. İmam'ı savunmak için bekleyenler ise İmam'ın yakınında bulunuyorlardı. Bu çetin ve zor koşullara rağmen düşman saldırmaktan çekinmedi ve İmam'ın namaz kılmasına

izin vermedi. İmam (a.s.) namazla meşgul olmasına rağmen düşman ordusu oklarını İmam'a yöneltmişlerdi. Bu oklar iki türlüydü.

İlki; dil oku. Düşman ordusundan birisi “Ey Hüseyin! Namaz mı kılıyorsun. Boşuna kılma, namazın kabul olmaz. Sen zamanının imamına karşı çıkmışsın. Namazın hiç kabul olur mu?” diyordu.

İkincisi; yaylarından çıkan oklar. Şöyle ki, İmam Hüseyin'i savunmak için duran iki kişi oklarla yere yığıldı. Bunlardan birisi, Said b. Abdullah el-Hanefi idi. Bu şahıs İmam Hüseyin (a.s.) namazını tamamladıktan sonra yere yığıldı. Ölümle pençeleşirken İmam Hüseyin (a.s.) onu çadırına taşıdı. Said b. Abdullah bu esnada dahi şu dehşetengiz soruyu sordu: “Ey Ebû Abdullah! Görevimi yerine getirdim mi!?” O, İmam Hüseyin'in azamet ve celalinden dolayı, canını vermesini onun hakkını eda etmek için sanki yeterli görmüyor gibiydi!?

İşte İmam Hüseyin (a.s.)'in Kerbelâ meydanındaki namazı. O, bu namazda tekbir getiriyor, Allah'ı anıyor, tesbihleri eda ediyor, rükû ve secdeye gidiyordu. Kıyama kalkarken “Bi havlillâhi ve kuvvetihi ve ekûmu ve uk'ud/Allah'ın verdiği kuvvetle ve güçle kalkıyor ve oturabiliyorum” zikrini söylüyordu. İki saat sonra rükû ve secdelerin ve diğer zikirlerin olduğu bir diğer namazı daha eda etti. Rükûa vardıği esnada üç başlı bir ok kendisine isabet etti ve İmam (a.s.) eğilmek zorunda kaldı.

İmam bu namazda alınının üzerine secde edemedi. Ancak sağ yanağını sıcak Kerbela çölüne koyabiliyordu. Zikri ise “Bismillâhi ve billâhi ve alâ milleti Resûlullâhi” idi.

Namaz ve Şehidlerin Zikri

Hz. Resûlullah (s.a.a.) Fâtumatü'z-Zehrâ'ya, namazlardan sonra veya uyumadan önce sürekli tekrarladığımız ‘tesbihât-ı erbaa’yı (34 defa Allah-u Ekber, 33 defa Elhamdülillah ve 33 defa Subhanallah) çekmesini emretmişti. Hz. Zehrâ (s.a.) amcası Hamza b. Abdulmuttalib'in kabrinden biraz toprak aldı ve ondan kendisine bir tesbih yaptı.

O, bu eylemiyle şehidin kabrinin toprağının mukaddesliğine dikkat çekiyordu. Bizler zikir çekmek için bir tesbihe muhtacız. Tesbihin habbelerinin taştan veya tahtadan ya da topraktan olması arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Ancak şehidin kabrinin toprağından yapılmasının ayrı bir durumu vardır. Bu tavır şehidin ve şehadetin kudsîyetinin bir şeklidir.

İmam Hüseyin (a.s.) şehadetinden sonra Seyyidü'ş-Şühedâ ridasını/lakabını giyindi ve o andan itibaren bu elbise/lakap Hz. Hamza b. Abdulmuttalib'den alındı. Şehidin türbesiyle teberük etmek isteyen, kendisine İmam Hüseyin'in kabrinden bir tesbih edinmelidir.

Bizler sergilere, yenilen ve giyilen şeylere secde etmenin caiz olmadığını biliyoruz. Kıldığımız namazlarda toprağa ya da taşa secde etmek zorundayız. Ancak İmamlarımız topraktan başka bir şeye secde etmenin caiz olmadığına vurgu yapmışlardır. Bu toprağın şehidlerin kabirlerinden edinilmiş olması bir fazilettir. Kişi, Kerbelâ toprağından *türbet*²³² edinebiliyorsa ne ala, çünkü o topraktan şehadetin ıtır kokusu gelmektedir. Kişi hangi toprağa secde ederse etsin namazı sahihtir. Ancak şehidin bedenine değen veya bedeninin yakınında bulunan ya da şehidin ıtır kokusuyla karışan toprağın ecri kat be kat fazladır.

²³² Namazda üzerine secde edilen, topraktan yapılmış mühür.

Masum İmamlar'dan şu içerikte bir hadis aktarılmıştır:

“*Ceddim Hüseyin b. Ali (a.s.)'ın türbetine secde ediniz. Çünkü böyle bir namaz yedi kat karanlığı yırtar.*”

Öyleyse şehidin kıymetini idrak etmemiz gerekiyor. Zira onun türbeti namazı yüceltmektedir.

Nafileler ve Ruhun Taharetinin Somutlaşması

Nafileler sözünden maksat, vâcib olmayan sünnet ibadetlerdir. Farzlar vâcib olduklarından nafilelerden önemlidir. Farzların önemi vâcibliklerinden kaynaklanmaktadır. Önemli kılan husus, vâciblik derecelerine erişmiş olmalarıdır.

Nafileler ise asıl konum itibariyle bu sınıra ulaşamamışlardır. Fakat farzlarda olmayan bir şey nafilelerde vardır. O da şudur; farzlar vâcib hükmünde oldukları için, insan yerine getirmediği takdirde azap çekecektir. Bu açıdan yerine getirilmesi şarttır.

Fakat nafileler böyle değildirler. Yani yapılmadığı takdirde cezası yoktur. Cezası olmamasına rağmen insan o ameli işliyor. İşte bu nedenle nafilelerin daha üstün bir ehemmiyeti-değeri-vardır, örneğin ikindi ve öğle namazı gibi, bedenî ibadetler, farz ve ilahî bir teklif oluşlarından dolayı insan onları eda ediyor. Fakat bunların nafileleri insanın üzerine vâcib olmamasına rağmen, onu yerine getiriyor. İşte bu amel, insanın ibadete karşı özel ilgisinin ve ruhî letafetinin bir göstergesidir. Zekât ve Humus gibi, malî ibadetler de yine farz olduklarından kişi onları veriyor, onların farz oluşu önemlerinin nişanesidir; fakat insan infak ettiğinde, vâcib bir amel olmamasına rağmen yaptığı için daha fazla bir değer taşımış olur. Yüce

Allah'tan fazilet ümit eden bir insan, sadece farzlarla yetinmemelidir.

Herhangi bir fazileti olmayan sen, nasıl olur da Allah'tan fazilet beklersin Şayet bir insan vâcib hükmünde olmayan, yani verilmediği taktirde cezası bulunmayan bir parayı müctehid olan birine hayır, hayrat hükmüyle ve hasene olarak verirse ne güzel. Şayet böyle bir işte bulunmazsa, Allahtan nasıl fazilet bekleyebilir? “Merhameti olmayana acınmayacaktır.”²³³

Müstehab Namazlar

“*Ancak namaz kılanlardır ki, onlar namazlarında devamlıdır (ihmal göstermezler).*”²³⁴

Bu âyetlerde kastedilenler kimlerdir? Burada rivayetler bunu çok güzel açıklıyor. Hz. Cafer Sâdık (a.s.) ve Hz. Muhammed Bâkir (a.s.)'dan bu hususta şöyle bir rivayet nakletmişlerdir: Bunlar nafilelere devam eden kimselerdir. Zira Kur'an-ı Kerim; “şunlar sabah namazını terk etmiyorlar” diye söylemiyor. Ancak “*Namaz kılanlar*”, yani o kimse ki, en azından farzını yerine getiriyor. Sadece bu kâfi gelmez, nafileleri de yerine getirmelidir.

İnsanın eğitiminde nafilelerin tesiri farzlardan daha fazladır. Çünkü insana farz olan ameller, vâcib ve zorunluluk boyasını taşımaktadırlar. Fakat nafile ki, sünnettir ve mecburî değildir, içten isteyerek ve rağbet üzerine kabullenilip yerine getirildiğinden fazileti daha fazladır. Nafilelerle ilgili hükümler hakkında da âlimler şöyle demişlerdir ki, “Nafileleri bir

²³³ Mutahharî, *Mearic Süresi'nin Tefsiri*, s. 11.

²³⁴ Mearic Süresi, 22-3.

vakit kılmak, bir vakit kılmamak doğru değildir.” Örneğin, insan sabah nafilesini bir defa kılsa, yatsı ve geceyi bir kılıp bir kılmaya bu şekilde bir tesiri olmaz. Sünnetler ancak devamlı oldukları zaman tesir bırakırlar.

Abidlerin Simâsı

*Nehcü'l-Belâğ'a*da, ibadet ve sülûk ehli hakkında birçok söz bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle ibadet ve ibadet ehlinin portreleri çizilmiş, farklı şekillerde resmedilmişlerdir: Bazen âbidlerin ve sâliklerin simâsı; geceleri ihya eden, Allah korkusuyla titreyen, şevk ve lezzet alan, yanıp tutuşan, ağlayıp sızlanan ve Kur'an'ı okuyanlar olarak tasvir edilmiş; bazen de ibadet, murakabe, müşahede, nefisle cihad ışığında kazanılan kalbî vâridat ve ilhamlar, gaybî inayet, lütuf ve yardımlar açıklanmıştır. Bazen, ibadetin günahı giderme ve günahın olumsuz etkilerini yok etmedeki tesir ve rolü üzerinde durulmuş, bazen ibadetin bazı ahlâkî hastalıkların, ruhsal sıkıntuların tedavisindeki etkisine işaret edilmiş ve bazen de âbidlerin, zâhidlerin ve sâliklerin hali, katıksız neşe ve lezzetleri zikredilip hatırlanmıştır.

İbadet Âlemi

Nehcü'l-Belâğ'a açısından ibadet dünyası bambaşka bir dünyadır, lezzetlerle doludur. Öyle lezzetler ki, bu üç boyutlu dünyanın maddî lezzetleriyle mukayese edilemez. İbadet dünyası coşku, hareket ve seyr u sülûklerle doludur; fakat bu seyahat Mısır, Irak ve Şam gibi yer âleminin bir şehrine ulaşmakla biten herhangi bir yolculuk gibi değildir, varmak istediği şehir nihayetsiz bir deryadır. İbadet dünyasında ne

gece vardır, ne gündüz; çünkü orada her şey aydınlıktır. Bulanıklık, hüznün ve kırgınlık yoktur orada; baştanbaşa safa ve samimiyet doludur. *Nehcü'l-Belâğa* açısından bu dünyaya ayak basan ve bu dünyanın insana hayat veren nesiminin okşadığı kimse bahtiyar ve mesut olur. Bu dünyaya ayak basan kimse açısından, madde ve cisim dünyasında başını saf ipeğe veya bir kerpice koymak hiç önemli değildir:

Rabbinin farz kıldıklarını edâ eden, uğradığı meşakatlere sabreden, geceleri uykusunu terk eden, uykusu onu yendiğinde de yeri kendisine döşek, kolunu da yastık kılan, kıyamet gününün korkusundan gözlerine uyku girmeyen, yanları döşek yüzü görmeyen, dudakları gizlice Rabbinin zikrini fısıldayan, devamlı diledikleri bağışlanma sebebiyle günahlarından arındırılanlara ne mutlu! “İşte onlar Hizbullah/Allah’ın hizbidir. Haberiniz olsun Allah’ın hizbi kurtuluşa erenlerin ta kendisidir.”²³⁵ ²³⁶

Geceyi İhya Etmek

Allah Teâlâ Kitab-ı Kerim’inde mü’minlere gecenin bir bölümünü Kur’an-ı Kerim okumakla geçirmelerini, namazda kendisine yönelmelerini emretmiştir. Kur’an-ı Kerim Peygamber (s.a.a.)’e hitaben şöyle buyuruyor:

“Ey elbiselere bürünüp yatan (Peygamber), (namaz kılmak ve ibadet etmek için) ancak bir azı müstesna olmak üzere gece kalk. Gecenin yarısını yahut bunu biraz eksilterek kalk. Veya o yarımın üzerine ilave et; Kur’an’ı da ağır, açık ve anlamını düşünerek oku.”²³⁷

²³⁵ Mücadele Süresi, 22.

²³⁶ *Nehcü'l-Belâğa*, 45. mektup.

²³⁷ Müzzemmil Süresi, 1-4.

Tertil, Kur’an-ı Kerim’in manalarının anlaşılmasına neden olan hızlıca okumaktan veya sözcüklerin arasındaki bağların kesilmesine neden olacak bir şekilde ağır okumaktan kaçınarak tane tane okumak demektir. Âyetin bu bölümünde Hak Teâlâ, Peygamber (s.a.a.)’e Kur’an-ı Kerim’i âyetlerin içeriğine dikkat ederek okumasını söylüyor.

Aynı sürenin sonraki âyetleri Hz. Peygamber’in ticaret ve Allah yolunda cihad etmek gibi günlük amellerini yerine getirebilmesi için uykuya ve istirahatata ihtiyacı olduğunu vurguluyor.

Asrı Saadette Müslümanların içerisinde, insana ferahlık, manevî güç, ihlâs ve iç huzur veren tek şey, Kur’an sesi idi. Bu ilahî ses, Arabistan Yarımadası’nın vahşi halkından, zamanın en büyük güçlerine karşı koyup onları dize getirecek kadar dayanıklı ve güçlü mü’minler yetiştirdi. Müslümanlar, Kur’an’ı sadece bir ders ve talim kitabı değil, ruhun gıdası, insana güç ve kuvvet verip imanını artıran bir kitap olarak görüyorlardı.²³⁸

Emîrülümü’nin (a.s.) *Nehcü'l-Belâğa*’nın ‘Muttakiler Hutbesi’ diye meşhur olan 193. hutbesinde, muttakilerin özelliklerini sayarken onların konuşma tarzlarını, ilahî seyirlerini anlattıktan sonra geceleri buldukları hallerini şu cümlelerle beyan ediyor:

...Geceleri ayakları üzerinde durup Kur’an âyetlerini, anlamlarını düşünerek ağır ağır (tertil üzere) okurlar. Onunla hüznülere dalar, dertlerinin çaresini onda bulurlar. O sırada müjdeleyen bir âyet geçtiği zaman o sevabı elde etmeyi umarlar, şevkle ona

²³⁸ İmam Zeynelâbidîn (a.s.), Kur’an-ı Kerim’in Hatmi Duasında “Kur’an-ı Kerim’i bizim için karanlık gecelerin ünsiyet kaynağı kıl” buyruğuyla bu noktaya işaret etmektedir.

yönelirler, (mükâfatını) gözlerinin önünde zannederler. Korkutucu bir âyet geçtiği zaman, can kulaklarını ona verirler. Cehennem alevlerinin uğultusu adeta kulaklarında yankılanmaktadır. Onlar (rükûda) iki büklüm olurlar; alınları, elleri, dizleri ve ayak parmakları ile yerlere (secdeye) kapanırlar. Böylece Allah'ın azabından kurtulmayı dilerler. Gündüzleri ise halim, âlim, iyi ve muttaki olurlar...

“Şüphesiz gece kalkışı, (kalp ve uzuvlar arasında) tam bir uyuma ve sağlam bir kiraate daha elverişlidir. Zira gündüz vakti, sana uzun bir meşguliyet var.”²³⁹

Yani geceyi ibadete ayır, gündüzü de hayatın cenk meydanına bırak. Gece ve gündüz, İmam Ali (a.s.)'ın şahsiyetinde iki kısma ayrılmıştı. O, gece ayrı gündüz ayrı bir atmosferdeydi.

Kalbî Kazançlar

Nehcü'l-Belâğa'da şu ifadeler geçmektedir:

O, (seyr u sülûk ehli ilim ve fikirle donarak) aklını diriltmiş, şehvetlerini öldürmüş, böylece cismi incelmış, katı kalbi yumuşamış, kendisi için ışığı kuvvetli bir meşale yakmış ve bununla önünü aydınlatarak doğru yolunu devam etmiştir. Her çaldığı kapı onu esenlik ve karar kılacağı yere ulaştırmış, bedeninin sükûnuyla iki ayağı emniyet ve rahat içinde sabit kalmıştır. Böylece kalbini (aklını) kullanmış ve Rabbini razı etmiştir.²⁴⁰

Bu cümlelerde, dikkat edilirse *akıl hayatı* denilen başka bir hayattan bahsedilmektedir. Nefis mücahedesini ve nefis-i emmâreyi öldürmekten, beden ve ruhun riyazetinden söz

²³⁹ Müzzemmil Süresi, 6-7.

²⁴⁰ 220. Hutbe.

edilmektedir. Mücahede sonucu sâlikin kalbinden fıskıran ve dünyasını aydınlatan ışık dile getirilmektedir; özleyen, can atan bir ruhun, sâlikin seyir ve manevî yücelişinin son noktası olan menzile ulaşınca kadar sırasıyla kat ettiği menziller, merhaleler hakkında konuşulmaktadır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

“Ey insan! Şüphesiz sen, Rabbine karşı çaba üstüne çaba göstermektesin; sonunda O'na varacaksın.”²⁴¹

Sonunda insanın huzursuz, ıstıraplı ve kederli kalbine incek olan huzur ve güvenceden bahsedilmektedir.

“Bilin ki, kalpler ancak Allah'ı anmayla huzur bulur.”²⁴²

İki yüz yirmi sekizinci hutbede bu grubun kalp hayatına verdikleri önem şöyle tavsif edilmiştir:

Dünya ehlinin, bedenlerinin ölümünü gözlerinde büyüttüklerini görürler. Oysa onlar, yaşayan kalplerin ölümlerini daha büyük bilirler.

Yetenekli, hazır ruhları alıp götürülen ve o yöne sürükleyen cezbelere, şu şekilde anlatılmaktadır *Nehcü'l-Belâğa*'da:

Canları yüceler yücesi olan yakınlık duraklarında olduğu halde, bedenleriyle dünya ehlinin görünürler, onlarla görüşüp konuşurlar.²⁴³

Başka bir yerde ise şöyle buyurmaktadır:

Allah'ın, onlar için takdir ettiği ve tayin buyurduğu ecel olmasaydı, onların ruhları sevaba iştiahtı duymaları, azaptan

²⁴¹ İnşikak Süresi, 6.

²⁴² Rad Süresi, 28.

²⁴³ *Nehcü'l-Belâğa*, 147. Hikmet.

korkmaları nedeniyle bir göz kırpma müddeti kadar bile bedenlerinde durmazdı.²⁴⁴

Özünü, işini, gücünü Allah için halis bir hale getirmiştir; Allah da onu kendine has kılmıştır.²⁴⁵

Nefsi temizleme ve kulluk yolunu kat etme sonucu sâliklerin kalbine akan Allah vergisi ilim ve onlara nasip olan yakîn şöyle beyan edilmektedir:

Gerçek basiret üzere kurulu ilim onların kalbine doğru akın eder; onlar yakîn ruhuyla kuvvetlenirler; refaha alışmış insanlara zor gelen güçlükleri kolay görürler; bilgisizlerin kaçındıkları, hoş görmedikleri şeylerle haşır neşirdirler onlar.²⁴⁶

²⁴⁴ A.g.e., 193. Hutbe.

²⁴⁵ A.g.e., 87. Hutbe.

²⁴⁶ A.g.e., 147. Hikmet.

Masumların (a.s.) İbadetinden Örnekler

Hz. Resûlullah (s.a.a.)'in İbadeti

Hz. Resûlullah (s.a.a.)'in uzlet hayatı Hz. Hatice ile evliliğinden sonra başladı. Kendi kavmiyle ortaya çıkan ayrılık, yani ruhî mesafe günden güne daha da artıyordu. Artık bu Mekke ve Mekke toplumu sanki O'nun ruhunu yiyordu. Mekke'nin etrafındaki dağlara yalnız başına gidiyor, tefekkür ve düşüncelere dalyordu. O zamanda o çocuktan, yani Ali'den başka hiçbir dost ve arkadaşı yoktu. O'nun nasıl bir âleminin olduğunu Allah bilir. Ama biz anlayamayız.

Ramazan ayı girdiğinde Mekke'nin çevresindeki dağlardan birinde -ki bu dağ, şehrin kuzey doğusundadır. Ayrıca Mekke'nin etrafını çevreleyen dağlar silsilesinden ayrı bir şekildedir- o dönemden sonra ismini Nur Dağı koydukları 'Hira' dağında yalnızlığı tercih ediyordu. Belki sizden hacca gidenlerden birçoğu Hira Dağı'na ve mağarasına çıkma şansını elde etmiştir. Bana bu şans iki defa nasip oldu. Ve defalarca bu şansa sahip olma, arzularım arasındadır. Orta yaşta bir insan için bu dağın eteğinden tepesine çıkmak en az bir saat çekiyor. Aşağıya inmek ise 45 dakika sürüyor.

Ramazan olduğunda genellikle Mekke'yi terk ediyor, hatta Hz. Hatice'den de uzak durmayı tercih ediyordu. Çok

az bir azık, su ve ekmeği de yanına alıyordu. Bu ayın tamamını yalnızlıkla geçiriyordu. Tabi bazen sadece Ali O'nun yanında bulunuyordu; belki de her zaman bulunmuştur, ama şu anda böyle bir bilgiye sahip değilim. Açık olan şudur ki, bazen Ali (a.s.), Peygamber (s.a.a.)'in yanında bulunmuştur. Çünkü Ali (a.s.) şöyle buyuruyor: “Şüphesiz Allah Resûlü'ne vahiy inerken ben oradaydım.”

Resûlullah (s.a.a.) o dağdan aşağı inmiyor, orada Rabbine ibadet ediyordu. Nasıl tefekkür ettiği, Rabbiyle nasıl dostluk kurduğu ve orada hangi âlemleri kat ettiği bizim için tasavvur edebilecek bir durum değildir.

Hz. Resûlullah (s.a.a.) peygamber olduktan sonra özellikle de Medine'de gündüzü çalışma ve didinmeyle geçirmesine rağmen geceyi -bazen yarısını, bazen üçte birini, bazen de üçte ikisini- ibadetle geçirirdi. Ancak bütün vaktini ibadetle geçirmezdi. Hatta ibadette, duada ve teheccüdde gönül dinginliği ve sükûnet içindeydi.

O'nun ibadeti cennet arzusundan veya cehennem korkusundan değildi. O, Allah Teâlâ'ya duyduğu aşk ve O'na şükretmek için ibadet ederdi. Bir defasında eşlerinden birisi “Bu ibadet sana yetmiyor mu? Allah Teâlâ senin geçmiş gelecek bütün günahlarını bağışlamadı mı?” diye sorunca O “Şükreden bir kul olmayayım mı?” diye cevap verdi.

Hz. Peygamber (s.a.a.) çokça oruç tutardı. Ramazan ayına ek olarak, şaban ayının yarısını da oruçla geçirirdi. Bir gün oruç tutar bir gün tutmazdı.

Ramazan ayının son on gününde yatağını toplar ve mescidde itikâfa girerdi. Bu günleri ibadetle geçirirdi. Özellikle Müslümanları da her ayın üç gününü oruç tutmaları için teşvik eder ve güçleri yettiğince Allah'a ibadet etmelerini,

bedenlerine de ruhen kaldıramayacakları şeyleri yüklemelerini tavsiye ederdi. Ruhbanlıktan ve inzivaya çekilmekten, geçimi sağlanması gereken ev halkını ihmal etmekten men ederdi. Ashabından bazı kimselerin bunu yaptığını görünce şiddetle karşı çıkmış ve “Bedenlerinizin, hanımlarınızın ve evlatlarınızın sizin üzerinizde hakları vardır. Haklarını eda ediniz” diyerek onları kınamıştır.

Hz. Peygamber (s.a.a.) yalnızken ibadeti oldukça uzatır, bazen teheccüde saatlerini geçirirdi. Ancak cemaat namazında zayıf bireylerin gözetilmesi gerektiğinden acele ederdi.

İmam Ali (a.s.)'ın İbadeti

İmam Ali (a.s.)'ın muhlis, fedakâr ve basiretli takipçilerinden biri Hatem'in oğlu Adiy'di. Adiy büyük Tay kabilesinin başındaydı. Onun bir kaç oğlu vardı. Kendisi, oğulları ve kabilesi İmam Ali'nin fedakâr askerlerindendir. Oğullarından Terfe, Terif ve Tarif adlı üç tanesi İmam Ali'nin emri altındayken şehid oldular.

Siffin olayının üzerinden yıllar geçti ve İmam Ali (a.s.) şehadete ulaştı, Muaviye halife oldu ve tesadüfler Adiy b. Hatem'i Muaviye ile karşı karşıya getirdi.

Muaviye acı hatıraları Adiy'e hatırlatmak ve İmam Ali'nin peşinden gittiği için ne tür kayıplara uğradığı itirafını almak için ona şöyle dedi:

- Oğulların Terfe, Terif ve Tarif'e ne oldu?
- Ali'nin gözleri önünde şehid oldular.
- Ali sana karşı insafı olmadı.
- Neden?

- Çünkü senin çocuklarını öne sürerek ölüme attı ve kendi çocuklarını cephe gerisinde tuttu.

- Asıl ben, Ali'ye karşı insafli olmadım.

- Neden?

- Çünkü o öldürüldü, ben hayattayım. Canımı o hayattayken ona feda etmeliydim.

Muaviye amacına ulaşamayacağını gördü. Öte yandan, uzun zaman onunla yakınlık kurmuş, gece gündüz onunla beraber olmuş birinin ağzından Ali'nin sıfatlarını ve hallerini duymak istiyordu. Adiy'den, yakından gördüğü şekliyle kendisine Ali'yi anlatmasını rica etti. Adiy şöyle dedi:

- Beni mazur gör.

- Kesinlikle bana anlatmalısın.

- Allah'a yemin olsun ki, Ali çok uzak görüşlü ve güçlüydü. Adaletten konuşur ve kesinlikle uygular. İlim ve hikmet ondan kaynaklıydı. Dünyanın süslerinden ve gösterişinden nefret ederdi, geceyle beraber, gecenin yalnızlığıyla dosttu. Çok gözyaşı döker, çok düşünürdü. Yalnızken nefisini hesaba çeker ve elinden kaçırdıkları için pişman olurdu. Elbisesinin kısa, yaşantısını fakirane bir şekilde olmasını severdi. Aramızda olduğu müddetçe bizden biriydi. Eğer ondan bir şey istesek kabul ederdi ve eğer huzuruna gitseydik bizi kendine yakın oturtur, uzak tutmazdı. O kadar heybetliydi ki, huzurunda konuşmaya cüret edemezdik ve o kadar azamet sahibiydi ki, ona gözlerimizi dikemezdik. Gülümsediği zaman dişleri tıpkı bir inci gibi ortaya çıkardı. Din ve takva ehli olanlara saygı gösterirdi, kimsesizlere karşı şefkatliydi. Ne güçlüler onun zulmetmesinden korkardı ne de güçsüzlere adaletinden ümitsiz olurdu. Allah'a yemin olsun ki, bir

gece kendi gözlerimle gördüm, mihrapta ibadet ediyordu, gecenin karanlığı her yeri kapladığında, gözyaşları yüzünü ve sakalını ıslattı, tıpkı yılan sokmuş biri gibi kıvrılıyor ve musibet görmüş biri gibi ağlıyordu.

Şu an sesini duyuyor gibiyim. O, dünyaya hitap ederek şöyle diyordu: *“Ey dünya, benimle uğraşiyor ve bana mı yönetiyorsun? Git başkasını kandır (yahut asla sana böyle bir fırsat vermeyeceğim), seni üç talakla boşadım, geri dönüşü yoktur, senin güzelliğin fânidir ve önemsizdir. Ah, ah azığın azlığından ve seferin uzunluğundan ve dostluğun azlığından.”*

Adiy'in sözleri buraya ulaşınca, gayri ihtiyari olarak Muaviye'nin gözlerinden yaş süzüldü. Gömleğinin kollarıyla gözyaşlarını kurulayarak şöyle dedi:

- Allah rahmet etsin Ebu'l Hasan'a, dediğin gibiydi. Şimdi söyle bakalım onun ayrılığında senin halin nasıldır?

- Benim halim, tıpkı eteklerinde oğlunun başı kesilen anne gibidir.

- Hiç onu unuttuğun oluyor mu?

- Felek onu unutmama izin veriyor mu?

İşte, düşmanın tanıklık ettiği faziletler... Fazilet odur ki düşman buna tanıklık ede.

İmam Hüseyin (a.s.)'ın İbadeti

Âşûrâ savaşıydı. Ömer b. Sa'd, Ubeydullah b. Ziyad'ın emriyle İmam Hüseyin (a.s.)'ın ordusuna hücum etti. Çünkü İbn Ziyad'ın ordusu o gece savaşmak istiyordu. İmam Hüseyin (a.s.) kardeşi Abbas'ı, bu gece kendilerine mühlet vermelerini, yarın kendileriyle savaşacaklarını bildirmek üzere gönderdi.

Düşmanlar, 'savaştan kaçıyorlar' düşüncesine kapılmasın diye İmam, kardeşi Abbas'a özellikle İmam'ın, Rabbiyle münacat etmek ve bu gece istiğfarda bulunmak istediğini, çünkü İmam'ın, Allah'ı ve O'nunla münacatı sevdiğini onlara anlatmasını söyledi.

İmam Hüseyin (a.s.)'ın geçirdiği bu gece hangi geceydi? Bu gece, onun ve ashabının miracıydı. Aralarında sevinçli ve neşeli bir atmosfer hâkimdi. İmam Hüseyin (a.s.) ve ashabı geceyi temizlikle geçirdiler. Bedenlerindeki kulları temizlediler. 'Temizlik çadırı' diye bir çadır kurdular. İki yardımcı bu çadırın yanı başında bekliyordu. Bunlardan birisi Berir'di ve bu şahıs arkadaşıyla şakalaşıyordu.

Arkadaşı "Şimdi şakalaşma zamanı mı?" dedi. Berir "Ben mizahı sevmem. Ancak bu anlar cennettekilere kavuşacağımız zamanlardır." diye cevap verdi.

İmam Hüseyin (a.s.)'ın ashabının çadırlarının yakınından bir topluluk geçti. "Bunlar çokça tövbe edenler ve istiğfarda bulunan kimseler" dediler ve Hüseyin (a.s.)'ın düşmanlarına "Hüseyin ve dostlarının arı vızıltısı gibi sesler çıkarttıklarını, onların bir kısmını kıyamda, bir kısmını rükûda, bir kısmını secde halinde ve bir kısmını da oturur vaziyette gördüklerini" söylediler. İmam Hüseyin'in ashabının o geceki sesleri, namaz, istiğfar, dua ve zikirle vakitlerini geçirdiklerinden arı vızıltılarını andırıyordu.

İmam Hüseyin (a.s.) o geceyi Allah Teâlâ'ya tövbe etmekle geçirmek istiyordu. Zira bu gece onun miracıydı. İmam Hüseyin (a.s.) tövbeye ihtiyaç duyduğuna göre, bizim tövbeye olan ihtiyacımızı varın siz düşünün? Onlar tövbeye muhtaç olduklarına göre ya bizler?!...

Evet, İmam Hüseyin (a.s.) geceyi ibadetle, ailesiyle veda etmekle geçirdi ve o gece ashabına eşsiz bir hutbe verdi.

İmam Seccad (a.s.)'ın İbadeti

Tâvûs-u Yemânî diyor ki: "Ben Ali b. Hüseyin (a.s.)'ı akşamdan sahur vaktine kadar tavaf ve ibadetle meşgul olduğumu gördüm. Hacılar evlerine gittiğinde ve orası sakinleşince göğe bakıp şöyle dedi: 'Allah'ım! Yıldızlar ufuklarında kayboldular, halkın gözleri uykuya daldı, senin rahmet kapılarının, dergâhına muhtaç olanların hepsinin yüzüne açıktır. Bana acıman, beni affetmen ve kıyamet günü mahşer sahrasında ceddîm Muhammed'in yüzünü bana göstermen için senin azametli dergâhına yönelmişim.'"

Tâvûs-u Yemânî bu sözler dışında nice sözler aktarmıştır.

Tâvûs devamında şöyle der:

"İmam daha sonra secdeye vardı, toprak üzerine secde etti. Yakınlaştım, mübarek başımı dizlerime alarak ağladım. Gözyaşlarım yüzüne damlayınca doğrularak 'Beni Rabbinin zikrinden alıkoyan kimdir?' diye sordu. Dedim ki: 'Ey Resûlullah'ın oğlu! Benim! Tâvûs!' Sonra da dedim ki: 'Bu kadar ağlamanın ve takatten düşmenin, kendinden geçmenin sebebi nedir? Bizim gibi günahkâr ve zalimler bunları yapsa yeridir. Senin baban Hüseyin b. Ali, ninen Fâtuma-i Zehrâ, atan Resûl-i Ekrem'dir.' 'Bu soya sahip olmana rağmen neden korkuyorsun?' demek istedim. Bana baktı ve buyurdu ki: 'Heyhat! Heyhat! Ey Tâvûs, iş böyle değil! Anne, baba ve ataları anmayı bırak! Allah cenneti Habeşli bir köle de olsa itaat eden ve güzel amelde bulunanlar için yaratmıştır. Cehennem azabını (cezasını) da kendine isyan eden kişi için

Âlimlerin İbadetlerinden Bir Demet

yaratmıştır; soyca Kureyşli olsa da! Allah'ın buyruğunu işitmedin mi? 'Sur'a üfürüldüğünde aralarında soy sop kalmaz, birbirlerinden de sorulmazlar.'²⁴⁷ Allah'a and olsun, yarın sana, önceden işleyip gönderdiğin sâlih amelden başka hiçbir şeyin yararı dokunmaz.'²⁴⁸

İmam Zeynelâbidin maneviyatın efendisiydi. Ehl-i Beyt İmamları'nın hepsi böyledir. Gerçekten şaşırtıcıdır. İnsan, Ali b. Hüseyin'e baktığı zaman, Allah Teâlâ karşısındaki o haşyetini, gerçek bir yakarış ve (Alexis Carrel'in dediği gibi) ruhun Allah'a doğru yükselişi olan namazlarına şahid olunca (o, namazda vücudu Kâbe'ye dönük ve ruhu başka yerde değildi); ruhun sanki şu vücuttan çıkıp gittiğini görür gibiydi. Evet, Ali b. Hüseyin (a.s.)'la karşılaşan kişi, içinden, "Bu nasıl bir İslam, bu nasıl bir ruh?" demeden kendini alıkoyamıyordu.

İnsan, Ali b. Hüseyin (a.s.)'i görünce, sanki gecenin son üçte birinde veya Hira Dağı'nda ibadet mihrabında Resûlullah (s.a.a.)'i görüyor gibi oluyordu.

Bir gece İmam (a.s.) kendisinin ehil olduğu o dua ve yakarışlarla meşguldü. O sırada çocuklarından biri yere düşüp eli kırıldı. Bunun üzerine tabibe ihtiyaç duydular. İmam (a.s.)'ın ibadetini meşgul etmesin diye ev halkı ona başvurmadı. Gidip tabibi getirip feryatlar içindeki çocuğun elini bağladılar. Çocuk rahatladı ve sorun bitti. Sabahleyin İmam (a.s.) çocuğun elini bağlı görünce, ne olduğunu sordu. Onlar da durumu anlattılar.

Demek ki, İmam (a.s.) kendini ibadete o kadar vermiş ve ruhu Allah'a doğru öylesine yükselmişti ki, o gürültü patırtı ve bağırmanın hiç birini duymamıştı.

²⁴⁷ Mü'minûn Sûresi, 101.

²⁴⁸ Allâme Meclisî, a.g.e., c. 11, s. 25.

Şeyh Muhammed Hüseyin Mutahharî

Ruhlarımızı Ufuk-u Alâ'ya yücelten bazı manevî lezzetler vardır. Teheccüd namazını kılanlar, sâdıklar, sabredenler, seher vakitlerinde istiğfarda bulunanlar, bunlar, gece namazından lezzet alır ve sevinirler.

Bu mertebeye ulaşanlar -ki bazılarını görebilmek saadetine eriştik- ilgi duyduğumuz maddî lezzetlere hiçbir şekilde önem vermezler. Bu bağlamda değerli babamdan bahsetmemin herhangi bir sakıncası yoktur sanırım.

Yaklaşık kırk yıldır bu yüce adamı görür ve gözetirim. Hiçbir zaman geceleyin üç saatten fazla uyumamıştır. O, güneş batar batmaz akşam yemeğini yer, üç saat uyur, minimum güneş doğmadan iki saat önce uyanırdı. Cuma geceleri ise güneşin doğuşundan üç saat önce uyanırdı. Günlük olarak en az bir cüz Kur'an-ı Kerim okur, gece namazını huzur ve itminan ile kıları.

Şimdi yüz yaşına yaklaşmıştır. Bir gün dahi muzdarip olduğunu görmedim. Bu manevî lezzetini korumak için çaba gösterir, babasına istisnasız her gece dua ederdi. Bir mürebbiyesi vardı. Ona aşırı sevgi beslerdi. Her gece dualarının arasında onu da anardı. Diğer akrabaları ve yakınları için de dua ederdi. Hakikatte bu tür davranışlar

kalbi diriltir. Kalbini bu tür lezzetlerle bayındır hale getirmeyi ve buna erişmeyi isteyen kimse maddî lezzetlerden uzaklaşmalıdır.²⁴⁹

Hacc Mirza Ağa Şirâzî

Aklıma bir diğer sima, üstadım büyük âlim Hacc Mirza Ali Ağa Şirâzî gelmektedir. O, hayatım boyunca karşılaştığım büyük şahsiyetlerden birisidir, zâhid, âbid ve yakîn ehlinin güzel örneklerindedir. Tarih kitaplarının bize anlattığı selef-i sâlihlerdendir.

Ağa Şirâzî (r.a.) cemaate imamlık etmekten kaçınırdı. Bir yıl ramazan ayında az bir süre Sadr Medresesi'nde, cemaatin şiddetli ısrarı üzerine imamlık yaptı. Cemaat o derece kalabalık idi ki, benzeri önceden görülmemişti.

Ağa Şirâzî, güneşin doğuşundan en az iki saat önce uyanırdı. Bu davranışıyla onun geceyi ihya ettiğini, ibadetin, marifetullahın ve istiğfarın anlamını kavradığını anlayabiliyoruz.

²⁴⁹ Mutahharî, *Hak ve Bâtil*, s. 171-2.

Namazın Eğitsel Etkisi

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

*“Gerçekten insan, pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır. Kendisine fenalık dokunduğunda sızlanır, feryat eder. Ona imkân verildiğinde ise pinti kesilir. Ancak şunlar öyle değildir: Namaz kılanlar ki, onlar namazlarında devamlıdırlar (ihmal göstermezler).”*²⁵⁰

Din'de, eğitim faktörlerinden biri de ibadettir. Kur'an açısından gerçek bir ibadet; doğru, ihlâslı ve bütün şartları ihtiva eden, ruhun dikkatini Allah'a, istiğfara, O'ndan yardım dilemeye ve O'ndan ümit etmeye sevk eden ibadettir. Yine aynı şekilde, insanın dikkatini kendine veren, nefsanî günah ve suçlarını düşündüren bir ibadettir, işte böyle bir ibadet, insanî terbiyede en önemli yollardan biridir. Allah namazı niçin farz kılmıştır? Namaz bizim benliğimizi şekillendirsin diye, sebep budur...

Kişilik Oluşumu

İslamî terbiye, eğitim ve öğretim çok geniş bir sahayı kapsamaktadır. O da insanın kendi ameli tarafından şekillendiği düşüncesi ve prensibidir. Başka bir deyişle insan, kendi kişiliğini oluşturur. Buna göre insan, kendi ameli ile şekillenmiş, olgunlaşmış olur. Nasıl amel ederse kişiliği ona göre

²⁵⁰ Mearic Süresi, 19-23.

şekillenir. Avrupa felsefesinde yeni yeni dile getirilmeye başlanan bir düşünce vardır. Bu düşünceyi *praxis* olarak ifade etmektedirler. Bu sözcük *amelî felsefe* anlamına gelmektedir. Oysaki bu söz Kur'an tarafından 1400 yıl önce ortaya konmuştur. İnsan kendi amelinin oluşumudur. İnsan, hem kendi amelinin -hareketini- yapan ve hem de bu amelle oluşan bir yaratıktır.

İnsanın şahsiyeti davranışlarına göre şekillenir. Nasıl amel ederse şahsiyet de öyle bir hal alıyor. Yani insan hem faildir hem de fiilin neticesidir. Namaz insanı inşa eder. Bundan dolayıdır ki, Kur'an şöyle buyuruyor:

“Ey iman edenler! Sabır ve namazla yardım isteyiniz.”²⁵¹

Bir hadis-i şerifte de “Sabrın ilk uyarlandığı şey oruçtur.” diye geçmektedir.

Önce namazın zâhirî âdâbını uygulayınız, sonra bâtinî adabına yöneliniz. Yani namazın sahih ve kabul olma şartlarını düşününüz.

Namaz kılana şöyle derler: Eğer namaz kılıyorsan, gasp edilmiş toprağın üzerinde kılma, aksi halde namazın bâtil olur. Eğer evin gasp edilmiş bir mülkse veya evindeki sergi gasp edilmiş bir malsa namazın bâtildir. Üzerindeki elbiseler ile namaz kılabilmen için, gasp edilmemiş olması gerekir. Hatta borçluyusan, borcu ödeme vakti de gelmişse ve borç sahibi de vakit vermiyor, acelecilik yapıp namaz kılmana müsaade etmiyor ve namaz vakti de daha varsa ilk önce borçlu olduğun şahsın borcunu ödemelisin. Sonra namaz kılmalısın. Yani ilk önce Allah'ın kulu ile irtibatını doğru kurmalı, kul hakkına riayet etmeli, sonra Allah'a yönelmelisin.

²⁵¹ Bakara Sûresi, 153.

İşte bunlardan her biri, insan kişiliğinin oluşumunu sağlayan faktörlerdir.

Bir de şu konuya dikkat etmek gerekir: Acaba bu şartların tümü yerine getirilse kişinin namazı kabul olur mu? Diyorlar ki, hayır. Namazın sahih olduğu doğrudur. Fakat kabul edilmesi başka şartlara bağlıdır. O da günahlardan sakınmaktır. Sakınmalısın ki, namazın kabul görsün. Her halinle Allah'a yönelmelisin ki, namazın yücelebilsin. Huzurlu bir kalple kendini namaza vermelisin. Yani “Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dilerim” diye söylediğinde, namazının kabul olması için ümit içerisinde olmalı ve kendini muhtaç hissetmelisin.

Namazdayken bir tehlikeyle karşılaştığımızda -tabii ki büyük bir tehlikeyi kastetmiyoruz-, örneğin, bal arısı soktuğunda o anda namazınızı bozarsınız. Çünkü insan, fitratı gereği kendisini bir sinek dahi ısırса sızlanıp feryat eder. Fakat belli bir aşamadan sonra artık böyle olmaz. Namaz işte bu şekilde insanı yeniden inşa eder. Kişi günde beş vakit namazı kılıp onu kendine âdet edinirse bu, ister istemez ömrünün tümünde ona tesir eder.²⁵²

Temizlik

İslam'ın temayüz ettiği hükümlerden birisi de ibadetin kul ile Rabbi arasında bir bağ, gaflet perdesini yıkan bir unsur ve Allah'a teveccüh olarak kabul edilmesidir. Ancak dikkat edilmesi gereken bir şey vardır: İslam ibadete bir alan çizmiş, buna çok önem vermiş ve bir takım eğitsel uygulamalar belirlemiştir. Örneğin, kalbiyle Allah'a yönelmeyi isteyen

²⁵² Mutahharî, *Mearic Sûresi'nin Tefsiri*, s. 29-30.

insanın bedeninde temizlik etkisini bırakan hangi tesirdir. Hadis-i şerifte “Allah kalplerinize bakar, suretlerinize değil.” buyrulmaktadır.²⁵³

Bizler bedenlerimizle Allah’a yükselmek istemiyoruz, bunda herhangi bir zaruret de yok. Durum böyle olduğuna göre –bedenlerimiz temiz olmakla birlikte- bizler kalplerimizle Allah’a yükselmek istediğimizde kalplerimizin temiz olması gerekmektedir.

Her halükârda İslam namazda elbisenin ve bedeninin temiz olmasını vâcib kılmaktadır. Bu uygulama ibadetin kapsamına girmektedir.²⁵⁴

İslam dünya ile ahireti birbirine bağlamıştır. Namazda ahiretle bağlantılı bir yönün olduğunu görürüz. Namazda insan, Allah’ın zikrini bilfiil hisseder ve O’ndan korkma duygusuna sahip olur. Eğer taharet ve nezafetin bu konuda etkisi olmamış olsaydı Hak Teâlâ bize abdest, gusül ve tahareti emretmezdi. Allah’a yönelişte guslün bir tesiri yok mudur? “İnsanın Allah’a yönelmesi için yüzünü yıkamasının herhangi bir zorunluluğu yoktur” diyen nice kişiler vardır. Hâlbuki Allah Teâlâ “Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığımız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın.”²⁵⁵ buyurmaktadır.

Ayrıca bizler, nezafeti de ibadetle birlikte zikrettiğini görmekteyiz:

“Eğer cünüp oldunuz ise boy abdesti alın.”²⁵⁶

²⁵³ El-Câmiu’s-Sağır, c. 1, s. 74.

²⁵⁴ Mutahharî, İslam’da Eğitim ve Öğretim, s. 186-187.

²⁵⁵ Maide Süresi, 6.

²⁵⁶ Maide Süresi, 6.

Hakların Yerine Getirilmesi

Diğer bir mesele de haklardır. Aslında, gasp edilmiş veya mubah bir şeyin üzerinde kılınan namazın manevî açıdan hiçbir farkı yoktur. Bunlar, yararı topluma dönen toplumsal akitleri ve uygulamaları temsil etmektedirler. Bu ilkeyle bizler başkalarının haklarına saygı gösterir, birbirimizin hukukuna tecavüz etmemiş oluruz. Aksi takdirde bunca maddiyatın muteberliği yoktur. Haddizatında hakikati temsil etmemektedir ki, sahip olduğu itibar ve hakikat başka bir itibar ve hakikatin sahip olduğu şeyde olsun. Aksine ibadet hakikatin ta kendisidir. Yani ibadetteki bu tür şeylerin insan ile Rabbi arasında mevcut olan ruhî bağ ve ilgi açısından hiçbir tesiri yoktur.

İnsanda gerçekleşen bazı şeyler, ibadetine tesir eder. Hatta ibadetin özünü iç içedir. Bunlardan birisi, kişinin bazı bedenî ve nefsî ıstıraplarla karşılaşmasıdır. Bu arızî şeyler, teveccüh haletinin gerçekleşmesine engel olur. Özellikle de yukarıda işaret ettiğimiz şeye tesir noktasında benzemez. Bunun yanında, İslam namaz kılınan mekânın ve abdest için kullanılan suyun mubah olmasına (gasp edilmemiş olmasına) vurgu yapar. Hatta suyun içine konulduğu kabın ve namaz esnasında namaz kılanın giydiği elbisenin de gasp edilmiş olmasına dikkat eder. Yani bunlar haram olmamalıdır. Çünkü gasp edilmiş bir ipi dahi içinde barındıran elbiseyle yapılan ibadet makbul değildir.

İbadet haklarla birlikte zikredilmektedir. Hak Teâlâ ibadete teşvik ettiği gibi, başkalarının haklarına saygı göstermenin gerekliliğine de vurgu yapar. Yani toplumun haklarına saygı göstermeyi barındırmadığı müddetçe yapılan ibadetten hoşnut olmaz. Namaz kılan kişi ilk önce oturduğu evi

düşünmeli, onun gasp eseri olup olmadığına bakmalıdır. Eğer evi gasp edilmiş ise bilmelidir ki, burada eda ettiği bütün namazlar bâtıldır. Hemen durumunu düzeltmeli, evin aslı sahibinden ya evi satın almalı veya onu razı etmelidir. Üzerinde namaz kıldığı sergilerde ve namaz kılariken giydiği elbiselerde de aynı durum söz konusudur. Özellikle boynunda yoksulların hakları varsa bunlara da özen göstermeli, zimmetindeki humus ve zekâtı ödemelidir.

İltizam ve Vakte Saygı

Allah Teâlâ ibadetin belirli vakitte eda edilmesine de özen göstermektedir. Sabah namazının vakti tan yerinin ağarmasından güneşin doğuşuna kadardır. Buna göre, bu vakitten önce veya sonra eda edilen namaz bâtıldır. Örneğin, uykusuzluğun neticesi olarak yükümlünün sabah namazını vakitten yarım saat önce eda etmesi caiz değildir.

Bütün vakitler Allah Teâlâ nezdinde eşittir. O'nun uyuklama ve yakaza/uyanıklık gibi bir problemi yoktur.

*“Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama.”*²⁵⁷

Vaktin önemi, kulun namaz aracılığıyla vaktin saygınlığını gözeterek ve gerekliliğini yerine getirmesini sağlayarak terbiye edilmesidir. Yükümlü –geceyi uykusuz geçirmiş olsa dahi- sabah namazını eda etmek için tan yeri ile güneşin doğuş vakitleri arasında uyanmalıdır. Öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarında da aynı durum söz konusudur.

Önem verilmesi gereken son husus, vakit noktasındaki dikkatliktir. Kişinin birkaç dakika veya saniye ayırıp namazın vaktinin girip girmediğini belirlemesi uygun bir

²⁵⁷ Bakara Sûresi, 255.

davranıştır. Hiç kuşku yok ki, vaktin ibadetin özü noktasında ve kul ile Allah Teâlâ arasındaki bağda bir tesiri yoktur. Teveccühün, zeval vaktinin girmesinden birkaç dakika önce gerçekleşmesi ve zeval vakti girdikten sonra gerçekleşmemesi gibi. Şu var ki, İslam bir karmaşanın yaşanmaması için vakti bir hedef olarak koymuştur. Bu tutum, haddizatında vakte gösterilen saygının bir göstergesi olmuştur. Vakti belirleme, zamanı düzenlemeye yönelik bir alıştırmadır. Henüz vakit girmeden namazı eda ettiğimizin veya namazın bir bölümünün vakit içinde son bölümünün ise vakit dışında eda ettiğimizin farkına varacak olursak namazımız bâtıldır. Unutarak namazı vaktinden önce eda eden veya bir rekâtı vakit girmeden önce eda edip de geri kalan bölümünü vakit içinde eda eden kimsenin namazı sahihtir.

Kiblenin Bir Olması

Namazdan istifade ettiğimiz son husus, İslam'ın namazda bir yere (Kâbe'ye) yönelmeyi vâcib kılmasıdır. Kur'an-ı Kerim her ne kadar *“Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır.”*²⁵⁸ buyursa da Kâbe'ye yönelmek vâcibdir. Namazın özü açısından yüzlerimizi doğuya, batıya, kuzeye, güneye dönmemiz arasında fark bulunmamaktadır. Buradaki emir, tek bir kibleye yönelmemizle alakalıdır. Tabi bu kibleye yöneldiğimizde Allah Teâlâ'nın huzurunda durmuş olduğumuz, bunun dışındaki duruşlarımızdaysa O'nun huzurunda olmadığımız anlamına gelmemektedir. İslam ve insanın toplumsal terbiyesinin yararı açısından bunun ibadetin özünü bir bağlantısı bulunmamaktadır. Yani ibadetin özü bununla kaim olmaz. İslam

²⁵⁸ Bakara Sûresi, 115.

bütün yüzlerin diledikleri yere dönmektense tek bir eksene dönmesinin vâcibliğine vurgu yapmaktadır. Böylece insanlar aynı yöne yönelmelerinin bir sorumluluk olduğunu anlayacaklardır. Bu yöneliş, vahdet ve hedefin birliği noktasında ders olarak kabul edilebilir.

Bütün mekânlar O'nun nezdinde eşit olmasına rağmen Allah Teâlâ'nın bizim için bu yeri seçmesinin nedeni nedir? Allah Teâlâ “*Doğrusu insanlar için ilk kurulan ev, âlemler için bereketli ve bir hidayet kaynağı olan Mekke'deki evdir (Kâbe'dir).*”²⁵⁹ buyurmaktadır.

Allah Teâlâ'ya kulluk için kurulan ve inşa edilen ilk mâbed ve mescid Kâbe'dir. Bu mâbed bizi kadim tarihle bağlantılı hale getirmektedir. Yani bizi Hz. İbrahim'e ve ondan önceki insanlara götürmektedir. Rivayetler bize şunu göstermektedir: Kâbe her ne kadar Hz. İbrahim'in eliyle inşa edildiyse de daha öncesinde de kible idi. Rivayetler bize Hz. Nuh'un veya daha önceki insanların yapısını kurduğu bu evin Hz. İbrahim (a.s.) tarafından yenilendiğini göstermektedir. Sonra da Kâbe günümüze kadar gelmiştir. Zaman içinde her ne kadar Kâbe yıkılmış veya yenilenme ihtiyacı baş göstermişse bu ihtiyaç giderilmiştir.

Bu tercih, haddizatında kulluğun saygınlığının göstergelerindedir. Yani ibadetin bu açıdan şöyle bir ehemmiyeti vardır: Yükümlülerin namaz esnasında ibadet gayesiyle yeryüzünde yapılan ilk mescide ve mâbede yönelmeleri gerekir.

Ben *İslam ve İran'ın karşılıklı hizmetleri* adlı eserimde –beş bin yılı aşkın bir süreyi bulan- Zerdüştlerin ateşi takdisi konusunu ele aldım. Özellikle Me'mun döneminde olmak üzere, eskiden beri bu konunun incelenebilmesi için

²⁵⁹ Âl-i İmran Sûresi, 96.

meclisler oluşturulmuştur. Müslümanlar ne zaman Zerdüştlere bu fiillerinden dolayı itiraz etmeye kalkışmışlarsa hep “Bizler ateşe tapıyorsak sizler de taşa tapıyorsunuz. Çünkü sizler Kâbe'ye yöneliyorsunuz.” veya “Siz nasıl ki, taşa ibadet etmiyorsanız bizler de ateşe ibadet etmiyoruz. Bizler yüzlerimizi ateşe doğru dönüyoruz. Ama ona ibadet ediyor değiliz.” cevabıyla karşılaşmışlardır. Bu cevap bütünüyle yanlıştır. Müslüman'ın Kâbe karşısındaki duygularıyla Zerdüştlerin ateş karşısında duygu ve hisleri birbirinden farklıdır. İki grubun duygularındaki etmen iki dinî yapının kitaplarındaki öğretilerden kaynaklanmaktadır.

Kâbe'ye doğru yönelen bir Müslüman asla ona ibadet etme duygusuna kapılmaz. Hatta böyle bir düşünce Müslüman çocukların dahi aklına gelmez. Zerdüştlerde ise durum şunu yansıtmaktadır: Onların her bir bireyi bir şekilde ateşe ibadet etmektedir. İster bu, bir ilahın simgesi olsun ister başka bir itibarla olsun fark etmemektedir. Onların tutumları bütünüyle putları takdis eden ve onlara ibadet eden putperestlere benzemektedir.

Her halükârda namazda kibleye dönmenin vâcib oluşu ibadetin kapsamına girmektedir. İbadetin özü, gerçekleşen soyut bir şeydir. Kişi köşeye çekilip dilediği yöne yönelerek bir ibadeti eda etse kabul görmez. Rükû ve secde gibi, namazın fiillerinden oluşan hareketleri içinde barındıran şeyin tesirinden uzak bu tür ibadetler kabul edilen kategoriye girmemektedir. Yani namazın her bir hareketi Allah Teâlâ'nın huzurunda huşu ve huzu'u temsil etmektedir. İslam hayat için zarurî olarak gördüğü eğitsel konulardan oluşan ve bu grupta yer alan bu ameliyeleri uygulamak ister.

Nefsi Kontrol Etmek

İslam'ın ibadeti vazetmesinin en önemli gerekçelerinden birisi, nefsi kontrol etme özelliğini barındırmasıdır. Tabiatıyla bu ayırt edici özellik hacda da başka bir şekliyle fazlasıyla mevcuttur. Kişi ihrama girdiğinde kendisine bazı şeyleri men eder ve nefsinin kontrol altında tutmaya devam eder. Oruç için de aynı durum söz konusudur.

Namaz bütün eylemleriyle İslamî eğitimin kaidelerini içerir. Namaz esnasında yeme, içme, gülme ve ağlama caiz değildir. Ancak Allah için ve O'nun korkusundan dolayı ağlamak müstesna. Namaz esnasında yeme, içme, gülme, ağlama gibi duyguların kontrol altına alınması da gereklidir. Sağa ve sola yönelme gibi hareketler de böyledir. Namazda okunması gerekenlerin dışında yükümlünün ağzından başka sözlerin çıkması namazı bâtlı eder. Tabii uyku gibi tahareti bozan hades namazı da bozar. Hakikatte bunların hepsi bedenî ve ruhî hâkimiyetin bir suretidir. Sağa, sola ve arkaya dönmek caiz değildir. Ruhî açıdan da insanın, duygularının esiri olması uygun bir davranış olarak kabul edilmez.

Bedenî ve Nefsi Huzur

Sükûnet hali nasıl gerçekleşir? Bu konu oldukça önemlidir. Birisi çıkıp şöyle diyebilir: Ben namaz kılarken yerine getirilmesi emredilen bütün şeyleri uyguladım. Ancak bazen çokça hareket ederim. Ayaklarımdan birisini kaldırır diğerini koyarım, bazen sağa sola doğru hareket ederim. Rükû halindeyken ellerimi oynatırım.

Denilmiştir ki, bu şekilde eda edilen bir namaz bâtlıdır. Çünkü yükümlü, namazda sükûnet ve istikrar halinde bulun-

malıdır. İhrâm tekbiri²⁶⁰ için ellerini kaldırdığında bedenini hareket ettirmemelidir. Aksi takdirde namazı bâtlı olur. Ayrıca namazın bundan sonraki hareketlerini yerine getirirken de zikir halinde olmamalıdır. Örneğin, ayaklarında veya bedenindeki uzuvlardan birisinde bir acı, sıkıntı bulunan yükümlü bir müddet bir şey söylememeli, sessiz kalmalı ve sakinleşmelidir. Rahatı yakaladıktan sonra namazına tekrardan devam etmelidir.

Namaz esnasında ayaklarında bir defa daha acı hissedecek olursa yine istikrar bulmalı, susmalı ve bir müddet daha dinlenmeli ve namaza huşu ile tekrardan devam etmelidir. Yani namazda bedensel ve ruhsal dinginliği, huzuru yakalaması gerekmektedir.

Allah'ı Yüceltmek ve

O'nun Dışındaki Şeyleri Küçük Görmek

'Allah-u Ekber' kelimesini ele alalım. Peşi sıra gelen olaylar karşısında hangi insan korkuya kapılmaz? İnsan tabiatı itibarıyla korkar. Bir dağın veya bir tepenin karşısında durup da onlara bakan kimse dehşete kapılır. Bir deryanın sahilinde durup kocaman dalgalara bakacak olan da korkuyu benliğinde hisseder. Otorite ve makam sahiplerinden birisini gören kimse ıstırap duyar ve korkuya kapılır. Bütün bu ıstıraplar nedendir? Çünkü insan onların tesiri altına girer. Bu durum insanların genelinde rastlanan bir husustur. Ancak Allah-u Ekber kelimesinin anlamını kalbinde hisseden kimse

²⁶⁰ Namaza başlangıç tekbiri, *iftitah* (açılış) kelimesiyle nitelendiği gibi, kendisiyle namaz dışında yapılması helâl olan eylemler haram hale geldiği ve dış âlemlerle bağlantıyı kestiği için "tahrîme (ihrâm) tekbiri" diye de anılır.

müstesnadır. O, hiçbir beşerin zorbalığından veya evrendeki kevnî olayların dehşetinden korkmaz. Çünkü Allah-u Ekber sözcüğü Allah Teâlâ'nın her şeyden daha büyük olduğu anlamına gelmektedir. Dahası, Mukaddes Zât-ı İlahîye'nin bütün niteliklerden daha büyük olduğu anlamını ifade etmektedir. Allah-u Ekber kelimesiyle şu kastedilmektedir: Ben Allah Teâlâ'ya ta'zim gösteriyorum. O'nu ululadığımdan bütün varlık önümde küçülüyor ve değersiz gibi görünüyor. Allah-u Ekber kelimesi insan şahsiyetini geliştirmekte ve benliğinde bir azamet oluşturmaktadır.

Emîrül-mü'minîn Ali (a.s.) "*Gözlerinde Yaratıcı büyük ve bundan dolayı da onun dışındakiler gözlerinde küçüktür.*" buyurmaktadır. Burada açıklığa kavuşturulması gereken bir mesele var: Küçüklük ve büyüklük göreceli iki durumdur. Sizden bir tanesi büyük bir salona girsin. Sonra da öncekinin üçte biri oranında ikinci bir salona girsin. Bu sonuncusunun ilkinden küçük olduğunu anlar. İnsan, biri diğerinden büyük olan iki şeye baktığında küçüğünün hangisi olduğunu anlar.

Yaratıcı'yı ululayanlar bu azameti hisseder, diğer bütün şeyleri ise küçük olarak görürler. Onlara hiçbir zaman bir yücelik vermezler. Vahdet-i vücûdun anlamlarından birisi de şudur ki, ârifin önünde Yaratıcı'nın azameti tecelli edince O'nun dışındaki bütün varlıkları olumsuzlar, onları yokluk olarak görür.

Mü'minler ruhlarının ve gönüllerinin derinliklerinden Allah-u Ekber diyerek tekbir getirdiklerinde Yaratıcı'nın azameti karşılarında tecelli eder. O'nun azametini kalbinde somutlaştıran insanın başka birisini yüce olarak görmesi olanaksızdır. Dolayısıyla diğer bir şeye yakınlık hissetmez veya

yararılmaya çalışmaz ya da ondan korkmaz ve ona huşu duymaz. Çünkü Allah Teâlâ'ya kulluk, insana hürriyet kazandırır. Kendisine Allah Teâlâ'nın azameti tecelli eden kimse Allah'a kul olur. Allah'a kulluk ise O'nun dışındaki bütün şeylerden kopmayı, özgür olmayı gerektirir.

Allah'a kulluk, devamında diğer varlıklardan özgürleşmeyi getirir. Çünkü O'nun azametini idrak etmek O'nun dışındaki bütün varlıkları küçük görmeyi gerektirir. Allah'ın dışındaki şeylerin hakir olduğunu gören kimsenin başka bir şeye ibadet etmesi olanaksızdır. Allah'ın kulu olan kimse, hakir bir şeye ibadet etmeyi en belirgin ve bariz hatalardan olarak görür.

Hoşgörü ve Sevgi

Namazın âdâbı arasında göze çarpan başka bir mesele ise hoşgörü ve diğer insanlara dostluk göstermektir. Bizler namazda Hamd Süresi'ni okurken Allah Teâlâ'ya "*(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız. Bizi doğru yola ilet. Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yoluna, gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil*"²⁶¹ sözleriyle hitap ederiz.

Bu ayetlerde hitap tekil değil çoğul kipiyledir. Hâlbuki insan zihninin başka bir şeyle meşgul olmaması ibadetin özündendir. Ancak Şâri-i Teâlâ, oldukça büyük bir toplumsal yararı içermesinden ve insanın toplumsal ruhunun gelişmesi için ibadeti toplumsal kategori sahasına koymuştur. "*(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız*" buyruklarında toplumsal ülfet ve birlik en

²⁶¹ Fatiha Süresi, 5-7.

açık surette somutlaşmaktadır. Yani kul lisan-ı haliyle sadece kendi adına değil bütün Müslümanlar adına konuşmaktadır. Benliğini, İslam toplumunun bir uzvu, bütünün bir cüzü olarak görmektedir. Bu ibadeti eda ettiği esnada İslam toplumunun güçlenmesini ve bu topluluğa bağlılığını ifade etmektedir.

İslam kavramlarında ‘ene/ben’ ifadesine yer yoktur. Etkin olan ‘nehnü/biz’ ifadesidir. Mükellef, Rabbine nida ederken “(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız.” der.

Bundan daha ötesi ise namazın teslimiyetle birlikte selam/barış ruhunu ve dostluğu da içermesidir. Hem de namaz Allah Teâlâ’ya teveccühü somutlaştırmasına ve O’ndan başkasına yönelmeyi şirk olarak addetmesine rağmen... Şâri-i Teâlâ mükellefin namazda “*es-Selâmu aleynâ ve âlâ ibâdillahi’s-sâlihîn*” demesini emretmiştir. Bu ifade, haddizatında esenliği ve Allah’ın sâlih kullarıyla birlikte güven içinde olmayı ilan etmektir. Nitekim çağdaş âlimler beşerin sâlih bireylerle birlikte yaşamasına ‘toplumsal barış’ demektedirler. Namaz kılan kişi, Allah’ın kullarıyla savaş halinde olmayacağını ilan etmektedir. Çünkü sâlih bir kula karşı savaş ilan eden sâlih olamaz.

Bu ifade, hem bir tür barış durumunun hem de bütün insanlarla birlikte olmamanın ilanıdır. Beşeriyetin esenlik içinde nimetlerden yararlanabilmesi için, köklerinin kazınması ve yok edilmesi gereken kimseler de vardır. Bu da ancak Allah’ın sâlih ve müstakim kullarıyla barış içinde bulunabilmekle mümkündür. Yani kul, Rabbine “İlahî, ben senin bütün sâlih kullarıyla barış içindeyim.” diye nida etmektedir.

Günahtan Temizlenmek

İslam öğretileri açısından, her günah insanın kalbini karartır, sonuçta iyi işlere eğilim ve istek azalır ve diğer günahlara rağbet fazlaşır.

Bunun karşısında ibadet, kulluk ve Allah’ı anmak insanın din hassasiyetini geliştirir, iyi işler yapmaya meyil ve rağbetini artırır; şer, fesat ve günaha eğilimini de azaltır, yani günahlardan kaynaklanan katılığı giderir, onun yerine hayır ve iyiliğe eğilimi yerleştirir.

Nehcû’l-Belâğ’a’da namaz, zekât ve emaneti eda etmekle ilgili bir hutbe var. Namaz hakkında tekitten sonra Hz. Ali (a.s.) şöyle buyuruyor:

Namaz, yaprakların dökülüşü gibi günahları döker ve düğümlerin çözülüşü gibi çözer (günahları günah ipinde çözer). Allah Resûlü, namazı insanın kapısının önünden akan ırmağa benzetmiştir. Namaz kılan kimse, orada gece gündüz beş defa yıkanır. Böyle olan bir kimsede kirden hiç eser kalır mı?!²⁶²

²⁶² Mutahharî, *Nehcû’l-Belâğ’a Üzerine*, s. 96.

Namaz ve Aile

Değınmeyi çok arzuladığım bir husus da namazın dinimizin direği olduğunun önemini idrak etmemiz ve namaz için ailelerimizin edasından sorumlu olduğunu bilmemizdir. Hepimiz kendi namazlarımızdan da ailelerimizin namazlarından da sorumluyuz.

Hak Teâlâ, Peygamberimiz (s.a.a.)'e şöyle hitap etmektedir:

*“Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et.”*²⁶³

Bu hitap sadece Hz. Peygamber (s.a.a.)'e özgü değildir. Bizleri de kapsamaktadır.

Çocuklara Namazı Öğretmenin Yolları

Çocukların yapması gereken şey nedir? Küçüklüklerinden itibaren çocukları namaza alıştırmamız gerekmektedir. Yedi yaşından itibaren çocuklarımıza namazı öğretmemiz bize ulaşan emirlerde geçmektedir. Doğal olarak yedi yaşındaki çocuk, namazı sahih bir şekilde eda edemese de bazı hareketlerini eda edebilir. Bu yaştan itibaren –ister erkek çocuğu isterse de kız çocuğu olsun- namaza alışabilir. Yani o andan veya okula gitmeye başladığı andan itibaren ona namazı öğretmemiz gerekiyor. Ona namazı okulda da

²⁶³ Taha Sûresi, 132.

evde de öğretebiliriz. Ancak gözden kaçırılmaması gereken husus, onları zorlamamalı ve üzerlerinde baskı kurmamalıyız. Başlangıçta çocuklarda namaza rağbet duygusunun oluşturulması için çaba gösterilmelidir. Rağbet ve gerekçelerle namazı kılması için elden geldiğince adımlar atılmalı ve cesaretlendirilmelidir. Çocuk övülmeli, ona iyilikte bulunulmalı, kendisine hediyeler takdim edilmeli ve ona karşı sevgimizi izhar etmeliyiz. Hatta bu sevgiyi dile getirmeliyiz ki, namazı eda ettiğinde kendisine sevgimizin katbekat arttığını anlayabilsin.

Çocuk ve Mescid

İkinci olarak yapılması gereken; çocukta namaz kılma duygusunun yerleşmesi için onu mekânlara alıştırmaktır. Deneyimler göstermiştir ki, mescide gitmediği müddetçe çoğunlukla çocukta namaz arzusu oluşmaz. O, namazın etkisinin olmadığı bir ortamda yaşamaya devam eder. Çünkü namaz kılanların arasında bulunmak kişide rağbeti artırır. Kendisini, yaşı ileri düzeyde ibadet edenler arasında gördüğünde onda ibadet ruhu gelişir. Çocuklar onların oluşturduğu bu atmosferden büyük oranda etkilenirler. Çocukların mescidlere, dinî meclislere az götürülmeleri ve dinî ortamlarda az bulunmaları kendilerinde ibadetlerin öğrenilmesi isteğinin azalmasına neden olmaktadır. Bu da bizim boyunlarımızdaki sorumluluklardır. Çocukların namaza alıştırlmasını özendiren vurgular rivayetlerde geçmektedir. Ancak bu, baskıyla ve zorlama ile olmamalı; çocuğu etkileyen en güzel yollara başvurulmalı, çocuk ibadete ve namaza teşvik edilmelidir. Namaza alışmaları için mescidlere gittiğimizde düzenli bir şekilde onları da yanımızda götürmeliyiz. Bizler

küçüklüğümüzden başlayarak zikir meclislerine ve mescidlere gidip gelmeyi alışkanlık haline getirmişiz. Çocuklarımızı da mescidlere alıştırmalıyız. Çocuklarımız yedi yaşına bastığında okula gidiyor, sonra liseye ardından da üniversiteye gidiyor. O zamana kadar mescidin eşğine adımını atmamış bir çocuğun buradan kaçması kadar doğal bir şey var mı?!

Şöyle bir itiraz gelebilir: Hâlihazırda mescidlerin durumları hiç de iyi değildir. Ne mescidler şu an temizdir ne de hatipler yeterlidir! Hatta söz söyleyebilme kabiliyetinden yoksundurlar..

Biz diyoruz ki; mescidlerin durumlarını islah etmek hepimizin sorumluluğudur.

Öyleyse namaz kılmak ve yakınlarımızı namaza teşvik etmekle yükümlü olduğumuzu unutmamalıyız. Şöyle ki, onlarda namaz kılma arzusunu geliştirmek ve uyandırmakla yükümlüyüz.

Geliniz namazın yararlarını ve meziyetlerini açıklayarak çocuklarımıza anlatalım ve onlarla konuşalım. Onlara namazın felsefesini kavrayabilecek tanımları ele alalım. Öncelikle evde namazı eda etmek için bir bölüm edinelim. Resûlullah (s.a.a.)'in yaptığı gibi, bunun için bir oda tahsis edilebilirse ne ala! Aksi takdirde evdeki odalardan birisinin bir bölümünü mihrap edinmek gerekir. Oraya bir seccade, bir misbah ve bir tesbih koyalım.

Namazı Hafife Alma

İslam'ın, toplumsal ilişkileri düzenleyen bir din olduğunu kesinlikle kabul ediyoruz. Bunu İslam'ın hükümlerinden elde edebiliriz. Bunun yanı sıra ibadetleri ve Allah ile ilişkiyi hafife almanın ve onları küçümsemenin de hiçbir mazereti bulunmamaktadır. Namazı hafife almak, günahlar arasındadır. Hepimiz, namazı terk etmenin en büyük günahlardan birisi olduğunu biliriz. Ancak namazı hafife alma veya önemsememe de günahlardandır.

Ümmü Hamide'nin Ebû Basîr'e söylediği olayı anlatmıştım. Rivayet şöyledir: İmam Sâdık (a.s.) vefat anı yaklaşınca ailesini ve akrabalarını çağrılarını ve yanı başında oturmalarını ister. Akrabalarını çağırınca gözlerini açarak şöyle buyurur:

“Namazı hafife alanlar bizim şefaetimize kavuşamayacaktır.”

İmam Sâdık (a.s.)'ın ağzından çıkan son söz bu olmuştur. İmam Sâdık (a.s.) “Namazı terk edenler bizim şefaetimize kavuşamayacaktır.” dememiştir. Zira namazı terk edenlerin akıbeti bellidir. Namazı hafife almak ne anlama gelmektedir? Namazı hafife alan kimdir? Namazı tam bir gönül huzuru ile ve en güzel bir şekilde eda etme imkânına sahip olduğu halde öğle veya ikindi namazını güneşin batışına kadar geciktiren, abdesti ve namazı hızlıca, âdâbından yoksun bir

şekilde eda eden kimsedir. Böyle bir namaz huzur-u kalpten ve gönül dinginliğinden yoksundur. Acaba böyle bir namaza namaz denilebilir mi? Böylesi bir durum insanı namaza hazırlayan ve ona yönelten bir hareket olmadığı gibi, bu şekildeki bir namaz da arzu edilen namaz değildir. Kişi, örneğin öğle namazı vakti yaklaştığında gönül huzuru içinde ve vakarla namaza hazırlanmak için abdestini âdâbına uygun bir şekilde alıp sonra da namaz kılacağı yere gider, ezan ve kamet getirerek gönül huzuru içinde namazını kılar. “es-Selâmu aleyküm ve rahmetullâhi ve berekâtuhu” deyinceye kadar bu hal üzere kalır ve namazını bitirir bitirmez hemen yerinden ayrılmaz. Namazdan sonra yapılması tavsiye edilen müstehabları yerine getirmek için bir müddet daha seccadesinde oturur. İşte, bu şekildeki bir davranış, namaz kılınan evde ona verilen önemi ve saygınlığı gösterir. Tecrübeler şunu ortaya koymuştur: Namaz kılanların namazı küçümsediği, sabah namazını güneş doğmak üzereyken eda eden, öğle ve ikindi namazlarını güneşin batışına kadar erteleyen, akşam ve yatsı namazlarını ağırdan alan ve namazlarını aceleyle kılanların olduğu evlerde çocuklar genellikle namaz kılmazlar. Evlatlarının namaz ehli olmalarını isteyen ebeveynlerin bunlara dikkat etmeleri gerekir.

Namaz hafife alınmamalı ve sadece vâcibleriyle yetinilmemelidir. Namazın müstehablarından kurtulmanın yolları aranmamalıdır. Bu konuda müctehidlerden fetva almanın peşine düşülmemelidir. Bu tür bireylerle muhatap olan müctehidler de müstehabların önemini açıklamalıdır.

Bu, bir mazeret olarak kabul edilemez. Çünkü ‘taklid merciinin fetvası böyledir’ denilerek tek bir defa söylemek mazeret değildir. Bu tür bir davranış namazdan kaçmak anlamına

gelmektedir. Bize düşen, taklid merciinin ‘bir defa söylemek yeterlidir. Ancak son iki tanesi müstehabdır’ fetvasını ganimet bilerek bütünü söylemektir.²⁶⁴

Ayrıca orucu da hafife almamalıyız. Öyle oruç tutan kimseler var ki, eğer elimde olsaydı onların oruçlarını kabul etmezdim. Onlardan bir bölümü ramazan ayında gece boyunca uyumakta, bunu ibadet gayesiyle yerine getirmemektedirler. Orucu sadece yiyecek ve içecek gayesiyle tutmaktadırlar. Sabah namazı vaktine kadar yemek yemeye devam etmektedirler. Sabah namazını acilen kılmakta, ardından hemen uykuya dalmaktadırlar. Kimisi ise günün bütünü uykuyla geçirmekte, akşam namazının girişinden az önce uyanmakta, öğle ve ikindi namazını süratlice kılıp iftar sofrasına oturmaktadır. Bu ne biçim bir oruçtur?! Oruçlu olduğunu hissetmemek için gün boyu uyuyan bir kimsenin bu davranışı orucu hafife almak değil midir? Kanaatimce bu da oruçtan yüz çevirmenin başka bir şeklidir. Bu kişi sanki oruca ‘ben senden o derece tiksiniyorum ki, bana nahoş görünüyorsun’ der gibidir. Bu, güzel bir tutum değildir.

Hepimiz hacca gider, oruç tutar ve namazlarımızı kılarız. Ancak hepsini de hafife alırız. Nitekim ezanı da hafife alıyoruz... Peki, ezanı hafife alma nasıl oluyor? Biz deriz ki; birçoğumuz bir kabiliyete ve güzel bir sese sahiptir. Nasıl ki, Kur’an-ı Kerim’i güzel bir sesle tilavet etmek müstehab ise ezanda da sesi yükseltmek müstehabdır. Güzel bir sesle okunan ezanın insanları namaza ve Allah’ı zikretmeye davette bir payı vardır. Sesi güzel olan birisinden ezan okunması istendiğinde ezan okumaktan kaçınarak, bunun, şanını

²⁶⁴ Söz konusu fetva, namazda ‘tesbihât-ı erbaa’nın bir defa söylenmesinin yeterli olup olmadığı fetvasıdır.

Namazın Tahrif Edilmesi

düşüreceğine inanır ve müezzin olmanın övünç kaynağı olduğunu unutursa bu kişi ezanı hafife almış olur. Hâlbuki Ali b. Ebû Tâlib (a.s.) Müslümanlara halife olduğu dönemde müezzinlik de yapardı. Müezzinlik yaptığında bir küçüklük duygusu hissedene, ezan ve müezzinliğin, kişilerin konumlarıyla ve durumlarıyla ilgili olduğunu düşünen, kendisini ileri gelen ve meşhur şahsiyetlerden gördüğünden ezanı eda etmekten kaçınan kimse ezanı hafife almış demektir.

Öyleyse ibadetleri küçümsememeliyiz. İslam'a olan imanımız kapsayıcı ve şümüllü olmalıdır. İslam'ın kıymeti, kapsamlılığında gizlidir. İbadetlere tutunup diğerlerini terk etmekte değil... Yahut ibadetleri hafife alıp gereken konularda toplumsal âdâba sarılmakta değil. Herkes bilmelidir ki, ibadetlerden geri kalırsak diğer sorumluluklardan da geri kalırız. İbadet İslamî öğretilerin tatbiki için güvencenin özü ve uygulama kuvvetidir.

Allah Teâlâ “Onların Beytullah yanındaki duaları da ıslık çalmak ve el çırpıktan başka bir şey değildir.”²⁶⁵ buyurmaktadır.

Bu âyet, kendilerini emir ve nehy ahabı olarak görenlerin fiillerinin durumunu ortaya koymaktadır.

Hız. İbrahim (a.s.) Allah'ın emriyle Kâbe'yi inşa ettiğinde şöyle bir emir geldi:

“Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın). İbrahim ve İsmail'e: 'Tavaf edenler, ibadete kapananlar, rükû ve secde edenler için Evim'i temiz tutun' diye emretmiştik.”²⁶⁶

Kâbe kimlerin eline geçecektir? Namaz, Kâbe'de yerine getirilmesi gereken uygulamalardan birisiydi. Onlar buna ekleme ve çıkarmalarda bulundular. Nihayetinde namaz bir ıslık çalma ve el çırpma halini aldı.

İbadetler tevkifidir. Yani hevâ ve heveslere göre niteliksel ve niceliksel olarak hiçbir şekilde namazla oynama veya değişikliğe gitme mümkün değildir. Hatta fazlalaştırma, ek-siltme, geciktirme ve oynamalardan uzak bir şekilde, açıklandığı üzere yerine getirmek gerekir. İbadetlerin yapılması

²⁶⁵ Enfal Sûresi, 35.

²⁶⁶ Bakara Sûresi, 125.

hususunda hevâ ve hevesler işin içine girince ibadetler tedricî olarak aslı yapılarından uzaklaşacaklardır. Arapların, Farsların veya Türklerin kendi dilleriyle kıraat etmeye kalkışmaları gibi veya “Seferî namaz eski dönemlerde iki rekât idi. Yolculukların uçaklarla yapıldığı ve hiçbir meşakkatin kalmadığı günümüzde artık iki rekât olarak eda edilmesi için hiçbir gerekçe kalmamıştır, dolayısıyla artık dört rekât olarak kılınmalıdır” şeklindeki itirazlar gibi...

Namaz birden bir ıslığa dönüşmemiştir. Başlangıçta namazın bir bölümünü değiştirmişlerdir. Sonra da zaman ilerledikçe namazın diğer bölümlerini de değiştirdiler. Nihayet namaz yukarıda geçen âyetteki şekline dönüştü. Çünkü her bir nesil kendisinden önceki neslin yaptığı değişikliklerden habersizdi. Kendisine ulaşan bu şeklin, tâ en baştan beri böyle olduğunu ve aslı üzere bulunduğunu düşünüyordu. Durum birkaç nesil boyunca bu hal üzere devam etti. Nihayetinde durum aslından bütünüyle farklı bir yapıya dönüştü.

Kur’an-ı Kerim’in tercümesi, kıraati ve namazın Farsça edası konusunda peşi sıra oluşan tecrübelerle değinmenin bir sakıncası yoktur. Bir Farişî, bir Türk, bir Alman veya bir Rus’un Kur’an-ı Kerim’i tercüme edip kendi diliyle okumak istediğinde ibarelerin değişik tercümeler sonucu mefhumlarını kaybettiğini göreceğiz. Bazen şöyle bir itirazla karşı karşıya kalıyoruz: Öğle namazının sessiz kılınmasında söz konusu olduğu gibi, neden bazı meselelerde taabbud²⁶⁷ vâcibdir? Tabiatıyla işin bir felsefesi vardır. İnsan, felsefe-

²⁶⁷ İleti akılla kavranan meselelere taakkulî, böyle olmayan meselelere taabbudî meseleler denilir. Örneğin, içkinin haram kılınışının illeti olan sarhoşluk taakkulîye, namazların rekâtı, abdestin vâcibleri gibi şeyler taabbudîye örnektir.

nin ötesinde bununla ilgili bir araştırma yapmayı tasavvur etmeksizin bu konu üzerinde derince düşünmeli ve araştırılmalıdır. Hatta elinden geldiğince anlamaya çalışılmalıdır. Hz. İbrahim (a.s.)’ın namazı ne ıslıktı ne de alkış. Ancak onun namazı zaman içinde tedricen bir bid’ate dönüştü.

“Onların Beytullah’ın yanındaki duaları da ıslık çalmak ve el çırpıktan başka bir şey değildir. (Ey kâfirler!) İnkâr etmekte olduğunuz şeylerden ötürü şimdi azabı tadın.”²⁶⁸

Maddecilerin Gözünde Namaz

Maddeciler/materyalistler “Namazlarını ikame ederler.” âyetini aşağıdaki şekilde yorumlamışlardır:

“Bir dinin müntesipleri imanlarının yerleşmesi için dinen *namaz* adı verilen bir ameliyeyi yerine getirmişlerdir.”

Sonra da şöyle devam etmişlerdir:

“Bu da müfessir ve mütercimlerin ufuklarının darlığının ve kısır bir bakış açısına sahip olduklarının delilidir. Çünkü onlar bu kelimeleri kapsamlı anlamlarından sıyırmışlar, dar ve basmakalıp bir anlama hasretmişlerdir. Çünkü sözcük anlamıyla namaz bu hareketleri ifade etmemektedir. Aksine namaz inkılâbî unsurları kendi bünyesinde toplayan bağın ve birlikteliğin dışsal yönünü temsil etmektedir.

Kur’an-ı Kerim ister inançsal olsun ister olmasın inkılâbın genel diğer kaidelerine yardımcı olsun diye bu kelimeyi seçmiştir. En fazla şunu söyleyebiliriz: Bu kurallar inanç inkılâblarında en faziletli bir şekilde tecelli eder. Buna inkılâbın gaybî yönü denir. İnkılâbın unsurları ile merkezî boyutlarını birbirine sınıksız bağlamalıyız... Dinî yapıların

²⁶⁸ Enfal Sûresi, 35.

yönetimlerinin yararlandığı görüş, bu bağ ve birlikteliğin yerleşmesinin gayba imanı gerektirdiğini görememiştir. Hatta birbiriyle bağlantılı inkılâb unsurlarının yücelmesine eğilim gösterir. İnsanların Yaratıcı'yla bağları, yaratılış ve alaka düzeninde namaz suretinde görünmektedir.”

Bunu şöyle reddederiz:

İlk olarak; namaz ne zaman ve hangi dilde mutlak şekliyle grup/ parti organları arasındaki bağı ifade etmiştir.

İkinci olarak, Kur'an-ı Kerim mü'minler arasındaki bağ meselesini açıkça dile getirmemiş ve vurgulamamış mıdır? Allah'ın hizbini tanımlamamış ve bunu tavsiye etmemiş midir?

“*Hep birlikte Allah'ın ipine (İslam'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın.*”²⁶⁹

Namazı inkılabî ölçüler arasında bir bağ olarak anlamamızı ve varlık âlemiyle birlikte bu bağı somutlaştıran bir şey olarak görmemizi gerektiren zorunluluk nedir?

Üçüncü olarak; bu anlam, “*Namazı ikame ediniz.*” âyetinde geçen ‘namazı ikame’ şeklindeki emri olumsuzlamaktadır. “*Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.*” âyeti hakkında söylenenler de aynı şekildedir. Müslümanlar Sadr-ı İslam'da Medine-i Münevvere'de “*Namazı ikame ediniz.*” ve “*Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.*” âyetlerinde kendilerinden istenilen bu davranışları sergilememişler mi ve bunları pratiğe dökmemişler mi?

Ayrıca bunlara şu soruyu da yöneltmemiz gerekmektedir: Mü'minlerin kendi aralarındaki –Kur'an-ı Kerim nazarında- bağ, insan ile Allah Teâlâ arasındaki bağın neticesi

²⁶⁹ Âl-i İmran Sûresi, 103.

değil midir? Yahut da insanın Allah ile olan bağı mü'min kişiler arasındaki bağın sonuçlarından değil midir? Namaz mü'minler arasında bulunan alakanın göstergesi değil midir veya mü'minlerin kendi aralarındaki bağ Allah ile bağlarının toplumsal izdüşümleri değil midir?

Namazı Terk Etmek

Kur'an-ı Kerim'de şöyle bir âyet geçmektedir. Bu âyete göre, cehennem ehline “Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir?” şeklinde bir soru yöneltilmekte cevabında ise şöyle denilmektedir:

*“Onlar şöyle cevap verirler: Biz namaz kılanlardan değildik, yoksulu doyurmuyorduk, (bâtıla) dalanlarla birlikte dalıyorduk.”*²⁷⁰

Yani bizler kâfirlerin din aleyhindeki sözlerine kulak veriyor veya derhal buna koşuyorduk. Bizim varacağımız yer cehennemdir.

İslam'da namazın konumunun önemini idrak etmeniz gerekmektedir. Hz. Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) tarafından “*Namaz dinin direğidir.*” sözü niçin vurgulanmıştır? Namaz güzel bir şekilde yerine getirilecek olursa yukarıdaki âyette geçen tüm kötü şeyler ıslah olacaktır.

²⁷⁰ Müddessir Süresi, 42-5.

Mescid

İlk zamanlar Mescid-i Nebevî yalnız namaz kılınan yer değil dinî ve toplumsal bütün meselelerin konuşulup halledildiği bir yerdi. Önemli meselelerde halk buraya çağılır ve o güne özgü meselelerden, alınan kararlardan haberdar edilirdi. Mekke döneminde Müslümanlar bütün özgürlüklerden mahrum idiler. Ne dinlerinin gerektirdiği şeyleri rahatça yapabiliyor ne de dinî öğretileri öğrenebiliyorlardı.

Bu durum, İslam'ın, Arabistan'ın diğer hassas noktalarına nüfuz etmesine kadar devam etti. Adı Yesrib olan bu yer, sonraları Medinetü'n-Nebi, yani 'Peygamber şehri' olarak bilindi. Peygamber-i Ekrem, o şehir halkının teklifiyle ve verdikleri sözle bu şehre hicret etti. Diğer Müslümanlar da bu şehre tedricen hicret ettiler. Bu dönem itibariyle Müslümanlar yavaş yavaş özgürleşmeye başladılar. Resûl-i Ekrem'in hicretten sonraki ilk işi bir mescid yapmak oldu. Bu mescidin yapımında Muhacir ve Ensar'ın payı büyüktü.²⁷¹

Mescid-i Haram

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Onlar Mescid-i Haram'ın mütevellîleri (ehil yöneticileri) olmadıkları halde (mü'minleri) oradan geri çevirirlerken Allah

²⁷¹ Mutahharî, *Doğruların Öyküsü*.

onlara ne diye azap etmeyecek? Oranın mütevellileri takva sahiplerinden başkaları değildir. Fakat onların çoğu bunu bilmez.” (8/el-)

Bu âyet Kureyş'i ve sonradan gelenleri kapsamaktadır. Âyet-i kerime Kureyş'in, insanları Mescid-i Haram'dan engellemesi nedeniyle azabı hak ettiğine işaret etmektedir. Onlara göre, Mescid-i Haram'ı imar etmek ve yönetmek kendilerinin hakkıydı. Bundan dolayı dilediklerini Mescid-i Haram'dan engelliyor dilediklerine ise izin veriyorlardı. Mekke'de ikamet ettikleri için arazilerin ve evlerin kendilerine ait olduklarını iddia ediyorlardı. Kur'an-ı Kerim bu düşünceyle mücadele etti. Kıyamet gününe kadar, Mescid-i Haram ve Kâbe'nin kendi hükmü altında olduğunu iddia etmeye hiçbir kimsenin hakkının olmadığını açıklamak üzere şöyle buyurdu:

“Ve -yerli, taşralı- bütün insanlara eşit (kible veya mâbed) kıldığımız.”²⁷²

Yani Mekke'nin yerlileri ile oraya dışarıdan gelenlerin hepsi eşittir. Mekke'deki evlerin kiraya verilmesi bir problem teşkil etmektedir. Kira ücretleri ise zordur. Ücret almanın hakları olduğunu düşünen bazı kimseler vardır. Ancak Ehl-i Sünnet fikhında da durum bu şekilde değildir. Emîrül-mü'minîn Ali (a.s.)'ın, o dönemin Mekke valisi Kusem b. Abbas'a verdiği “Mekke halkına, evlerinde konaklayan kişilerden kira almamalarını emret” emri de bu görüşü desteklemektedir.

Mekke ehlinin nasıl ki, dışarıdan gelenlerin haccetmelerine engel olma hakkı yoksa aynı şekilde dışarıdan gelen

²⁷² Hac Sûresi, 25.

kimselerden vakfi²⁷³ bir hükümden dolayı ücret alma hakkı da bulunmamaktadır. Hz. Resûlullah (s.a.a.) evlere, kapı görevi görecektiği iki parçadan oluşan kumaşların dikilmesini emretti. Böylece Mekke bütün Müslümanlar için bayındır bir şehir haline geldi. Artık Mekke'ye dışarıdan gelenlere hiçbir kimsenin itiraz etme hakkı bulunmamaktadır.

“Onlar Mescid-i Haram'ın mütevellileri olmadıkları halde (mü'minleri) oradan geri çevirirlerken Allah onlara ne diye azap etmeyecek?” buyruğuna geri dönelim.

Mekkeliler insanları engelliyor ve kendilerini Kâbe'nin yöneticileri görüyorlardı. *“Onlar Mescid-i Haram'ın mütevellileri olmadıkları halde...”* Yani onların tasarruf hakkı yoktur. *“Oranın mütevellileri takva sahiplerinden başkaları değildir. Fakat onların çoğu bunu bilmez.”* Onda tasarrufta bulunma hakkı muttakilere aittir. Onların çoğunluğu bu meseledeki sırrı bilemezler. Bugün müşahede ettiğimiz Mescid-i Haram, Sadr-ı İslam'da bu şekilde ve genişlikte değildi. Kâbe ile Mescid-i Haram arasındaki mesafe 15 metreyi aşmamaktaydı. Mescidin alanı 32x32 metre, Kâbe'nin genişliği ise dört metre kaddı. Uzunluğu ise bundan biraz fazlaydı. Sadr-ı İslam'da Mescid-i Haram'ı kuşatan evlerin alınması işlemi tamamlandı ve Mescid genişletildi. Halifeler döneminde ise biraz daha genişletildi. Halifeler Mescid-i Haram'ı genişletmek için insanların evlerini zorla almaktan kaçınıyorlardı. Çünkü onlardan bazıları bunu bir tür gasp olarak görmekteydi.

Halifelerin Mescid-i Haram'ı genişletmek için Kâbe'nin çevresindeki evleri alması gerekiyordu. Ancak ev sahiplerinin bir bölümü evlerini satmaktan kaçındılar. Bazı Ehl-i

²⁷³ Vakfi; dayanağı akıl tarafından kavranılamayan hükümler. Akşam namazının üç rekât olması gibi. (çev.)

Sünnet âlimleri şu görüşü benimsemişlerdir: Evler onların mülküdür. Satıp satmamakta özgürdürler. Diğer fakihler ise cebren bu evleri satın almanın caiz olduğu görüşünü benimsediler. O dönemde bazı problemlili ve sıkıntılı meselelerde Ehl-i Beyt İmamları'na müracaat etme yaygın bir uygulamaydı. İmam Bâkır (a.s.) Mescid-i Haram'ın maslahatının gerekli olması halinde ev sahibinin rızasının şart olmadığına dair oldukça ilginç bir kanıt ileri sürdü. Bu delilin içeriği şöyleydi:

Bu mntukada Kâbe'nin varlığı mı daha öncedir yoksa ev sahibinin mi? İnsanlar Kâbe'den dolayı mı buralara gelmektedirler yoksa Kâbe'den önce de burada bulunmakta mıydılar? Örneğin, insanlar bir yere gelip bir çizgi çizer ve bir alan ortaya belirleyerek evlerini inşa ederler. Sonra da bir arazi parçasını mescid için tahsis ederler. Yani bir arazi parçasına sahip olur, sonra o arazi parçasının bir bölümünü mescide tahsis ederler. Mescid insanlar geldikten sonra bina edilir. Mescid-i Nebevî de dahil, dünyadaki bütün mescidlerin durumu böyledir.

Ancak yeryüzünde tek bir yer vardır ki, orada ilk önce mescid inşa edilmiş sonra bu mescidin bereketiyle orası marmur hale gelmiştir. Bu yer Mekke'dir. Mekke Hz. İbrahim'in gelişine kadar hiçbir ekinin olmadığı sahipsiz bir vadiydi. Hz. İbrahim (a.s.) Mekke'ye gelerek orada Kâbe'yi inşa etti ve burasını ibadete tahsis etti. Kıyamet gününe kadar da burası insanların ibadetlerini yerine getirecekleri bir mekân olarak kalacaktır.

Kâbe'nin Hz. İbrahim (a.s.)'ın eliyle inşa edilmesi insanların bu diyarı vatan edinmelerinden öncedir. Kâbe'nin ve Mescid-i Haram'ın hakkı mahfuzdur. İnsanlar Kâbe'yi

ve Mescid-i Haram'ın alanını daraltmadıkları ölçüde arazi sahibi olabilirler. İmam'ın bu kanıtı herkes tarafından kabul gördü.

Mekke'nin özel bir konumu vardır. Kur'an-ı Kerim bunların azabı hak ettiklerini vurgulayarak bu mntukanın önemini pekiştirdi. Mescid-i Haram'ın velileri ancak âlim muttakilerdir. Mescid-i Haram dünyanın bütün yerlerindeki Müslümanlar ve muttakiler için bir haremendir.

Ezan

Abbasî Halifesi Mu'tezid zamanında, ihtiyar pazarcılardan biri ordu komutanlarının birinden büyük miktarda alacaklıydı ve hiç bir şekilde bunu tahsil edemiyordu, çaresiz bir şekilde halifenin huzuruna çıkmaya karar verdi; ama ne kadar saraya gittiyse halifeye ulaşamıyordu; çünkü sarayın muhafızları ve hizmetçileri ona izin vermiyorlardı.

Zavallı pazarcı her yönden ümitsizliğe kapılmıştı ve aklına başka bir çare gelmiyordu. Derken birisi onu salı pazarındaki bir terziye yönlendirerek senin işini bu çözer dedi. İhtiyar pazarcı terzinin yanına gitti. Terzi de o subaya borcunu ödemesini emretti o da beklemeksizin borcunu ödedi.

Bu olay ihtiyar pazarcıyı şaşkına çevirmişti. Büyük bir ısrarla terziye sordu:

- Hiç kimseye aldırış etmeyen bunlar nasıl olur da senin emrine itaat ederler?

Terzi cevap verdi:

- Sana anlatmam gereken bir hikâyem var: Bir gün yoldan geçiyordum, güzel bir kadın da aynı anda oradan geçiyordu. O sırada Türk komutanlardan biri sarhoş olduğu halde evinden çıkmış kapının yanında oturuyor, insanları izliyordu. Gözü o kadına takılınca, delirmiş gibi insanların gözlerinin önünde o kadını kucaklayıp evine doğru sürükledi. Zavallı kadın yardım çığlıkları atıyor, imdat istiyordu:

“Ey insanlar! Feryadımı duyun, ben böyle bir kadın değilim, onurum var, kocam bir gece ev dışında kalırsam beni boşayacağına yetin etmiştir, ailem yıkılacak.” Ama hiç kimse korkudan yardıma cüret edemiyordu.

Ben ileri atıldım ve yumuşaklıkla yalvarmayla o komutandan bu kadını bırakmasını rica ettim; ama o, elindeki sopayla benim başıma sert bir şekilde vurdu, başım kanlar içinde kaldı ve kadını eve götürdü. Ben gidip başkalarını topladım, hep beraber o komutanın evine giderek kadını bırakmasını rica ettik. Ansızın kendi ve kölelerinden bir grup evden çıkarak bizim başımıza üşüştiler ve hepimizi dövdüler.

Kalabalık dağıldı, ben de evime döndüm; ancak bir an olsun kadını aklımdan çıkaramıyordum. İçimden eğer bu kadın sabaha kadar bu adamın yanında kalırsa hayatı ömrünün sonuna kadar mahvolacak ve artık evine ve ailesine dönemeyecek. Gece yarısına kadar oturdum ve düşündüm. Ansızın zihnimde bir plan belirdi, dedim ki, bu adam şimdi sarhoştur ve vaktin farkında değildir, eğer şimdi ezan sesini duyarsa sabah olduğunu sanacak ve kadını serbest bırakacak ve kadın da gece sona ermeden evine dönebilecek.

Hemen mescide giderek minareye çıkıp ezan okudum. Bir yandan da kadının serbest kalıp kalmadığını görmek için sokaklara bakıyordum. Birden süvari ve piyade askerlerin sokaklara döküldüğünü ve herkesin, “gecenin bu vaktinde ezan okuyan kimdir?” diye sorduklarını gördüm. Çok korkmuştum ve kendimi tanıtarak şöyle dedim: “Ezan okuyan bendim.” Etraftakiler bağırды: “Çabuk aşağı in, halife seni çağırıyor.” Beni halifenin yanına götürdüler. Halifenin, oturmuş beni beklediğini gördüm. Bana sordu: “Neden gecenin bu

vaktinde ezan okudun?” Olayı başından sonuna kadar anlattım. Hemen o komutan ve kadını getirmelerini emretti. Onları getirdiler. Kısa bir soruşturmada sonra, o komutanın öldürülmesi emrini verdi. Kadını da evine göndererek kocasına da ona ilişmemesini ve iyi bakmasını söyledi; çünkü kadının bir suçu olmadığı halife tarafından anlaşılmıştı.

Sonra Mu'tezid bana ne zaman bu tür bir olayla karşılaşsam, aynı planı uygulamamı ve kendisinin olayla ilgileneceğini söyledi. Bu haber insanlar arasında yayıldı. Ondan sonra bunlar benden iyice korktular. Bu yüzden ben o borçlu komutana borcunu ödemesini emredince hemen ödedi.²⁷⁴

Ezanın Güzel Sesli Biri Tarafından Okunması

Bir mecliste zikirleri tekrarlayan yaşlı ilerlemiş bir adam gördüm. Belki de konuşmakta oldukça zorlanan, felçli bir kimseydi. Bedeni titriyor, konuşmaya çalıştığında bazılarının gülmesine neden oluyordu. Meclistekileri salâvat getirmeye davet etmeye çalışıyordu. Kendi kendime “Subhannallah, bu önemli görevi ifade edecek başka bir kimse yok muydu? Bu tür işler için sesi en zayıf olan birisini mi seçmeliyiz?” dedim.

Şair Sa'dî şöyle bir kıssa anlatır: Şehirlerden birisinde çirkin sesli bir müezzin vardı. Bir gün bir Yahudi beraberinde bir hediyeyle o müezzine gelerek şöyle dedi:

- Benden şu mütevazı hediyeyi kabul etmez misin?

Müezzin; “Nedenmiş o?” diye sordu.

Yahudi:

- Çünkü bana büyük bir hizmette bulundun.

²⁷⁴ Ahmed Emin, *Zuhûru'l-İslam*, c. 1, s. 32-33.

Abdest

Müezzin:

- Nasıl bir hizmetmiş? Ben sana hiçbir şey takdim etmedim ki!

Yahudi:

- Benim bir kızım vardı ve Müslüman olmak istiyordu. Ancak senin ezanımı işitince İslam'dan soğudu. Sana hediye takdim etmemin gerekçesi bu. Çünkü sen bana bir hizmette bulundun ve kızımı bana bağışladın.”

İslam fıkhında müezzinin güzel sesli olmasının müstehab olduğuna dair bazı naslar bulunmaktadır. Çünkü insan tabiatı itibariyle güzel okunan bir ezandan etkilenir. Ezanın bölümleri insan kalbinde bir tesire sahiptir. Kur'an-ı Kerim tilaveti de böyledir. Hüzünlü bir ses tonuyla okunan Kur'an dinleyicide hemen etki bırakır.

Abdesti acele almayınız. Bizler Ali (a.s.)'ın Şiâ'sı olduğumuzu iddia etmekteyiz. Ancak bu iddia isimde kalmamalı. Onun abdest alışını anlatan birçok rivayet vardır. Onun abdestini açıklayan herkes şöyle diyor: Eline suyu alınca –insanın ellerini yıkamakla abdeste başlaması müstehabdır– “*Bismillâhi ve billâhi, Allâhumme’c-alnî mine’t-tevvâbin ve’c-alnî mine’l-mutataahirîn*”²⁷⁵ duasını okur, ellerini yıkadığında tövbe eder ve nefsin temizlenmesini düşünürdü. Sanki şöyle derdi: Gözleriniz şu temizleyici olan suya iliştiğinde Allah Teâlâ'nın taharet için bir vesile kıldığı şu maddeye/suya bakınız. Ellerini yıkadığınız bu suyla şunu anlamalısınız: Burada tathiri sağlayan başka bir şey vardır. Yani ruhun temizliğini sağlayan başka bir su vardır ki, bu da tövbe suyudur.

Ellerini yıkadıktan sonra suyu yüzüne döker ve şöyle derdi:

“*Allâhumme beyyid vechî yevme tesveddu’l fihi’l-vucûh, velâ tusevid vechî yevme tebyeddu fihi’l-vucûh.*”²⁷⁶

Kişi yüzünü, zâhiri aydınlansın diye yıkar. Yüzünü suyla yıkadığında parıldar. Ali (a.s.) bununla yetinmedi. İslam da

²⁷⁵ Anlamı: “Allah'ın adıyla ve Allah'ın yardımıyla. Allah'im! Beni (her günah işledikçe) tövbe edenlerden kıl ve yine beni tertemiz (günahlardan kaçman) kullarından kıl.”

²⁷⁶ Anlamı: “Allah'im! Bazı yüzlerin siyah olacağı bir günde yüzümü ak et. Bazı yüzlerin ak olacağı günde yüzümü siyah etme.”

bununla yetinmedi. Bu güzel bir şeydir ve bunda herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Ancak yüzü temizlerken başka bir temizliği ve aydınlığı da akılda bulundurmaya gerekiyor. Bu da yüz aydınlığının başka bir türüdür. “*Allâhumme beyyid vechî yevme tesveddu'l fihî'l-vucûh, velâ tusevvid vechî yevme tebyeddu fihî'l-vucûh.*” Yani kıyamet gününde bazı kimselerin yüzü siyah bazı kimselerin yüzü de bembeyaz olacaktır.

Sonra suyu sağ eline döker ve şöyle derdi:

“*Allâhumme a'tunî kitâbî biyemînî ve'l-hulde fi'l-cinânî biyesârî ve hâsibnî hisâben yesîra.*”²⁷⁷

İyi kimseler kitapları kendilerine sağ taraflarından verilen kimselerdir. Onlar abdest alırken ahiretteki hesaplarını hatırlarlar.

Sonra suyu sol eline döker ve şöyle derdi:

“*Allâhumme lâ tu'tinî kitâbî bişimâli velâ min verâi zahrî velâ tec'alha mağlûleten ila 'unukî ve eûzu bike min mukatteâtî'n-nîrân.*”²⁷⁸

Kıyamet gününde amel defterleri sırtlarından verilenler vardır. Bunda da bir sır vardır.

Başını mesh ederken şöyle derdi:

“*Allâhumme gâşnî birahmetike ve berekâtike.*”²⁷⁹

²⁷⁷ Anlamı: “Allah'ım! Amel defterimi sağ elime ve cennetlerde ebedi kalma belgesini de sol elime ver ve beni kolay hesaba çek.”

²⁷⁸ Anlamı: “Allah'ım! Kitabımı (amel defterimi) soldan ve arka taraftan verme. Amel defterimi boynuma asılı da kılma. Ateş parçalarından sana sığınırım.”

²⁷⁹ Anlamı: “Allah'ım! Rahmetin, bereketlerin ve affınla beni örtüver.”

Son olarak ayaklarını mesh ederken de şöyle derdi:

“*Allâhumme sebbit gadmî 'alaş-sırâti yevme tezillu fihî'l-egdâm, vec'al sa'yî fimâ yurdîke 'annî.*”²⁸⁰

Umut, talep ve bu teveccühü içinde barındıran abdest bizim aldığımız abdestlerden farklıdır.

Abdest Öğretimi

İhtiyar adam abdest alıyordu; ama doğru bir şekilde abdest almayı bilmiyordu. İmam Hasan ve İmam Hüseyin (a.s.) o zamanlar çocuktular, ihtiyar adamın abdest alışımını gördüler. Meselelerin öğretilmesi ve cahillerin irşad edilmesinin vâcib olduğu konusunda bir tereddüt yoktu, doğru şekilde abdest almayı ihtiyar adama göstermeleri gerekiyordu; fakat eğer doğrudan ona, senin aldığın abdest doğru değil denilse onu kırmış, rahatsız etmiş olacaklar ve hafızasında acı bir hatıra olarak yer edecekti. Üstelik o, böylesi bir hatırlatmayı kendisine hakaret olarak görebilir ve tamamen inat ederek asla kabul etmeyebilirdi.

Bu iki çocuk, dolaylı yoldan onu uyarmanın yolunu düşündüler. İlk önce ihtiyar adamın duyacağı şekilde aralarında konuştular. Biri şöyle dedi:

- Benim abdestim senin abdestinden daha doğrudur.

Diğeri:

- Benim abdest alışım daha doğrudur.

Daha sonra ihtiyar adamın karşısında beraberce abdest almaya ve ihtiyar adamın hakemlik etmesi hususunda anlaşıldılar.

²⁸⁰ Anlamı: “Allah'ım! Birtakım ayakların kaydığı günde, beni sırat üzerinde sabit kıl. Çabamı seni benden razı kılacak şeyde kıl, ey celâl ve ikram sahibi!”

Niyet

Söyledikleri gibi, yaptılar ve her ikisi de ihtiyar adamın gözlerinin önünde sahîh ve tam bir şekilde abdest aldılar.

İhtiyar adam sahîh abdestin nasıl alınacağını yeni öğrenmişti, iki çocuğun asıl maksatlarını ferasetiyle gördü ve onların katıksız muhabbetinden, zekâ ve anlayışlarından çok etkilenerek şöyle dedi:

- Sizin abdestiniz sahîh ve tamdır. Ben ihtiyar ve cahil bir adamım, henüz abdest almayı bilmiyorum. Ceddinizin ümmetine olan sevginiz gereğince beni uyardınız. Teşekkür ederim.²⁸¹

Oldukça önemli konulardan birisi de niyettir. Niyet İslam fihhının kesin hakikatlerindedir. Niyet ana hatlarıyla ibadetin ruhunu temsil eder.

Hz. Resûlullah (s.a.a.) “*Niyetsiz hiçbir amel yoktur.*” ve “*Herkes niyet ettiği şey vardır.*” buyurmuşlardır.

Niyetsiz amelin hiçbir kıymeti yoktur. Niyete, kasta, idrake, ihtiyara ve marifete dayalı amel oldukça kıymetli bir ameldir.

İnsanın eda ettiği amel iki türlüdür: Bir kısmı, insanın bir makine gibi yerine getirdiği amellerdir. Nitekim kıldığımız namazlar böyledir. Bir kısmı ise bilinç ve kavrayıştan kaynaklıdır. Bu hal içinde olan insan hedef ve amaç sahibi olduğundan gerçekleştirdiği ameline önem verir.

Seyyid Burucerdî (r.a.) niyet konusunda kastı yeterli görmezdi. Biz başlangıçta Seyyid Burucerdî'nin niyet konusunda bu görüşünü garipsedik. Ancak âlimlerin büyük bir bölümü niyette kastın yeterli olduğu görüşünü benimserler. Yani insanda ruhî bir gerekçenin bir diğer adıyla *kurbet* kastının yeterli olduğunu söylerler. Yani diğer fakîhlere göre yükümlüye “Ne yapıyorsun?” dediğimizde onun “Kurbeten ilallah namaz kılıyorum” demesi yeterlidir. Bu durumdan öte gaflette olunmasını ise diğer âlimler de yeterli görmezler. Örneğin, insana “Ne yapıyorsun?”

²⁸¹ Allâme Meclisî, *a.g.e.*, c. 10, s. 89.

diye sorulduğunda biraz düşündükten sonra cevap verecek olursa namazı bătıldır. Bu konuda Merhum Burucerdî'nin ayrı bir görüşü vardır. Seyyid Burucerdî, amelin başlangıcında bu kadarlık teveccühle yetinmemektedir. O, şahsı amele iten, gafleti barındırmayan kurbet kastının (yakınlaşmak) yeterli olduğu şeklindeki görüşü eksik görür ve şöyle bir eklemeye bulunur: Yüklü kalbine şunları getirmeli ve öyle niyet etmelidir: “Ben Allah’a kurbet kastıyla dört rekâtlık namazı eda ediyorum.” Tekbiri de tam bu esnada almalıdır. Bu, kasta etki etmez. Kastın kendi özel konumu vardır. Ama bu şekliyle amel cehalet düzleminden bilinç düzlemine geçer. Yani insan amelini daha bilinçli bir şekilde yerine getirir.

Niyetin Önemi

Niyetin bir önemi vardır. Niyeti içinde barındıran amel, niyetsiz sade amele tercih edilir. Bu Hz. Resûlullah (s.a.a.)’den “Mü’minin niyeti amelinden hayırlıdır.”²⁸² buyruğundan da anlaşılabilir. Amelsiz niyet, niyetsiz amelden daha mı üstündür? Niyetsiz amelin hiçbir kıymeti yoktur. Amelsiz niyet de bu şekildedir. Öyleyse hadisin ifade ettiği anlam nedir? Buradaki gaye, mü’minin niyetinin, niyeti içinde barındıran amelden daha mı üstün olduğudur? Açık ki, böyle bir çıkarsama yanlıştır. Niyetin tek başına, niyeti içinde barındıran amelden üstün olması mümkün değildir. Öyleyse maksat nedir? Bu konu çerçevesinde çokça söz söylenmiştir. Ancak cevabı açıktır. Burada kastedilen, insanın niyetle birlikte yerine getirdiği amelin iki fiil olmasıdır...²⁸³

²⁸² Kuleynî, *a.g.e.*, c. 2, s. 84.

²⁸³ Bundan sonrası kasetten silinmiştir.

Bizler “Ruh bedenden daha üstündür” diyecek olursak şöyle bir soru akla gelebilir: Ruh, ruhsuz bedenden daha mı üstündür? (Zira beden bu şekliyle sadece bir cüssedir.) Ya-hut ruh, ruh sahibi bir bedenden daha mı üstündür? Ruhun, içinde ruh barındıran bedenden daha üstün olması mümkün değildir. Çünkü içinde ruh barındıran beden, içinde ruhun bulunmasının yanı sıra başka bir şeyi de barındırmaktadır. Bunun da cevabı olumsuzdur. Sözümlüğün maksadı şudur: Ruh ve bedenden oluşan bu mürekkep varlığın birinci cüzü (ruh) diğer cüzünden (bedenden) daha üstündür. Bu da İslam’ın niyete ne derece önem verdiğini ortaya koymaktadır. Çünkü amelin, niyeti ve teveccühü içinde barındırması gerekir. Böylece insan hem ne yaptığını anlar hem de bilinçsiz bir eylemi gerçekleştirmez.²⁸⁴

Sıffin dönüşünde bir adam Emîrül-mü’minîn Ali (a.s.)’ın yanına gelerek şöyle dedi:

- Bir kardeşim var. Onun da bizim eriştiğimiz ecre erişmesini temenni ederdim.

İmam Ali (a.s.) ona, kardeşinin niyetini ve düşüncelerini, savaştan geri kalışında bir mazeretinin olup olmadığını sordu ve sözlerine şu şekilde devam etti:

- Eğer mazeretli değildiyse... Yok, eğer mazereti vardysa o zaman durumuna bakılır ve şayet, bize meyledip yanımızda bulunma niyeti taşıyordysa bizimle birlikte sayılır.

Adam:

- Evet, ey Mü’minlerin Emiri! Aynen böyledir.

İmam (a.s.) ona, kardeşinin kendileriyle birlikte olduğunu haber verdi. Annelerinin rahimlerinde ve babalarının sulbünde olan şahıslar da böyledir. Kıyamet gününe kadar,

²⁸⁴ Mutahharî, *İslam’da Eğitim ve Öğretim*, s. 193-7.

Ali (a.s.)'ı idrak edip onunla birlikte savaşmayı arzulayanlar da Sıffin Savaşı'na katılanlardan olarak kabul edilirler.²⁸⁵

Niyetin Rükünleri

İslam, niyetsiz ibadeti kabul etmez. Niyetin İslam nazarında iki rükünü vardır:

İlki; gerçekleştirilen amelin âdet üzere değil de teveccüh-ten kaynaklanıyor olması. Âdet, insanın bir ameli teveccüh-süz olarak yerine getirmesine neden olur. İnsanın yürümek gibi önem vermeden yaptığı şeylerde durum bu şekildedir. İnsan yürüdüğü'nün farkında olmaksızın bu eylemi gerçekleştirir. Niyetin ilk rükünü, insanın gerçekleşen eyleme teveccüh etmesidir. Bundan dolayı “*Niyetin sürekliliği, amelin sahihliğinin de şartıdır.*” denilmiştir.

Namazın başlangıcındaki teveccüh, yeterli değildir. Yani insan, namazın ortasında farkında olması gerektiği amelin-den gafil olursa namazı bâtil olur.

İkinci rükün; ihlâstır. İhlâs, insanı amel etmeye iten etmendir. Buna göre bu iki rükün şöylece özetlenebilir:

1- Fiil nedir?

2- Fiili yapmaya iten neden nedir?

Neyi yapıyorum? Bu, niyetin esasıdır. Buna göre, Allah'a *kurbet* kastı ve O'nun rızasının talep edilmesi vâcibdir.

Kurbet Kasdı

İslam'da ve bütün semavî dinlerde *kurbet* kastı, uygulanması istenen öğretilerin ruhunu temsil eder. Amellerin nihaî neticesi İlahî Mukaddes Zât'a yakınlaşmadır.

²⁸⁵ Mutahharî, İslamî Makaleler, s. 236-7.

Sosyal hayatta kullandığımız itibarî ve toplumsal kavramlar genellikle bizi hataya ve karmaşaya götürmektedir. Bunlar, İslamî marifetlerde geçen kavramların içlerinin boşaltılmasına ve hakikî anlamlarından uzaklaştırılmasına neden olmakta ve itibarî kavramlar kalıbında ortaya çıkmaktadır.

Kurb kavramının toplumsal kavramların sahasının dışında kullanımında hakikî anlam kastedilir. Örneğin, “Şu dağın yakınlarında akan bir pınar vardır” veya “Şu dağa yaklaştım” dediğimizde muradımız gerçek yakınlıktır. Yani dağa mekânsal yakınlık ve uzaklığı kastetmekteyiz. *Kurb* kelimesinden kastımız, söz konusu mesafedir ki, bu da itibarî değil hakikî bir şeydir. “Falanca toplumsal açıdan yakın bir yerdedir” veya “Falanca, filanca şahsın hizmetinde bulunmaktadır” dediğimizde ikisi arasındaki mesafenin az olduğunu mu kastetmekteyiz? Başlangıçta 500 metre uzaklık-tayken sonra yüz metre yaklaşmak gibi midir? Tabiatıyla durum böyleyse hizmetli, kendisine hizmet edilene insanların içinde en yakın olanıdır. Ancak bizler hizmetçinin ve hizmetinin neticesinin, kendisine hizmet edilen kimsenin nefsinde bir etki bıraktığını ve o esnada onu razı ettiğini kastetmekteyiz. Yahut onun bu razı kılışının öncekinden daha fazla olduğunu kastederiz. Kendisine hizmet edilenin hizmetçiye öncekinden daha çok bir himayenin gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

Kurb kelimesinin buradaki kullanımı hakikî değil mecazîdir. Çünkü bu şahsın dışsal varlığı diğer şahsın dışsal varlığına yakın olmamıştır. Bu tabiri, ancak mecaz ve teşbih ölçülerinde anlayabiliriz. *Kurb* kelimesiyle kendisine hizmet edilen ile hizmetçi arasında özel bir ruhî alakanın gerçekleştiğini

ve bu ruhî alakaya bağlı olarak da bazı sonuçlar oluştuğunu kastetmekteyiz.

İlahî Zât-ı Mukaddes'e yakınlık nasıl olur? Acaba bu yakınlık hakikî bir yakınlık mıdır yoksa mecazî mi? Kullar ibadet, taat ve seyr ü sülûk ile Allah Teâlâ'ya doğru yükselmekte, O'na yaklaşmakta ve dolayısıyla mesafe, zail oluncaya kadar azalmakta mıdır? Sonuçta Kur'anî tabirle söyleyecek olursak *likâu'r-Rab* mı gerçekleşmektedir? Yahut da bütün bu tabirler mecazî midir? Allah'a yaklaşmak ifadesiyle neyi kastetmekteyiz? Hak Teâlâ'ya nispetle yakınlık ve uzaklık kavramının anlamı yoktur. O'na yakınlık, daha çok, sosyal konum sahibi olan birisine yaklaşmaya benzemektedir. Yani Allah Teâlâ kulundan razı olmakta, devamında da kuluna karşı katbekat lütfunu ve himayesini göstermektedir.

Burada şöyle bir soru ortaya çıkmaktadır: Allah'ın rızası ne anlama gelmektedir? Bizler, yaşanan bir takım olaylar sonucu Allah Subhanehu ve Teâlâ'nın öfkesinin rızaya doğru evrilebileceğini söylemekteyiz. *Rıza* veya *öfke* tabiri, kulun ibadet ve taatıyla veya isyanı sonucu elde ettiği, Allah Teâlâ'nın rahmetinin, himayesinin murat edildiği yahut cezasının vurgu yapıldığı mecazî tabirlerdir.

Rahmet ve himaye hakkında ne düşünmekteisin? Mantıklar farklılık göstermektedir. Kimileri bunun maddî ve manevî olduğuna itibar etmektedir. Manevî rahmetle, marifet ve onun sonucu elde edilen ruhî lezzet kastedilmektedir. Maddî rahmete gelince ise bununla bahçeler, cennet, huriler ve köşkler kastedilmektedir. Kimileri de manevî rahmete inanmamaktadırlar. Bunlara göre; insanın ulaştığı kazanım ve Allah katındaki menziller bahçelerle, maddî cennetlerle, hurilerle, köşklere ve meyvelerle sınırlıdır.

Bu sonuncu grubun görüşlerinin özeti şudur: Velî kulların Ehâdiyet makamına ziyadesiyle yaklaşımlarıyla kastedilen, onların diğerlerinden daha çok bahçelere, maddî cennetlere, hurilere, köşklere ve meyvelere erişmeleridir.

İnkâr edenlerin görüşlerinin özeti de şudur: Hak Teâlâ'ya yakınlık, ancak taat ve ibadetin neticesiyle gerçekleşir. Ne Allah'ın kula nispetle farklılığıdır –hakikî kurb görüşünde olanların itiraf ettiği- ne de kulun Allah'a nispetle farklılığı... Hakikî yakınlık, beşerin en faziletlisi Hz. Resûlullah (s.a.a.)'e, hakikî uzaklık ise insanların en şakisi Firavun ve Ebû Cehil'le eşittir.

Hakikat şudur ki, bu yanlış algı Allah ve insan hakkındaki maddî düşüncenin etkisinden kaynaklanmaktadır. İnsan ve ruhunu su ve çamurun karışımı olarak gören ve Kur'an-ı Kerim'in "*Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın.*"²⁸⁶ buyruğunu inkâr etmek istemeyen ve bu anlamı da mecaza yorumlayanın, Allah Teâlâ'ya hakikî yakınlığı inkâr etmek dışında başka bir seçenek hakkı yoktur.

İnsanı hakir olarak varsaymamızdaki zorunluluk nedir ki, bütün bu şeyler için tevîl yapmak ve mazeret üretmek zorunda kalalım? Nasıl ki, varlığın hakikati, kemale eşit, bütün hakikî kemaller de varlığın hakikatine dönüyor ve dayanıyorsa Allah Teâlâ mutlak kemaldır ve sonsuzdur. Aslı hakikatler şunlar gibidir: İlim, kudret, hayat, irade, rahmet ve hayır.

Kâinat, yaratılışın aslı noktasında mutlak varlık ve mutlak kemal olan Zât-ı İlahîye'ye yaklaşmaktadır. Bir varlık en kâmil varlıktan yararlandığı ölçüde kuvvetli ve şiddetli

²⁸⁶ Hicr Sûresi, 29.

olur. Bu sebepten dolayı, kimi melekler diğerlerinden daha çok İlahî Zât'a yakındırlar. Çünkü onların bir bölümü hâkimdir ve diğerleri tarafından itaat edilendir. Yakınlık ve uzaklığın mertebeleri arasındaki bu farklılık, yaratılışın aslıyla bağlantılıdır. Buna da İslam marifetinde *kavsü'n-nüzûl* denilir.

Kâinat ve özellikle de insan “Biz Allah'ın kullarıyız ve biz O'na döneceğiz.”²⁸⁷ buyruğunun hükmüyle Allah'a dönmektedir. İnsan varlıksal mertebesinin hükmüyle vâcibi yerine getirerek, taat ve ihtiyarıyla kesinlikle O'na dönecektir. O, Allah Teâlâ'ya taat yoluna girmekle Allah'a kurbiyetin derecelerinin ve mertebelerinin hakikatini kat edecektir. Yani hayvanî merhaleyi geçerek, mülkün üstünde makamlara doğru yol alacaktır. Bu yükseliş ve yüceliş ne remzî, ne itibarî ne de idarîdir... Bu yükseliş basit idarî bir makamdansa daha üstün bir makama geçmek ve yükselmek türünden değildir. Yahut bir partide basit bir üyelikten yöneticiliğe doğru çıkmak da değildir. Bu yükseliş, varlığın merdivenlerinde yükselmektir. Varlığın kuvvet ve kemalinden kastedilen; ilim, kudret, hayat, irade, meşiet konularında kemale doğru yol almak, tasarruf ve nüfuz dairesinde genişlemektir. Allah Teâlâ'ya takarrüb; varlığın menzillerinin ve mertebelerinin hakikatini kat etmek, *lâ mütenahî* olan varlığın merkezine yaklaşmaktır.

Buna göre, insanın taatın ve ubûdiyetin, ubûdiyet yolunu kat etmenin neticesi olarak meleklerin menziline ulaşmaktan aciz olması veya ondan daha faziletli olmaması ya da en azından melekler düzleminde varlığın kemallerinden yararlanmaması olanaksızdır.

²⁸⁷ Bakara Sûresi, 156.

İnsanın, kendisinden yararlandığı menziletin ispatı gayesiyle Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Hani biz meleklerle (ve cinlere): ‘Âdem'e secde edin’ demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler.”²⁸⁸

İnsanın makamını inkâr eden kimsenin İblis olduğunu söylemek gerekir.

Allah'a Takarrüb/Yakınlaşmak

İnsanın hayvanî-zâhirî hayatı manevî bir hayatı içermektedir. Bu hayat, bütün beşerde bulunmaktadır. Varlığını insanın uygulamalarından ve amaçlarından elde etmektedir. İnsanın kemali ve saadeti -düşüşü de aynı şekildedir- bütünüyle fiillerinin rolünün ve niyetlerinin, amellerinin kendisine eğilim gösterdiği manevî hayatıyla bağlantılıdır.

İslamî öğretilere önem verişimiz sadece bireysel ve toplumsal yönüyle değil, dünyevî işlerle de bağlantılıdır. Bu aynı zamanda bütün yönleriyle hayatın felsefî yönlerine de bakmaktadır. İslam, hayatın işlerini hakir görmez veya onları asla ihmal etmez. Ruhun bedenden soyutlanması gibi, bu dünyada hayat ile maneviyatın arasında herhangi bir ayırımın olmasını benimsemez. Çünkü bu bakış açısı, kişinin bu âlemlerle bağlantısının kesilmesine ve sadece kendisini diğer âlemlerle sınırlandırmasına neden olur. Çünkü maneviyat sadece bu âlemlerle bağlantılı değildir. Bu konunun üzerinde durmaya gerek yoktur.

Ancak İslamî öğretilerin sadece hayatın maddî yönüyle yetindiğini de düşünmemeliyiz. Bu öğretilerin tatbiki, ubûdiyet yolunun kat edilmesi, kemal ve *kurb* yolunun *seyr* edilmesi

²⁸⁸ Bakara Sûresi, 34.

için bir vesileyi temsil etmektedir. İnsan kemale doğru bâtunî bir seyrde bulunur. İnsan bireysel ve toplumsal yönüyle hayatın, maddenin, cismin sahasının dışında kemale doğru bâtunî olarak seyr eder. Tabii ki, bu yolu ibadetleriyle ve ihlâsıyla kat eder. Bazen de bu dünyada kat ettiği bütün mertebeleri müşahede eder. Eğer bu dünyada bunu müşahede edemezse başka bir âleme göçtüğü esnada bunu görür. Çünkü o esnada hicaplar kalkar. Mertebeler ise şunlardır: Kurbiyet menzilleri, bunların mertebeleri ve devamında velâyetin mertebesidir.

Biz bu açıklamalarla şunu anlatmak istiyoruz: İslam'ın öğretilerini ve bu öğretilerdeki amaçları dünya hayatının zâhirî ve bâtunî amaçlarına hasretmek fahiş bir hatadır. Allah Teâlâ'ya takarrübu –ki bu varlık merdiveninde insanı yücelten ve amelleri selim bir şekilde edasının meyvesi olan itibarî ve mecazî bir şey olarak algılamak, insanın manevî ve hakikî boyutundan hiçbir eserinin olmadığı algısına sahip olmak büyük bir yanlıdır. Bu *kurbiyet*, dünyadaki sulta ve otorite sahiplerine yakınlık türünden algılanmamalıdır. Hakikî anlamıyla Allah Teâlâ'ya kurbiyet mertebelerine tutunanlar ve bu mertebeleri çıkanlar, derecelerinin en üstün mertebelerine ulaşanlar, bir diğer ifadeyle hakikî anlamıyla varlığın mebbeine ulaşım nimetlerinden yararlananlar varlık âlemine muttali oluştan faydalanmakta ve diğerlerinin gönüllerindeki, içlerindeki görmekte ve amellerinin hakikî boyutunu seyretektedirler.

Bu evrendeki bütün varlıklar kendileri için çizilen kemal yolunda adım adım ilerlemekte ve mertebeleri birer birer çıkmaktadırlar. Bu varlıklar Hak Teâlâ'ya *kurb* yolunda seyr etmektedirler. İnsan da bu âlemdeki mevcudattan birisidir. Onun kemal yolunu, modern dünyadaki bilimsel ve teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin sonucu yaşam

standartlarının yükselmesi olarak ifade edilen uygarlık temsil etmemektedir. Aksine insanın, ancak nefsi terbiye etmek ve varlığının yüce gayelerinin farkında olmakla gerçekleştirebileceği başka bir boyutu ve yolu vardır. Bu da Mukaddes Zât-ı İlahîye'yi tanımadır.

İlahî Kurbiyetin Mertebeleri

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“*Soran birisi, yükselme yollarının sahibi Allah tarafından kâfirlere kesinlikle incek olan ve hiç kimsenin uzaklaştırmayacağı azabı sordu.*”²⁸⁹

Bu âyette Yüce Allah'ın, geniş bir anlam yelpazesi içeren bir ifadesi vardır. “*Yükselme yollarının sahibi Allah tarafından.*” *Mearic*, ‘uruc’ kelimesinden türemiştir. *Uruc* ise ‘yücelme mahalli’ anlamındadır. Allah katında bir kısım yükselme makamları ve dereceleri vardır. Bu mana Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetinde geçmektedir. Örneğin:

“*Allah katında onlar derece derecedir. Allah yapmakta olduklarını görür.*”²⁹⁰

“*Allah sizden iman etmekte olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin.*”²⁹¹

Dikkat ediniz ki, biz bu kelimeyi çokça kullanıyor veya kalpten niyet ediyoruz. Örneğin, “Bu namazı kılıyorum, kurbeten ilallah” diyoruz. Yani “Allah'a yaklaşmak için.”

İnsanlar güncel hayatlarında kullandıkları bu itibarî anlamları yanlışlıkla Allah hakkında da kullanabilir ve bu

²⁸⁹ Mearic Sûresi, 1-3.

²⁹⁰ Âl-i İmran Sûresi, 163.

²⁹¹ Mücadele Sûresi, 11.

mana ve mefhumların Allah'la ilgisi açısından doğru olduğunu sanabilirler. Hâlbuki söz konusu anlamlar Allah hakkında hakikîdir, itibarî ve arazî değil.

Örneğin biz şöyle diyoruz, “Falan şahıs filan makama çok yakındır.” Bu sözdeki maksadımız, acaba o şahsın o makama ‘mekân’ yönünden yakınlığı mıdır? Mekân yönünden mi herkesten daha yakındır? Eğer öyle olacak olsaydı, o makamın hizmetçisi o makama herkesten daha yakın olurdu. Oysaki mekân itibariyle o makamdan kilometrelerce uzakta olan birisinin, o makama daha yakın olması mümkündür.

Burada söz konusu yakınlıktan maksat, mekânsal açıdan değil, o şahsın manevî bakımdan daha fazla öncelik hakkına sahip oluşudur. Örneğin, Hz. Peygamber (s.a.a.) Allah'a diğer insanlardan daha yakındır, diye söylenildiğinde, Allah'ın O'na lütuf ve ihsanının daha fazla olduğu kastedilmektedir.

Sadece insanlar değil, melekler dahi böyledir. Hiç bir melek mekân yönünden diğer melekten daha yakın değildir. (Yakınlık lütuf ve inayetten ibarettir). Kimileri öyle zannediyorlar ki, mana âlemindeki Allah'a yakınlık ve uzaklık da bu türdendir. Oysaki mana âleminde, gerçekten yakınlık dereceleri vardır. Durum sadece bununla sınırlı olmayıp *âlem-i melekût* ve *âlem-i gayb*, gerçekte rütbe ve dereceleri ihtiva etmektedir. Konu sadece inayet ve lütfun azlığı ve çokluğu değildir. Gerçekte insanın Hak Teâlâ'ya yakınlığı hakikîdir. Allah Teâlâ'ya derece derece yakınlaştıkça, vücudu Hak Teâlâ'nın nuruyla daha çok nurlanır. Bu nurlanma boyunca benliği ve yapısı da değişir. Vaziyeti, şekli, maneviyatı ve her şeyi değişir. Hatta biz amelimizle var oluyoruz.

“O'na ancak güzel sözler yükselir (ulaşır). Onları da Allah'a amel-i sâlih ulaştırır.”²⁹²

Tayyib sözünden maksat, sahih inançtır. Demek ki ‘tayyib söz’ Allah'a doğru yükseliyor. Ve sahih inancı yukarıya doğru yükselten sâlih ameldir. Veya ‘sâlih amelî’ yukarı çıkartan tayyib sözdür. Böylece sâlih amel yukarı doğru yükseliyor. Gayb âleminde, bu hissedilebilen gerçekler dışında, bir kısım gerçekleşen şeyler daha vardır. İşte Kur'an-ı Kerim'deki *a'la-i illiyyin* (yukarıların yukarısı) ve *esfele sâfilin* (aşağıların aşağısı) gibi ifadeler de bu vakalara işaret etmektedir.

Kur'an, şöyle buyuruyor:

“Yükselme derecelerinin sahibi Allah'tan.”

Melekler, hayvanlar, mevcudat, insanlar, herkes ve her şey, bu varlık âleminde özel yerlerini almışlardır. Şîa ve Sünnîlerin kabul ettikleri ve güvenilir kitapların yazdığı, *Usûl-ü Kâfi* de de kaydedilen, oldukça da geniş manası olan bir hadis-i kudsi vardır. İmam (a.s.) o hadisi şöyle naklediyor:

“...Kulum nafileleri yerine getirmekle bana yaklaşır...”

Bu hadiste ‘bi'n-nevâfil’ (nafileler ile) buyurmuş, ‘bi'l-ferâiz’ (farzlar ile) buyurmamıştır.

“Benim kullarım daima ve sürekli olarak nafileler vasıtasıyla bana yakın oluplaşırlar. Hatta benim muhabbetime mazhar olacak bir makama ulaşırlar.”

Elbette bu söz, diğer kulların Allah'ın muhabbetinden uzak kaldıkları anlamına gelmemektedir. Yüce Allah şöyle buyurmak istiyor: “Bir kısım rahmet ve rahmaniyetim vardır ki, bütün insanları kuşatır. Bir kısım rahmet ve rahmaniyetim de vardır ki, hususî kullarımı kuşatmaktadır.”

²⁹² Fatır Süresi, 10.

Rahimiyetten murat, insanın belirli bir merhaleye ulaşmasıdır. Belirli bir sınıra ulaşmadığı müddetçe, kendi ayakları ile ileri gitme mecburiyetindedir. Belirli bir sınıra ulaşınca da merkezin kendi cazibesi onu kendisine cezp ediyor. Yani öyle bir merhaleye ulaşıyor ki, Allah'ın muhabbeti onu cezp ediyor, onu kapsıyor ve ilahî muhabbet eli onu kendine doğru çekiyor. Sonra Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Öyle ki, artık benim sevdiğim (bir kul) olur. Sevdiğim (bir kul) olduğu zaman da ben onun kulağı olurum, onunla iştir; onun gözü olurum, onunla görür; ben onun eli olurum, onunla tutar, yakalar; beni çağırdığında çağrısına cevap veririm, benden (bir şey) istediğinde (istediğini) veririm.”

Allah Teâlâ o kulu dost edinince onun benliğinden ve hüviyetinden bir şey kalmıyor. Onun her şeyi Yüce Allah oluyor.

Bu tertiple o, her şeyden vazgeçiyor ve her şeyi terk ediyor, onun için artık bir şey kendine kalmıyor.

Maksadım şudur ki, sözünü ettiğimiz dereceler, yücelikler ve mertebeler işte bunlardır. İnsanın kendisine doğru yükseldiği bu mertebelerin sonu yoktur. İla nihaye ve ebedi olarak gitse dahi, bir merhaleye varıp da orada bitecek gibi bir cinsten değildir. Kapsamı büyüktür, kendisi de sonsuzdur²⁹³

Allah Teâlâ'yı tanımak, insanın şahsiyetine, ruhuna, ahlakına ve amellerine etki eder. Bu etki, imanın derecesiyle bağlantılıdır. İmanı ne kadar artar ve pekişirse bu marifetin, varlığına ve inayetin, şahsiyetine nüfuzu da o derece artar.

Allah Teâlâ'yı tanımanın insanda etkisi ve nüfuzunun mertebeleri ve dereceleri vardır. Bunlar, insanî kemal yönünden diğer insanlardan farklılığı ve bu mertebeleri gerçek manada katında bulunduran Allah Teâlâ'ya kurbiyeti ifade eder. Bütün bu mertebelere *sıdk* ve *ihlâs* denilir. Yani bunlar sıdkı/doğruluğu ve ihlâsı temsil ederler.

Bunu şöylece açıklayabiliriz: Allah Teâlâ'ya yöneleceğimize ve O'na ibadet edeceğimize dair öncesinde bir söz vermiştik. Biz bunu kendi içimizde, Allah Teâlâ'nın itaat ve ibadet edilmesi gereken gerçek ve yegâne varlık oluşu olarak ifade ederiz. Hepimiz İlahî Zât-ı Mukaddes'e mutlak bir şekilde teslim olmuşuz. Allah Teâlâ'nın huzurunda bu duruşumuz ve ibadet olarak ifade ettiğimiz şey, ancak Allah için yapılabilir. Yoksa bu işte önemli olan, bu tabirin doğruluğunun ortaya konulmasıdır. Yani Allah Teâlâ'dan başkasına kulluktan azat oluşumuz ve Hak Teâlâ'ya teslim oluşumuzdur. Bu, imanımızın derecesiyle bağlantılıdır.

²⁹³ Mutahharî, *Mearic Süresi'nin Tefsiri*, s. 9-12.

İnsanların doğruluk ve ihlâs açısından aynı seviyede olmadıkları açıktır. Kimileri zâhirî ve bâtinî olarak iradesini sadece Allah Teâlâ'ya sunacak bir merhaleye ulaşır. Hevâ ve hevesi onu sağa sola çekmez. Başka bir insanın, onu kontrolü ve hâkimiyeti altına alması mümkün değildir. Rıza-i ilahîye uygun olan durumlarda, ancak nefsi için bir şey diler. Doğal olarak, Allah Teâlâ'nın rızası, insanı hakikî kemale ulaştıran yoldur. Anne-babanın ve üstadın isteklerini de Hak Teâlâ'nın rızasına uygun olduğu ve O'nun yolunun izin verdiği ölçüde gerçekleştirir.

İnsanların bir bölümü ise bu hali aşar. Öyle ki, şu varlık âleminde Âlemlerin Rabbi dışında herhangi bir mâşuk ve mahbub göremez. O, başta da sonda da mâşuku ve mahbubuyla yaşar. Varlığa, bir şeye âşıkmiş gibi bakar. Bunun neticesi olarak da O'nun eserlerine âşık olur. Varlığı O'nun eserleri ve âyetleri olduğundan dolayı sever.

Bir bölümü bu merhaleyi de geçerek, sadece Allah Teâlâ'yı ve tecellilerini görür. Yani O'nu her şeyde görür. Evrendeki her şey sadece O'nun bir aynasıdır. Nereye bakarsa O'nun tecellilerine vâkıf olur.

Emîrül-mü'minîn Ali (a.s.) “*Her neye baktıysam öncesinde de sonrasında onda da Allah Teâlâ'yı gördüm.*”²⁹⁴ demiştir.

Allah Teâlâ'ya hakkıyla ibadet eden âbid, ibadeti esnasında kendisiyle Rabbi arasında gerçekleşen şeyleri günlük hayatına taşır. Yani bu tür şeyler onu tasdik merhalesine ulaştırır. Hakikî bir âbid için ibadet bir misakı temsil etmektedir. Hayat ise odağında şu iki önemli şartı bulunan sözleşmeye vefa gösterilecek bir meydan gibidir.

²⁹⁴ İlmü'l-Yakin, c.1, s.49

İlki; ister hevâ ve heves, ister arzular, isterse diğer mahlûklar olsun Allah'tan başkasına taat etmekten kaçınarak özgürleşmek.

İkincisi; Allah Teâlâ'nın emirleri ve rızası karşısında mutlak teslimiyet.

Hakikî âbid için halis ibadet; önemli bir etmen, ruhun gerçek manada terbiyesi ve tezkiyesi; maslahat, özgürleşme ve fedakârlık konularında bir derstir. Yine böyle bir ibadet; Allah'a sımsıkı sarılmayı ve emirlerine teslim olmayı, mü'minlerle kaynaşmayı ve onları gönülden sevmeyi, onlara iyilikte bulunmayı ve hizmet etmeyi temsil etmektedir.

Yukarıda geçen açıklamalardan şu anlaşılıyor ki, İslamî mantığa göre; tevhid, Allah'tan başka etmen ve gerekçelerden yüz çevirmektir. İnsanın tekâmülü ve evrenin hakikatleri Allah'a doğru seyirde gizlidir. Onun dışındaki bütün maksatlar bâtıldır ve beşerin tekâmülü seyrine aykırılık teşkil etmektedir. Nitekim İslamî bakış açısına göre; insana düşen Allah yolunda amel etmektir. Mahlûkat için gerçekleştirilecek amelleri de bu alana yöneltmek gerekmektedir. Allah yolunda gerçekleştirilen amel haddizatında O'nun yarattığı varlıklar içindir, onların yararınadır. Allah'ın yoluyla mahlûkatın yolu aynıdır. Allah için yapılan aslında mahlûkat için yapılmıştır. Yoksa varlıklara hizmetten uzak, Allah yolunda yapılan amel, *ruhbanîyet* ve *tasavvufîtur* ki, bu da hatalı bir yoldur.

İslam'ın sağlamak istediği yegâne yol ve murat, Allah'tır ve O'nun yoludur başka bir şey değil... Ancak bu yol mahlûkattan geçmektedir. Kişinin kendi benliği için yaptığı ameller ise enâniyettir. Sadece mahlûkat için yapılan amel ise putperestliktir. Allah yolunda nefis ve mahlûkat için yapılan

amel Allah'ın birleşmesi ve O'na ubûdiyettir. İslam düşüncesine göre; amellerin Allah'ın ismiyle yapılması gerekmektedir. Bu ameller sadece mahlûkat için yapılacak olursa putperestlik olarak değerlendirilir. Hem Allah hem de mahlûkat için yapıldığı zaman şirkdir. Sadece Allah'ın ismiyle yapıldığı zaman bu, tevhidin ta kendisidir.

Bu konu çerçevesinde zarif bir nükte bulunmaktadır. Kuran-ı Kerim'de *muhlis* ve *muhlas* kelimeleri geçmektedir. İlkiyle, amelde ihlâşlı olmak ve ameli salt olarak Allah rızası için gerçekleştirmek kastedilir. İkincisi ile Allah tarafından temizlenme kastedilmektedir. Açıktır ki, amelin ihlâsı ile hâlis kılınmış olmak ve Allah tarafından arındırılmış olmak ayrı ayrı olgulardır.

Şeyh Câfer Şüsterî'nin Çağrısı

Şeyh Cafer Şüsterî Tahran'da uzun yıllar hatiplik yaptı. Bir gün minbere çıkarak şöyle dedi: "Ey insanlar! Bütün peygamberler sizi tevhide davet etmekte ben ise sizleri şirke davet etmekteyim." Bu söz karşısında mescidde hazır bulunanlar dehşete kapıldılar. Allâme sözlerine şöyle devam etti: "Bütün peygamberler sizi sadece Allah'a ibadet etmek ve O'nun için amelde bulunmak için geldiler. Ben ise sizleri biraz Allah yolunda amel etmeye davet ediyorum." Yani bütün amelleriniz O'ndan başkası için olmasın.

Allah'tan başkası için yapılan amelin misali, kişinin sadece dünya için yaptığı amel gibidir. Bu amelin ne yakından ne de uzaktan Allah için olmasıyla bir bağlantısı vardır. İnsan nefsi isteklerine ulaşabilmek için birtakım işlerinde Allah Teâlâ'yı vesile edinir. Bu da bir tür tevessüldür. Şöyle

ki, insan bu dünyada işlerin yönetiminin Allah Teâlâ'nın elinde olduğunu bilir. O'nun kadir olduğunu bildiğinden Allah Teâlâ'ya teveccüh eder. Aslında böyle bir şey için Allah Teâlâ'nın kapısını çalmak bir tür şirkdir. Yani böyle bir eylemde gaye, Allah Teâlâ değildir. Hatta Allah Teâlâ kişisel arzuların gerçekleşmesi için bir vesile olmuştur. Ancak Yüce Allah, insanın bu tür davranışlarını bir noktaya kadar kabul etmektedir. O, ister bu surette isterse başka bir surette olsun, içinde gizli şirk barındıran amelleri kabul eder ve ona dilediğini verir. Durum ahirette de böyledir. Kişinin ibadetten kastı uhrevî arzular ise Allah Teâlâ ona da istediğini verir. Ancak bu ibadet de Allah Teâlâ'ya hakikî kulluğun anlamını taşımamaktadır. Yüce Allah'a, sadece kendisine halisane bir şekilde ve O'nun rızası için ibadet edildiğinde hakkıyla ibadet edilmiş olur. Ama bunun dışında kalan ibadetler ahirette cezalandırmayı gerektirmeyen, gizli şirkin kapsamına giren ibadetlerdir.

Şirkin insanın kalbindeki hareketini bize açıklayan ve betimleyen zarif bir hadis bulunmaktadır:

"*Şirkin kalpteki hareketi siyah bir karıncanın karanlık bir gecede pürüzsüz bir kayanın üstünde hareketinden daha gizlidir.*"

Bu hadis, tevhidin son derece dakik bir eylem olduğuna kanıttır. Karanlık bir gecede pürüzsüz bir kaya üzerinde yürüyen siyah bir karıncanın ayak hareketleri gibi, şirkin kalpte gizlice hareket ettiğinin delilidir. Bu özelliklere sahip karıncanın hareketlerini göz ayırt edebilir mi?

Buna göre; biri hakikî diğeri de mecazî olmak üzere iki tane ibadet olduğunu anlıyoruz. Hakikî ibadeti hadis-i şerif bize şöyle tavsif etmektedir:

“İlahî! Sana ateşinden korktuğundan veya cennetine arzu duyduğumdan dolayı ibadet etmedim. Seni ibadet etmeye layık gördüğümden dolayı sana ibadet ediyorum.”²⁹⁵

Sa’dî, Ayaz’a olan sevgisi nedeniyle başkaları tarafından eleştiriyeye uğrayan Sultan Mahmud’un, bu sevginin sebebinin anlatmak için başvurduğu bir olayı şu şekilde anlatır:

“Sultan Mahmud çıktığı seferlerde, içinde mücevherlerin bulunduğu bir sandukayı da kendisiyle birlikte götürürdü. Bir defasında sandığın sağlam bir şekilde bağlanmamasını söyledi. Vadilerden birisine ulaşınca mücevherlerin ve incilerin vadinin derinliklerine düşmesi için devenin sırtındaki sandığın açılmasını emretti. Mücevherler dağıldıktan sonra ‘Kim eline ne geçirirse onundur’ emrini de verdi. Sultan Mahmud ayrıldı, bir müddet sonra geriye baktığında sadece Ayaz’ın kaldığını, diğerlerinin ise mücevherleri toplamakla meşgul olduklarını gördü. Sultan Mahmud, Ayaz’a ne olduğunu sordu. O ‘Hiçbir şey, ben hizmeti nimete tercih ettim’ dedi.”

Sultan Mahmud bu davranışıyla kendisine özel dost olarak seçtiği şahsın uygun olmadığına dair söylenen sözlerin yanlış olduğunu ispat etmek istemişti. Hakikî ibadet sadece bu yolu tutmakla gerçekleşebilir. Ancak Hak Teâlâ kendi lütfuyla bizden bu şirki de kabul eder.

İhlâs, Amellerin Kabul Şartıdır

İmanın değeri konusunda şu sorun karşımıza çıkmaktadır: İmanın; amellerin kabulüne ne gibi bir etkisi olabilir?

Daha önce, kâfir olanların da hayırlı amellerinin Allah katında makbul olduğunu ileri sürenlerin delillerini

²⁹⁵ *Nehcü’l-Belâğa*, 29. Hutbe.

naklederken, onların şöyle dediğini söylemiş idik: Bir amelin güzel veya çirkin, iyi veya kötü oluşu; ‘zâtî’ olduğuna, bizatihi o amelin özünden ileri geldiğine göre; mü’minden veya kâfirden olsun, iyi amel iyidir. Şu halde, mutlaka Hak Teâlâ’nın kabulüne mazhar olmalıdır, Allah bu amelleri kabul etmelidir. İyi, kimden olursa olsun iyidir. Kötü de kimden olursa olsun kötüdür. Yüce Allah’ın bütün kullarına nispeti aynıdır.

Şimdi de deriz ki: Bu akıl yürütmede varılan sonuç doğru olmakla birlikte, önemli bir nokta gözden kaçırılmaktadır. Bunu anlatmak için de biz ister istemez burada yine fıkıh usûlü terimlerine başvurmak zorundayız. Usûle göre; *hüsn/iyi* ve *kubh/kötü* iki türdür: Fiilî ve Failî. (Birisi eylem yönünden, diğeri fail yönünden, eylemin öznesi yönünden varılan yargıdır.)

Salih Niyet ve Salih Amel

Her amelin iki boyutu vardır. Bu iki boyuttan her biri hakkında varılacak yargı da birbirinden ayrı olabilir. Bir boyutta, bu amelin ‘iyi’ olduğu yargısına varırken, diğerinde farklı bir sonuca varabiliriz. Bunun aksi de mümkün olduğu gibi, bir amelin her iki boyut açısından iyi veya kötü olması da mümkündür.

Bu iki boyut şunlardır: Yararlı veya zararlı bir amel/eser, bir etki şeklinde dış âleme ve insan toplumuna yansımaktır mıdır? Bir de o amelin faille bağlantısı, iç niyetler, saikler söz konusudur. Fail, bu *kast* dolayısı ile o ameli gerçekleştirmiştir, o ameli aracı kılarak kastettiği hedeflere varmak istemiştir.

İlk boyut açısından amelin yararlı veya zararlı etkilerine ve bu etkilerin sonuçlarının toplum içindeki uzantılarına bakılır. İkinci boyut açısından ise failin ruhî ve fikrî durumu bakımından nasıl bir süreç içinde bu ameli gerçekleştirme kararı verdiğine ve gerçekleştirdiğine, hangi amacı güttüğüne bakılır.

İnsan eylemleri, yararlı ve zararlı etkileri bakımından tarihin sayfalarına kaydedilirler ve bunlar hakkındaki yargıyı tarih verir. Tarih bu eylemi över veya yerer. Fakat amel, insan ruhu ile intisabı ve ilişkisi açısından, yüce ve melekûtî sayfalara kaydedilir. Tarihin sayfaları önemli ve etkili olaylar arar, büyük çaplı olaylar tarihin ilgisini çeker. İlahî görevli güçler âleminin defterleri (defâtîr-i ulvî-i melekûtî) ise yalnızca amelin toplumdaki yararlı etkilerine değil, aynı zamanda ve buna ek olarak, amelin iç âleme ilişkin boyutuna da bakar.

Kur'an-ı Kerim şöyle buyurmaktadır:

“O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır.”²⁹⁶

Dikkat edilirse burada niceliğe değil, niteliğe önem verilmiş, ‘en iyi, en güzel, en doğru amel’ aranmış, yoksa ‘en çok amel’ buyrulmamıştır. Çünkü burada esas olan şunu bilmemizdir: Bazı sâikler, güdüler dolayısı ile giriştiğimiz bir amel, bu eylemin dışta izlediği süreç ve toplumsal etki ve değerlendirilmeleri dışında, bir de manevî açıdan ele alınmalıdır. Manevî bakımdan da gerçekten biz bir yöne gider ve bir yol alırız.

“Asıl olan, ameldir, iştir, kasların sarf ettiği güçtür; düşünceler ve niyetler ise mukaddime, amele hazırlık

²⁹⁶ Mülk Sûresi, 2.

konumundadırlar ve bir nevi zihniyetten ibarettirler; değer taşımaları da amele mukaddime oldukları içindir. Dolayısıyla mukaddime (niyet) nasıl olursa olsun önemli değil, asıl önemli olan bununla varılan amaçtır (amel).” diyerek kestirip atabilir miyiz? Hayır, iş bu kadar basit değildir. Düşünceler, niyetler, yani daha amel dış âlemde belirmeden yapılacak değerlendirmeler vardır. Bu mukaddimenin, hazırlığın, fikir ve niyetin temel önemi, amelden daha az değildir. Amelin dış yönüne önem veren, düşünce, niyet ve inancı temel ilkelere saymayıp ona sadece hazırlık safhası olarak bakan düşünce; maddî, materyalist bir düşüncedir. Bu düşünce okulunun doğru bir sistem kuramadığının apaçıklığı bir yana, hiç değilse şunu kabul etmek gerekir ki, Kur'an öğretisini, ona hiç uymayan materyalist düşünce ile yorumlayamayız.

Kur'an açısından bizim gerçek kişiliğimiz, gerçek benimiz; ruhumuzdur. Ruhumuz; her isteğimize ve seçimimize bağlı amelde, kuvveden, yeti durumundan (potansiyel güçten) fiiliyata (eylem ve devinime, kinetik güce) geçmiş, yönelmiş olur ve seçimdeki niyetinden kendisi etkilenerek, iradesine, hedef ve maksadına göre bir etki ve özellik kazanır. Bu etkiler, kazanılan alışkanlıklar kişiliğimizin bir parçası olur ve bizi varlık âlemleri içinden kendilerine uygun olan bir âleme götürür.

Demek oluyor ki, fiil açısından *hüsn* ve *kubh* yahut iyilik veya kötülük, o amelin dış etkisi ile ilgilidir. Fail açısından, eylemin öznesi açısından *hüsn* ve *kubh* ise amelin failden (özne) nasıl sâdir olduğuna, nasıl çıktığına ilişkindir. Birinci boyutta amelin dış ve toplumsal sonuçlarına, ikinci boyutta ise failin iç varlığındaki etkisine bakarız.

Bir kimsenin, bir hastane açtığını veya diğer önemli ve toplumsal bir hizmeti yerine getirdiğini düşünelim. Bu amel, toplumsal ve tarihî açıdan incelendiği takdirde hayırlı bir iştir. Diğer bir deyişle Allah'ın mahlûkları için yararlı, faydalı bir ameldir. Burada gerçekten de failin niyetinin bir fark meydana getirmediği görülür. İster riyakârlık ve gösteriş, ister nefsanî içgüdülerini tatmin, ister böyle değil de insanî ve yüce maksatlarla gerçekleştirilmiş olsun, toplum açısından yararlı bir kurum ortaya çıkmıştır. Tarihin, insanların eylemleri hususundaki hükmü sürekli bu açıdan ve bu yönde gerçekleşmektedir. Tarih, insanların iç niyetlerine bakmaz. Örnek olarak, İsfahan'daki sanat eserlerini ele alalım. Bu şaheserler üzerinde konuşulduğu zaman, mesela; Şeyh Lütfullah Mescidi'ni, Şah Mescidi'ni veya Otuz Üç Köprü'yü yaptırmanın ne niyet ve hedef güttüğü ile kimse ilgilenmez. Tarih dış görünüşe, esere bakar ve o amelin adını *amel-i hayır/hayırlı iş* koyar.

Fakat fail açısından amelin hüsnü, güzellik ve iyiliği incelenirken, toplumsal ve dış etkiye bakılmaz, fiil ile fail arasındaki ilişkinin türüne bakılır. Bu incelemede, fiilin yararlı olması, hayırlı amel yargısının verilmesi için yeterli değildir. Aksine failin niyeti, maksat ve hedefi, bu işi hangi güdülerle işlediği önemlidir. Dolayısıyla içten hayır işleme niyeti ile hareket etmiş ise fiilde fail açısından da iyilik, güzellik vardır, amelin hayır yönü iki boyutludur; iki uzamda ilerlemiş, gelişmiştir: Tarih ve insanın toplumsal yaşamı açısından ve manevî ve melekûtî açıdan. Riyakârlık güdüsü ile veya maddî menfaat sağlamak için yapılan işlerde ise yalnızca tek boyut gerçekleşir. Bu iş, manevî ve melekûtî bakımdan uzam sağlayamamış, sadece tarih uzamında ileriye doğru gelişebilmiştir. İslamî terimlerle, amel, yüce âleme

yücelememiştir. Diğer bir deyişle, eylemi gerçekleştiren kişi, topluma hizmet etmiş, onun seviyesini yükseltmiş, ne var ki, kendine hizmet etmemiş, belki de olayların birçoğunda kendi nefesine hıyanet etmiştir. Ruhu bu amel ile yücelecek yerde alçalmış, düşmüştür.

Burada elbette, fiilin fail açısından iyiliği ile fiil açısından iyiliğinin (hüsn-i failî ve hüsn-i fiilî) birbirinden tamamen ayrı olduğunu söylemek istemiyoruz. Hele maksadımız, ruhî ve manevî gelişme ve olgunlaşma isteyen bir kimsenin topluma yararlı işlere karışmaması gerektiğini söylemek hiç değildir. Amacımız şudur: Topluma yararlı bir iş, insanın manevî tekâmülü bakımından o zaman faydalı olabilir ki, ruh o işi yapmakla manevî bir harekete girişerek, bencilik ve hırstan kurtulup ihlâs ve safa konağına ayak basmış olsun. Fiilin güzelliği ile fail açısından fiilin güzellik ve iyiliğinin ilişkisi (hüsn-i fiilî ile hüsn-i failî nispeti) beden ruh ile ilişkisi gibidir. Canlı bir varlık, ruh ve beden birleşmesinden meydana gelir. Güzel ve iyi görünen bir amelde, failin niyeti açısından da iyilik ve güzellik niteliği bulunmalıdır. Amelin canlanması, hayat kazanması için, ona niyet güzelliği ruhu üfürülmelidir.

Böylece, aydınlarca ileri sürülen delillerin ve akıl yürütmenin aksak noktası ortaya çıkmaktadır. Onlar şöyle diyorlardı: Allah tüm kullarına karşı eşit nispettedir. Diğer yandan amellerin iyiliği ve kötülüğü zatidir. Dolayısıyla hayırlı bir amelin nispeti herkes için eşittir ve bu eşitliliğin gereği de ahiret gününde uhrevî mükâfat bakımından mü'min olanla olmayanın eşit konumda olmasıdır... Oysa bu akıl yürütmede sadece ameller ve Allah'ın tüm yarattıklarına olan eşit nispeti göz önünde tutulmakta, bu ameli gerçekleştirenin kişiliği,

niyetleri, hedef ve güdüleri, iç yüzü gözden uzak tutulmaktadır. Oysa ister istemez, bu kişilik etkeni ameller arasında da türdeşliği ortadan kaldırr.

“Allah için, ameli işleyen kişiliğinin öneminin olmayacağını, Allah’ı tanıyıp tanımamasının bu eylemi Allah rızası için yerine getirip getirmediğinin, kurbet (Allah’a yakınlaşma) kastının bulunup bulunmadığının hiç fark etmeyeceğini” söyleyen bu tür aydınlara karşı şu cevap verilir: Allah için fark etmez, fakat o kimsenin kendisi için fark eder. Allah’ı bilen kişinin manevî yolu ve yolculuğu ile bilmeyen kişinin yolu ve yolculuğu ayrı türdendirler. Allah’a iman edenin ameli her iki boyutta (hüsn-i failî, hüsn-i melekûtî) gelişirken, iman etmeyeninki sadece tarihî boyutta gelişir. İman edenin kendisi ve ameli Allah katına yükselir. İmanı olmayanınsa kendisi gibi, ameli de yükselmez. Bir başka deyişle, gerçekten Allah için fark etmez, fakat amelde fark eder. İman edeninki canlı ve yükselen bir amel iken, diğerkinki ölü ve yükselmeyip düşen, inen bir ameldir.

Derler ki: “Adil ve hakîm Allah, asla herhangi bir kulunun iyi amellerine, kendisi ile dostluk ilişkisi yok gerekçesi ile çizgi çekip onları iptal etmez.”

Biz de inanmaktayız ki, Allah iptal çizgisi çekmez; fakat şu hususu da belirlememiz gerekir: Allah’a inanmayan birisinden acaba her iki boyutta da tam olan, hem toplumsal etki, hem de failin ruhî ve manevî durumu bakımından iyi bir amel ortaya çıkabilir mi? Bütün yanılma şurasıdır: Bir amelin topluma yararlı olması, ‘hayırlı’ ve ‘salih’ amel sayılması için yeterli görülmektedir. Varsayalım -bu bir farz-ı muhal, olanaksız varsayımdır- Allah’a imanı olmayan birisinin ameli Allah’a yücelebilsin. Bu yücelen ameli Allah geri

çevirmeyecektir. Ne var ki, Allah’ı tanımayan, iman etmeyen kimse, kendisi engellerden kurtulmamış, yücelmemiştir ki, ameli de melekûtî bir boyut kazanabilsin, öteki âlemde insana manevî zevk, neşe ve mutluluk getiren bir biçime bürünebilsin. Amelin Allah katında kabul edilebilmesi için amelini bu şartları gerçekleştirebilmesi gereklidir.

İlahî Kanunlar ile Beşerî Kanunlar Arasındaki Fark

İlahî kanunlar ile beşerî kanunlar arasında şu temel ayırım vardır: İlahî kanunlar iki boyutlu, beşerî kanunlar ise tek boyutludur. Beşerî kanunlar; kural olarak sebeplerle niyetlerle uğraşmaz. Mesela; vergi vermeyi yeterli görür, sebebin ne olduğuna, niçin verildiğine bakmaz. Vergi ödeyen, içinden küfür etse, sövse de önemli olan eylemdir, verginin verilmesidir. Askerlik görevine gelinmesi ve görevin yapılması da böyledir. Artık askerin hangi niyetle askerlik görevini yerine getirdiği veya savaştığı önemli değildir.

İlahî kanunlarda ise durum farklıdır, vergi vermede olsun, cihadda olsun, yükümlülüğünü yerine getirenin ‘kurbet kastı’ ile hareket etmesi önemlidir, halis niyete bakılır. İslam; canlı, ruha sahip amel arar, cansızını değil. Meselâ; Müslüman zekât verirken riya olsun diye vermişse amacı sadece -içinden böyle olmaksızın- dindar görünmek ise Allah katında makbul bir amel olamaz. Cihada gider de kendini göstermekten, ün kazanmaktan başka emeli olmazsa kabule değen bir davranış olmaz. İlahî kanun der ki: Zoraki asker, benim aradığım asker değildir. Ben, canla başla cihad edeni, Allah’a canımı ve malvarlığımı verip karşılığında cenneti alma teklifini kabul edip can-ı gönülden koşanı ararım.

“Hiç şüphesiz Allah, müminlerden cennet karşılığında canlarını ve mallarını satın almıştır. Onlar Allah yolunda savaşır- lar, öldürürler ve öldürülürler. Bu, Allah’ın Tevrat’ta da İncil’de de Kur’ân’da da üstlendiği gerçek bir vaattir. Allah’tan daha çok ahbine vefa gösterecek olan kimdir? O halde yaptığımız bu alış-verişten dolayı sevinip müjdeleşiniz. İşte büyük kur- tuluş budur.”²⁹⁷

Resûl-i Ekrem (s.a.a.), gerek Şii gerekse de Sünnî kay- naklarda mütevatir olarak nakledilen hadis-i şeriflerde şöyle buyuruyor:

“Şüphesiz ameller niyetlere göredir.”²⁹⁸

“Herkes niyet ettiğine, kastına göredir.”²⁹⁹

“Niyetsiz amel olmaz.”³⁰⁰

Şu şekilde de bir hadis rivayet edilmektedir:

“Şüphesiz ameller niyete bağlıdır. İnsana niyet ettiği şey var- dır. Allah’a ve Resûlüne yönelerek hicret edenin hicreti, Allah ve Resûlü yönünedir. Kim de dünya için, servet kazanmak için veya bir kadın ile evlenmek için hicret ederse, onun da hicreti, uğruna hicret ettiği şeydir.”³⁰¹

İmam Sâdık (a.s.) şöyle buyurmuştur:

“İşleriniz Allah için olsun; halk için, insanlar görsünler diye değil. Çünkü Allah için yapılanlar Allah katına yükselir; halk için yapılan yükselmez.”³⁰²

²⁹⁷ Tevbe Sûresi, 111.

²⁹⁸ Hür el-Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 8.

²⁹⁹ A.g.e., c. 1, s. 8.

³⁰⁰ A.g.e., c. 1, s. 8.

³⁰¹ Sahih-i Müslim, c. 6, s. 48.

³⁰² Hür el-Âmilî, a.g.e., c. 1, s. 25, hadis no: 5.

İhlâs, Amelin Ruhudur

Niyet; amelin ruhudur. Nasıl ki, insanın bedeni, ruhuyla şeref kazanıyorsa amelinin değeri amelin ruhuna bağlıdır. Amelin canı nedir? Amelin canı ihlâstur.

Kur’ân-ı Kerim’de buyuruyor ki:

“Hâlbuki onlara ancak, dini yalnız O’na has kılarak ve ha- nifler olarak Allah’a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştu. Sağlam din de budur.”³⁰³

Nitelik mi, Nicelik mi?

Yukarıda ele aldığımız ve incelediğimiz konudan ilgi çe- kici bir sonuca varmaktayız: Allah katında amellerin değeri, niteliktedir, nicelikte değil. Bunu anlayamayanlar, Allah’ın velîlerinin son derece değerli, olağanüstü davranışlarını gör- düklerinde, bunların toplumsal çapını küçümsedikleri için, akıllarınca bu amelleri önemli gösterecek efsaneler uydurur- lar. Mesela; Emîrülümü’nin Ali’nin namazda rükû hâlinde iken yoksula bağışladığı ve hakkında ayet-i kerime nazil olan davranışına akıllarınca önem kazandırmak için şunu eklemiştirler: Bu bağışlanan yüzük öylesine değerli bir yü- züktü ki, değeri, bütün Suriye ve civarının haraç vergisine eşit idi! Uydurduklarını inanılır kılmak için bir de rivayet uydurmuşlar, bunu oradan aktarmışlardır. Onların aklınca, bir yüzük bağışlama gibi önemsiz bir olay için nasıl olur da bir âyet-i kerime nazil olabilir? Bunu kavrayamadıkları, sebe- bini anlayamadıkları için, yüzüğün değerini böylesine abart- mışlardır. Düşünemezler ki, Suriye ve civarı haracına bedel bir yüzük, o dönemin yoksul Medine ortamında Ali (a.s.)’in

³⁰³ Beyyine Sûresi, 5.

parmağında ne işi var?! Diyelim ki, parmağında öyle bir yüzük olsa bile, Emirülmü'minin onu tek bir yoksula bağışlamaz, bütün Medine'yi bayındır hale getirir, bütün Medine yoksullarını fakirlikten kurtarırdı.

Efsane uydurucularının aklı, Allah katında amelin değerinin maddî ölçütlerden üstün bir ölçütü olduğunu kavrayamaz ve kavrayamamıştır. Onlar kendi akıllarınca sanmışlardır ki, yüzüğün bunca değeri olmasına rağmen bir yoksula bağışlanışı -hâşâ- Allah'ı da hayran kılacak ve ancak bunun üzerine, "Aferin Ali'ye! Ne büyük iş yaptı" buyuracaktır!

İhlâsın Melekûtu'l-Alâ'daki Tecellisi

Bu dar görüşlülerin ve kıt akıllıların, Ali ve ailesinin arpa ekmeğini kendileri yemeyerek oruçlu oldukları halde üç gün arka arkaya iftar vaktinde kapıya gelen yoksullara bağışlamaları ve o üç günü aç ve oruçlu geçirmeleri üzerine İnsan Süresi'nin nazil oluşu hakkında ne dediklerini, nasıl düşündüklerini bilemiyorum. Mutlaka orada da şöyle düşünmüşlerdir: O ekmekler arpa unundan değil, altın tozundan yoğrulmuşlardı!

Ali'nin ve ailesinin amellerinin önemi, bizlerin gözünü kamaştıran maddî değer yönünden değildir. Pak, tertemiz, tamamen halis ve Allah için oluşları dolayısı iledir. Bu amellerdeki ihlâs, bizim için tasavvur bile edilemez derecededir. Öyle bir ihlâs ki, Melekûtu'l-Alâ'da, ilahî görevli güçler âleminde ve Allah katında yankılanmış, oraya yükselmiş, karşılığında da övülme ve ululanmayı doğurmuştur.

Bu amele niçin önem verildiğini bizzat Kur'an-ı Kerim beyan buyurur:

"Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz."³⁰⁴

Onlar bu sözü de açıkça söylemediler, dile getirmediler. Her gizliyi ve gönüllerdekini bilen Yüce Allah onların gönüllerindekini böylece açıkladı. Onların, bu bağışlama ve bu özveri ile Allah'tan sadece Allah'ı istediklerini beyan buyurdu.

Kâfirlerin amellerinin Kur'an-ı Kerim'de boş ve hiçten sayılmasının sebebi de onların amellerinin dışta süslü ve gösterişli, aldatıcı görünümde olması, içte ise aşağılık maddî emellerden, bencil duygulardan başka bir şey bulunmamasıdır. Şu halde bu ameller Allah için işlenmiş olmadıklarından melekûti bir çehreye bürünemez, Allah katına yücelemezler.

Harun Reşid'in eşi Zübeyde, Taif'ten Mekke'ye bir su yolu açmıştır ve bugüne kadar hacılar, Beytullah'ı ziyaret edenler bu sudan yararlanırlar. Dıştan, çok iyi görünen bir ameldir. Mülkî çehresi, dünya âlemindeki görünüşü bakımından, çok büyük bir amel! Zübeyde, bu nehrin Taif ile Mekke arasında bulunan dağları yarması ve kurak Mekke yurduna ulaşması için büyük bir çaba göstermiştir. Yaklaşık olarak 12 asırdır hacılar susuzluklarını bu sudan giderirler. Melekûti çehresi, manevî değerlendirme âlemindeki görünüşü nasıldır acaba? Meleklerin de gözünü bizler gibi kamaştırabilir mi?

Hayır! Çünkü melekler, başka ölçütler kullanır, ilahî ölçüt ile amelin başka boyutlarını ölçerler. Zübeyde, bu parayı beytülmalî elinde bulunduran ve dilediği gibi harcayan zorba ve zalim kocasından almış, o da halkı soymuştur.

³⁰⁴ İnsan Süresi, 9.

Zübeyde'nin kendine ait bir serveti yoktu; bu yaptığı ise halkın parasını halka harcamaktan ibarettir. Zübeyde'nin, aynı makama erişebilmiş diğer kadınlardan farkı; diğerlerinin halkın parasını kendi lüksleri için, onun ise bu konuda elindeki malın bir kısmını halk için, kamu yararı için harcamasıdır. Bu tespitten sonra iş bitmez: Zübeyde'nin niyeti ne idi? Allah rızası mı, yoksa adının tarihe geçmesi mi? Bu konuda biz bir şey söyleyemeyiz. Allah bilir, der ve susarız.

Derler ki: Birisi Zübeyde'yi rüyada görmüş, ona, bu su yolu karşılığında ne gibi mükâfat gördüğünü sorunca, şu cevabı vermiş: Bütün sevaplar, harcadığım paranın öz sahiplerine gitti.

Behlül Mescidi

Rivayet olunur ki, bir topluluk bir mescid yapmakla meşgul idiler. Behlül oradan geçerken, “Ne yapıyorsunuz?” diye sordu. “Mescid yapıyoruz.” dediler. “Niçin?” diye sordu. “Elbette Allah rızası için” dediler.

Behlül, onların ihlâşlı ve samimi olup olmadıklarını, gerçekten Allah rızasını gözetip gözetmediklerini ölçmek istedi. Bir kitabe hazırlattı ve üzerine ‘Behlül Mescidi’ diye yazdırarak geceleyin mescidin kapısı üzerine yerleştirdi. Mescidi yapanlar ertesi gün oraya gelip bu yazıyı gördüklerinde çok kızdılar ve Behlül’ü aradılar. Onu bulduklarında “Başkaları zahmet çeksin, sen de bütün bunları kendi adına yazdırarsın, bu olacak şey mi?” diyerek dövmeye koyuldular. Behlül şöyle dedi: “Siz, ‘Biz bu mescidi Allah rızası için yapturmaktayız.’ demediniz miydi? Halk yanılrsa, bu mescidi benim yaptırdığımı düşünerek ‘Behlül Mescidi’ diye ansa bile bu

durumda ne önemi var ki? Allah da mı yanılacak? Gerçeği bilemeyecek mi?”

Nice büyük işler vardır ki, bizim gözümüzde büyüktürler. Allah katında ise bir pula değmezler. Diyebiliriz ki, büyük binaların, mâbedlerin, mescidlerin, ziyaretgâhların, hastanelerin, köprülerin, kervansaray ve medreselerin temelinde böyle bir yazgı vardır. Hesabı Allah’a aittir.

Amellerin Melekûti Süreti

Dünya ve ahiret arasındaki nispet, ilişki; beden ve ruhun nispeti veya zâhir ve bâtının nispeti gibidir. Dünya ve ahiret birbirinden kesin olarak ayrılmış değildirler. Dünya evreni, diğer bir deyiş ile ‘mülk’ evreni ve ahiret veya ‘melekût’ evreni, tüm olarak tek bir birim meydana getirirler. Durum, kitabın tek bir yaprağının iki yüzünün birer sahife oluşu ve iki sayfa meydana getirilişi gibidir. Yahut yazı ve tura tarafı olan bir madeni para gibidir. Dünyadaki yeryüzü, bu kez ahiret âleminde melekûti görünüşü ile ortaya çıkacaktır. Cansızlar ve bitkiler yine melekûti çehreleri, görünüşleri ile orada da belirirler. Esasen ahiret; mülk âleminin bu kez melekûti yüzüne döndürülmesidir, dünyanın melekûti yüzüdür.

Bir amelin güzel bir melekûti görünüm kazanması, illiyyîn defterine yazılabilmesi için, Allah’a yönelerek ve Allah’ın melekûtuna yücelebilmesi niyeti ile yapılmış olması şarttır. Bir kimse kıyamete inanmaz, Allah’a yönelmez ise onun ameli de melekûti olamaz. Diğer bir deyiş ile illiyyîne yücelemez, Melekûtu’l-Âlâ’ya erişemez. Amelin melekûti yüzü; yukarı yüzüdür. Mülkî yüzü ise aşağı yüzüdür. Niyet, inanç ve iman yolu ile bir amel nuraniyet ve saf kazanamazsa, saf bir amel olamazsa elbette Melekûtu’l-Âlâ’ya da yükselemeyecektir.

Ruhu olan amel ancak Melekûtu'l-Alâ'ya yücelebilir. Amelin melekûti ve uhrevî boyutu, onun ruhudur.

Kur'ân-ı Kerim bu konuda ne güzel buyurur:

*“O'na ancak güzel sözler yükselir (ulaşır). Onları da Allah'a amel-i sâlih ulaştırır.”*³⁰⁵

Bu ayet-i kerime, iki türlü yorumlanabilir. Her iki yorum da tefsir kitaplarında zikredilmiştir. Bir yorum şudur: “Sâlih amel pak sözü ve sahih inancı yüceltir” İkincisi de şudur: “Temiz, pak söz ve inanç, sâlih ameli yüceltir, melekûti kılâr.” Bu iki tefsir de doğrudur ve ikisinin de doğru olmasına bir engel yoktur. Bu iki tefsir (yorum) birlikte şu ilkeyi açıklar: İman, amelin kabul edilmesinde, yücelmesinde etkilidir. Amel de imanın güçlenmesinde ve derecesinin artmasında etkilidir. Bu ilke, İslam öğretisinde genel kabul görmüş bir ilkedir. Biz burada, imanın ameli yücelttiği, Allah katına ilettiği yorumu (ikinci yorum) dolayısı ile âyet-i kerimeyi zikrettik. Ancak tekrar edelim ki, iki yorumun da aynı anda doğru olmasına ve âyet-i kerimenin iki anlamı da birden kapsamasına bir engel yoktur.

Allah'a ve ahirete inanmayanların amellerinin Allah'a yüceltiğini ve 'illiyîni' bir görünüm kazandığını sanıyorsak yanılıyoruz demektir.

Bize, “Filan kimse Tahran'ın kuzeyinden çıkarak kuzey yönünde bir iki gün yolculuğunu sürdürdü” deseler, bu kimsenin Kum, İsfahan veya Şiraz'a varmasını asla beklemeyiz. Bize bu haberi veren kimse, “Belki bu şehirlerden birisine varmıştır” dese, güleriz ve deriz ki: “Tahran'ın güneyinde bulunan bir şehre varabilmek için güneye doğru

³⁰⁵ Fatır Sûresi, 10.

gitmek gerekirdi, şu hâlde bu şehirlere kuzeyden varılması bu şartlar içinde mümkün değildir.”

Bir kimsenin, Türkistan'a doğru gitmesi ve Kâbe'ye varması imkânsızdır.

Cennet ve cehennem, insanın manevî yolculuğunun sonunda yer alırlar, bu yolculuğun iki sonucudurlar. Ahiret âleminde herkes kendi yolculuğunun sonucunun nereye vardığını görecektir. Birisi en yukarıya, diğeri en aşağıya varmıştır.

*“Doğru ve iyi kişilerin defteri illiyindedir.”*³⁰⁶

*“Kötü, kötü işler işlemiş kişilerin defteri siccindedir.”*³⁰⁷

Bir hedefe doğru ilerlemeyen veya o hedefin karşısındaki bir yöne doğru ilerleyen bir kimsenin o hedefe, maksada erişmesi nasıl mümkün olabilir? İlliyîne doğru hareket etmek, ona erişmek iradesine bağlıdır. İstek de bilme, tanıma ve inanmaya bağlıdır. Böyle bir maksada inanmayan veya azim ve teslimiyet ile yola çıkmayan, hedefi arzulamayan, erişme niyeti ile bir adım dahi atmayan, isteği olmayan kimse, orada, hedefte boy göstermeyi nasıl bekleyebilir? Şüphesiz her yolun bir hedefi, bir varış yeri vardır. Her yol kendi hedefine varır. Maksat Allah değilse yol Allah'a ulaşmaz.

Kur'ân-ı Kerim buyurur ki:

*“Kim peşin ve çarçabuk dünya nimetlerini isterse, istediğimize dilediğimiz kadarını veririz. Sonra onun için, kınanmış ve itilmiş olarak, cehennemi tahsis ederiz. Ahireti dileyene ve olanca gücü ile onun için uğraşana ve mü'min olana gelince, onun emeği karşılıksız kalmayacak, takdir edilecektir.”*³⁰⁸

³⁰⁶ Mutaffifin Sûresi, 18.

³⁰⁷ Mutaffifin Sûresi, 7.

³⁰⁸ İsrâ Sûresi, 18-19.

Demek oluyor ki, bir kimsenin düşünce düzeyi dünyayı aşamıyorsa dünyadan daha yüce bir hedefi yoksa yüce uhrevî hedefe ulaşması da imkânsızdır. Fakat ilâhî lütuf ve kerem, bu dünya nimetlerinden, dileyene verilmesini icap ettirir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır: Dünya, tabiat ve madde âlemidir. İletler ve sebepler evrenidir. Sebepler birbiriyle çatışma ve savaşım halindedirler. Ayrıca, bu dünyada *kasr* da söz konusudur, aksi yöne doğru iten güç vardır. Şu halde hedefi dünya olan kimsenin yüzde yüz hedefe ulaşacağına da güvencesi yoktur. Kurân-ı Kerim'in bu hususu anlatmak için seçtiği ifade şudur:

“İstediğimize, dilediğimiz kadarını veririz.”

Fakat manevî düzen çerçevesinde daha yüksek bir hedefi olan ve gönlünü küçük hedeflere bağlamayan, ilâhî hedefe doğru yola çıkan ve iman ile ilerleyen kimse hedefe ulaşacaktır. Yüce Allah, amellere karşılık verir, takdir eder, kendine sunulan iyi işleri kabul eder ve karşılıksız bırakmaz.

Burada çaba sarf etmek ve uğraşmaktan da söz edilmiştir. Çünkü yola çıkıp yürümeksizin yol almaya ve hedefe ulaşmaya imkân yoktur.

Sonra, bunu izleyen ayet-i kerimede buyuruyor ki:

“Hepsine, onlara da bunlara da (dünyayı isteyenlere de ahireti isteyenlere de) Rabbinin ihsanından (istediklerini) veririz. Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir.”³⁰⁹

Allah mutlak anlamda, kayıtsız ve şartsız feyyazdır, feyiz vericidir (Feyyâz-ı ale'l-ıtlak). “Biz evreni yarattık ve onda etkinlikler için kabiliyetleri yerleştirdik. Eken, ürün alır. Bir hedefe doğru ilerleyen, o hedefe varır.”

³⁰⁹ İsra Sûresi, 20.

İlâhî hekimler şöyle derler: Vâcibu'l-vücut bi'z-zât, vâcibu'n min cemii'l-cihât ve'l-haysiyyâddır. Zâtu itibarı ile zorunlu varlık olan Allah, her yön ve özellik ile vâcibdir, varlığı zorunludur. Şu halde feyzine sınır yoktur, *Vâcibu'l-Feyyâziyye*'dir. Kim neyi dilerse, Allah da ona o yolda yardımcı olur.

Dünyayı talep eden de bu sebepler dünyasında, sebepler arasındaki çatışma ve birbirini engelleme dünyasında, bu çatışma ve engellemelerin kanun ve sınırları çerçevesinde, Allah'tan yardıma ve desteğe nail olur. O da Allah'ın yardımından payını alır. “Sen bizim yolumuzdan sapmış, hidayete ermemişsin ve emirlerimize aykırı davranmışsın; dolayısıyla seni desteklemeyiz.” diyerek feyzinden uzaklaştırmaz onu.

Diğer bir deyişle evren; ekmek ve dikmek, yetiştirmek ve biçmek için elverişli bir ortamdır. İnsanın alacağı ürün, seçeceği tohumun cinsine bağlıdır. Kim ne ekerse, bu elverişli ortamda gelişecektir.

Evet, hakikat ehli için bir de özel lütuf ve koruma vardır. Buna *rahmet-i rahîmiyye* denir. Dünyadan, başka isteği olmayanlar bu rahmetten yoksundurlar. Çünkü esasen bu lütfun isteklisi değildirler. Ne var ki, bu rahmet-i rahîmiyyeden başka bir de *rahmet-i rahmâniyye* vardır. Allah'ın rahmanî rahmeti, bütün halka ve bütün yolculuk süreçlerine yönelmekte ve eşit olarak onları kaplamaktadır.

Bu bölümde üzerinde durduğumuz konu incelendikten sonra, buna ilişkin sorunların bir bölümü çözülmüş olmaktadır.

Bir amelin toplumsal ve tarihî boyutu yönünden güzel oluşu, hüsn-i fiilîsi, ahiret mükâfatı için yeterli değildir, önce bunu anlamış olduk. Hüsn-i failî, niyet ve hedef güzelliği de olması gerektiğini kavradık. Hüsn-i fiilî beden,

hüsn-i failî ruh ve hayat gibidir. Faile amelin nispeti açısından amelin güzelliği (hüsn-i failî) için, Allah'a ve ahiret hayatına iman temel ve gerekli şarttır. Bu şart oluş da uzlaşımından ileri gelen ve uzlaşımsal nitelikte değil, işin niteliği ve öz yapısından ileri gelen bir şarttır (şartıyyet-i zâtî ve tekvinî).

Burada yine bir hususa işaret etmek gerekiyor:

Birisi itiraz ederek şöyle diyebilir: “Bir amelin hüsn-i failiye sahip olması, niyet açısından güzel olması için, mutlaka *kurbet* kastının, Allah'a yaklaşma kastının bulunması gerekmez. Bir kimse vicdanının sesine uyarak veya insanî duygular, gönlünü dolduran acıma duygusu ile bu işi yapmış ise bu amelin hüsn-i failî açısından da güzel olması için yeterlidir. Yeter ki, insan bencil duygularla hareket etmesin. İster insanı harekete geçiren Allah rızası olsun, ister insaniyeti düşünmüş, hümanist davranmış olsun, bu amelde hüsn-i failî vardır.”

Bu husus üzerinde düşünmeye değer. Biz failin niyeti bakımından Allah ile insanlık arasında fark gözetmeyen görüşü kabul etmemekle birlikte ve bu derin konunun üzerinde burada fazla duramayacağımızı düşünerek, sadece şunu söyleyeceğiz: Allah için yapılan ameller, Allah için değil de insancıl duygularla yapılan amellerle eşittir denemez; anca insanlara hizmet kastıyla insancıl duygu, güdü ve amaçlarla yapılan amellerin de tamamen bencil amaçlarla yapılan amellere eşit olmadığına da gerçekten inanıyoruz. Allah'ın, bu özgeci amaçlarla yapılan amelleri de tamamen mükâfatsız, karşılıksız bırakmaya-çağı kesindir.

İhlâslı Niyetin Sonuçları

Bu konu çerçevesinde Ehl-i Sünnet ve Şîa'nın Hz. Resûlullah (s.a.a.)'den birlikte rivayet ettikleri ve kesin hakikatlerden olarak kabul edilen bir hadis vardır. Hz. Resûlullah (s.a.a.) şöyle buyurmaktadır:

“*Kim kırk gün ihlâslı olarak sabahlarsa kalbinden diline hikmet pınarları akar.*”³¹⁰

Yani bu süre zarfında Allah rızasından başka hiçbir amacı, arzusu ve temayülü olmamalıdır o şahsın... Yaptığı ve yapmadığı her şey sadece ve sadece Allah için ve O'nu hoşnut edecek tarzda olmalıdır. Allah için konuşmalı, Allah için susmalı, Allah için bakmalı, Allah için gözlerini sakınmalı, Allah için yemeli, Allah için yememeli, Allah için uyumalı ve Allah için uyanmalıdır...

Kısacası nefsini öylesine eğitmeli, kendini öylesine programlamalı ve ruhunu öylesine ıslah etmelidir ki, bu kırk gün kırk gece boyunca bütün beşerî hevâ ve heveslerden benliğini soyutlamalı, bu sürenin her lahzasını Allah'ı hoşnut edecek şekilde değerlendirmelidir...

Kur'an-ı Kerim'in de geçen İbrahim Halilullah (a.s.) gibi olmalıdır:

“*De ki: Şüphesiz benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm hepsi Âlemlerin Rabbi Allah içindir.*”³¹¹

Evet... Hz. Resûlullah (s.a.a.) de şöyle buyurmaktadır: Her kim kırk gün kırk gece boyunca hevâ ve heveslerini bütünüyle terk eder ve bütün beşerî istek ve arzularından vazgeçebilirse... Her kim bu süre boyunca Allah'tan başka

³¹⁰ Kummî, *Sefînetü'l-Bihâr*, Q-L-S maddesi.

³¹¹ Enam Süresi, 162.

Namazda Kiraat

hiçbir şey düşünmez ve O'nun rızasından gayrı hiçbir şey arzulamayıp ancak O'nun için davranır, O'nun için durur ve sadece O'nun için yaşarsa... İşte o zaman, yalnız ve yalnız Allah rızasıyla geçirilen böylesi kırk gün kırk geceden sonra marifet ve hikmet pınarları yüreğinden coşup kayna-yarak diline dökülür...³¹²

“Şeytanlar insanoğlunun kalbinin çevresinde dolaşıp dur-masa ve onun kalbini karartıp tozlara büründürmeselerdi, in-sanoğlu kalp güzüyle göklerin melekûtunu görebilirdi.”³¹³

Şîa fikhına göre; namazda Fatiha'dan sonra tam bir sûre okumak vâcibdir. Ehl-i Sünnet'e göre; tam sûre okumak vâcib değildir. Onlar bir sûrenin bir bölümünü hatta küçük bir âyeti okumanın dahi yeterli olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Belki de Mescid-i Haram veya Mescid-i Nebi ce-maat imamlarının sûrenin ortasından başlayıp yedi sekiz âyet okuduklarını ve bununla yetindiklerini duymuşsunuzdur. Ancak Şîa fikhına göre; Fatiha'dan sonra tam bir sûrenin okunması vâcibdir. Buna göre; Şîi fakihler, Duha veya İnşirah Sûrelerinden birisinin okunmasının caiz oluşu noktasında tereddüde düşmüşlerdir. Çünkü bu iki sûrenin birlikte tek sûre olma olasılığı vardır. Bu iki sûreden birisinin okunma-sını nakıs bir sûrenin okunması olarak değerlendirmişlerdir. Fil ve Kureyş Sûrelerinde de aynı durum söz konusudur.

İmam Sâdık (a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Farz ve nafile namazlarınızda Fecr Sûresini okuyunuz. Zira o, İmam Hüseyin (a.s.)'in sûresidir. Kim bu sûreyi okuya-cak olursa kıyamet gününde cennette onun derecesinde onunla birlikte olacaktır.”

Bu sûre “Yâ eyyetühe'n-nefsü'l-mutmeinetu. İrci'î ilâ Rab-biki râdiyeten merdiyyeten. Fedqulî fî ibâdî vedqulî cenneti”³¹⁴ âyetlerini içinde barındırmaktadır.

³¹⁴ Fecr Sûresi, 27-30. Anlamı: “Ey huzura eren nefis! Hoşnut olarak ve hoşnut olunarak Rabbine dön. Artık kullarımın arasına ve enne-time gir.”

³¹² Mutahharî, *İnsan-ı Kâmil*, s. 178.

³¹³ Muhsin el-Feyz el-Kaşanî, *Mehecetü'l-Beyza*, c. 2, s. 152.

Arap Dilini Öğrenmenin Zorunluluğu

Fudayl b. İyaz ile ilgili bir meseleyi anlatmıştım. Bu mesele üzerine bir hanım efendi bana bir mektup yazdı. Hanımefendi şunu diyordu bu mektupta: Bir gece ben sizin ders halkanıza katıldım, anlatıklarınızdan oldukça etkilendiğimden ikinci defa katılmaya karar verdim. Sözleriniz arasında Fudayl İbn İyaz'ın Kur'an-ı Kerim'den bir ayet dinleyip yaşamında bir inkılâbın olduğuna değinmişsiniz. Namazdan ve kalp huzurundan bahs etmişsiniz. Hâlbuki ben Kur'an-ı Kerim'den hiçbir şey anlayamadığım gibi namazın manasını kavrayamıyorum. Bana kalp huzurunu nasıl anlatırsınız?

Bu hanımefendi yazdıklarından ve lisan-ı haliyle sanki şunu diyor: Bizler çocukluk, ilkokul, lise ve üniversiteyi bitirdik. Kur'an-ı Kerim dışında her şeyi öğrendik. Size düşen görev Arapçayı öğrenebilmemiz, Kur'an-ı Kerim'in manalarına vakıf olabilmemiz namazın amaçlarını anlayıp en azından ruhuyla eda edebilmemiz, Kur'an'ı okuyup anlayabilmemiz için bize bir yol hazırlayabilmektir.

Öncelikli vâciblerden birisi Müslümanların namazlarında tekrarladıkları ve okudukları Kur'an-ı Kerim'i anlayabilmeleri için Arap dilini öğrenmeleridir. Ama ne yapmaları gerekiyor? Dünya sevgisi hepimizi bürümüş, çocuklarımızın İngilizce öğrenebilmeleri hırsıyla henüz daha yedi yaşlarındayken onları kurslara gönderiyoruz. Tabi İngilizce maddi zenginliğin kapısı olarak önümüzde duruyor. İngilizceyi bilmeyen aile yok gibidir. Hele Allah rızası, namaz ve Kuran'larımızı anlayabilmek gayesiyle Arapça öğrenebilmek için tek bir sınıfın açılması gayesini de yitirmişiz.

Altı yedi yıl önce meclislerimize katılanlar Arapça öğrenmek için sınıfların oluşturulmasının zorunluluğuna yönelik

virgular yaptığımızı hatırlayacaklardır. Şu an bu çağrımı yineliyorum: Çocuklarımızın Arapça öğrenebilmesi dinî müesseselerimizin en önemli görevlerindedir. Mescidler, Hüseyin-yeler, dini müesseseler, Kur'an-ı Kerim tefsiri meclislerinden sorumlu olanlar bu görevi yerine getirmelidirler. Farsça nasıl ki biz İranlıların resmi dili ise Arapça da dinimizin dilidir. İkinci neden ise bizler Müslüman'ız ve İslam'ımız ve Kur'an'ımızla izzet kazanmışız. Kuran-ı Kerim diğer dinlerin kitaplarından farklıdır. Kuran lafızları, O'nun icazının bir bölümünü teşkil etmektedir.

Arzumuz şudur ki; azizlerimizin Arapça kitaplardan yararlanabilmeleri, birinci derecede İslamî görevi alması ikinci olarak vatanî görevlerini yerine getirebilmeleri için Arap dilini öğrenebilmek için çaba göstermelidirler. Azizlerimiz Kur'an-ı Kerim, *Nehcü'l-Belâğa* ve Ebû Hamza Sumalî gibi bazı duaları kolayca okuyabilsinler, kıraatten lezzet alabilsin ve namazlarından yararlanabilsinler. Namazlarını kalp huzuruyla eda edebilsin ve kunutlarında okudukları şeyleri anlayabilsinler.

Fatiha Sûresi'nin Tefsiri

*“Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Hamd, Âlemlerin Rabbi Allah'a özgüdür. O, Rahmândır, Rahîmdir. Din (karşılık) gününün sahibidir. Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. Bizi doğru yola hidayet et. Kendilerine nimet verdiğin, gazaba uğramamış ve de sapmamış kimsele-
rin yoluna.”³¹⁵*

Kur'an, yazıldığı günden beri, Beraat (Tevbe) Sûresi hariç her sûrenin başlangıcına Besmele yazılmıştır, yani her sûre Besmele ile başlamıştır. Ama çok eski zamanlardan beri bu âyetin (Bismillâhirrahmânirrahîm) sûrelerin cüzü olup olmadığı hakkında Şia ile Sünnî mezhepleri arasında ihtilaf olmuştur. Ehl-i Sünnet'in bir bölümü, onun hiç bir sûrenin cüzü olmadığına inanmakta ve her sûrenin Besmele ile başlamasını her işin Besmele ile başlaması türünden olup Besmele'nin sûrelerin cüzü olmadığı görüşündeler. Ancak bazen amelde sûrelere Besmele'siz başlıyorlar. Namazda Fatiha Sûresi'nden sonra okumak istedikleri herhangi bir sûreyi Besmele'siz okuyorlar.

Şia, Ehl-i Beyt İmamlarına (a.s.) uyararak şiddetle bu meseleye karşı koymuşlardır. Ehl-i Beyt İmamları bu hususta şöyle buyurmuşlar:

“Kur'an'ın en büyük ayetini Kur'an'dan atanları Allah kahretsin.”

³¹⁵ Fatiha Sûresi, 1-7.

Eğer Besmele'yi sûrelerin başından atarsak, artık bu ayet Neml Sûresi hariç Kur'an'da mevcut olmayacaktır. Neml Sûresi'ndeki Besmele'yi de Kur'an, Sebe' kraliçesinin dilinden nakletmiştir. Sebe' Melikesi, Hz. Süleyman (a.s.)'in mektubunu okurken şöyle dedi:

“Bu mektup Süleyman'dandır ve 'Bismillahirrahmânirrahim'le başlıyor.”³¹⁶

Şîa'ya göre; Besmele kesinlikle Kur'an'ın bir cüzüdür. Onlara göre; Besmele Kur'an'dan ayrı değildir. Aynı şekilde onun, her işe Besmele ile başlamak türünden olmadığına da inanmaktalar.³¹⁷

³¹⁶ Neml Suresi, 30.

³¹⁷ Bu mesele hakkında Şiiiler arasında görüş birliği vardır; ama Ehl-i Sünnet arasında görüş ayrılığı söz konusudur. Bazıları Şiiilerle aynı görüşteyken, bazıları bunu kesinlikle reddetmiş ve diğer bazıları ise üçüncü bir yol seçmişlerdir.

İbn-i Abbas, İbn-i Mübarek, Asım, Kesaî, İbn-i Ömer, İbn-i Zübeyr, İbn-i Hüreyre, Ata ve Tavus “Besmele”nin Kur'an'ın cüzü olduğu görüşünü kabul edip bu husustaki rivayetlerin mütevatir olduğunu savunmaktadırlar. Ayrıca Fahreddin er-Râzî *Tefsîr-i Kebir*'inde ve Celaleddin Suyûtî de *el-İtkan* kitabında aynı görüşü dillendirmektedir.

Mâlik, Ebû Amr ve Yâkub gibi bazıları “Besmele”nin Kur'an'ın cüzü olmadığını iddia etmekte ve sûrelerin başlarında inmesinin nedenini de kutlu olmasına ve sûreleri birbirinden ayırmak amaçlı olduğuna bağlamaktadırlar.

Fakat Şafii ve Hamza'nın izleyicilerinden bazıları “Besmele”nin sadece Fatiha Sûresi'nin cüzü olduğuna inanmaktadırlar.

Bazıları Ahmed b. Hanbel'in birinci görüşte olduğunu (*Tefsîr-i İbn-i Kesir*, c. 1, s. 16), bazıları ise üçüncü görüşte olduğunu (*Tefsîr-i Alusî*, c. 1, s. 39) söylemişlerdir.

Sünnî fakihler arasında “Besmele”nin namazda okunması hakkında şu görüşler mevcuttur:

İşlere Allah'ın Adıyla Başlamak

Herkes bilir ki, konumuzu oluşturan bu âyet-i kerime *câr* ve *mecrûr*dan oluşmuş olup tam bir cümle değildir. *Câr* ve *mecrûr*un kendisine ait olduğu kelime de cümleden atılmıştır. Atılan bu kelimenin ne olduğu hakkında müfessirler farklı görüşler belirtmişler. Bu görüşlerden bazıları şunlardan ibarettir:

- Yardım diliyorum

- Başlıyorum

- İşaretliyorum, alamet bırakıyorum. Bu üçüncü ihtimal daha doğrudur.

İsimlendirmelerde amaç ve gayeler farklıdır. Bazen biri bir kuruluşa herhangi bir şahsın adını takar; bundan amacı, bu isim sayesinde maddî hedefine ulaşmaktır. Veya malum olduğu gibi, dünyaya gelen bir çocuğa eskiden sevdikleri birinin adını takarlar ve bununla da bu çocuğun adıyla o şahsı yeniden yaşatmayı ve bu çocuk var oldukça o şahsın da hatırasının yaşamasını amaçlarlar.

1- Hanefî: İmam ve namazı tek olarak kılan Besmeleyi sessiz bir şekilde okuyabilir. 2- Malikî: Farz namazlarda Besmele'yi okumak mekruhtur. 3- Şafii: Besmele, Fatiha Sûresi'nin cüzüdür. Onu Fatiha'yla okumak farzdır. 4- Hanbelî: Besmele'yi okumak sünnettir; ancak Fatiha Sûresi'nin âyeti değildir. (*el-Fıkhu ala-l Mezâhibü'l-Erbaa* kitabından özetle naklen). Ancak Şîa, Ehl-i Bey'ten rivayet edilen hadislerle ve de Müslümanların şiretine dayanarak, Besmele'nin Kur'an'ın cüzü olduğuna ve onu okumanın da farz olduğuna fetva vermiştir. Bu konudaki hadisler için bkz. *Furû-u Kâfi*, “Kur'an okumak” babı, s. 86; *İstibsar*, “Besmele'yi sesli okumak” babı, c. 1, s. 311; *Tehzîbü'l-Ahkâm*, “Namazın keyfiyeti ve sıfatı” babı, s. 152; *Vesâilü's-Şîa*, “Besmele, Fatiha'nın cüzüdür” babı, c. 1, s. 352.

İnsanlara bütün işlerine Allah'ın adıyla başlamaları emredilmiştir; ama bunun sebebi nedir? Bundan gaye, insanın bütün işlerinin Allah'ın adıyla kutsallık, ibadet boyutu ve bereket kazanmasıdır.

Fıtrî açıdan Allah'ı tanıyan, Allah'ı mukaddes bir varlık bilen ve O'nu bütün hayırların kaynağı olarak tanıyan bir insan, işlerine Allah'ın adıyla başlamakla onun kutsallığı ve kerameti sayesinde bu işin de mukaddes olmasını amaçlıyor.

Birinin adıyla işe başlamak; onu mukaddes kabul etmekten, bütün eksikliklerden münezzeh olduğuna inanmaktan ve bütün kemallerin kaynağı olduğunu kabul etmekten kaynaklanıyor ve insan kendi işini ona isnat ederek bereketli olmasını amaçlıyor. Dolayısıyla işlere Allah'tan başkasının, hatta Peygamber'in bile adıyla başlamak doğru değildir. A'la Sûresi'ne başlarken emredilen Allah'ın adını tesbih etmek de bu anlamdadır.

Allah için tesbih etmek veya Allah'ı tesbih etmek gibi tabirler defalarca Kur'an'da işlenen tabirlerdir. Ama “*Allah'ın adını tesbih et.*” tabiri sadece A'la Sûresi'nin başında kullanılmıştır. Allah, A'lâ Sûresi'nde şöyle buyuruyor:

“*Yüce Allah'ın adını tesbih et.*”

Bizce bu husustaki en güzel görüş, Allâme Tabatabaî'nin *el-Mîzân* tefsirinde belirtmiş olduğu görüştür. Allame şöyle diyor: Allah'ı tesbih etmek; Allah'tan başkasını takdis etmek ve Allah'ın adını anmak gerektiğinde başka birini anmamak demektir. Yani Allah'ın adıyla birlikte başkasını anmak veya Allah'ı anmak yerine başkasını anmak, her ikisi de şirkdir.

Son zamanlarda şirket karşı savaş açtıklarını savunan bir grup arasında, kendisi de şirket olan bir amel yaygınlaşmıştır.

İşlerine Allah'ın adıyla başlayacakları yerde 'Halkın adıyla' diyerek başlıyorlar. Kur'an, Allah'ın adının daima tesbih edilmesini ve insanın işlerine O'nun adıyla başlamasını emretmiştir, başka birinin adıyla başlanmasını değil. O halde Peygamber'in adını da Allah'ın adının yanına ekleyerek işe başlamak şirk olursa Allah'ın adı yerine halkın adıyla işe başlamak şirk olmaz mı? Allah'ın adıyla işe başlamak, onun adı sayesinde işlerin bereketli ve kutsal olmasını sağlar.

Allah

Allah, Yaratıcı'nın en güzel isimlerinden biridir. İnsanlara veya eşyalara isim takmak bazen alamet ve bazen de sıfat kabilindedir. Birinci kısım adlandırmada isimlerin kendilerine ait manaları varsa da onlar nazara alınmaz ve sadece onu belirlemek ve ayırt etmek için ona ad takılır ve bu yüzden aynen bir alamet gibidir. Çoğunlukla bu gibi yerlerde ismin manası, ismin sahibinin vasıf ve sıfatlarını andırmakla kalmayıp hatta bazen onun aksine de olabilir. Mesala: Önceleri siyah kölelere 'Kânûr' adını takarlardı.

İkinci kısım adlandırmada ise isim, sahibinin sıfatlarından birini hikayet eder.

Allah Teâlâ'nın isimlerinin sadece alamet boyutu yoktur. Allah'ın isimlerinin her biri O'nun mukaddes zâtındaki hakikatlerden birini gösterir.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın yaklaşık olarak yüz ismi zikredilmiştir; ama aslında bunlar yüz sıfattır ve bunların örnekleri bu sûrede (Fatıha) göze çarpmaktadır; örneğin: Allah, Rahmân, Rahîm ve kıyamet gününün sahibi. Ancak bu isimlerin hiçbiri *Allah* ismi kadar geniş kapsamlı değildir. Çünkü diğer isimlerin her biri O'nun kemallerinden birini

yansıtmaktadır. ‘Allah’ ismi ise bütün kemal sıfatlarına sahip olan Zât’ın ismidir.

Allah kelimesi aslında *el-ilah* idi; ama çok kullanıldığı için *Allah* halini almıştır. Allah kelimesinin kökü hakkında birkaç görüş mevcuttur. Bazıları onun *elehe* kelimesinden bazıları da onun *velehe* kelimesinden türediğini söylemişler. *İlah* kelimesi *fial* vezninde olup *mef’ul* manasında kullanılır. Aynen *kitab* kelimesinin *mektub* manasında kullanıldığı gibi.

Allah kelimesi *elehe* kelimesinden türediği kabul edilecek olursa *ebede* (ibadet etti) anlamına gelir. O halde *Allah*, yani ibadete layık olan her yönden kâmil bir Zât demektir. Çünkü başka birinin mahlûku olan veya eksikliği olan biri ibadete layık olamaz. O halde *el-İlah*, yani tapılması ve ibadet edilmesi gereken bir Zât. Dolayısıyla bu kelime, “Bütün kemal sıfatlarına sahip, her çeşit eksiklikten beri ve münezze olan bir Zât” anlamını ifade eder.

Ve eğer Allah kelimesi *velihe* kelimesinden türemiş olsa ‘hayrete düşmek’ ‘hayran kalmak’ anlamına gelir. *İlah*, kendisine hayran olunmuş şey anlamına gelmektedir. Aynı kelime *mâşuk* manasına da gelir. Bu manaya göre; Allah’a, Allah denilmesinin nedeni, akılların O’nun mukaddes zâtı karşısında hayrete düştüğü veya O’na yöneldiği âşık olduğu ve O’na sığındığı içindir.

Sibeveyh, Arap edebiyatının sarf ve nahv âlimlerinin imamlarından biridir. Hicretin ikinci asrının sonlarında ve üçüncü asrının başlarında yaşamıştır. Alanında bir dahi sayılan ve *el-Kitab* diye tanınan kitabı kendi dalında, Aristo’nun mantık alanındaki *Organon* ve Batlamyus’un astronomi dalındaki *Mecisti* adlı kitapları konumunda olan ve Arap edebiyatı hakkındaki sözleri bu konuda senet ve hüccet sayılan

Sibeveyh, *Allah* kelimesinin *velehe* kelimesinden türeyip ‘azamet karşısında hayrete düşmek’ veya ‘âşık olmak’ anlamında olduğu görüşündedir.

Mevlânâ onun görüşünü bir şiirinde nakletmiştir. Mevlânâ söz konusu şiirinde, insanın bir derdi olduğunu bu derdin onu zavallı bir duruma düşürdüğünü, böyle bir durumda ister istemez bir noktaya doğru yönelip ona sığındığını söylüyor. İşte, o yöneldiği şey Allah’tır diyor.

Başka bir şiirinde de şöyle diyor: İhtiyaç duyduklarında sadece insanlar değil deniz dalgaları arasındaki balıklar, gökyüzünün enginliklerinde uçan kuşlar ve hatta denizin cansız dalgaları bile O’na yönelir ve O’nun huzurunda inim inim inlerler.

İlah ve *veleh* kelimelerinin bir dilin iki lehçesi olması da büyük bir ihtimaldir. Yani, önce *velehe* idi, daha sonra *elehe* şeklinde kullanıldı. Ve böyle bir kullanım neticesinde ‘tapmak, kulluk etmek’ manasını da kazanmış oldu.

Buna göre, Allah kelimesi; bütün varlıkların ister istemez âşık oldukları, hayran kaldıkları ve sadece O’nu ibadete layık gördükleri bir zât anlamına gelir.

Allah kelimesinin tamamen karşılığı olup onun anlamını tamamen içeren bir kelime Farsçada yoktur diyebiliriz. Allah kelimesinin yerine Farsçadaki *Hudâ* kelimesi kullanılacak olursa yeterli olmayacaktır; çünkü *Hudâ*, ‘Hüd Ây’ın kısaltılmış şeklidir ve bu da filozofların tabir ettikleri ‘Vâcibü’l-vücüd’ istilâhının ve ya Kur’an’da geçen *Ġani* kelimesinin manasına daha yakındır. Aynı şekilde Farsçadaki *Hudâvend* kelimesi de Allah kelimesinin anlamını karşılamamaktadır. Çünkü *Hudâvend*, sahip anlamındadır ki, bu anlam zaten Allah kelimesinin içerdiği anlamlardan bir

cüzünü oluşturmaktadır. O halde 'Hudavend' kelimesi 'Allah' kelimesinin içerdiği manaların tümünden sadece sahiplik manasını beyan eder.

Er-Rahmânirrahîm

Farsçada bu iki kelimenin yerini alacak, aynı manayı içeren bir kelime yoktur. Genelde Farsçaya 'bahşeden ve mihriban' (bağışlayan ve şefkatli) diye yapılan çeviri yerli değildir. Çünkü bağışlayan kelimesi *Cevad* kelimesinin ve şefkatli ise *Raûf* kelimesinin karşılığıdır ve bunların her ikisi de Allah'ın Kur'an'da geçen diğer iki sıfatıdır. *Cevad* (bağışlayan), bir şeye sahip olup da onu karşılıksız olarak başkalarına bağışlayan şahsa denir. Ama *Rahmân* ve *Rahîm* kelimeleri *rahmet* kelimesinden türemiştir. *Rahmet* kelimesinde de ikinci bir mana gizlidir. O ise şundan ibarettir:

Bir varlık, bir takım yerlerde muhtaç ve müstahak olduğunu hissettiğinde, sözleriyle veya yaratılış diliyle el açar, kendine merhamet edilmesini ve bir şey verilmesini diler. Bu gibi yerler rahmet yeridir. Ancak insan, müstahak birinin haline bakıp acıdığına, duygulandığına ona rahmeder, merhamet gösterir. Ama bu acıma duygusu Allah hakkında geçerli değildir, çünkü Allah, bu gibi duygulardan münezzehtir. O halde, Rahmân ve Rahîm dediğimizde zihnimizde iki mana canlanır: Biri, mahlûkatın bütün varlığını dolduran, her birini kendine özgü bir dille Allah'ın huzuruna el açıp yalvarmaya sevk eden ihtiyaçları; diğeri ise Allah'ın sonsuz rahmetini onlara göndererek ihtiyaçlarını gidermesidir.

İşte bu yüzden son zamanlarda bazı mütercimler bu manaları içeren bir kelime bulamadıkları için 'Bismillâhirrahmânirrahîm' âyet-i kerimesini 'Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla' diye tercüme etmişlerdir.

Rahmân ile Rahîm arasındaki fark nedir? Öncelikle şunu hatırlatmalıyım ki, Arapçada 'fe'lan' vezninde olan kelimeler çokluğu bildirir. Mesela: 'Atşân' kelimesi çok susuzluk anlamındadır. 'Fe'îl' vezninde olan kelimeler ise bir nevi kalıcılık ve devamlılığı bildirir. 'Fe'lan' vezninde olan Rahmân kelimesi çokluk ve yaygınlığı, Allah'ın rahmetinin her yere yayıldığı ve her şeyi içerdiğini bildirir.

Aslında her şeyin var oluşu Allah'ın o şeye rahmetiyle özdeşir. Çünkü varlık, rahmetten ayrı düşünülmez. Bu mana, Araf Süresi'nin 156. âyetinde "*Rahmetim her şeyi kuşatmıştır.*" ve Kumeyl Duası'nda "*Her şeyi kuşatan rahmetine dayanarak senden diliyorum.*" şeklinde konu edilmiştir. Rahmetin bu kısmında bir istisna yoktur. Bu rahmet sadece insanlara özgü değildir, diğer varlıklar için de geçerlidir. Sadece mü'min insanlara mahsus değildir. Hakk'ın rahmanlığı bütün dünyayı kapsamıştır ve hatta bütün evrende olan her şey Hakk'ın rahmetinden yararlanır.

Besmele'den şu dersi çıkarabiliriz:

Allah, dünyaya hayır ve şer diye iki şey göndermez. Allah'ın gönderdiği her şey hayır ve rahmettir. Bu rahmet de cansızlar, bitkiler, hayvanlar ve insanların tümü hakkında geçerlidir; gerçekte mahlûkatın varlığı Hakk'ın rahmeti ile başlamıştır.

'Fe'îl' vezninde olan Rahîm kelimesi ise Hakk'ın sürekli ve devamlı rahmetini bildirir. Rahmân kelimesi, Allah'ın rahmetinin her yeri kapsadığına ve bütün varlıkları içerdiğine

delalet eder. Bu dünyadaki bazı varlıklar, var olduktan sonra yok olacaklar. Bu tür varlıklar Allah'ın rahmâniyetinin mazharı sayılırlar. Rahîm kelimesi bir nevi ebedî ve sonsuz rahmeti bildirdiği için, bu rahmet sadece iman ve sâlih amel yolunda mü'min kullar hakkında geçerlilik bulacaktır.

O halde, Allah'ın bir genel ve bir de özel rahmeti vardır. Allah, bu genel rahmetiyle bütün varlıkları yaratmıştır ve bunlardan biri de insandır.

Bir takım görevlerle yükümlü ve sorumlu bulunan insan, kendisine verilen görev ve vazifeleri yerine getirirse Allah'ın özel rahmetinin kapsamına girer. Kısacası, 'Rahmân' kelimesi, her mü'min ve kâfiri ve hatta insan, cansız, bitki ve hayvan demeden her şeyi kapsayan bir rahmettir. 'Rahîm' kelimesi ise Allah'ın özel rahmeti olup sadece kendisine itaat eden ve emirlerine uyan insanlara mahsus olan bir rahmettir.³¹⁸

Elhamdü Lillâh (Hamd Allah'adır)

Hamd kelimesini Farsçada tam karşılayan bir kelime yoktur. Hamd'in manasına yakın olan iki kelime var, hamd kelimesi genelde bu iki kelimeyle açıklanıyor; ama bunların hiçbiri tek başına hamd kelimesinin anlamını verememektedir. Bunların biri, karşılığı övmek ve sena etmek olan *medh* diğeri ise karşılığı teşekkür etmek olan *şükr* kelimesidir

Medh kelimesi 'Hamd' kelimesine çok yakındır ve hatta bazıları bunların, büyük bir ihtimalle aynı kelimenin iki telaffuzu olduğunu ileri sürmektedirler. Bunun benzerleri

³¹⁸ Rahmân ile Rahîm'in farkı İmam Sadık (a.s.)'dan nakledilen bir hadiste şöyle belirtilmiştir: "Allah, her şeyin ilahıdır. Bütün mahlukat için Rahmân ve sadece mü'minler için Rahîm'dir." *Usûl-u Kâfi; Tevhîd-i Sadûk; Tefsîr-i Ayyaşî.*

Arapçada birçok yerde göze çarpmaktadır. Mesela; *huls* ve *lohs* veya *eys* ve *yeş* kelimelerinin harfleri aynıdır, ama harflerin yerleri değişiktir.

Medh, övme anlamındadır. Övme duygusu, insana mahsus duygulardandır. Yani, insan öyle bir idrak ve duygu seviyesine sahiptir ki, kemal ve celal ile güzellik ve üstünlükle karşılaştığında ister istemez onda övme duygusu uyanır ve bu güzelliği metheder. Bu duygu insana mahsustur, hayvanda olmaz. Hayvan, ne bu kemal, celal ve azameti idrak edebilir ve ne de bunları methedebilir.

Bazen de bu duygu insanda çirkin bir şekilde zuhur eder ve buna dalkavukluk denir; bu da çirkin sıfatlardandır. Aslı ve hakikati olmayan bir şeyi methetmek, dalkavukluktur. Allah'ın insana gerçek kemal, cemel, azamet ve güzellikleri övmesi için vermiş olduğu bu gücü insanın, bir takım çıkarlar uğruna övgüye değmez asılsız ve değersiz varlıklar hakkında kullanması gerçekten de çok çirkin bir şeydir. Bu güç, insanın o yüce duyguyu (kemali övmek ve methetmek duygusunu) tatmin etmesi içindir; bir nevi alçalmaya vesile olan tama' ve ihtiras duygusu doğrultusunda bu duyguyu kullanmak doğru değildir. Gerçek övgüler ihtirasa dayanmaz, insan bir güzellik sanatıyla karşılaştığında tabii ve fitri olarak onu över. Mesela; bir insan, yıllar önce Baysungur'un³¹⁹ yazmış olduğu bir Kur'an sayfasını görünce onun güzelliği karşısında hayrete düşer ve ister istemez onu metheder. Şimdi

³¹⁹ Gıyaseddin Baysungur (1397- 1433): Timurlu devlet adamı ve hattat. Edebiyatın ve resim sanatının koruyucusu olarak tanınmıştır. Annesi Gevherşad'ın 1430'da Meşhed'de yaptırdığı caminin yazıtı ve büyük boydaki bir Kur'an, Baysungur'un en önemli yapıtlarıdır. Yazıtı bugüne ulaşmış, Kur'an zamanla harap olmuş ve günümüze ancak birkaç sayfası gelebilmiştir. (çev.)

biri, “Bu övgü karşısında hiç bir şey vermezler; o halde neden övüyorsun?” derse cevabımız ne olacak? “Bir şey vermeleri mi gerekir?” deriz. Ben insanım ve insan da insan olduğu için bir azamet, celal, cemal ve kemali gördüğünde ister istemez ona karşı eğilir ve bu duygusunu överek dile getirir. İşte bu, *medh* kelimesinin anlamıdır, fakat *hamd* sadece bu değildir.

İnsanda tertemiz bir başka duygu daha vardır. Bu da insanın özelliklerindedir; bu duyguya ‘teşekkür etme’ denir. İnsana birinden bir hayır dokunduğunda o kişi, insanlığının gereği ona karşılık memnuniyetini dile getirir. Otomobilinizle bir yerden geçtiğinizi düşünün; aynı yerden önce geçmeye hakkı olan başka bir otomobille karşılaşıyorsunuz, böyle bir durumda eğer o durup sizin önce geçmenize müsaade ederse insanın tertemiz fitratından kaynaklanan insanlık vazifesi icabı ‘teşekkür ederim’ diyerek veya başını veyahut da elini sallayarak memnuniyetinizi bildirirsiniz. Bu sıfatın bu seviyesi hayvanda olmaz; bu, insana ait sıfatlardandır. Allah Teâlâ’nın Kur’an’ı Kerim’de yönelttiği “*İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?*”³²⁰ sorusunun muhatabı, insanın sağlıklı fitratıdır ve bunu yanıtlayacak olan da insanın tertemiz vicdanıdır.

“*Nefsini tanıyan herkes, Rabbini de tanır*” hadisi çok doğru ve derin içerikli. İnsanın kendisini tamamen tanıması Allah’ı tanımakla noktalanan bir yoldur. İnsanın kendisini tanımasının yollarından biri de teşekkür etme duygusudur. Bunu emreden ise insanın vicdanıdır. Ve bu da toplumun eğitim ve öğretim kurallarıyla değişen bir şey olmayıp yöresel geleneklerden de kaynaklanmaz; özel bir bölge ve iklime

³²⁰ Rahmân Sûresi, 60.

de mahsus değildir. Bazı gelenekler zaman ve mekânın değişmesiyle değişir ve hatta bazen tamamen zıt bir şekil de alabilir. Mesela; insanın başından şapka çıkarması veya şapkayı başına takması her ikisi de saygı alametidir. Ama her biri bir yörenin geleneğidir. Bu gibi şeyler toplumdan topluma değişebilir. Ama iyiliğin karşısında kötülük edilmesi ve bunun da bir yöresel gelenek olarak yorumlanması hiç bir toplumda görülmemiş bir şeydir.

Hamd, ne sadece methetmektir ve ne de sadece teşekkür etmek. O halde hamd nedir? Hamdın anlamını verebilmesi için iki kişiyi bir araya getirsek; hem azamet, kemal, üstünlük ve güzellik açısından methetmeye lâyık olan ve hem de yaptığı ihsan ve iyiliklerden dolayı teşekkür edilmeye lâyık olan birisine karşı hamd kelimesi kullanılır.

Hamd Allah’a Özgüdür

Hamd’ın manasında başka bir anlamın ve bir eylemin olması mümkündür. Bu anlam ise ibadet etmedir. Buna göre *hamd* kavramı üç unsurdan oluşmuş olur: Övme, teşekkür etme, ibadet etme. Başka bir deyişle teşekkür ve ibadet edercesine övmek. Bu ayetin, “Hamd Allah’a mahsustur ve O’ndan başkasına hamd edilemez” demesi, hamdın ibadet boyutu olduğu için olabilir.

Bütün hamdların Allah’a mahsus olduğu hususunda müfessirler ittifak etmişlerdir. Eğer hamdın mefhumunda huşu ve ibadet boyutu olmasaydı ve sadece hamdın manası şükretmek olsaydı, Allah’ın insan için vasıta kıldığı insanlara şükretmenin ne gibi bir sakıncası olabilirdi. Allah bazı mahlûklar vesilesi ile insana hayır iletir, onlara da teşekkür etmek gerek. Hatta bu hususta şöyle bir hadis de vardır:

“*Mahlûka teşekkür etmeyen Yaratan’a şükretmez.*”

Baba, anne ve öğretmen gibi, daima insana hayır ve ih-sanda bulunan mahlûklara da teşekkür etmek gerekir. Hiç kimse, ben Allah’a şükrederim ve kullarla işim yok deyip on-ları unutmamalıdır. Ancak şuna da dikkat etmek gerekir ki, bu şükretmek, bir yerde hem kula ve hem de Allah’a şük-retmek anlamına gelmez. İnsan bir kula teşekkür ettiğinde, o kulun müstakil bir varlık olmadığına ve onun yapmış ol-duğu iyilikten dolayı öncelikle Allah’a şükretmek gerekti-gine dikkat etmelidir.

“*Hamd, Allah’a mahsustur.*” âyetinden, hamdın manasında övmek ve ibadet etmek de saklı olduğu anlaşılmaktadır.

Kısacası; hamd, insanın tertemiz bâtinî duygularından-dır bu duygu güzellik ve celali methetmesi ve azamet kar-sısında huşu göstermesi için her insanın ruhunun derin-liklerinden coşan bir duygudur. İşte bu yüzden de Hamd (Fatiha) Süresi ilahî marifeti gerektirir. Yani insan, Allah’ı tamamen tanımadıkça Hamd Süresi’ni hakkıyla ve doğru dürüst bir şekilde okuyamaz.

Şimdi, çok yüce bir ruha, çok iyi alışkanlıklara ve fazilet-lere sahip olan bir insanla karşılaştığımızı düşünün. Böyle bi-rine ihtiyaç duyuyorsunuz ve ihtiyacınızı gidermede hiç bir çıkar gütmeyen, ihtiyacınızı gidereceğini ve hakkınızda ih-sanda bulunacağını anlamış bulunuyorsunuz. Şimdi ruhunun yüceliği karşısında huşu etmiş olduğunuz böyle bir şahsın adı bir toplantıda anıldığında, gülü gören bülbül gibi âşıkçasına onu methetmeye, içtenlikle onu övmeye başlarsınız. İşte bu övgü duygusu ruhunuzun derinliklerinden coşar, hatta onu övmekle rahatlırsınız ve övmekten zevk alırsınız.

İnsan da namaz kılarken böyle bir hal alır. Defalarca de-diğimiz gibi, biz şuna inanıyoruz ki, ibadet etmek Allah’ı ta-nınmanın bir gereğidir ve insan tamamen Allah’ı tanımadıkça ibadeti yücelmez, zirveye ulaşmaz.

Burada şuna da değinmek zorundayız ki, ‘el-hamdu lillah’ cümlesinin peşinden şu dört sıfat sıralanmıştır: ‘*Rabbu’l-âlemin (Âlemlerin Rabbi), er-Rahmân, er-Rahîm, Mâlik-i yevmi’d-dîn (dîn gününün sahibi).*’ Bu sıfatların her biri Allah’ı tanımaya doğru açılan kapılardır. Bunların hepsini kendi yerinde açık-layacağız. Ancak o sıfatlar bu cümleden sonra söylenmiştir ve bu cümle ise hamdın Allah’a -ibadet ve övgüye layık olan Zât’a- mahsus olduğunu ve bunun da çok yüce bir makam olduğunu bildirmektedir. Yani bu Zât’ın sonradan açıklanan diğer sıfatlarını ve hakkımızdaki ihsanlarını göz ardı etsek bile, kendimizin ve bu koskoca dünyanın yaratılışını göz önünde bulundurmasak dahi bu Zât hamd edilmeye layık-tır ve bu yüzden de O’nu övmeliyiz.

Tabii ki, kimse bu dereceye vardığını iddia edemez. Bunu ancak Ali b. Ebî Tâlib (a.s.) gibi bir kimse söyleyebilir:

“*Allah’ım! Senin cennetine girmek veya cehenneminin aza-bından korktuğum için sana ibadet etmiyorum. Cennet ve ce-hennemi yaratmasaydın bile, ibadet edilmeye layık olduğun için ben sana ibadet ederdim.*”

Beni yarattığın için değil, bana ihsanda bulunduğun için değil, ahirette ibadet eden kullarına cennette yer vereceğin için değil, ibadete layık olduğun için sana tapıyor ve kul-luk ediyorum.³²¹

³²¹ İbadet eden kulların ibadet anlayışları *Nehcül-Belâğ’a*’da üçe bölünmüştür: Bazıları, Allah’ın nimetleri için O’na ibadet ederler. Onlar hakikatte tüccardırlar (ticaret yapıyorlar). Bazıları korktuk-ları için O’na ibadet ederler; onlar hakikatte köledirler. Bazıları da

Rabbü'l-Âlemin (Âlemlerin Rabbi)

Rab kelimesi 'ra-be-be' maddesinden türemiştir, 'Ra-be-ye' maddesinden değil. Terbiye eden *mürabbi* kelimesinin karşılığıdır ve *mürabbi* kelimesi de 'rabeye' maddesinden türemiştir. Bazen de onu 'yetki sahibi' diye tercüme ederler. Resûlullah (s.a.a.)'in büyük babası Abdulmuttalib de bu kelimeyi bu manada kullanmıştır: "Ben develerin sahibiyim ve evin de koruyacak bir sahibi vardır elbet."

Rab kelimesi ulûhiyet ve tasarruf mefhumunu da içermektedir. *Müktemil* ve *mürebbi* kelimesi de böyledir. Allah Teâlâ evrende tasarruf sahibidir ve âlemi kemale ulaştırandır.

Allah Teâlâ daha başka âlemler de yaratmıştır ki, o âlemlerin varlıkları bir takım özel nedenlerden dolayı, sahip olabilecekleri her kemal ve olgunluğa, var oldukları andan itibaren sahiptirler.

Başka bir deyişle o varlıkların bütün istidat ve yetenekleri fiiliyata geçmiştir. Yani yaratıldıkları andan itibaren mümkün mertebe kemal seviyesinde yaratılmışlardır. Farklı bir şekilde ifade edecek olursak, başlangıç ve sonları aynıdır. Onlar, yaratılış yönleriyle Allah'ın yetki, terbiye ve eğitimi altındadırlar. Allah da onların yaratıcısı ve var edicisi olduğundan ötürü onların rabbidir.

Ama bizim yaşadığımız bu âlem, yani dünya âlemi veya madde âlemi ise bir şeyin derece derece varlığa geldiği âlemdir. Yani bu dünyada hüküm süren kural ve düzen, varlıkların eksikten kemale doğru ilerlemelerinden ibarettir.

şükretmek amacıyla Allah'a ibadet ederler. İşte bunlar özgür ve hür insanlardır.

Bu âlemdeki yaratıkların başlangıç ve sonları aynı değil. Onlar, bir açıdan Allah'ın mahlûku ve başka bir açıdan da O'nun yetki ve eğitimi altındadırlar.

Tabiat âlemi haddizatında diğer âlemlerden farklıdır. Çünkü muhtelif kısım ve bölümlere sahiptir ve bu bölümlerin her biri de bir âlemdir. Hakikatte her bölümün de kendine ait bir dünyası var. Cansızlar âlemi, bitkiler âlemi, hayvanlar âlemi, insanlar âlemi ve gökler âleminin hepsi eksiklikten kemale doğru hareket etmektedirler. Bunların hiçbirini yaratıldıkları zaman kâmil olarak yaratılmamışlardır. Bu âlemlerin tümündeki varlıkları kemalin son merhalesine iletecek olan da Allah'tır. O, Rabbü'l-Âlemin'dir.

Kur'an'ı Kerim'den anlaşıldığına göre; bu âlem gelişim ve terbiye âlemidir. İyiler ve kötüler diye çeşitli gruplara ayrılan insanların hepsi gelişim ve terbiye halindedirler. Daha ilginç olanı, bu dünyanın çiftçilik için elverişli bir tarlaya benzemesidir ki, bu tarlada her çeşit tohum ekilip yetişiyor, gelişiyor. Bu dünyada iyiler tekâmül ettiği gibi, kötüler (kötü tohum eken kimseler) de bu dünya düzenindeki kendi aşamalarını kat ederler. İsrâ Sûresi'nde şöyle buyrulmuştur:

"Kim peşin ve çarçabuk dünya nimetlerini isterse istediğimize dilediğimiz kadarını veririz. Sonra onun için, kınanmış ve itilmiş olarak, cehennemi tahsis ederiz. Ahireti dileyene ve olanca gücü ile onun için uğraşana ve mü'min olana gelince, onun emeği karşılıksız kalmayacak, takdir edilecektir. Hepsine, onlara da bunlara da (dünyayı isteyenlere de ahireti isteyenlere de) Rabbinin ihsanından (istediklerini) veririz. Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir."³²²

³²² İsrâ Sûresi, 18-20.

Kısaca, âyetlerin içeriği şöyledir: Her kim dünyayı isterse ve dünya için tohum ekerse biz de kendi istediğimiz kadar, dilediğimize yardım eder ve tohumunun ürün vermesini sağlarız. Yani bu hususta, herkesin peşin olarak istediği ürünü illa da vereceğiz diye kesin ve değişmez bir kural yoktur.

Dünyalık isteyen kişilerin ettikleri tohumlardan ürün almaları yüzde yüz kesin değildir. Bu ise dünyanın bu tohumlar için elverişsiz ve verimsiz olmasından kaynaklanıyor. Bunun nedeni, dünyanın afet, engel ve belalarla dolu olmasıdır.

Âyetin devamında ise şöyle buyruluyor: Bütün amaç ve gayesi dünya olan ve insana lâyık olan yoldan sapan bu kişilerin sonu kesinlikle cehennem olacaktır.

Ama hedefi dünya olmayıp ahiret tohumu eken ve bu yolda da çalışıp çaba harcayan birinin ameli asla zayi olmayacak ve ürün verecektir.

Kısacası, bu dünya öyle bir yapıya sahiptir ki, herkesin ettiği tohumu yeşertir ve geliştirir. Ancak bazı tohumlar yüzde yüz yeşerip ürün verir, işte onlar sırât-ı mustakîm doğrultusunda ekilen tohumlardır. Bazı tohumların yeşerme imkânı olsa bile, hepsinin ürün vermesi beklenemez. İşte bu yüzden planlı bir şekilde kötü işleri yapıp bir sonuca varanlar “Yaptığımız iş kötü olsaydı sonuç elde edemezdik.” diyerek işlerinin kötülüğünü gizleyemez, tevil edemezler. Hayır! Herhangi bir teorinin pratikte gerçekleşmesi ve bir netice vermesi, onun hak olduğunu göstermez. Çünkü bu dünyanın düzeni budur. Ekilen her tohum yeşerir ve bazen de beklenen sonucu verir.

Er-Rahmâni'r-Rahîm (O, Rahmândır Rahîmdir)

Bu iki kelime hakkında önceden de yeterince bahsetmiştik; şimdi ise şunu eklemek istiyoruz ki, Allah'ı bu iki sıfatla vasıflandırmak tam bir marifeti gerektirir. Çünkü Rahmân, yani çok merhametli. Ancak cümlede geçen çokluktan kasdedilen bizim anladığımız çokluk değildir. Bütün varlık Allah'tandır ve O'ndan gelen her şey de rahmettir ve hayırdır. Rahîm, yani daima insanlara ihsanda bulunan.

Bu iki sıfatın birincisi dünya düzeni hakkındadır, ikincisi ise insanların özel dünyasına aittir. Allah'ı birinci sıfatla (Rahmân) vasıflandırmak için, insanın öyle derin bir irfan merhalesine sahip olması gerekir ki, dünyanın her zerresinin rahmetle dolu olduğunu görebilsin, dünyadaki olayları hayır ve şer diye ikiye ayırmaktan kaçınsın ve bütün evren Allah'tan kaynaklandığı için O'nun her şeyinin rahmet olduğunu bilsin. Bu konu *Adl-i İlahî*'de ele alınmış olan bir mevzudur.

Bir kul daima, Allah'tan kaynaklanan her şeyin rahmet olduğunu anmalıdır. Masum Ehl-i Beyt İmamları'ndan rivayet edilen dualarda da bu noktaya dikkat etmek tavsiye edilmiştir. Namaza başlarken beş defa tekbir getirmek sünnettir. Beşinci tekbirden sonra okunması sünnet olan bir duada Namaz kılan bir kul, kendilerine Allah'ın seslendiği evliyadan biri olduğunu düşünüp şöyle der:

*“Lebbeyke ve sa'deyk ve'l-hayru fi yedeyk ve's-şerru leyse ileyk.”*³²³

³²³ “Huzuruna vardım, buyur. Hayır senin elindedir. Senden şer gelmez.”

Allah'ın velî kulu namaza dururken Rabbine şöyle nida eder: Sana itaat etmek ve hoşnutluğunu elde etmek için geldim. Daha açık bir ifadeyle işte senin huzurundayım der.

Allah'ı *Rahmân* sıfatıyla tanımak, ilahî hikmetin kâmil ve ilahî nizamın eksiksiz örneği olan dünyayı tanımak anlamındadır. Allah'ı bu sıfatla andığında ise; evrenin hayır, rahmet ve nur ile dolu olan bir düzen olduğu görüşünde olmalıdır. Şer, bela ve fenalıklar ise hakiki olmayan nisbî şeylerdir. Belli ki, herkes böyle bir dünya görüşüne sahip olduğunu iddia edemez. Yine, kendini zorlayarak ve ibadet etmek suretiyle de böyle bir görüşe ulaşamaz.

Kur'an'ın, Allah'ı bu sıfatla anmamızı istemesi demek, bizden Allah'ı ve dünyayı bu şekilde ve bu yönüyle tanımamızı istemesi anlamına gelmektedir. Ve böyle bir görüşe sahip olmamız, akıl ve burhan yoluyla önemli bazı konuları idrak etmemize bağlıdır. Bütün bunları, dolaylı olarak felsefî konular hakkında düşünmeye davet etmek sayılır ve bu gibi marifetlerin mümkün olabileceğini teyit etmektedir.

Rahîm sıfatı hakkında da şunu demeliyiz ki, Allah'ı bu sıfatla tanımak, insanın, dünyadaki varlıklar arasındaki kendi yer ve makamını kâmil bir şekilde tanımasına bağlıdır.

İnsanın varlıklar arasındaki özelliği, onun, bu dünyanın olgun ve kâmil evladı olmasıdır. İnsan, baba ve annesinin nezareti altında olan buluş çağına ermemiş bir evlat değildir. Çünkü akıl ve düşünce açısından kendi yolunu seçebilecek bir olgunluk ve kemale sahiptir. Diğer varlıklar ise dünyadaki etkenlerin zorunlu yönlendirmesine tabidirler. İnsan ise akli olgunluğundan dolayı özgürlük ve ihtiyara sahip olan ve iki yoldan birini seçmekte serbest olan varlıktır.

“Şüphesiz *biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör.*”³²⁴

Hem doğru hem de yanlış, her iki yol insanın önüne konmuş, eğer insan doğru yolu seçip sırât-ı mustakîm yolunda hareket ederse Allah'ın özel inayet ve rahmetini kazanmış olur. Öyle bir mertebeye ulaşır ki, dünyanın sadece Allah'ın yolunda yürümek için yaratıldığını ve Allah'ın da kendisine yardım ettiğini ve onu hidayete kavuşturduğunu, kalbinin nur ile dolduğunu ve güçlendiğini fark eder.³²⁵

“*Uğrumuzda cihad edenleri kendi yolumuza hidayet ederiz. Allah iyilik edenlerle birlikte dir.*”

Yolu için gerekli sebep ve vesileleri Allah'ın hazırladığını ve kendine O'nun rızık verdiğini idrak etmiş olur. Ve nitekim öyle bir makama ulaşır ki, kendisi Rabbiyle mübâşerede bulunur. Çünkü ne kadar ihlâsla amel etse Allah'ın lütfunun daha da çoğaldığını görür. İşte böyle bir durumda olan bir kul, rıza ve teslim makamına varmış olur.

Mâlik-i Yevmi'd-Dîn (Din Gününün Sahibi)

İlmihal kitaplarında da okumuş olduğunuz gibi, bu âyet namazda iki şekil okunabilir: *Mâlik-i yevmi'd-dîn* ve ya *Me-lik-i yevmi'd-dîn*. Âyetin bu iki şekilde okunması, iki değişik mana ifade eder mi?

Günlük konuşmalarda *melik* ve *mâlik* kelimelerinin her biri farklı manalar ifade eder. Birincisi, siyasî ve ikincisi ise iktisadî bir deyimdir. Melik kelimesi kullanıldığında, daha

³²⁴ İnsan Sûresi, 3.

³²⁵ Ankebut Sûresi, 69.

üst yetkiye sahip olan birinin varlığı, onun tebdir ve siyaset hakkına sahip olduğu anlaşılır. Mâlik dendiğinde ise bir kimsenin, bir şeye sahip olduğu ve onu kullanabileceği anlaşılır.

Her iki yerde de bu kavramlar (objektif) bir gerçeği ifade etmezler ve insanlar arasında bir nevi sözleşme sonucu oluşan göreceli manalarda, kullanılırlar. Yani filan şahıs bu evin sahibidir dendiğinde, o evin şimdilik bu şahsa ait olduğuna dair bir sözleşmenin olduğu anlaşılır. Filan adam filan bölgenin melikidir dendiğinde de bir toplumsal sözleşme sonucu o şahsın bu mevkie getirildiği anlaşılır. Ve bu yüzden de eğer bu sözleşmeler değişirse artık o kavramlar da yok olur. Yani o evin mâlikinin veya o bölgenin melikinin bir anda değişip başka şahıslarla aktarılması düşünülebilir.

Bu gibi yerlerde kullanılan melik ve mâlik kelimeleri tamamen farklı manalar ifade etmektedirler. Yani melik, mâlikin işlerini ve mâlik de melikin işlerini yapamaz. Mâlik, mülkiyetle bağlantılıdır; melik ise saltanatla.

Ancak bazı yerlerde bu kavramlar hakiki bir ilişkiyi ortaya koyarlar. Mesela; biri, “Ben bedenimin güçlerinin mâlikiyim” dediğinde bunun manası “Ben vücudumdan yararlanabilirim ve buna hakkım var” demektir. Yani vücudumda öyle bir güç var ki, dilediğimde ondan yararlanıp, örneğin konuşabilirim ve dilediğimde ise bu gücü kullanmam. İşte bu tür yerlerde gördüğümüz gibi, melik ile mâlik kullanıldığı yer açısından aynı manayı ifade ederler. Yani biz hem vücudumuzun sahibiyiz ve hem de ona egemeniz diyebiliriz. Çünkü bu gibi ilişkileri ifade etmek için kullanılan mâlik (sahip) veya melik (egemen ve sultan) olma kavramları objektif bir ilişkiyi ifade ederler. Bütün âlemi yaratan ve iradesi bütün

âleme hâkim olan Allah'ın hakkında da melik ve mâlik aynı manayı ifade eder. İşte böyle bir yerde *mâlik* ile *memluk* arasındaki ilişki hakiki bir ilişkidir. *Mülkiyetin* kıyamette kime ait olduğu hususunda Kur'an şöyle buyuruyor:

“O gün, saltanat ve tedbir kimindir, tek ve her şeye üstün olan Allah'ın.”³²⁶

Bunun yanı sıra başka bir âyet şöyle buyuruyor:

“De ki, ey mülkün maliki Allah'ım.”³²⁷

Bu âyette kullanılan 'lam' harfi, mülkiyet ve saltanatı ifade eder. Âyet şunu anlatmak istiyor ki “Mâlik kimdir?” sorusuna “Mâlik Allah'tır” cevabı verilmiştir. Bundan anlaşılıyor ki, saltanat ve mülkiyet o kadar da birbirlerinden farklı şeyler değil ve bunların alanı da değişmez.

Allah sadece kıyametin mi mâlik ve melikidir? Dünyanın da mâliki ve saltanat sahibi değil mi?

Allah, hem dünyanın ve hem de ahiretin gerçek mâlik ve melikidir. Ancak şu farkla ki, insan, dünyada hakikati göremediği için bir takım mecazî mâlik ve melikler görür. Kendisini veya başka birini eşyaların mâlik ve meliki bilir, işte bu yüzden de “Ben bu evin sahibiyim” der. Ama âlemin hakikatlerinin üzerindeki perdeler kalktığında ve insan, âleme gerçekçi bir gözle baktığında, önce mâlik ve melik bildiği şahısların gerçek mâlik ve melik olmadığını ve âlemdeki hakiki mâlik ve melikin Allah olduğunu anlayacaktır.

³²⁶ Mü'min Sûresi, 16.

³²⁷ “De ki: ‘Mülkün sahibi olan Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden çekip alırsın; dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın. Bütün iyilikler senin elindedir. Doğrusu sen, her şeye kâdîrsin.’” (Âl-i İmran Sûresi, 26)

“Şüphesiz gözündeki perdeleri kaldırdık, bu gün gözün apaçık görmektedir.”³²⁸

Aşağıdaki rivayet de bu husustadır:

Câbir, İmam Bakır (a.s.)’dan şöyle rivayet etmiştir: “İmam Bâkir (a.s.) şöyle buyurdu: *Hem dünya hem de ahiret tümüyle Allah’a mahsustur. Ey Câbir, kıyamet gününde hâkimler helak olacak, Allah’tan başka hiçbir hâkim kalmayacak.*”³²⁹

İyyâke Na’budu ve İyyâke Nestâin (Sadece Sana İbadet Eder ve Sadece Senden Yardım Dileriz)

İnsan ilk aşamada, tevhidi, İslamî meselelerden sadece biri ve tevhidin yanı sıra da binlerce İslamî meselenin var olduğunu düşünür; ama biraz daha derinden baktığında, İslam’ın bütünüyle tevhid olduğunu anlar. Yani gerek temel inançlar, gerek ahlak ve terbiye hususundaki hükümler ve gerekse de günlük muamelelere bağlı hükümlerin tümü tevhididir, tevhide dayanır.

Mantık ilminde *tahlil* ve *terkib* diye iki ıstılah var. Mantıkta düşünme hakkında kullanılan bu iki ıstılah tabii ilimlerden alınmış kelimelerdir. Bunlardan kastedilen de şudur: Madde âleminde *tecziye* ve *terkib* (bölme ve birleştirme) mevcut olduğu gibi fikir ve düşüncede de *tecziye* ve *terkib* mevcuttur. Yani âlemdaki mevcut mürekkeplerin ilk unsurlara bölünüp ve bu unsurlar birleştiği takdirde de yeniden mürekkebin oluşması gibi, düşünceler de böyledir. Filozoflar, insanın fikir ve düşüncelerinin tümünün, çelişiksizlik kuralına

³²⁸ Kaf Sûresi, 20.

³²⁹ *El-Mizân*, c. 2, s. 229.

dayalı olduğunu, yani tahlil ve tecziye edildiği takdirde kesinlikle bu bedihî kurala döneceğini söylüyorlar.

İslam’da da böyle bir kural mevcuttur, o da tevhid kuralıdır. Yani İslamî temellerin tümünü tahlil ettiğimizde, onların tevhide dayalı olduğunu görürüz.

Usûl-u dinden ikisi olan *nübüvvet* ve *meadı* veya *imamet* inancını tahlil ettiğimizde tevhidi görürüz. Aynı şekilde İslam’ın ahlakî düsturlarını veya içtimai hükümlerini incelediğimizde onların da tevhidi ifade ettiğini görürüz.

Bu hususta bu kadarla yetiniyor ve ayrıntılı incelemeyi başka bir yere bırakıyoruz. *El-Mizân* tefsirinin birçok yerinde bu konu ele alınmış ve açıklığa kavuşturulmuştur.

Nazarî ve Amelî Tevhid

İslam’da tevhid inancı nazarî ve amelî diye iki kısma sahiptir. Nazarî tevhid, fikir ve düşünce âlemine aittir. Yani Allah’ın tek olduğuna inanmak ve O’nu böyle tanımak. Amelî tevhid ise insanın kendi amelini tek eksene dayalı olarak yerine getirmesidir. Başka bir deyişle; nazarî tevhid Allah’ın tek olduğuna inanmak ve amelî tevhid ise insanın amelinde tek eksene dayalı hareket etmesidir.

Şu noktaya dikkat çekmek istiyorum ki, Fatıha Sûresi’nin ilk âyetinden bu âyete kadar sadece nazarî tevhid ele alınmıştır. Amelî tevhid ise bu âyetten itibaren başlıyor. İşte burada insan, bu küçük sûrenin eşsiz azametini anlar ve Kur’an-ı Kerim’in mucizeliğinin apaçık bir örneğini bu küçük sûrede bulabilir. Gerçekten de insan hayretini gizleyemiyor; nasıl olur da okuma yazmadan, ilim ve kültürden haberdar olmayan bir bölgede yaşayan, ders okumamış biri, mefhum ve

derinlik açısından en büyük ilahî filozofları düşünce âlemine daldıran ve de tatlılık ve acıcılık açısından insanın asla doyamayacağı böyle güzel sözler söyleyebilir. İşte bu, Kur'an'ın mucize olduğunun delilidir.

Yani, Fatiha Sûresi'nin ilk ayetinden üçüncü ayetine kadar kullanılan kelime ve cümleler, Allah'ı tanımak hakkındaki önemli nazarî konuları içermektedir.

Mesela: O, Allah'tır, Rahmân'dır, Rahîm'dir, Âlemlerin Rabbi'dir ve O, Din Günü'nün sahibidir. Ayrıca O, mutlak hamd edilen bir Zât'tır; yani bütün hamd ve şükürler O'na mahsustur. Gerçekten de ilahiyatın tümü bu bir kaç kelimeye sığdırılmış, ilahî konuların en önemlileri bu birkaç kelimeyle açıklanmıştır.

İslam âlimleri ve filozofları, bundan şu gerçeğe varmışlardır: Kur'an'ı Kerim bu konuları ele alarak, bu hakikatler hakkında derinden düşünmeye davet etmiştir. Kur'an, bu konulara değinmekle bunları sadece dil ile söylememizi değil, gerçekten bunlar hakkında düşünmemizi ve bu hakikatleri idrak etmemizi istemiştir.

Namazda Allah'ı bu sıfatlarla anan kimse, hakikatte Allah'ı bu isim ve sıfatlarla tanıdığını iddia etmiş bulunmaktadır.

O'nun 'Allah' olduğunu tanımak, âlemdeki varlıkların fitrî olarak O'na yönelip O'nu kâmil ve ibadete lâyık bir Zât bilmeleri anlamınadır. Başka bir deyişle, hiç bir eksikliği, yokluğu ve ihtiyacı olmayan mutlak kâmil olan bir varlığı tanımak ve bunu itiraf etmek demektir. Mutlak kâmil olduğu için de her şey O'ndan kaynaklanmış, O'na yönelmiş ve O'na dönecektir.

Gerçekten de insanın (önce de değindiğimiz gibi) Allah'ın 'Rahmân' olduğunu bilmesi için çok zarif ve dakik bir

düşünceye sahip olması gerekir. Allah'ın rahmâniyetini bilmek, varlıkların her zerresinin Allah'ın rahmâniyeti ile dolup taşıdığını idrak etmek demektir. O'ndan kaynaklanan her şeyin hayır ve rahmet olduğunu anlamaktır. Her varlık, varlık olduğundan ve Allah'ın zâtına isnat edildiğinden her şeyiyle hayır ve rahmettir. Kötülük ve bela ise eşyaların hakikî boyutlarından değil, izafî ve nisbî (itibarî) boyutlarındandır.

Bir kulun Allah'ı 'Rahîm' olarak tanınması, sadece Allah'ın tecelligâhı olan varlık âleminin ve her şeyin O'ndan kaynaklandığının değil, her şeyin Allah'a dönecek olmasının da büsbütün hayır ve rahmet olduğunu iddia etmesi anlamına gelir. Yani bütün varlıkların rahmetten kaynaklandığını ve yeniden rahmete döneceğini iddia etmek demektir.

Bu da rahmetin, gazap ve beladan önce olduğu anlamındadır. Başka bir deyişle, azap ve gazap da gerçek bir şekilde tanınursa onların da gazap kalıbında rahmet olduğu anlaşılır.

Bir başka ifadeyle Allah Teâlâ *cemâl* ve *celâl* diye iki çeşit sığdırılmıştır. Cemâl sıfatlarına; ilim, kudret, hayat, cömertlik ve rahmet sıfatlarını, celâl sıfatlarına ise kuddus, cabbâr ve muntakim (intikam alıcı) gibi sıfatları örnek olarak gösterebiliriz.

Allah Teâlâ kendi zâtında ikiliğe sahip değil. Yani zâtının yarısı rahmet, hayır, cömertlik ve rubûbiyet, diğer yarısı ise kudsiyet, cabbâriyet ve intikam alıcılık şeklinde değildir. Yine Allah Teâlâ hayır, cömertlik ve rahmete sahip olması açısından cabbâr ve muntakimdir denemez; yani Allah böyle değildir. Allah'ın isimleri ve sıfatları arasında bir nevi öncelik ve sonralık hüküm sürmektedir.

Hikmet ve marifet ehli bu hususta parlak ve derin tahkikler yapmışlardır. Bunlar, insanî düşüncenin en değerli

ürünleridir. Yılmak, yorulmak bilmeyen çok güçlü bir zihne, azim ve iradeye sahip olan kimseler bu hakikatlerin derinliklerine vâkıf olabilmişler ancak.

Gerçi Allah'ın isimleri ve sıfatları arasında bir nevi öncelik ve sonralık hüküm sürmektedir. Yani Allah'ın bazı isim ve sıfatları diğer bazılarından meydana gelmiştir. Cemâl sıfatlarının tümü celal sıfatlarından önce gelir. Celâl sıfatları, cemâl sıfatlarından türemiştir. Cabbâriyet ve intikamı her şeyden önce gelen tanrı, Yahudilerin uydurduğu Yehova'dır; âlemin gerçek yaratıcısı olan ve Kur'an'ın tanıttığı Allah değil.

Kur'an'daki 'Bismillah'ın neden *cabbâr* ve *muntakim* sıfatıyla değil de *rahmân* ve *rahîm* sıfatıyla birlikte kullanıldığını böylece daha iyi anlayabiliriz. Çünkü Kur'an açısından evren 'Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın mazharıdır. Hatta cabbârlik ve intikam alıcılık sıfatı bile bir açıdan Allah'ın rahmânlik ve rahîmliğini ortaya koyar.

Tabii ki, rahîmlikten kaynaklanan rahmet, yani varlıkların Hakk'a doğru dönüşleri esnasında kapsamına girecekleri rahmet, ilk derecede iman ehline nasip olacaktır. Yani ancak bunlara iletilen her şey zâhir ve bâtında rahmettir; hem de mutlak rahmettir, nisbi rahmet değil.

Rahmân ile rahîm arasındaki fark şudur: Rahmân dünya ile ilgilidir; rahîm ise ahiret ile ilgilidir. Başka bir ifadeyle rahmân, hem kâfir ve hem mü'min bütün insanlar için geçerlidir, rahîm ise sadece mü'minler hakkındadır. Rahmân ile rahîm arasında söylenen bu farktan maksat da önce açıkladığımız manayla aynıdır.

Dünyanın, rahmeti *rahmândan* alması, ahiretin ise rahmeti *rahîmden* alması veya birinin, rahmeti, kâfir ile mü'min arasında ortak olan bir rahmetten alması; diğerinin ise rahmeti,

mü'minlere ait olan özel rahmetten alması, karara bağlı bir farklılık değildir.

Bu gibi farazî bölmeler, varlık âlemi hakkında geçerli değildir. Varlık âlemi rahmet açısından şöyle bölünebilir: Âlemin O'ndan varlığa çıkışı ve Rabbine dönüşü. Âlemin O'ndan kaynaklanması ve O'na dönmesi. Allah 'Rahmân'dır, yani dünya O'ndan kaynaklanmıştır. Neticede bu dünya O'nun rahmetinin mazharı ve tecelligâhıdır. Allah 'Rahîm'dir, yani âlemin *dönüşü* "O'na doğrudur." Ve bu dönüş onun rahmetinin diğer bir mazharıdır. Hatta Allah'ın cabbârlığının ve intikamının mazharı olan cehennem ve ilahî azap da Allah'ın rahîmliğinden kaynaklanır. Burada bundan fazla açıklama yapamayacağız.

"O, *din gününün ve kıyamet gününün sahibidir.*" Burada başka bir tanıma ve marifet de söz konusudur.

Bu âyeti okurken insan, dünyanın sonunun nasıl olacağını bildiğini ifade eder. Yani hesap gününün olacağını ve böyle bir günde hiçbir sebep ve vesilenin bir gerçeklik taşımadığının ve asıl *melik* ve *mâlikin* Allah olduğunun ortaya çıkacağını bilmesi demektir.

Bunların tümü ve önceki açıklamalarımız nazarî tevhid hakkındadır. Yani insanın taşınması gereken bilinç ve inançlar aşamasındaki tevhid hususundadır ve bu bilinci kazanmak da oldukça zorunludur. Hiç kimse, bu merhale zihni bir merhaledir ve bir zarureti yoktur, diyemez. Kesinlikle bu söylenemez. İslam'da bilinç ve marifetin kendisinin de asaleti vardır. Bu merhale olmadıkça insan amelde ilerleyemez.

Bu merhale yeterli midir acaba? Yani insan sadece Allah'ı tanımakla ve tevhidi bilince sahip olmakla *muvaḥhid* sayılır mı?

Hayır, bu tanıma ve bilinç sadece amelî tevhidin mukadimesidir. Yani amelî tevhid merhalesine ulaşmak için tanımak ve anlamak gerekir.

“*Ancak sana ibadet ederiz*” dediğimizde amelî tevhide başlamış oluyoruz. Böylece Vahdâniyet’e imamımızı izhar merhalesine geçmiş oluyoruz..

İbadet Kelimesinin Kökü

Bir şeyin, sınırını aşmayacak, direnmeyecek ve baş kaldırmayacak kadar ram, yumuşak ve itaatkâr olmasına Arapçada *taabbud* denir.

Çok önceleri yollar, bu günkü gibi yol yapmada kullanılan aletlerle değil, herhangi bir yerden çok gidip gelmekle ve yürümekle yol şeklini alıyordu. İşte bu yüzden de yani yol olarak kullanılan bir yerde bulunan çakıl ve dikenler ilk günler gidip gelmeye engel oluyordu. Ama gidış gelişin yoğunlaşmasıyla o yerde bulunan çakıllar, insanların gidip gelmesi sonucu eziliyorlardı. Böylece de ezildikleri ve yumuşadıkları için insanların ve hayvanların ayağını incitmiyordu. Oysaki fazla gidip gelmekle yol şeklini almayan diğer yerlerin çakılları ayaklar altında ezilmemişti. İşte bu yüzden Araplar, çakılları ezilmiş yola *taabbud* etmiş yol derlerdi.³³⁰

Hiçbir şekilde günah işlemeyen, ram ve teslim olan ve itaat eden bir insana *abd* ve *muabbid* denir. Böyle olmak, ram ve itaatkâr olmak, bir zerre bile masiyet etmemek demektir. İnsan ancak ve ancak Allah’ına karşı böyle olmalıdır. Allah’ın *abdı* olmak, Allah’ın zâtı ve emirleri karşısında

³³⁰ Rağib, *el-Müfredât*.

böyle bir teslimiyete sahip olmak demektir. Abd (kul) olmak ve ibadette tevhid, Allah’tan başka hiçbir varlığın karşısında ve Allah’ın emirlerinden başka emirler karşısında bu duruma düşmemek, hatta Allah’a karşı çıkan emir sahiplerine başkaldırmak anlamına gelir.

İnsan, birbirinin zıddı olan bu iki duruma daima sahip olmalıdır: Allah’ın karşısında tamamen teslim olmalı, Allah’tan başkasına karşı ise tamamen isyan etmeli. “*Ancak sana kulluk ederiz.*” cümlesinin manası da işte budur.

Şuna da dikkat etmek gerekir ki, Allah’ın; baba, anne ve bütün şartlara sahip imam ve öndere vb. itaat etmeği emrettiği kimselere itaat, hakikatte Allah’a itaat etmektir. Çünkü Allah emrettiği için onlara itaat ediyoruz ve kökü bu temele dayanan her itaat gerçekte, Allah’a ibadet etmek demektir. Allah’ın emirleri karşısında başkalarına yapılan bir itaat ise şirktir.

Şirk ve Tevhidin Kısımları

Kur’an-ı Kerim’de şirk çeşitli örnekler verilmiştir. Bunların bazılarını değinerek, amelî tevhidin manasını Kur’an’da yer aldığı şekilde, aydınlatmaya çalışacağız:

1- “*Hevâ ve hevesini ilah edinen kimseyi gördün mü?*”³³¹

Bu âyet, şehvetperest olan insanı müşrik olarak tanımlıyor. “*Ancak sana kulluk ederiz.*” demekle, Allah’tan başkasının mâbudluğunu reddederek, sadece Allah’ın emirlerine teslim olduğumuzu ve kendi meyil, istek, heves ve şehvetlerimizi ayaklarımız altına aldığımızı iddia etmiş oluyoruz.

2- Kuran-ı Kerim’de, Yahudiler ve Hıristiyanlar kınanarak şöyle deniliyor:

³³¹ Furkan Sûresi, 43

“(Yahudiler) Allah’ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını); (Hıristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih’i (İsa’yı) rabler edindiler.”³³²

Yahudiler ve Hıristiyanların kendi âlim ve rahiplerine, putperestlerin putlara ibadet ettikleri gibi ibadet etmediklerini hepimiz biliyoruz. Tabii ki, onlara secde etmiyorlar ve ibadet sayılacak işlerden birisini izhar etmiyorlardı. Sadece Allah’ın izni olmaksızın onlara teslim olmuş ve itaat ediyorlardı; hakikatte onların meyillerine ve nefsanî isteklerine itaat ediyorlardı. Onların meyil ve nefsanî isteklerine uyarak, dedikleri her şeyi kabul ediyorlardı.

Böylece Allah, itaat etmenin kendisine özgü haklardan olduğunu ve sadece emrettiği kimselere itaat edilebileceğini bildiren, kendisi emretmediği halde neden âlim ve rahiplere itaat ediyorsunuz diye buyuruyor.

“Allah’ım sadece sana ibadet ederiz.” demekle şunu ifade etmek istiyoruz ki, Allah’ım, din adamı, papaz veya herhangi bir adla hiç bir gruba ibadet etmeyeceğiz, körü körüne itaat etmeyeceğiz. Senin ‘itaat edin’ dediğin kimselere itaat edeceğiz.

Eğer Resûlullah (s.a.a.)’e itaat ediyorsak, bu, senin emrettiğin ve O’nun emirlerini farz kıldığın içindir.

Eğer, Masum İmamlar’a ‘ulu’l-emr’ (emir sahipleri) diye itaat ediyorsak, bu, senin emrin içindir. Eğer bütün şartlara sahip olan âlim, takvalı, adil ve bilinçli müctehidlerin emirlerine itaat ediyorsak, bu da emirlerine uymamızı senin farz kıldığın Peygamber ve İmamlar’ın bizlere verdiği emirlerden dolaydır.

³³² Tevbe Sûresi, 31.

3- “De ki: Ey Kitap Ehli, gelin aramızda eşit olan tek söze: Ancak Allah’a kulluk edelim, O’na hiçbir şeyi eş ve ortak etmeye yelim, Allah’ı bırakıp birbirimizi tanrı edinmeyelim.”³³³

Resûlullah (s.a.a.) bu âyeti hicretin beşinci veya altıncı yılında bir genelge olarak devlet yöneticilerine ve kayserlere gönderdi.

Bu da Kur’an’daki amelî tevhidin bir başka örneğidir. Kur’an diyor ki, hiç bir insan başka bir insanı *rab* edinmesin ve hiç bir insan da başkasını kendine kul etmeye kalkışmasın. O halde, “Sadece sana kulluk ederiz.”in anlamı şudur: Allah’ım sadece seni *rab* edinip emirlerine itaat ederiz. Hiçbir toplumsal veya ferdi mâbudumuz yoktur. Hiçbir insana ve hiçbir insanın emrine, senin ve senin emirlerine rağmen itaat etmeyiz.

4- “Ey Musa! Firavun’a de ki ‘Acaba, İsrailoğulları’nı kendine kul edindiğini mi bir nimet olarak başıma kalkıyorsun.’”³³⁴

Musa b. İmran Firavun’la karşılaşım onu Allah’ın yoluna davet ettiğinde, Firavun sinirli bir şekilde şöyle dedi: “Evimizde kalan, ellerimizde büyüyen ve o Kıpti’yi öldürmekle çirkin bir iş yapan, büyük bir suç işleyen sen değil miydin?” Musa şöyle cevap verdi: “İsrailoğullarını kendine kul etmeni mi başıma kakıyor ve İsrailoğulları’nı kendine kul etmenin karşısında susmamı mı bekliyorsun?”

Gördüğümüz gibi, Hz. Musa (a.s.), Firavun’un tavrını, yani tahakküm ve zulmünü ‘kul etmek’ diye tanımlıyor. Oysa İsrailoğulları kesinlikle Firavun’a secde etmiyorlardı. Firavun onları aşağılamış, itaat etmeye mecbur etmişti. Onları

³³³ Âl-i İmran Sûresi, 64.

³³⁴ Şuara Sûresi, 22.

çalışmaya zorlayarak onlardan yararlanıyordu. Onların özgürlüklerini ellerinden almıştı. Onlar amelen Firavun'a karşı ram ve itaatkâr olmuşlardı. Bu açıklamaya göre “*Ancak sana ibadet ederiz.*” âyeti şu anlama gelir: Allah'ım başkalarına kul olmayacağız, aşağılanmayacağız, kimseye zorla da olsa itaat etmeyeceğiz, başkalarının bize tahakküm etmesine fırsat vermeyeceğiz, kimsenin ihtiyar hakkımızı almasına ve özgürlüğümüzü kısıtlamasına veya görmezlikten gelmesine izin vermeyecek ve teslim olmayacağız.

Kur'an'da zikredilen bu örnekler, amelî tevhidin manasını aydınlatmaktadır. İslam âlimleri amelî tevhid, ibadette tevhid diye tanımlamaktadırlar. Bundan ise pratikte gerçekleşen tevhid kastedilmektedir. Böylece insanın varlığının hakikati de tek mihverli olur.

Bir Müslüman'ın sadece fikir ve düşünce âleminde muvahhid olması, Allah'ın zatî, sıfatî ve e'âlî tevhidini bilmesi ve bunlara inanması yeterli değildir. Böyle birine “Marifetullah hakkında bir şeyler anlat” diye önerildiğinde, altı ay boyunca bu hususta konuşma yapabilir belki de fakat böyle biri tevhidin ancak yarısına sahiptir. Diğer yarısı da hayatını tek bir mihver üzerine kurmakla gerçekleşir. Bir insan, ancak Allah'ı ve sıfatlarını tanıyıp itaat ve teslim hususunda da Allah'a yöneldiğinde, O'na kul olduğu zaman muvahhid olabilir.

Önceden de değindiğimiz gibi, ancak yukarıda açıklanan bu kavramlara dikkat ettiğimizde, Fatıha Sûresi'nin ne kadar azametli olduğunu anlayabiliriz. Ömrü boyunca asla ders okumamış birinin, getirmiş olduğu kitabın ilk sûresinde bütün mektebini küçük bir bölüme sığdırması, nazarî tevhidî kısa bir cümlede hem de böyle bir yücelik ve azametle

beyan etmesi ve amelî tevhidî ise “*Ancak sana kulluk ederiz.*” gibi kısa bir cümleyle açıklaması gerçekten de her akıl sahibini hayrete düşürmektedir.

İbadetin Hasredilmesi

Arap edebiyatı açısından “*Ancak sana ibadet ederiz.*” cümlesindeki ‘sana’ zamiri, ‘ibadet ederiz’ fiilinin nesnesidir. Arap edebiyatı kurallarına göre, ‘sana’ zamirinin ‘ibadet ederiz’ fiilinden sonra söylenmesi gerekirdi. Zamirin fiilden sonra zikredildiğini farz etmiş olursak, cümlelerin manası şöyle olur ‘Allah'ım; sana kulluk ederiz.’³³⁵

Ancak Arap edebiyatçıları şöyle diyorlar: Sonra söylenmesi gereken bir şeyin öne geçirilmesi *özümlüğü* ifade eder. Bu kural sadece Arapçaya mahsus değil, Farsçada da böyledir. Zamir fiilden öne geçirildiği için âyetin manası şöyle olur: Allah'ım; ancak sana kulluk ederiz, senden başka kimseye itaat etmeyiz. Ve ‘itaat edin’ demediğin kimselere boyun eğmeyiz, itaat etmeyiz. O halde, “*Allah'ım; ancak ve ancak sana kulluk ederiz.*” cümlesi iki cümle yerine kullanılmıştır: ‘İşpat cümlesi’, Allah'ın karşısında teslimiz; ‘Nefy cümlesi’, Allah'tan başkasının karşısında asla teslim olmayız.

Tevhid şiarından anlaşılan iman ve küfür böylece bu cümleye sığdırılmış bulunmaktadır. “Lâ ilâhe illallah” diyen bir Müslüman aynı anda iki şeyi ifade eder: Allah'a iman, Allah'tan başka ilahları inkâr.

³³⁵ Bu durumda “na'buduke/sana ibadet ediyoruz” cümlesinin anlamı başka birisine ibadet etmeyi olumsuzlamaz. Kişi Allah'a da başkasına da ibadet edebilir. Âyet bunu dışlamamış olur. Ama “iyyake na'budu” denilince “sadece sana ibadet ediyoruz, başka bir şeye değil” anlamına gelmiş olur.

Âyete'l-Kürsî'de şöyle okuyoruz:

“Dinde zor yok. Gerçekten de doğru yolla azgınlık apa-
çık meydana çıkmıştır. Kim tağutu inkâr edip Allah'a inanır
şüphe yok, öyle sağlam bir kulpa yapışmıştır ki hiç kopmaz o.
Ve Allah her şeyi duyar, bilir.”³³⁶

İslam açısından iman, küfür olmaksızın gerçekleşemez.
İmanın kâmil olması için bir insan daima Allah'a teslim ol-
manın yanında her çeşit tuğyanı ve tağuta boyun eğmeyi
de inkâr etmelidir.

Çoğul Zamiri

Amelî tevhid ve insanın amelde muvahhid olması mer-
halesinde çok önemli bir nokta vardır o da 'ibadet ederiz'
fiilinde tekil yerine çoğul zamirinin kullanılmasıdır. Yani,
“Ancak sana kulluk ederim” yerine “Allah'im sadece sana
kulluk ederiz.” cümlesi kullanılmıştır. Bunun hikmetini
şöyle açıklayabiliriz: İnsanın, Allah'tan gaflet ederek ve O'nu
tanımaksızın değil de Allah'ı tanıyarak, O'na teveccüh ede-
rek ve sadece düşünceyle değil, amel ederek, faaliyet göste-
rerek insan olabileceği gibi, aynı şekilde içtimâî amel ede-
rek, tevhidî bir toplumla beraber hareket ederek olgunlaşır
ve insan olur; tevhid kafilesinden ayrı hareket etmekle hiç-
bir yere varamaz. İnsan; fikrî, ilahî, amelî ve içtimâî bir var-
lıktır. Düşünme ameliyesinden ve marifetullahtan yoksun
bir insan, hakikatten yoksun bir insandır. Allah'tan kopan,
gafletin kendisini kapsadığı bir insan, gerçek bir insan ola-
maz. İlahî düşünceye sahip olup da amel etmeyen bir in-
san da hakikî bir insan değil, eksik bir insandır. Yine, ilahî

³³⁶ Bakara Sûresi, 256.

düşünceye sahip olup amel eden, ama tevhidî toplumdan
kopan insan da eksik bir insandır. O halde; hakikatte, “An-
cak ve ancak sana kulluk ederiz.” cümlesinin manası şudur:
“Allah'im, biz tevhidî bir toplumda beraberce, toplu olarak
sana doğru hareket ediyor ve hep beraber senin emirlerine
itaat ediyoruz.”

Sadece Senden Yardım Dileriz

Senden başkasına el açmaz, yardım istemeyiz. Bu cümle
yardım dileme hususunda tevhidî ifade eder. Yardım dile-
mede tevhid; sadece Allah'tan yardım dilemek, sadece Allah'a
el açmak ve sadece O'na tevekkül etmektir. Burada bir soru
söz konusudur. Ve bu soru iki şekilde yöneltilebilir. Birinci
şeklinde, yardım dileme hususu nazara alınıp “Neden hiç
kimseden yardım istememek gerekir?” diye sorulabilir.

Bazı eğitim-öğretim ve davranış bilimleri uzmanları di-
yorlar ki, insan kendine itimat etmelidir. İnsanın başkasına
itimat etmesi, başkasından yardım istemesi, onun başka-
sına dayalı ve güçsüz bir varlık olduğunu gösterir. İnsanın
kendisine itimat etmesi ise insanın güç ve kudretini uyan-
dırır ve canlandırır.

Bu kural gereğince insan kendisine itimat etmelidir; ne
Allah'a ve ne de başka birine itimat etmemelidir. Bu nedenle
bazı pozitivist bilginler, Allah'a itimat etmek ve zâhiren in-
sanın kendisine güvenmesini 'nefyetmek' olan *tevekkül* ko-
nusunu anlamakta zorluk çekip tevekkülü reddetmeğe kal-
kışmışlardır. Üstelik bunun ahlak dışı bir şey olduğunu
söylüyorlar. Bu sorunun cevabını vermeden önce, ikinci so-
ruyu da nakledelim.

İkinci şekilde ise soru şöyle yöneltilebilir: Neden Allah'tan başkasından yardım dilememek gerekir? Allah'tan başkasına ibadet etmemek gerekir sözü mantıklı bir sözdür; ancak Allah'tan başkasından yardım istememek gerekir sözünün mantıkî yönü nedir? Allah, bu âlemi sebep ve sonuç âlemi olarak yaratmıştır. Biz insanları da başka insanlara veya başka eşyalara muhtaç kılmıştır. Biz de yaşantımızdaki ihtiyaçlarımızı gidermek için diğer insanlardan veya eşyalardan yardım istemek zorundayız.

Bu soruların cevabında şöyle diyebiliriz: Bu âyetin anlatmak istediği şey bu değil. Yani başkasından yardım istemek veya başkasına itimat etmek kötü bir şey değildir. Çünkü Allah, insanları birbirlerine muhtaç olarak yaratmıştır. Yani insan toplumu öyle bir yapıya sahiptir ki, bu toplumun her bir ferdi başkasına muhtaçtır. İslamî tavsiyelerde daima yardımlaşma ve dayanışmaya dair verilen emirler de bu hakikati aydınlatmaktadır.

Kur'an-ı Kerim şöyle buyuruyor:

“İyilik ve takva üzerine yardımlaşın.”³³⁷

Âyette geçen yardımlaşma anlamında olan *teavenu* kelimesi *avn* kökünden türemiştir. Eğer Allah'tan başkasından yardım istemek hiç bir surette caiz olmasaydı, Allah yardımlaşmayı emretmezdi. Hatta bu âyet, insanların birbirlerine muhtaç olduklarını ve bu yüzden de birbirleriyle yardımlaşmada bulunmaları gerektiğini bildirmektedir.

Biri, Hz. Ali (a.s.)'ın yanında “Allah'ım beni kendi kullarına muhtaç etme” diye dua etti. Hz. Emîrül-mü'minîn (a.s.): “Bir daha böyle söyleme” buyurdu. Adam, “Peki ne

³³⁷ Maide Süresi, 2.

diyeyim?” diye sorunca, Hz. Ali (a.s.), “*De ki, Allah'ım beni kötü kullarına muhtaç etme*” buyurdu. Çünkü önceki söz mümkün olmayan bir şeydir. Çünkü insan muhtaç olarak yaratılmıştır ve hayatını sürdürebilmesi için de başkalarından yardım alması gerekir. O halde, “*Ancak senden yardım dileriz.*” âyeti, insanın başkasından yardım dilememesi gerektiğini söylemek istemiyor. O halde, âyetin beyan etmek istediği şey nedir?

Âyet şunu demek istiyor: İnsanın asıl ve hakiki dayanağı Allah olmalı ve dünyada yardım dilediği her şeye *vesile* gözüyle bakmalıdır. İnsan, vücudundaki bilek gücünün, beyin gücünün ve diğer tüm güçlerin, Allah'ın yarattığı ve insanın ihtiyarına bıraktığı vesileler olduğunu bilmelidir. İşte bu yüzden de insan dünyada nice vesilelere itimat etmiş ve daha sonra beklediği yardımı onlarda bulamamıştır. Hatta bazen insan kendi güçlerine itimat eder ve güvenir, ama umduğunu onlarda da bulamaz. İnsanın, umduğunu bulabilmesi ve türlü endişeden kurtulabilmesi için itimat edeceği ve yaşamını ona göre ayarlayacağı tek dayanak Allah'tır.

Tarihte şöyle geçer: Resûlullah (s.a.a.) savaşların birinde ordudan ayrılarak ordugâhın yakınlarındaki bir tepeye çıkıp uyudu. O arada, çok şecaatli bir düşman askeri dolaşırken Resûlullah (s.a.a.) görüp tanıdı. O'nu yalnız bulup öldürme fırsatını yakaladığını düşünerek çok sevindi.

Peygamber (s.a.a.) uykudayken O'nun başının ucuna dikilip “Muhammed, sen misin?” diye bağırdı. Peygamber ona bakarak “Evet, benim” buyurdu. Adam, “Şimdi seni kim benim elimden kurtarabilir?” dedi. Peygamber hiç tereddüt etmeden hemen “Allah kurtarır” dedi. Böyle bir karşılığı

beklemeyen düşman askeri “Şimdi sana gösteririm” diyerek çok etkili bir darbe vurabilmek için bir adım arkaya gitmek isterken aniden ayağı bir taşla takılıp sert bir şekilde yere düştü. Resûlullah (s.a.a.) hızla yerinden kalkıp onun başının üstünde durdu ve “Şimdi seni kim elimden kurtaracak?” diye sordu. O da kurnazlık ederek, “Bağışlayıcılığın” dedi. Böylece Resûlullah (s.a.a.) onu affetti.

Âyet, insan dünyada hiç bir vesileden yardım almasın, yardım istemesin demek istemiyor; âyetin anlatmak istediği şudur: İnsan başkasından yardım istese dahi sebepleri yaratan Allah'ı unutmamalı, vesile ve sebeplerin O'nun elinde olduğuna inanmalıdır. Âyet bunu anlatmak istiyor.

İhdina's-Sırâta'l-Mustakîm (Bizi Doğru Yola İlet)

'Sırât-ı mustakîm' kavramının net olarak anlaşılabilmesi için birkaç konuya değinmek gerekir:

1- Bütün varlıklar, varlık âleminin kesin kuralı gereğince gayri ihtiyarî ve tekvinî olarak Allah'a doğru hareket halindedirler.

“Bilin ki, bütün işler Allah'a doğru hareket halindedirler.”³³⁸

“Şüphesiz ki, Rabbinle son bulur her şey.”³³⁹

İnsan da bu varlıklardan ve mahlûkattan biri olarak bu hükmün dâhilindedir.

“Ey insan, gerçekten sen, hiç durmaksızın Rabbine doğru bir çaba harcıyıp durmaktasın sonunda O'na varacaksın.”³⁴⁰

³³⁸ Şura Sûresi, 53.

³³⁹ Necm Sûresi, 42.

³⁴⁰ İnşikak Sûresi, 6.

2- Yollar arasında sadece bir yol doğru yoldur ve sadece bir yol saadet yoludur. Yani insanın seçmesi gereken yol bu yoldur.

3- İnsanın seçtiği şey bir yol olduğu için belirlediği bir hedefe doğru giden bir hareketi seçmiş olur. Yani kendi kemaline doğru hareket etmek ister. O halde, insan tekâmüle varabilen bir varlıktır. “Bizi doğru yola hidayet et.” âyetinin manası da şudur: Allah'ım, bizi doğru tekâmül yoluna hidayet et.

4- Tekâmül yolu; icad edilecek bir yol değil, keşfedilecek bir yoldur. Bu da egzistansiyalizm görüşüyle çelişmektedir. Egzistansiyalizm şu görüşü savunmaktadır: Hiç bir yol ve hiçbir hedef mevcut değildir; insan kendisi için hedef ve değer yaratır. Yol yaratır. Hedefi yaratan, yolu yaratan ve kemali yaratan insandır. Yani kendi kemalinin kemallliğini ve kendi değerlerinin değerliliğini yaratan insanın kendisidir. Buna karşı Kur'an şu görüşe sahiptir: Hedef, yol, hedefin kemallığı ve değerlerin değerliliği varlık ve yaratılış âleminde mevcuttur. İnsan onları keşfetmeli, hedefi aramalı ve o yolu yürümelidir.

5- Doğru yol, sağa sola doğru eğrilen ve sapan yolların aksine başından beri amaçları belirlenmiş olan bir yoldur. Bu eğri yollar belirli bir yöne sahip değildir, çok yönlüdür ve çoğu kez veya daima yön değiştirmek gerekir. O halde, insanın takip ettiği kemale doğru giden yol, zıtlar arasından geçen, bir zıttan geçip diğer bir zıttla karşılaşan bir yol değildir. Diyalektiği savunanlar ise bunun aksini iddia etmektedirler.

6- Tekâmül yolu, icad edilecek veya düzmece bir yol değil, keşfedilecek bir yoldur. Bu, yayaların gidip gelmesi

sonucu oluşan ve insanın bu yolu yürümesi gereken yüzündeki yollar gibi bir yol olduğu anlamına gelmez. Bir diğer ifadeyle yol, yolcudan ayrı olduğu anlamında değildir. Bunun manası şudur: İnsanın vücudunda gerçek kemale doğru uzanan bir yol vardır ve bu yol insanı Allah'a yaklaştırır. Yani bir hurma çekirdeğinin bir hurma ağacı olmaya istidadı olduğu gibi, insanda da gerçek kemale ulaşmak için fitrî bir istidat vardır.

7- İnsanda böyle bir fitrî istidatın olmasına rağmen tekâmüle ulaşması için bir de *kılavuz* ve *hidayetçiye* ihtiyacı vardır. Çünkü insanın, kendi kemallerine ulaşmaları için tabii istidatları olan diğer varlıklarla temel bir farkı vardır. Diğer varlıkların tümünün yolları tabiatta belirlenmiştir ve her biri belirli bir yoldan dışarı çıkamazlar; ama bu, insan için geçerli değildir. Bugünkü felsefi tabirle şöyle ifade edebiliriz: Her varlık tabiata sahiptir, ancak insan tabiattan yoksundur. Egzistansiyalistler bu hususta insanın mahiyetsiz ve tabiatsız bir varlık olduğunu savunmaktalar. Biz bu konuyu kendi yerinde bütün ayrıntılarıyla ele almış ve meselenin onların dediği şekilde olmadığını ispat etmişiz.

İnsan, zıt tabiatlara sahip olup kendi yolunu ulvî ve süflî (yüce ve alçak) tabiatlar arasından seçmesi gereken bir varlıktır. Diğer canlılar ise seçenek hakkına sahip değillerdir. At, koyun, kedi, köpek vb. hayvanların her biri bir takım içgüdülere sahip olarak yaratılmışlardır ve onların yolunu bu içgüdüler belirler. İşte bu yüzden de tarih boyunca onların her birinin kendilerine mahsus özelliklere sahip olduğunu ve hepsinin belirli bir şekilde hareket ettiğini; balıklarının veya karıncaların hepsinin yuva yapmada ve yiyecek

bulmada birbirleriyle aynı olduklarını ve işlerinde hiç bir değişikliğin olmadığını görüyoruz.

Ancak insan için böyle bir şey söz konusu değildir. İnsanın karşısında birbirinden farklı yüzlerce yol mevcuttur ve insan istediği herhangi bir yolu seçebilir. Allah Teâlâ Leyl Süresi'nde şöyle buyurmaktadır:

“*Siz insanoğullarının işleri ve çalışmaları farklı ve muhteliftir.*”³⁴¹

Doğaldır ki, bu da insanın zaafını değil, kemalini gösterir. Şimdi bakalım acaba bu söz, insanın belli bir yönelişi olmayan bir varlık olmasını mı gerektirir?

Materyalistler özellikle de egzistansiyalistler böyle düşünmektedirler, ancak Kur'an bu görüşü reddedip şöyle diyor: İnsanda Allah'a doğru uzanan bir yol vardır, o da insanın kemali için belirlenen yoldur. İnsanın karşısında, mesela, bin yol varsa bunlardan sadece biri doğru yoldur. Bu yol, insanı Allah'a götüren ve Allah ile sonuçlanan bir yoldur. İnsan bu yollardan istediğini seçebilir. Seçtiği yol sırât-ı mustakîm ise bu doğrudur; aksi halde diğer yolların tümü yanlıştır.

Bir gün Resûlullah (s.a.a.) bir yerde oturmuş ve bir grup da etrafına toplanmıştı. Peygamber (s.a.a.) biri düz ve doğru, diğerleri ise eğri olan birçok çizgi çizdi. Daha sonra düz yolu göstererek, “*Bu yol benim yolumdur, diğer yolların hiçbiri benim yolum değildir.*” buyurdu. Bu meşhur hadis de bizim anlattığımız şeyi aydınlığa kavuşturmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de *karanlık* kelimesinin çoğul ve *nur* kelimesinin ise tekil olarak kullanılmasının da sebebi budur.

³⁴¹ Leyl Süresi, 4.

“Allah, iman edenlerin velisidir, onları karanlıklardan nura götürür.”³⁴²

Yanlış yollar çoktur, doğru ve hak yol ise sadece bir tane dir.

Bundan dolayı enbiyanın hidayet ve kılavuzluğuna muhtacız. Çünkü insanı nihaî kemale götüren doğru yol, peygamberlerin kılavuzluğu olmadan teşhis edilemez. Bu yolu bulmak için ilahî elçilerin hidayet ve kılavuzlukları şarttır.

Bu hususta *el-Mizân* tefsirinde çok önemli bir nokta zikredilmiştir: *Sebil* kelimesi Kur'an'da yol manasına kullanılmıştır, ama bu kelimeyle *sırat* kelimesi anlam bakımından farklıdır. Çünkü *sebil* kelimesi bazen çoğul olarak kullanılır, ama *sırat* kelimesi daima tekil olarak kullanılmıştır. *Sebil*, ana yol ile birleşen fer'î yollara denir. *Sırat* ise ana yol anlamındadır.

Bir yere gitmek için birden fazla ana yol olmayabilir, ama etraftan uzanarak ana yol ile birleşen birden fazla tali yol olabilir.

Biz insanlar, aynen, kemal yolunda hareket eden bir kervana benzemekteyiz; nihaî kemale kavuşmak için ana yoldan geçmeliyiz. Her birimiz bir fer'î yolda hareket edip kendimizi ana yola iletebiliriz. Eğer herkes bulunduğu makam ve mevkinde insanî, ahlakî ve şer'î vazifesini yerli yerinde yerine getirirse başlangıçta yollar birbirleriyle farklı görünse bile hakikatte insanı asıl yola götüreceği yolu seçmiş olur. Yani biri doktor, biri işçi, başka biri tüccar vb. olabilir, ancak bunların her biri birer yoldur ve insan bu yolları kat ederek *sırat-ı müstakîme* yaklaşabilir.

³⁴² Bakara Sûresi, 258.

Sırâtallezîne En'amte Aleyhim Ğayri'l-Mağdübi Aleyhim Vela'd-Dällin (Kendilerine Nimet Verdiğin, Gazaba Uğramamış ve de Sapmamış Kimselerin Yoluna)

İnsanlar, ubüdiyet makamında ve yol seçimi hususunda üç kısımdır:

1- Bazı insanlar ubüdiyet yolunda hareket eder, Allah'ın özel rahmetine kavuşurlar, sürekli olarak nimetlendirir ve gayb âleminden bir elin uzanıp ellerinden tuttıklarını hissederler. Bunu, *rahîm* kelimesinin tefsirinde ele almıştık. Bu insanlar Allah'a yakın kullardır. Bunlar ilk derecede enbiya, evliya ve daha sonra da tekâmüle varmış olan insanlardır. İnsan, daima onları örnek edinip onları izlemelidir. İnsan işte bu yolu Allah'tan talep eder.

2- Bazı insanlar da var ki, birinci kısmın tam tersine Allah'a değil de başkasına ibadet eder ve O'na karşı da günah işlerler. Bunların amellerinin netice ve tesiri birbiri ardınca vücutlarında aşikâr olur ve aynen gaybdan uzanan bir el gibi, daima bunları doğru yoldan uzaklaştırır. Bunlar, birinci grup gibi, Allah'a doğru yükselip peş peşe Allah'ın nimetlerine kavuşacakları yerde Allah'ın gazabına uğrar ve tamamen kemal yolundan uzaklaşır, rezalet ve kötülüğün korkunç uçurumuna yuvarlanırlar.

“...Benim gazabım kimin üzerine inerse, muhakkak o, düşüp yıkıma uğramıştır.”³⁴³

Böyle insanlar, insanlık yolunu yürümeleri gerekirken hayvanî yollarda yürürler. Bunlar, insanlıklarını kaybeden, ilerleyeceklerine gittikçe gerileyen insanlardır. Kur'an-ı Ke-

³⁴³ Tâhâ Sûresi, 81.

rim bunların hakkında “*Gazaba uğrayanlar*” tabirini kullanmıştır.

3- Bazı insanlar da vardır ki, ne birinci grup gibi ubüdiyet yolunu seçerler, ne de ikinci grup gibi günah yolunu.

“*Ne onlarla, ne de bunlarla, ikisi (imanla küfür) arasında bocalayıp durmaktalar. Allah’ın saptırdığı kimseye yol bulamazsın.*”³⁴⁴

Bunlar belirli bir yolu seçmiş değillerdir, hayret içinde bocalayan ve ne yapacaklarını bilemeyen insanlardır. Her an bir yolu seçip o doğrultuda hareket ederler; ama bir yere varamazlar. Kur’an’ı Kerim bunlara ise “*Sapıklar*” diye hitap etmiştir.

Allah’ım; bizi doğru yola hidayet et, evliyanın, doğru kişilerin ve dergâhında hürmeti bulunan kimselerin yoluna. Sürekli olarak senin nimetlerinden nasiplerini alan kimselerin yoluna; insanlıklarını ve kendilerini unutup senin gazabına uğrayanların, ne yapacaklarını bilmeyen ve her an bir şekke giren insanların da yoluna değil.³⁴⁵

³⁴⁴ Nisâ Süresi, 143

³⁴⁵ Mutahharî, *Kur’an’ı Tanıma Üzerine*.

Cuma Namazı

Haftalık olarak kılınan ve adına cuma namazı denilen bir namaz vardır. Kur’an-ı Kerim cuma namazına önem vererek, şöyle zikrede:

“*Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığımız (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah’ı anmaya koşun ve alış veriş bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır.*”³⁴⁶

Müfessirler bu ayette kastedilen namazın cuma namazı olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Cuma namazı vakti, cuma günü öğle namazının vaktidir. Bu namazın diğer namazlardan farklılığı bulunmaktadır.

İlk olarak; bu namaz sadece iki rekâttır.

İkinci olarak; diğerlerinin cemaatle ifade edilmesi vâcib değilken bu namazın cemaatle yerine getirilmesi vâcibdir.

Üçüncü olarak; cuma namazı yerine getirilecek olursa iki fersahlık uzaklık mesafesi içinde bulunan herkes –şer’î özü olanlar hariç- katılmak zorundadır.

Dördüncüsü; cuma namazı kılındığı müddetçe bütün yönlerden bir fersahlık mesafe içinde bulunan herkesin başka bir namazı kılması caiz değildir.

³⁴⁶ Cuma Süresi, 9.

Düşünün, bu tür namazlar yerine getirilecek olursa nasıl olacaktır? Tahran'da cuma namazı ikamet edilecek olursa iki fersahlık uzaklık; kuzeyden Şemiran, güneyden Rey, doğu ve batıdan 12 km'lik uzunluğu bulan bir alan. Yani bu büyük kalabalık toplulukları günümüzde içine alabilecek bir yer var mıdır?

Bu namazın dört rekat değil de iki rekât olmasının nedeni nedir acaba?! Bu hususla ilgili rivayetler ve hadisler o kadar çoktur ki, artık kesin bilgiler kategorisine girmiştir. "Hutbeden dolayı cuma namazı iki rekât kılınmıştır." Yani bu genel ve kapsayıcı namaz için tek bir yerde toplanmak vâcibdir. Diğer cemaat namazlarının aksine yükümlüler cuma namazını farklı yerlerde kılamazlar. Cuma namazından önce iki rekât yerine iki hutbe vermek vâcibdir.

Hutbenin namazın bir cüzü olduğuna işaret eden nasslar da vardır. Hz. Emîrül-mü'minin Ali (a.s.) şöyle burmuştur: "*Hutbe namazdır.*" Yükümlüler imamın hutbesi boyunca sessiz durmalı ve söylenilene kulak vermelidirler. Namaz kılanların bütünü, imam hutbede bulunduğu müddetçe –oturuş esnasında kibleye yönelmenin vâcib olmayışı gibi, ufak tefek şeyler hariç- namazdaymışlar gibi davranmalıdırlar. Bu iki hutbe cuma namazının farzıdır ve öğle namazının iki rekâtı yerine geçmektedir.

Cuma Namazının Âdâbı

Cuma imamının yerine getirmesi gereken birtakım âdâb vardır: İmam, imamesini başının üzerine koymalı ki, bu, Hz. Resûlullah (s.a.a.)'in imamesi gibi, iki veya üç defa başın çevresinde dolanan bir kumaştan ibarettir.

Hacc Seyyid Rahim Erbab el-İsfahânî -Allah muhafaza eyesin- fıkıh, usul, felsefe ve Arap edebiyatında öncü kişilerdendir ki, birçoğunuz onu tanıma şerefine nail olmuşsunuzdur. O, bu ilimlerin yanı sıra kadim riyâziyâtı³⁴⁷ da bilirdi. O, meşhur hekim Cihangir Han Kaşkaî'nin öğrencilerindedir. Bir döneme kadar başına deri bir takke takardı. Giyimi de diğer âlimlerin giyimine benzerdi. Aba ve takkeyi diğerleri gibi giyinmesine rağmen takkesi deridendi. Cuma namazı için sürekli İsfahan'a gider, orada kıları. Ancak insanların cuma namazı hakkındaki tutumları İslam'ın istediği şekilde değildi. O, cuma namazını kılariken başına iki veya üç büküm olan küçük bir imame takardı.

Hatırladığıma göre; sanıyorum 1960 yılının Nisan ayında İsfahan'da onu ziyaret etmiş, konuyu cuma namazına getirmiştik. O, sözlerimiz karşısında şöyle dedi: "Bilemiyorum, Şiîler cuma namazını terk etmenin utancını alınlarından nasıl silecekler. Cuma namazının terkinden dolayı diğer İslam fırkalarının bizi kınamalarına neden oluyorlar." O şöyle diyordu: "Keşke milyonlarca masrafın yapıldığı Kum'daki Mescid-i Azam'da cuma namazı eda edilseydi."

Yine cuma namazının âdâbından birisi de hutbede ayakta durmaktır. Allah Teâlâ "*Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar. De ki: 'Allah'ın yanında bulunan, eğlenceden ve ticaretten daha yararlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.'*"³⁴⁸ buyurmaktadır.

Bu âyetlerde Hz. Resûlullah (s.a.a.) döneminde gerçekleşen bir kıssaya işaret edilmektedir. Hz. Resûlullah (s.a.a.)

³⁴⁷ Matematik ilmi, hesap-hendese ilmi. Aritmetik-geometri. (çev.)

³⁴⁸ Cuma Süresi, 11.

cuma namazında hutbede ayakta beklemekteyken, bu esnada camidekiler ticaret kervanının geldiğine delalet eden davul seslerini duydular. Bu ticaret mallarının tükenebileceği endişesiyle insanlar Resûlullah (s.a.a.)'i o halde bırakarak ayrıldılar. “*Seni ayakta bırakırlar*”, yani seni hutbede ayakta tek başına öylece bırakırlar. Hutbede oturmak Muaviye'nin ihdas ettiği bir bid'attir.

Peki, imam ve hutbeyi veren şahsın tek bir kişi olması vâcib midir yoksa hutbeyi veren ve namazı kıldırın kişiler ayrı ayrı olabilir mi? Bu, ayrı bir başlık altında ele alınması gereken bir meseledir. Fakihlerin çoğunluğu hatta bütün imam ve hatibin aynı kişi olması görüşünü benimsemişlerdir. Bazıları da cuma imamının ana şartının hutbe verecek kudrete sahip olduğunu söylemişlerdir. ‘Hutbe veren imam’ ölçütünü barındıran oldukça fazla rivayet vardır.

Söz konusu âdâbdan birisi de şudur: İmam'ın hutbe esnasında kılıç, mızrak ve asa gibi bir şeye dayanması.

Cuma İçin Toplanmaktan Maksat

İslamî öğretilerden habersiz olanların şaşırdukları bir şey vardır. Bütün bu toplanma, merasim ve âdâbın gerekçelerini sormaktadırlar. Duyduğunuzda şaşkınlığınızı artıracak husus şudur: Toplanmanın en önemli amacı, bu hutbelere kulak vermektir. Öyleyse bu hutbelerin oldukça önemli ve hayatî bir değere sahip olması gerekir. Ne derece bir önemi haizdir ki, müezzinin Allah-u Ekber nidasını işiten bütün yükümlülerin işlerini bırakıp hemen cuma namazına doğru hareket etmeleri, iki hutbeye de kulak vermeleri ve sonrasında da iki rekât namazı eda etmeleri gerekiyor. Ondan sonra da dilerlerse serbestçe ayrılabilirler. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“*Ey iman edenler! cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış veriş bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lüt-fundan isteyin.*”³⁴⁹

Diğer günlerde zeval vaktinden sonra, yani ezan vakti girmesiyle öğle namazı yerine getirilir. Ama cuma gününde bir istisna söz konusudur. Çünkü ezanın zeval vaktinden önce okunmuş olması mümkündür. Ezanın öğleden önce okunması mümkün olduğu gibi, iki hutbenin de öğle namazının hemen başında sona ermiş olması da mümkündür.

Müezzinin cuma namazı için nidası duyulacak olursa “*Alışverişi bırakın*” ilahî buyruğundan dolayı muameleler haram olur. Bu, Kur'anî bir nassdır ve İslam'ın kesin hakikatlerindedir. Bu konuda Ehl-i Sünnet ile Ehl-i Şîa arasında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Yani cuma namazı sahih şekliyle ikamet edilecek olur ve ezanı da verilecek olursa; müşterinin birisinin bir miktar peynir almak için bir dükkâna girdiği ve satıcının da eline bıçağı alıp kesmek için tam peynirin üstüne koyduğu esnada müezzinin ezan sesi duyulacak olursa satıcı ve alıcının alışverişi yarıda kesip hızlıca namaza doğru hareket etmesi vâcibdir. Çünkü Allah Teâlâ “*Hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış veriş bırakın.*” buyurmaktadır. Bu esnada yapılan alışveriş haramdır. Alıcı da satıcı da hemen hızlıca namaza koşmalı ve iki hutbeyi dinlemelidirler.

Cuma namazında iki hutbe vardır. İmam ilk hutbeyi okur sonra bir müddet ve sessizce bekler, sonrasında da ikinci hutbeyi vermek üzere doğrulur.

³⁴⁹ Cuma Süresi, 9-10.

İki Hutbenin İçeriği

Cuma namazının hutbesi bu kadar mühim ve insanların en önemli toplanma amacı bu iki hutbeye kulak vermek ve dinlemek olduğuna göre, bu hutbelerde hangi konular ele alınmalıdır?

İlkin; Allah Teâlâ'ya övgü ve sena.

İkinci olarak; Hz. Peygamber (s.a.a.)'e ve Ehl-i Beyt İmamları'na salât getirmek.

Üçüncü olarak; birazdan değineceğim gibi, ele alınması gereken bir takım zorunlu konu ve öğütler.

Dördüncü olarak; Kur'an-ı Kerim'den bir sûre okumak.

Bu toplanmada bulunmanın önemini idrak edebilmek için şu hususa dikkat çekmek gerekiyor: Bir rivayette geçtiğine göre; zindanda bulunanların da bu namaza getirilmeleri vâcibdir. Ayrıca kaçmaya yeltenmemeleri için şiddetli bir gözetim altında tutulmalıdırlar.

Cuma hutbesinin önemli hususlarından birisi, hatibin Allah Teâlâ'ya hamd-ü senâdan ve Hz. Resûlullah (s.a.a.) ve Ehl-i Beyt İmamları'nı andıktan ve bir sûre okuduktan sonra hemen öğüt bölümüne geçmesidir. Hatip zaruret halinde Müslümanların karşılaştığı önemli meseleleri ele alabilir. Bu zorunlu meselelerle ilgili olarak, şu rivayetlerden istifade etmemizde herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

Cuma namazı ile ilgili olarak *Vesâilü's-Şîa'*'da aktarılan bir hadis vardır. *Vesâil* sahibi bu hadisi *İlelü's-Şerâyî'*den ve *Uyûn-u Ahbâri'r-Rızâ'*dan aktarmaktadır. Hadis, büyük ve güvenilir ravilerimizden Fazl b. Şâzân en-Nişâbü'rî tarafından aktarılmıştır. Fazl, İmam Rızâ'dan şöyle rivayet etmektedir:

“Cuma namazında hutbenin bulunmasının gerekçesi şudur: Cuma namazı halkın toplandığı bir gündür. Bu yüzden imamın onlara Allah'a itaat konusunda nasihat edip onları teşvik etmesi, günahlardan korkutup dünya ve ahiret maslahatı hakkında bilinçlendirmek, cihanda onlara faydalı ve zararlı olan durumları haber vermesi için bir sebep olmasındandır.”³⁵⁰

İslam dünyasında bir takım olaylar gerçekleşmektedir. Bu olayların bir bölümü sevindiricidir. Örneğin; İslam'ın ilerlemesi veya kıvanç duymayı gerektiren ve Müslümanların öğrenmeleri halinde onlar için hayırlı olabilecek olaylar, haberler gibi. Bunun yanı sıra birbirlerinin durumlarından haberdar olmaları ve dünyanın başka yerlerinde mesela, Cezayir'deki kardeşlerinin durumlarında bir hafta içinde ne gibi değişikliklerin yaşandığını öğrenmeleri gerekli ve önemlidir.

Cehaletimize ilişkin bir diğer misal getiriyor ve diyoruz ki; diri toplumun ayırt edici özelliklerinden birisi şudur ki, bir uzva bir şey isabet edecek olursa diğer organlar da bunu hisseder ve o acıyı paylaşırlar. Hz. Resûlullah (s.a.a.)'den aktarılan şu hadisi işitmişizdir:

“Mü'minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar.”

Diri bir toplum, kendi bünyesinde gerçekleşen değişikliklerden bihaber değildir ve onlara karşı lakayt davranmaz. En azından onların yaşadıkları olaylardan haberdardır.

³⁵⁰ *Uyûn-u Ahbâri'r-Rıza*, c. 2, s. 211, 34. Bölüm.

İslam, cuma namazını birkaç gerekçeden dolayı farz kılmıştır. Dünyada özellikle de İslam dünyasında gerçekleşen olaylardan haberdar olmak bu gerekçelerdendir. Altı yedi asırlık tarihimizi inceleyecek olursak, cehaletin hâkim olduğu ve onun hükümranlığı altında yaşadığımızı görürüz. Çünkü bu toplulukların en önemli ve en hayatî organları zulmen ve düşmanlıkla kesilmiştir. Diğer organlarımız da bunun farkında değil. İslam uygarlığının üç büyük merkezinden birisi olan ve Avrupa uygarlığının gelişiminde bir payı bulunan Endülüs diyarının durumu canlı bir şekilde önümüzdedir. Bu uzuv İslamî bünyeden yüz yıllık bir süreçte kesilirken Doğu İslam toplumları bundan habersiz idiler. Bugün ise Filipin meselesi gibi acı bir olayla karşılaşmıştır. Müslümanların eşitliğini ifade etmenin farkına varmak önemlidir.

İki hutbe irade edilmesinin gerekliliğine gelince ise –yani tek bir hutbenin yeterli olmayışı- bu iki hutbe arasında fark bulunmaktadır. Bu farkı şu hadis-i şerif şöyle izah etmektedir:

“Cuma namazında neden iki hutbe okunmaktadır, diye soracak olursan şöyle cevap verilir: Bir hutbe Allah’a senâ, hamd ve takdis edilmesi içindir. Diğer hutbe ise ihtiyaçlar, sorunlar, korkutma, dua, fesad ve maslahat konularında gerekli emir ve nehyin halka bildirilmesi içindir.”

Ancak bu durumun –*Vesâilü’ş-Şîa*’nın müellifinin değindiği gibi- devamlılığı zarurî değildir.

Bu konuya bu akşam değinmemizin nedeni, hitabet ve minber konusunu ele almamıza dayanmaktadır. İslam’da hutbenin vâciblerden olduğuna dair elimizde nassın bulunduğuna işaret etmiştik. Peki, Şîa neden bununla amel

etmemektedir? Bu da ele alınması gereken bir meseledir. Ben kişisel olarak bereket ve ehemmiyetle dolu olan bu namazın zorluk ve ağır olduğundan dolayı terk edilmemesi ve ihmal edilmemesi gerektiğini düşünenlerdenim.

Bayram Namazı ve Azameti

Abbâsî halifesi Me'mun, kardeşi Muhammed Emin'i yenip ortadan kaldırdıktan sonra halifeliğin o zamanki geniş toprakları, nüfuzu altına girdi. Henüz, Horasan'ın bir parçası olan Merv'de gününü geçiriyordu. Medine'de bulunan İmam Rıza (a.s.)'a bir mektup yazdı ve onu Merv'e çağırttı. Hazret-i Rıza (a.s.) elçiye, birtakım nedenlerden dolayı Merv'e gelemeyeceğini ve bu yüzden de özrünün kabul edilmesini söyleyerek, bu durumun Me'mun'a iletilmesini istedi. Fakat Me'mun vazgeçmemiştir ve hemen, böylesi bir şeyi kabul edemeyeceğini belirten tehdit içerikli bir mektup daha yazdı.

İmam Rıza (a.s.) Medine'den hareket ederek Merv'e ulaştı. Me'mun, İmam Rıza (a.s.)'a hilafet işini üzerine almasını söyledi. İmam Rıza (a.s.) Me'mun'un niyetini önceden tahmin etmişti ve bu isteğinin altında kesinlikle siyasi bir amaç yatığını biliyordu. Bundan dolayı da hiç bir şekilde bu öneriyi kabul etmeye yanaşmadı.

Me'mun bir müddet bu teklifinde ısrarda bulunmaya devam etti. Ama İmamın kabulünden ümidini kesince İmam Rıza'ya şöyle bir öneride bulundu: "Eğer halifeliği ve benim sana biatimi kabul etmiyorsan, benim veliahdım ol."

İmam Rıza (a.s.), veliahtlık makamını kabul etmekten başka çaresi kalmadığını görünce, bir takım şartlarla onu kabul etmek zorunda kaldı. Hazret o şartları şöyle açıkladı:

“Ben veliahtlığı şu şartlarla kabul ediyorum: Devlete ait işlere karışmayacağım, fetva ve hüküm vermeyeceğim, vali tayin etmeyeceğim, kimseyi makamından almayacağım, hükümette olan bir şeyi değiştirmeyeceğim, beni bunların hepsinden muaf kılacaksın.”

Me'mun, İmam'ın bu şartlarını kabul etti ve onun adına dirhemler bastırılmasını emretti. Bütün beldelerde İmam Rıza için hutbeler verildi.

Me'mun, bayram akşamı geldiği zaman bir kişiyi İmam Rıza (a.s.)'ın yanına göndererek ondan bayram namazını kıldırmasını istedi. Me'mun, İmam'ın bizzat hutbe okumasını ve böylece halkın onun veliahtlık makamına atandığından emin olmasını, ilmî ve ahlakî makamını tanınmasını, böylece kalplerinin kendi devletine ısınmasını istiyordu. İmam bir kişi vasıtasıyla Me'mun'a şu haberi gönderdi: “Sen benim bu işe girmek için aramızda belirlediğimiz şartları biliyorsun (öyleyse benden böyle bir istekte bulunman doğru değil).”

Me'mun şöyle cevap gönderdi: “Ben bu vesileyle devlet erkânının, askeriyenin ve halkın Allah'ın sana bahsettiği faziletleri görmelerini ve bu vesileyle sana ısınıp kalplerinin mutmain olmasını istiyorum.”

Bu karşılıklı tartışma uzayınca İmam, Me'mun'un bu işten el çekmeyeceğini anlayarak şöyle buyurdu: “Eğer beni bu işten muaf tutarsan memnun olurum. Ve eğer bu namazı kıldırmamda yine ısrar edersen bil ki, eğer ben namaz kıldırırsam Allah'ın Resûlü ve Ali b. Ebû Tâlib gibi kıldırım.”

Me'mun “Nasıl istersen öyle kıldır.” dedi.

Daha sonra Me'mun devlet görevlilerine ve halka sabah erkenden İmam'ın kapısının önüne gitmeleri için emir verdi. Sabah erkenden kadın, erkek ve çocuklardan oluşan

halk topluluğu ve devlet memurları İmam'ın evinin önünde toplandılar. Güneş doğunca İmam gusül abdesti aldı ve pamuktan olan beyaz sarığını başına sarıp sarığının bir ucunu göğsüne doğru sarkıttı. Diğer ucunu ise arka tarafa attı. Paçalarını topladı ve daha sonra yardımcılarını şöyle buyurdu: “Hepiniz benim yaptığım gibi yapın!” sonra eline bir asa alarak evden dışarı çıktı.

Atlı askerler evin dış tarafında sıraya dizilmişti. Hepsinin elinde silah vardı. İmam kapının çıkışında biraz duraklayarak şöyle buyurdu: “Allah-u Ekber, Allah-u Ekber, Allah-u Ekber...” İmam yüksek sesle bu zikri tekrarlamaya başlayınca halk da ağlayarak, İmam ile birlikte bayram tekbirlerini getirmeye başladı.

İmam bu zikri üç kez tekrarladı. Onu bu halde gören süvarilerin tümü atlarından inerek ayakkabılarını çıkardılar. Merv şehri bir anda ağlama seslerine boğuldu. Halk göz yaşlarının önünü alamıyordu. İmam on adım yürüyor, daha sonra dörtlü tekbiri okuyordu. Sanki yer, gök ve duvarlar İmam'ın tekbirlerine cevap veriyorlardı.

Halkın bu hali Abdullah Me'mun'a ulaştı. Fazl b. Sehl dedi ki: “Ey mü'minlerin emiri! Eğer Ebû'l-Hasan (Ali b. Musa Rıza) bu şekilde namaz kılınan yere kadar ilerlerse halk sana sırtını dönebilir ve böylece fitne çıkar. En iyisi sen ondan geriye dönmesini iste.”

Me'mun memurlarını göndererek İmam'dan geriye dönmesini rica etti. İmam ayakkabılarını giydi ve evine döndü.

Üstad'ın İbadet Hayatından Birkaç Örnek

Konuyu sonlandırırken 'hitâmuhu misk' kabilinden Üstad'ın ibadet hayatına işaret etmemiz oldukça yerinde olacaktır. Çünkü onun ibadeti Allah Teâlâ'nın sâlih kullarının kulluklarına en bariz örneklerinden birisini temsil etmektedir. Belki de bu değindiğimiz konu, ibadete ve Allah'a ubüdiyete âşık olanların yolunu aydınlatacak bir meşale olur.

Allah'a Teveccüh

Üstad Şehid Mutahharî'nin ayırt edici özelliklerinden birisi; teveccühlerini yansıtan özel bir odasının bulunmasıydı. Odasında Allah lafza-i celâlinin bulunduğu ve sadece geceleri yanan ışıklı bir levha bulunuyordu. Bu, geceleyin namaza kalkıp Allah'ın zikriyle meşgul olduğunda Üstad'ın, bütün uzuvlarıyla Allah'ın zikrinden yararlanmak istediğini ortaya koymaktadır.

Teheccüd ve Gece Namazı

Üstad Mutahharî'nin hasletlerinden birisi de teheccüd namazına ve gecenin ihyasına oldukça önem vermesidir. O, Havza'da öğrenci olduğu andan irtihaline kadar gece namazına devam etti. İran İslam İnkılabı'nın Rehberi Hazret-i Ayetullah el-Hamaneî şöyle diyordu:

Merhum Mutahharî, âbid, dürüst, ruhu ve ahlakî zeki bir şahsiyetti. Onun Meşhed'e geldiğinde evimize sürekli gidiş gelişini unutamıyorum. O, bu gelişlerde bazen de hanımının akrabalarına giderdi. Gecelerini teheccüd ve ağlamakla geçirir, gece namazını eda ederdi. Hıçkırma hıçkırma ağlardı. Bu münacat ve ağlama sesleri uyuyanları uyandırır. Üstad bir gece evimizdeydi. Gece yarısı ailemiz onun ağlama seslerinden dolayı uyandı. Başlangıçta, sesin kimden geldiğini bilemediler. Daha sonra, ağlama seslerinin Şeyh Mutahharî'ye ait olduğunu anladılar.

Evet, gece namazını eda ederkenki ağlama sesleri diğer odadakiler tarafından duyuluyordu.

Onun dostlarından birisi şöyle diyordu:

Merhum Mutahharî'nin özelliklerinden birisi; zikir, dua ve geceyi ihya etmeye aşırı düşkünlüğü ve bunu bir görev olarak görmesiydi. Ben onu bildim bileli gece namazlarını eda eder beni de gece namazı kılmaya teşvik ederdi. Ben de medresenin havuzunun suyunun tuzlu ve kirli olduğundan dolayı gözümün zarar göreceğini söyleyerek mazeret ileri sürerdim. Bir gece rüyamda bir adamın beni uyandırdığını ve bana "Ben Emîrümü'minîn'in görevlisi Osman b. Huneys'im. O, sana gece namazına kalkmanı emrediyor. Bu da İmam'ından sana bir mektuptur." dediğini gördüm. O mektupta yeşil renkte ve net bir şekilde "Bu, senin cehennem ateşinden azade olduğuna dair bir beraattır" ifadeleri yazılıydı. Rüya âleminde bizimle Emîrümü'minîn Ali (a.s.) arasındaki zamansal farka bakarak hayretler içinde oturdum. Ben bu haldeyken bir de baktım ki, Merhum Ayetullah Mutahharî elinde içinde su bulunan bir kapla beni uyandırıyor! O, bana "Sana nehirden şu suyu aldım. Kalk da gece namazını kıl ve mazeret de ileri sürme" dedi.

Yine aynı kişi şöyle diyor:

Biz, Üstad Şehid Mutahharî'nin şehadet hadisesine ilişkin şu açıklamasından sonra onun değerini anladık: "O gece babamın tuzağa düşürülerek ele geçiriliş haberini işitmiş ve sabaha kadar uyuyamamıştık. Gece 2.30'da saatin zili çaldı. Gece namazı için saati o vakte kurardı. Ancak yaşamımı yitirdiği gece teheccüd namazını vaktinden önce caddenin karanlığında kamyıla bulanmış olarak kılmıştı."

Fâzıllardan ve günümüz muhakkiklerinden birisi Şehid Mutahharî hakkında şöyle demektedir:

O, zikir ve seyr ü sülûk ehlinde bir ârif ve âbid idi. O, daima şunu tekrarlardı: "Ben riyazet, ibadet ve irfan ile meşgul olmak için Kum'a gitmek istiyorum."

O daima bu arzuyu taşıyordu.

Namazdaki Huzu' ve Huşu

Şehid Mutahharî'nin akrabalarından birisi şöyle anlattı:

Serçeşme mıntıkasında bulunan İlahiyat Fakültesi'nin güney kısmında, namaz kılmak için küçük bir yer tesis edilmişti. Değerli Üstadımız Merhum Ayetullah Şehid Mutahharî namazı kılmak için bazen oraya giderdi. İlk zamanlar, bu namazgâha gelenlerin sayısı o kadar da çok değildi. Ancak zamanla namaz kılmaya gelenleri sayıları gitgide arttı.

Bir gün bu namazgâh boşalmıştı. Ben havanın sıcak oluşuna rağmen mescide vardım. Üstad'ın, sarığını ve abasını giymiş bir halde namaz kıldığını gördüm. O, namazın tüm erkân ve âdâbına dikkat ederdi. Namaza o derece odaklanmıştı ve huzu' ve huşu içindeydi ki, içeri girdiğim farkına dahi varmadı.

Onun bu özel hali beni öyle cezp etti ki, namazda ona uyma yerine duaları ve tesbihatları bitirinceye kadar onu seyretmeyi yeğledim. Hissettiğim duyguları anlatmam oldukça güç. O, sanki kıyameti ve ahvalini müşahede ediyor gibiydi. Âlimlerin ve âriflerin hallerini oluşturan ve bu ârifin halinden ışılan ilahî haşyet insanı cezp etmekteydi.

Namazdaki Edebi

Şehid Mutahharî namaza oldukça önem verirdi. Asla ev içi elbiseleriyle namaza durmazdı. Özellikle de sabah namazına. Ama bizler uykudan uyanınca sabah namazını yattığımız elbiselerimizle kılarız. Ancak Şehid Mutahharî namaz için güzel elbisesini giyinir, başına sarığını takar ve kendisini namaza hazırlardı. Belki de o, elbisesini giymeye başladığı andan itibaren ruhî olarak namaza hazırlanırdı. Yani rutin işinden uzaklaşırdı. Bu tür bir hazırlığın namaza önemli bir ruhî tesirinin olduğu kesindir.

Namazı Tavsiye Edişi

Oğlu anlatıyor:

Hatırladığıma göre; 1979 yılının 1 Mayıs'ıydı. Günlerdense salıydı. Babam akşam namazını kıldı. Saat 20.00 sularıydı. Benden ve kardeşimden o gece haftalık siyasî bir toplantı için bir seyyidin evine gitmemizi istedi. Ancak bir müddet sonra "Gitmenize gerek yok. Çünkü dostlarımdan birisi gelecek ve onunla sohbet edeceğim" dedi. Bazı işlerini tanzim için kütüphaneye girdi. Daha sonra da seccadesini ve türbetini almak için odaya geçti. Bu esnada annem kütüphaneye girerek "Ey Mücteba! Diğer odada seccadeler var. Niçin onları vermiyorsun?" dedi.

Ben de cevaben "Orada ne seccadeyi ne de türbeti görebildim" dedim.

Babam "Önemli değil. Asıl önemli olan namazı vaktinde eda etmektir. Namaz her şeyden daha önemli ve daha değerlidir." dedi.

Değerli babamdan işittiğim en son şey buydu. Bir müddet sonra babamın arkadaşı geldi. İkisi birlikte toplantının olacağı yere doğru hareket ettiler. Babam gitti ve bir daha dönmedi. Hakiki sevgilisine ulaşmak için acele ediyordu.

Kur'an'a ve Münacata Önem Verişi

Ayetullah Seyyid Ali Muhakkik Damad şöyle der:

Vurgulamak istediğim önemli bir konu var. Şehid'in (Mutahharî) benliğinin parlak ve belirgin bir özelliği vardı ki, bu da teslim ve ibadet edinme ruhuydu. Şehid bundan yararlanırdı. İbadet ve Allah ile münacatta huşu ve huzu' içindeydi. O derece ibadete âşik idi ki, ergenlik yaşına ulaştığından vefatına kadar gece namazını kıldı. Bizler onun uyumadan önce, Kur'an-ı Kerim'i, âyetlerin üzerinde tefekkür ede ede okuduğunu görürdük. Gecenin karanlığında yapmış olduğu münacatlardaki özel durumunu anlatmaksa mümkün değildir.

Ayetullah Seyyid Hasan Tahiri'l-Harem Âbâdî'nin Dilinden Üstad Mutahharî

Üstad yatmadan önce sürekli Kur'an-ı Kerim okurdu. Cuma geceleri ise buna ek olarak duayı da okurdu. Üstad, tevessül ve dua ehliydi. Dostlardan birisi şöyle anlattı:

Bir defasında Şehid Mutahharî'ye, kendisine on yıllık bir ceza verildiği ve bu nedenle de zindana atılacağına dair bir haber ulaştı. Şehid "Bana düşen Kur'an-ı Kerim'i ve *Mefâtiḥü'l-Cinân*'ı okumak." dedi. Sonra da tevessül duasını teveccüh ile okudu.

İbadetteki Düzeni

Doktor Ali Lâricânî şöyle der:

Şehid bütün işlerinde düzenli ve tertipliydi. Belirli işler için vakitlerini tanzim ederdi. Vaktini ibadet, istirahat ve mütalaa zamanları olarak üçe bölerdi. Tan yerinin ağarmasından iki saat kadar önce ibadet etmek için erkenden uyanırdı. Bu programını yolculukta bile uygulardı. İşlerinin çokluğundan dolayı bazı günler istirahat etse dahi bunu bir düzen içinde yerine getirirdi. Saat 21.30 veya 22.30'da istirahat ederdi. Doğal olarak, ibadette de başarı elde ederdi. Bu değişmeyen düzen, ancak muhabbetullahın ve O'nunla ünsiyet kurmanın gölgesinde gerçekleşirdi.

İbadet Alanındaki Hasletleri

Kardeşi Heratî'nin aktardığına göre; onun, ibadet alanındaki hasletleri şunlardı:

- 1- Sürekli abdestli bulunur ve bunu tavsiye ederdi.
- 2- Gece namazını kılardı.
- 3- Gece yatmadan önce yaklaşık olarak on dakika Kur'an okurdu.
- 4- Çocuklarının da namazlarını eda etmeleri için özen gösterirdi.
- 5- İmam Hüseyin (a.s.)'in mersiyelerinde ve geceleyin münacatlarda yüksek sesle ağlardı. Anne babasının da ve-fatında bu şekilde ağlamıştı.
- 6- Akşam ve yatsı namazlarından sonra uzunca secde ederdi.

7- İster ibadet konularında, ister toplumsal ve siyasî işlerde olsun riyadan kaçınırdı.

8- “*Ve ufevvidu emrî ilallâh. İnnallâhe basîrun bi'l-ibâd*”³⁵¹ ayetini kunutlarda okur ve bu zikri sürekli söylerdi.

³⁵¹ “Ben işlerimi Allah'a havale ediyorum. Kuşkusuz Allah, kullarını çok iyi görmektedir.” (Mü'min Sûresi, 44)

Dizin

A

Abbasî 269, 377
âbid 99, 100, 101, 107, 132,
136, 138, 143, 145, 146, 149,
159, 160, 188, 230, 292, 293,
382, 383
Adiy b. Hatem 223
Ahura Mazda 162
akıl 30, 33, 44, 56, 76, 77, 204,
218, 265, 297, 301, 340, 355
akıl hayatı 218
akletme 191
âlemi 21, 32, 33, 170, 207,
215, 336, 337, 342, 349, 358
Alexis Carrel 228
Ali b. Ebi Tâlib (a.s.) 88, 136,
172, 335
Allâme Tabatabaî 324
amelî ibadet 22, 23
Amr b. Âs 108
Arafat 22, 71
ârif 14, 99, 100, 101, 172, 177,
383
Aristo 326
Ashâb-ı Suffe 46

aşk 13, 24, 25, 26, 27, 28, 86,
93, 102, 222
Âşûrâ 71, 134, 159, 208, 225
Avrupa 232, 374
Ayetullah el-Hamaneî 381
Ayetullahi'l-Uzma Merhum
Burucerdî 137

B

Batlamyus 326
Berir 226

C

cebr 75
Cemel 72

D

Durâr 137

E

Ebrehe 173
Ebû Ali Sina 25, 26
Ebû Basîr 199, 251
Ebû Cehil 200, 201, 283
Ebû Hamza Sumâlî Duası 92,
93

Ebûzer 153
egosantrizm 27
egzistansiyalizm 361
Ehl-i Beyt İmamları 51, 85,
130, 131, 155, 168, 193, 228,
266, 321, 339, 372
Ehl-i Sünnet 70, 205, 264, 265,
315, 317, 321, 322, 371
Einstein 19, 189
el-İşârât 99, 177
el-Kitab 326
el-Mizân 324, 344, 345, 364
Emîrülmu'minîn Ali (a.s.) 48,
63, 85, 92, 132, 198, 204,
242, 264, 279, 292, 305, 368,
382
Emîrülmu'minîn (a.s.) 48, 51,
63, 85, 86, 91, 92, 131, 132,
138, 198, 204, 217, 242, 264,
279, 292, 305, 306, 358, 368,
382
emr-i bil-ma'ruf 72
Ensar 108, 263
ergenlik 70, 75, 76, 77, 385
Erich Fromm 18
Esfâr 25
Evlilik 147

F
Fahredden er-Râzî 205, 322
Fars 112
fenâ 23, 173
Feyz-i Kâşânî 159
Firavun 62, 63, 283, 353, 354
Freud 28
Fudayl İbn İyaz 194, 318

G
gaflet 191, 233, 356
gaybî inayet 215
gaybu'l-ma'kûle 179
güzel ahlak 48

H
Hacc Mirza Ali Ağa Şirâzî 230
Hacc Seyyid Rahim Erbab el-
İsfahânî 369
Hâce Nasîruddin Tûsî 26
halvet 50, 86, 87, 117
hamiyet 25, 185
hanif/haniflik 45, 46
Hariciler 107, 108
Harun Reşid 307
haz 103, 105
Hristiyan 122, 125
Hindistanlılar 177
Hira 221, 228
hoşgörü 157, 243
Hubel 65
huzu' 239
huzur 46, 87, 136, 175, 177,
184, 217, 219, 229, 240, 252
hüccet 77, 143, 326
Hürriyet ve ihtiyar 80
hüsn 297, 299, 301, 302, 313,
314
hüsn-i failî 301, 302, 314
hüsn-i fiilî 301
hüsn-i melekûtî 302
Hz. Âdem 166
Hz. Hamza 211
Hz. Harun 61

Hz. Hatice 221
Hz. İbrahim 60, 165, 166, 238,
255, 257, 266
Hz. İsmail 165
Hz. Muhammed Bâkır 213
Hz. Musa 61, 62, 168, 169,
353
Hz. Nuh 238
Hz. Süleyman 181, 182, 322

İ
İbn Abbas 107
İbn Mülcem 109
İbn Teymiyye 58
icad 361
içgüdü 32
ıfrat 46, 122, 153
ihlâs 13, 73, 136, 173, 217,
291, 292, 301, 306
İhlâs 57, 280, 291, 296, 305
ikrah 80, 81
ilahî beyyine 45
İlelûş-Şerâyi 372
ilham 174, 190
illiyîîn 289, 309
İmam Ali (a.s.) 72, 103, 104,
108, 109, 125, 132, 137, 166,
171, 184, 198, 204, 205, 218,
223, 279
İmam Hasan 156, 206, 275
İmam Hüseyin (a.s.) 132, 133,
159, 206, 208, 209, 210, 211,
225, 226, 227, 275, 317, 386
İmam Rıza (a.s.) 377, 378
İmam Seccad 92, 227

İmam Zeynelâbidîn (a.s.) 35,
93, 166, 217, 228
insancılık 151, 152
insan-ı kâmil 55, 88, 143, 170
insaniyet 151
insan sevgisi 151, 152
İranlılar 177
irfan 28, 99, 102, 339, 383
irfanî lezzetler 206
İsrailoğulları 63, 353
istiğfar 51, 126, 171, 187, 188,
226
istinbat 135
itidal 45, 117
İttıla ve Va'y 77

K
Kâbe 65, 66, 72, 163, 165, 166,
173, 228, 237, 238, 239, 255,
264, 265, 266, 311
Kadir Gecesi 109, 166, 167,
168, 169, 170, 171
kâmil 21, 41, 47, 55, 88, 94,
114, 119, 130, 135, 143, 144,
146, 167, 170, 176, 189, 198,
206, 283, 316, 326, 337, 340,
346, 356
Karl Marks 20
Kâsia Hutbesi 63
kendinden geçmek 173
Kerbela 86, 159, 210, 211
keynûnet 59, 62
kılavuz 59, 362
Komşuya Değer Veriş 156
kubh 297, 299
Kûfe 71, 157

Kumeyl Duası 91, 93, 103, 329
Kurban Bayramı 69, 71
kurbet 277, 278, 280, 302,
303, 314
kurbetullah 202
kurbiyet 184, 286
kurb-u ilahî 67
Kusem b. Abbas 264

L

Lâfzî ibadet 22
Lâfzî tesbih 52
Lâfzî ve amelî ibadet 23
Leyla 25, 29
Leyla ile Mecnun 25

M

Mahrumlarla Dayanışma 155
Mâlik Eşter 157
marifet 59, 78, 111, 282, 316,
347, 349
Marifetullah 21, 354
materyalistler 20, 257, 363
Mead 204
Mecisti 326
Mecnun 25, 28, 29
Medine 108, 114, 222, 258,
305, 306, 377
Mefâtihu'l-Cinân 66, 91, 92,
134
Mekke 71, 109, 165, 202, 221,
238, 263, 264, 265, 266, 267,
307
Melekûtu'l-A'la 306, 309, 310
Me'mun 238, 377, 378, 379

merhamet 127, 136, 140, 328
Merv 377, 379
Mescid-i Haram 65, 71, 200,
201, 202, 203, 263, 264, 265,
266, 267, 317
Mescid-i Nebevî 71, 111, 263,
266
Mesnevî 160
Meşar-i Haram' 22
Mevlâna 28, 29, 160
Mir Damad 178
Mirza Ali Ağa Şirâzi İsfahânî
177
misal 32, 50, 60, 179, 373
Misbâhu's-Şerîa 173
Moise Tshombe 153
Molla Sadrâ 25, 26
Muallâka-i Seb'a 163
Muaviye 108, 109, 118, 133,
137, 153, 223, 224, 225, 370
Muhacir 263
Muhakkık (r.a.) 69, 72
Muhammed İbn Abdülveh-
hab 58
Muhammed İkbâl 18, 189
muhlas 294
muhlis 223, 294
Mu'tezid 269, 271
Muttakiler Hutbesi 217
muvahhid 17, 59, 101, 349,
354, 356
Mücahede 219
müctehid 135, 213
Münâcât-ı Hamsete Aşer 92
Münâcâtü'l-Haifin 92
Münâcâtü's-Şâbaniyye 91

Münâcâtü't-Tâlibin 92
Münâcâtü'z-Zâkirin 92
mürşid-i 88
mütesevvil 88

N

nefisle cihad 215
nefs-i emmâre 175
Nehcü'l-Belâğa 48, 49, 64, 85,
92, 93, 103, 106, 108, 126,
163, 172, 184, 190, 193, 198,
215, 216, 217, 218, 219, 245,
296, 319, 335
Nehru 42, 43
nehy-i ani'l-münker 72, 73,
136
Nizamî 36

O

Organon 326

Ö

Ömer 111, 112, 225, 322
Ömer b. Sa'd 225
Ömerî marifet 111

P

Patrice Lumumba 153
praxis 232

R

rahatlık 126
Ramazan Bayramı 71
Ramazan Sabahları Duası 93
Riyâzet 177

Roma 112
rubûbiyet 54, 173, 175, 178,
347
ruh 92, 102, 120, 167, 169,
176, 178, 228, 279, 301, 314
ruhun tahareti 13
rüşd 76

S

sâdıklar 188, 229
Sa'dî 145, 146, 151, 271, 296
sayrûret 59, 62
Sebe' 61
seyr 59, 66, 102, 169, 188,
215, 218, 282, 285, 286, 383
seyr u sülûk 218
Seyyid Burucerdî 277, 278
sıdk 13, 291
Sıffin 72, 86, 223
sırât-ı mustakîm 188, 338, 341,
363
Sibeveyh 326, 327
süflî 178, 362
Sühreverdî 178
Sünnî 205, 304, 321, 322

Ş

şefaât 58
şer'î teklif 34
Şeyh Cafer Şüsterî 294
Şeyh Muhammed Hüseyin
Mutahharî 229
Şia 55, 70, 72, 76, 96, 154,
159, 205, 289, 315, 317, 321,
322, 323, 371, 372, 374

Şiddet 139
Şiî 183
şirk 51, 60, 61, 62, 64, 65, 67,
68, 102, 244, 324, 325, 351

T

Taberî 205
taharet 13, 69, 234, 273
tahayyül 175, 176
takarrüb 183, 284, 285
takdis 19, 20, 51, 52, 53, 54,
59, 65, 239, 324, 374
takıyye 202
taklid 135, 252, 253
takva 49, 108, 109, 146, 151,
191, 224, 264, 265, 358
tama' 84, 85
ta'zim 52, 53, 54, 242
te'dib 82
tefekür 46, 47, 54, 191, 221,
222, 385
teheccüd 49, 229, 381, 382,
383
teklif 34, 45, 75, 79, 80, 212
tekrim 52
Tekvinî velâyet 184
Temekkün 78
terbiye 82, 98, 106, 108, 176,
185, 231, 236, 287, 336, 337,
344
tesbih 35, 52, 67, 154, 211,
249, 324, 325
tesbihât-ı erbaa 211, 253
tevazu 17, 52, 53, 54, 193
Tevbe 60, 70, 90, 125, 144,
207, 304, 321, 352

tevessül 58, 67, 127, 385
tevhid-i hâlikiyet 51
tevhid-i sıfat 51
tevhid-i zât 51
tevhidü'l-ef'al 56, 57
tevhidü'l-ibadet 56, 57, 58
tevhidü's-sıfat 56, 57
tevhidü'z-zât 56, 57
tezellül 173
tezkiye-i nefis 13
türbet 211

U

Ubeydullah b. Ziyad 107, 225
ubûdiyet 51, 55, 173, 176, 284,
285, 365, 366
Ufuk-u A'lâ 229
ulu'l-emr 352
ulvî 113, 178, 298, 362
Uygarlığın Öyküsü 139
Uyûn-u Ahbârî'r-Rızâ 372
Uzlet 145, 221
Uzza 65

Û

Ûmeyye oğulları 64
Ûmmü Hamide 199, 251
ünsiyet 93, 105, 120, 217, 386

V

Vahdâniyet 350
vahdet 238, 242
vâridat 92, 215
Vehhâbiler 58

velâ 52, 55, 67, 113, 133, 183,
207, 208, 273, 274
velâyet 55, 67, 175, 176, 178,
183, 184
veli 55, 283, 340
Vesâilü's-Şîa 323, 372, 374

W

Will Durant 139
William James 18, 189

Y

Yahudi 125, 271, 272
yardımlaşma 150, 155, 358
Yehova 348
Yezid 133
Yunanlılar 177
Yusuf (a.s.) 146

Z

zâhid 99, 100, 131, 160, 161,
230
zaruret 80, 81, 96, 185, 234,
372
Zât-ı Ehâdiyet 180, 181
Zemahşerî 205
zikir 17, 22, 87, 134, 211, 241,
249, 382, 383
zikretmek 44, 153, 154, 199
Ziyaret-i Âşûrâ 134
zorlama 75, 248
zühd 99, 100, 104, 108, 131,
132, 151

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

